„KALIFO RŪMŲ“ AUTORIUS

Tahir Shah

Tūkstančio ir vienos nakties šalyje

Kelionė pas Maroko pasakotojus

TYTO ALBA

Tahir Shah

Tūkstančio ir vienos nakties šalyje

TYTO ALBA

Tahir Shah

Tūkstančio ir vienos nakties šalyje

Kelionė
pas Maroko pasakotojus

Iš anglų kalbos vertė
Rasa Drazdauskienė

VILNIUS 2011

UDK 821.134.2(64)-992
Sh-01

Tahir SHAH
IN ARABIAN NIGHTS,
Transworld Publishers, London
2009

Šis projektas finansuojamas remiant Europos Komisijai.
Šis leidinys atspindi tik autoriaus požiūrį, todėl komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokį jame pateikiamos informacijos naudojimą.

Copyright © Tahir Shah 2008
© Rasa Drazdauskienė, vertimas į lietuvių kalbą, 2011
© Ilona Kukenytė, viršelio dizainas, 2011
ISBN 978-9986-16-847-8
© „Tyto alba", 2011

Ši knyga skiriama mano tetai Aminai Shah,
pasakotojų karalienei

Mes visi jame keliaujame: svajonių karavane.
Tai karavanas, tačiau svajonių – tai svajonė,
tačiau karavanas.
O svajones mes atpažįstame.
Todėl yra vilties.

Šeichas Bahaudinas

Karalius pasiuntė Nasrudiną surasti kvailiausią žmogų šalyje ir atgabenti jį į rūmus, kad galėtų paskirti juokdariu. Mula apkeliavo visus miestus ir kaimus, bet niekaip nerado tokio kvailio. Galiausiai grįžo vienas.
– Ar radai didžiausią mūsų karalystės bukagalvį? – paklausė valdovas.
– Taip, – atsakė Nasrudinas, – bet jis negali imtis šio darbo, nes be paliovos ieško kvailių.

Idriesas Shahas, „Nasrudino pasaulis“

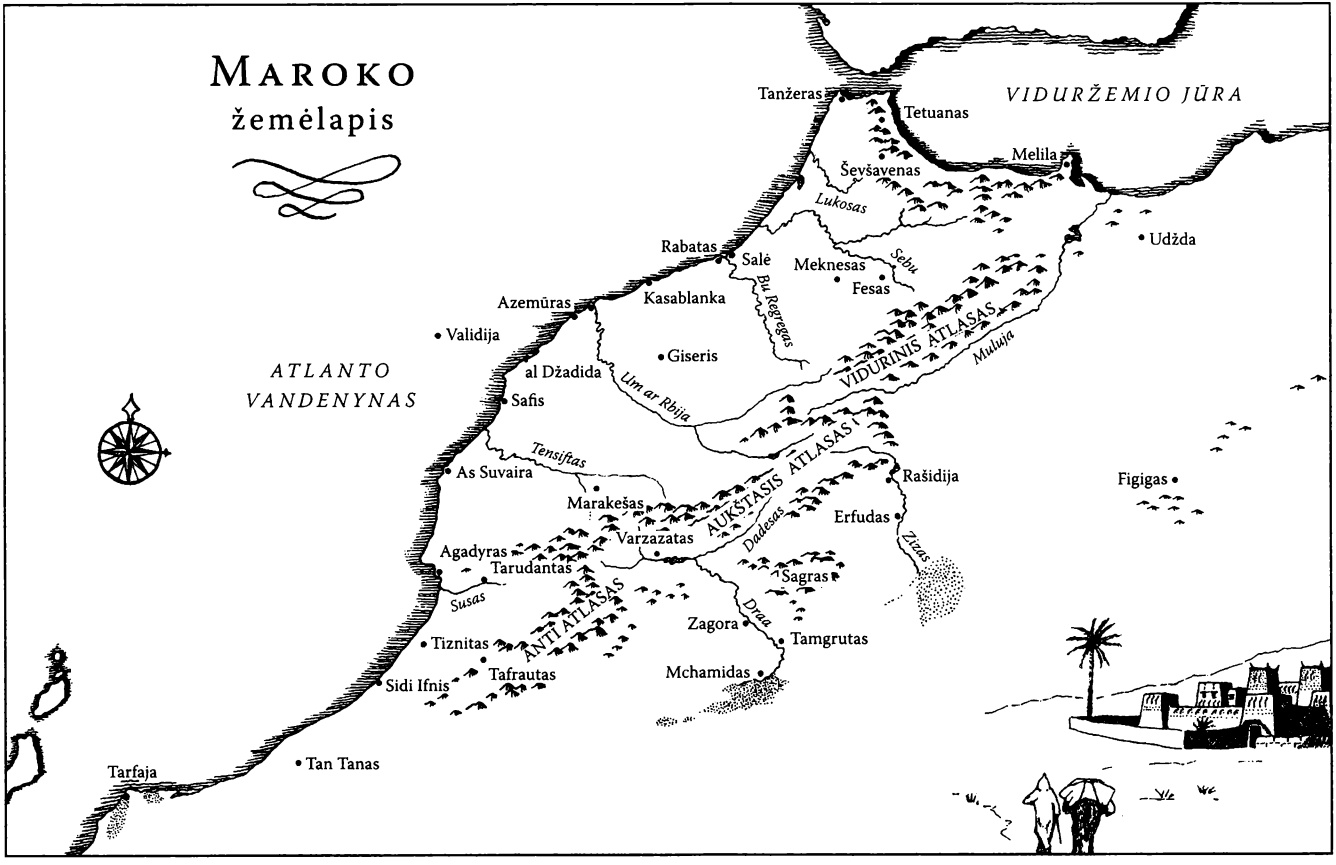
MAROKO
žemėlapis
VIDURŽEMIO JŪRA
ATLANTO
VANDENYNAS
Tanžeras
Tetuanas
Melila
Ševšavenas
Lukosas
Udžda
Rabatas
Salė
Sebu
Meknesas
Fesas
Bu Regregas
Azemūras
Kasablanka
Validija
Giseris
VIDURINIS ATLASAS
Muluja
al Džadida
Safis
Um ar Rbija
Tensiftas
As Suvaira
Rašidija
Figigas
Marakešas
AUKŠTASIS ATLASAS
Erfudas
Varzazatas
Dadesas
Ziza
Agadyras
Tarudantas
Sagras
Susas
ANTI ATLASAS
Drua
Zagora
Tamgrutas
Tiznitas
Tafrautas
Mchamidas
Sidi Ifnis
Tarfaja
Tan Tanas

VIENAS

Būkite pasaulyje,
bet nepriklausykite pasauliui.

Arabų patarlė

Kankinimų kambarys buvo paruoštas. Pakinktai, ant kurių kalinius kabina aukštyn kojomis, eilėmis sudėlioti aštriabriauniai vėzdai ir uostomosios druskos buteliukai, naudoti švirkštai, pilni tamsios spalvos skysčių, nutrinti odiniai raiščiai, timpos, replės, žnyplės ir įrankiai pėdų kaulams traiškyti. Grindyse vidury kambario įrengta nutekėjimo anga, ant sienų ir kitų paviršių – išdžiūvusio kraujo dėmės, jų daug. Mano rankos surakintos, užkeltos aukštai už nugaros; pats išrengtas beveik nuogai, ant akių kietai užveržtas kariškiams išduodamas tam skirtas raištis. Jau savaitę kas vakarą mane veda į kankinimų kambarį ir valandų valandas kvočia, ko atvykau į Pakistaną.

Aš tegalėjau atsakyti tiesą: kad keliauju per šią šalį iš Indijos į Afganistaną, kur ketinau kurti dokumentinį filmą apie dingusius Mogolų lobius. Mane ir visą filmavimo grupę suėmė tiesiai miesto gatvėje ir nugabeno į slaptą kankinimų kalėjimą, kalintojų vadinamą Ūkiu.

Stengiausi išaiškinti kvočiančiam kariškiui, kad mes nepadarėme jokio nusikaltimo. Bet Pakistano šiaurės vakarų pasienio provincijos karinei policijai Britanijos pilietis musulmonišku vardu, atvykęs iš priešiškos valstybės – Indijos, atrodė labai įtartinas.

Per naktis kankinamas užrištomis akimis, atsidūręs limbe, kuriame be paliovos aidi kitų kalinių klyksmai, aš be galo atsakinėjau į tuos pačius klausimus. Koks tikrasis jūsų kelionės tikslas? Ką jūs žinote apie Al Kaidos bazes Afganistano pasienyje? Ir net tokį: kodėl jūs vedėte indę? Raištį nuo akių nuėmė tik po savaitės, ir išvargusioms akims prisitaikius prie skaisčiai plieskiančių tardymo lempų šviesos, aš pirmą kartą apžvelgiau kankinimų kamerą.

Kvosdavo mane tik naktimis, nors Ūkyje diena menkai skyrėsi nuo nakties. Dienos šviesos lempų, įtaisytų aukštai mano kameros lubose, niekad neišjungdavo. Aš susigūžęs kiūtodavau, laukdamas spynoje sukamo rakto ir akmeninėmis grindimis atkaukšinčių žingsnių garso. Tai reikšdavo, kad vėl atėjo manęs išsivesti. Susikaupdavau, meldžiausi, stengiausi išvaikyti nereikalingas mintis. Aiškus protas – tai ramus protas.

Raktai dar kartą sužvangėdavo, mano kameros virbai prasiverdavo tiek, kad pro juos galėdavo įlįsti ranka ir sugriebti mane.

Pirmiausia raištis ant akių, tada antrankiai.

Likus be šviesos, regą atstoja kitos juslės. Girdėjau, kaip dusliai vaitoja kalinys, kankinamas gretimame korpuse, burnoje jutau lauko dulkių skonį.

Dažniausiai aš tiesiog tupėdavau kameroje ir mokiausi būti vienas. Patekus į kalėjimo vienutę svetimoje šalyje, kamuojamam baimės būti nuteistam mirties bausme, kurios grėsmė

tarsi ašmenys kyburiuoja virš galvos ant plonyčio siūlelio, geriausia stengtis išgyventi įsivaizduojant, kad esi kur nors kitur.

Pirmiausia perskaičiau užrašus ant sienų. Paskui perskaičiau dar kartą, tada dar, kol ėmiau eiti iš proto. Rašiklių ir popieriaus turėti buvo uždrausta, bet ankstesni kaliniai buvo išradingi. Šūkius terliojo savo krauju ir išmatomis. Pajutau, kad iš paskutiniųjų stengiuosi suprasti kitų žmonių beprotybę. Paskui atsiklaupiau ant cementinių grindų ir pasistengiau alsuoti lėčiau, nors buvau taip persigandęs, kad baimės neįmanoma apsakyti žodžiais.

Tikra baimė, tikras siaubas luošina. Prakaituoji taip gausiai, kad oda susiraukšlėja, tarsi išgulėjus visą popietę vonioje. Paskui pasikeičia prakaito kvapas. Jis ima dvokti kačių šlapimu – be abejo, nuo adrenalino. Gali praustis kiek nori, kvapas neišnyksta. Baimė pamažu slopina, daro nejudrų, nes raumenys stingsta nuo susikaupusios rūgšties, o protą paralyžiuoja neviltis.

Vienintelė viltis išsaugoti sveiką protą – mąstyti apie savo gyvenimą, kurį nuo manęs atskyrė, ir įsivaizduoti, jog vėl grįžtu į jį... į svajonę, kuri taip neseniai dar buvo mano tikrovė.

Baltos mano kameros sienos virto savotišku kino ekranu, jame regėjau rojų, į kurį troškau sugrįžti. Meilė namams ir viskam, kas juose pasiliko, užstojo baltas sienas, kruvinus grafičius ir baimės dvoką. Juo baimė stiprėjo, juo atkakliau verčiau save mąstyti apie Maroke įsigytuosius namus – *Dar Khalifa*, Kalifo rūmus.

Ten kiemai su čiurlenančiais fontanais, pilni paukščių giesmių, ir sodai, kuriuose Timūras ir Arianė, mano mažasis sūnus ir duktė, žaisdavo su savo vėžliais ir aitvarais. Ten skaisti vasa-

ros saulė, vaismedžiai ir žmonos Rachanos balsas, kviečiantis vaikus pietų. Dar ten citrinos geltonio peteliškės, skaisčiai raudoni kinrožės žiedai, spalvomis plieskiančios bugenvilijos ir sausmedžiuose nardančių kamanių dūzgimas.

Valandų valandas žiūrėdavau, kaip tuščiose sienose mainosi mano atsiminimų vaizdai. Akys žilpo nuo spalvų, bet ryškiai, su visomis smulkmenomis mačiau gyvenimą, kurį buvome susikūrę Kasablankos priemiestyje. Nežinodamas, kas manęs laukia, tegalėjau melstis. Melstis, kad vėl sugrįžčiau į tą gyvenimą, melodingą nekaltą jo tvarką, kur ne kur nusėtą smulkių nesmagumų.

Leisdamas dienas ir naktis vienutėje, keliavau atsiminimų labirintu. Iškėliau sau tikslą atrasti kiekvieną prisiminimą, kiekvieną atminties skeveldrą.

Atmintis prasidėjo mano vaikyste ir pirma diena, kai įkėliau koją į Maroko žemę.

Keltas mus atplukdė iš Pietų Ispanijos per Gibraltaro sąsiaurį. Buvo aštuntojo dešimtmečio pradžia. Tanžere, nuošaliame Šiaurės Vakarų Afrikos kampelyje, tuomet susikūrė nepakartojamas *mélange**. Čia buvo bitnikų ir batika margintais drabužiais apsitaisiusių hipių, narkotikų prekeivių ir jaunuolių, bėgančių nuo karinės tarnybos, rašytojų, poetų, bėglių ir filosofų. Visi jie virė kunkuliuojančiame įvairovės katile. Man buvo tik penkeri, bet aiškiausiai prisimenu tą pasaulį, kurio suprasti neturėjau nė mažiausios vilties. Jis kvepėjo apelsinų žiedais ir buvo apšviestas tokios ryškios saulės, kad žiūrint tekdavo prisimerkti.

* Mišinys (*pranc.*).

Mano tėvas, kilme afganistanietis, negalėjo manęs ir mano seserų nusivežti į savo gimtinę. Buvo pernelyg pavojinga. Užtat dažnai mus veždavosi į Maroką. Turbūt tai paaiškinama savotiška rytietiška logika. Šios dvi šalys stebėtinai panašios, sakydavo jis: dramatiški gamtos vaizdai, kalnai ir dykumos, istorija persisunkusi gentinė visuomenė, nekintamos vertybės ir garbės kodeksas, o fone – sodrus, ryškiaspalvis kultūros audinys.

Anų vaikystės kelionių atsiminimai vienas po kito atgijo ant kalkėmis baltintų vienutės sienų. Stebėdamas juos nejučia prisiminiau pasakas, kurias tėvas sekdavo, automobilio ratams riedant dulkėtais keliais; kaip šios pasakos padėdavo įveikti bedugnę tarp tikrovės ir išmonės.

Kvotos kankinimų kameroje prasidėdavo ir baigdavosi, duryse žvangėjo raktai, pro virbus man įkišdavo lėkštę skysto, sriubą primenančio dalio, užmigus kankindavo košmarai. Bet aš nenustojau žiūrėjęs į sienas, susikaupęs stebėjau ant jų rodomus dieninius ir vakarinius seansus. Ilgainiui pamačiau, kad galiu atmintyje prikelti savaites ir metus, kuriuos maniau visai pamiršęs, kad galiu prisiminti kitados ne visai pastebėtas smulkmenas. Iš naujo išgyvenau pirmą dieną parengiamojoje mokykloje, pirmą vaikystės, praleistos laipiojant po medžius, krytį ir tą dieną, kai vos nesudeginau savo tėvų namų.

Bet dažniausiai atsimindavau pasakas, kurias sekdavo tėvas.

Aiškiai mačiau, kaip jis perbraukia ranka tamsius ūsus ir smakrą, girdėjau žodžius, tiesiančius tiltą į kitą pasaulį: „Kartą, senų senovėje...“

Kartais baimė užklodavo mane it šydas. Pajusdavau, kad grimztu į savotišką transą, atbukęs nuo paklaikusių, nevaldomų kan-

kinimų kameroje tuo metu kvočiamo kalinio riksmų. Panašiai kaip paukštis, pakliuvęs į plėšrūno nagus, pasiruošia žūti, aš stumdavau atsiminimus lauk, iš paskutiniųjų stengdamasis atrasti tylą. Tai pavykdavo tik tada, kai netikrumas ir baimė pasiekdavo viršūnę. Tada išgirsdavau balsą. Jis mane ramino, guodė, raudojo drauge su manimi ir kalbėjo man iš vidaus – ne iš galvos, bet iš širdies.

Tyliai kuždėdamas balsas nuvesdavo mane į miegamąjį Kalifo rūmuose. Langai atviri, plevena užuolaidos, kambarį pripildo lauke augančių eukaliptų šnarėjimas.

Tai stebuklingas garsas, jis tarsi užpildo tuštumą tarp susilaikymo ir giliausių psichikos kertelių. Įdėmiai, susitelkęs klausau tolimų bangų ošimo, kietų eukalipto lapų šnaresio, vaikščioju po namus, išeinu į terasą. Stovėdamas joje, veidą glostant gaiviam nuo vandenyno pučiančiam vėjeliui, pajuntu nesuprantamą virpulį, matau ant vejos patiestą dailų geometriniais raštais margintą kilimą. Nulipu nuo terasos žemyn, išeinu ant žolės ir užlipu ant kilimo, basomis kojomis jausdamas šilko mazgelius. Dar nespėjęs susivokti jau esu toli, skrieju aukštai danguje.

Be garso skrendame virš Atlanto, jo kylančių, keteruotų, lūžtančių ledinių bangų. Pamažu greitis didėja, kylame vis aukščiau, kol žemė po kojomis ima atrodyti išgaubta. Prasklendžiame virš dykumų ir kalnų, vandenynų ir begalinių jūrų. Kilimo kraštas užsilenkia, saugodamas mane nuo žvarbaus vėjo.

Po kelių valandų skrydžio pradedu įžvelgti priešais miesto apybraižas. Miestas juodas kaip rašalas, miegantis, jo minaretai stiebiasi į dangų, stogų kupolai pasakoja apie viduje slepiamus lobius. Kilimas pasuka kairėn ir ima leistis, galiausiai

sklendžia virš didžiulės pagrindinės aikštės. Joje knibždėte knibžda žmonių, verda gyvybė, aikštė apšviesta dešimtimis tūkstančių įžiebtų deglų, kurių liepsnos laižo nakties tamsą.

Sargyboje stovi legionas kareivių auksuotais šarvais. Netoliese – ristūnai, apkabinėti margintais brokatais, išpuošti drambliai su palankinais ant nugarų, narvuose slankioja tigrai, greta sukasi brangakmeniais išpuošta karuselė. Ant didžiulių iešmų spraga kepami jaučiai, dubenyse kūpso piene mirkyta aviena, plačios lėkštės prikrautos keptos kupranugarių mėsos, o ant sidabro padėklų – kalnai ryžių bei žuvų.

Jūra žmonių puotauja, linksminama žonglierių ir akrobatų, klausosi tūkstančio fleitų serenadų. Čia pat ant gryno aukso pakylos, apklotos rečiausiais Samarkando kilimais, sėdi karalius. Jo stambų kūną puošia grietinėlės spalvos šilkai, ant galvos puikuojasi didelis turbanas, priekyje papuoštas prisegta povo plunksna.

Prie valdovo kojų sėdi liauna mergina prinokusio persiko spalvos oda, smaragdo žalumo akimis. Dalį jos veido dengia šydas. Kažkaip juntu, jog mergina liūdi. Prieš ją stovi lėkštė su plovu, tačiau mergina jo neliečia. Sėdi nuleidusi galvą, o akys kupinos neapsakomo sielvarto.

Stebuklingas kilimas stabteli, leisdamas man gerai viską apžiūrėti. Tada pasuka į dešinę, pakyla aukštyn, pralekia viršum viso pasaulio kalnų, dykumų, vandenynų bei jūrų ir vėl švelniai nusileidžia ant vejos mūsų kieme.

Mano širdyje gruma Atlanto bangų mūša, girdėti vėjo šiurenimas eukaliptų lapijoje. O galvoje žvanga raktai ir akmeninėmis koridoriaus grindimis kaukši batai plienu kaustytomis nosimis.

DU

Galvok apie tai, kas sakoma,
o ne apie tą, kuris sako.

Marokiečių patarlė

Vaikystėje, kai keliaudavome į Maroką, tėvas sakydavo, kad jei nori gerai suprasti šalį, privalai suvokti daugiau, negu tau sako juslės. Jis mums liepdavo užsikimšti nosis vata, rankomis užsidengti ausis ir užsimerkti. Tik taip, sakydavo, galima sugerti šios šalies esmę. Vaikus labai trikdė paliepimas slopinti jusles. Mums kildavo tūkstančiai klausimų, o atsakymas į kiekvieną iš jų keldavo naują klausimą.

Vieną pavakarę, temstant, atvykome į Fesą. Visa šeima, kaip visada, susispaudusi sėdėjo senajame mūsų forde, viniliniai lagaminai buvo pritvirtinti ant stogo, prie vairo sėdėjo sodininkas. Tą vakarą aš pirmą kartą pamačiau storas viduramžių miesto sienas, neįveikiamas ir niūrias tarsi pasaulio pabaiga. Greta slankiojo apsiaustais su gobtuvais apsitaisę šešėliai, stovėjo vežimai, prikrauti šviežios avių skerdienos, iš toli sklido šaižūs vestuvių puotos garsai.

Automobilis sustojo, mes išgarmėjome lauk.

Prieblandoje tėvas parodė būrelį vyrų, sutūpusių ant žemės prie didingų Imperijos vartų.

– Lošėjai, – pasakė mama.

– Ne, ne lošėjai, – atsakė tėvas. – Tai senovinės išminties sergėtojai.

Paklausiau, ką tai reiškia.

– Šie žmonės – pasakų sekėjai, – paaiškino jis.

Tėvas buvo įsitikinęs, kad geriausiai šalį galima suprasti klausantis jos pasakų ir istorijų. Jis dažnai išrikiuodavo priešais save mane su seserimis ir kerėdavo mus, skaitydamas ištraukas iš *Alf Layla wa Layla*, „Tūkstančio ir vienos nakties“. Šios pasakos veikia ypatingu būdu, sakydavo jis, jos parūpina protui pramogą ir sykiu perteikia savotiškas vidines žinias. Įsiklausykite į pasakas, dažnai kartodavo jis, ir pamatysite, kad jos taps tarsi instrukcija, kaip gyventi pasaulyje.

Jo manymu, pasakos ir gebėjimas jas sekti yra lyg estafetės lazdelė, kurią vienos kartos atstovai perduoda kitai kartai. Sakydavo, jog daugelis jo sekamų pasakų žinomos mūsų giminėje kelis šimtus metų, kad jos ypatingu būdu susijusios su mumis, tapusios mūsų dalimi.

Kartais man darydavosi nejauku klausyti, kaip pabrėžtinai jis kalba apie rimtą pareigą, apie man uždėtą atsakomybės naštą. Mano mokyklos draugai mėgo pasakas ne mažiau už mane, tačiau mes buvome skirtingi. Dar prieš išmokdamas vaikščioti aš jau žinojau, kad pasakos – stebuklingos, kad jos kupinos išminties ir kad ateis diena, kai turėsiu jas sekti savo paties vaikams. Tiesa, širdies gilumoje niekada netikėjau, jog ateis laikas, kai turėsiu perduoti estafetės lazdelę kitiems.

Bet atėjo.

Vieną vakarą, kai atėjau prieš miegą apkamšyti Arianės, ji apkabino rankomis mano kaklą ir sušnibždėjo į ausį:

– Pasek man pasaką, *Baba*.

Aš nustėrau, nes pats prieš trisdešimt metų sakiau tuos pačius žodžius.

Jaučiausi nepasirengęs perimti šios pareigos – mokyti, sekdamas pasakas. Arianė ir Timūras mielai klausydavosi mano menko repertuaro, bet kai pamėgindavau aiškinti daugiasluoksnes pasakos prasmes, jie pradėdavo zirsti, kad nieko nesupranta arba kad jiems nuobodu. Pamėginau prisiminti, kaip pasakas mums sekdavo tėvas, kaip jis perdavė man estafetę. Įsivaizdavau save ir seseris jo kabinete, susėdusius ant turkio spalvos sofos. Tėvas įsitaisęs prieš mus dideliame odiniame krėsle, palinkęs į priekį, suglaudęs pirštų galiukus, pro aukštas stiklines duris jam už nugaros į vidų srūva saulės šviesa.

– Ištuštinkite galvas, – sakydavo jis. – Užsimerkite. Klausykitės mano balso.

Iš pradžių mes muistydavomės, neįstengdami ramiai išsėdėti. Paskui pasigirsdavo jo balsas, švelnus kaip šilkas, aiškus, ramus... „Senų senovėje vienoje tolimoje karalystėje..“ Nepraėjus nė akimirkai, jis mus įtraukdavo, pakerėdavo, perkeldavo į savo sekamą pasaką. To pakako. Tėvas niekad mums neaiškindavo, ką pasakos reiškia. Jis nenagrinėjo jų daugiasluoksniškumo, neieškojo jose informacijos grūdų, tikrovės ir fantazijos elementų. To nereikėjo – jei sąlygos tinkamos, pasakos ima veikti, jos auga pačios.

Subtiliai dirgindami visas jusles, Kalifo rūmai geba visiškai įtraukti žmogų. Juose esama kiemelių su kvepiančių sausmedžių ir skaisčiažiedžių vijoklinių bugenvilijų metamais šešėliais; fontanų, sudėliotų iš rankomis pjaustytų mozaikos gabaliukų, už slaptų sienų atsiveriančių sodų, terakotos plytelėmis klotų grindų, raižytų kedro medienos durų ir begalė sienų, dengtų ypatingu venecijietišku tinku ir puoštų įmantriais geometriniais ornamentais.

Pirkdami Kalifo rūmus mes dar visai nepažinojome vietos kultūros ir ją sudarančių prietaringo tikėjimo sluoksnių. Mokytis teko labai greitai. Pagyvenęs Maroke vos kelias savaites, neišvengiamai supranti, jog kasdienis gyvenimas čia grindžiamas senovine rytietiška sistema. Vienas iš geriausių būdų suprasti šią visuomenę, kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo tokia nesuvokiama ir baugi, yra žvelgti į ją kaip karalystę, gyvavusią kalifo Harūno ar Rašido laikais. Aš jau pirmą dieną pastebėjau, kad mūsų naujasis gyvenimas yra tiesiog veidrodinis išgalvoto „Tūkstančio ir vienos nakties" pasaulio atspindys.

Tarsi dėl kokio viduramžiško sandorio mes drauge su Kalifo rūmais paveldėjome ir tris jų sargus. Jiems vadovavo Hamza. Jis buvo aukštas, rimtas, susikūprinęs, tarsi neštų ant pečių viso pasaulio naštą. Antrasis – Osmanas. Jis buvo jauniausias, dirbo šiuose namuose nuo vaikystės. Jo lūpose nuolat spindėjo šypsena. Trečiojo sargo vardas buvo Mohamedas, bet visi jį vadino Lokiu. Jis buvo stiprus kaip jautis, turėjo neapsakomo dydžio kumščius, kumpą nosį ir nervinį tiką.

Hamza, Osmanas ir Lokys beveik visą laiką slėpdavosi arklidėse sodo gale, tikėdamiesi, kad aš juos pamiršiu. Su ma-

nimi jie kalbėdavosi labai retai ir tik tada, kai reikėdavo man priminti sudėtingą, keblią problemą – džinus.

Vakaruose namas, kuris daugelį metų stovi užkaltas ir negyvenamas, gali privilioti nelegalių gyventojų. Jie kartais pridaro namui daug žalos, jų beveik neįmanoma iškeldinti. Tačiau Maroke naivuolių laukia pavojai, kuriuos sukelia daug audringesnės galios. Pakanka trumpam palikti namus be priežiūros, ir jie gali pilnutėliai – nuo grindų iki lubų sijų – prisigrūsti džinų.

Korane sakoma, kad kai Dievas sukūrė iš molio žmogų, jis tuo pat metu iš „bedūmės ugnies" sukūrė dar vieną gyvą būtybę. Jos vadinamos įvairiai – genijais, džnunais, džinais – ir gyvena aplinkui mus visuose negyvuose objektuose. Kai kurie džinai geraširdžiai, bet dauguma pikti, įsiutę dėl nepatogumų, kuriuos, jų manymu, jiems sukėlė žmonija.

Mes ilgus mėnesius remontavome namą ir stengėmės išvaikyti iš jo džinus. Sargai tvirtino, jog džinų pilna vandens talpyklose, tualetuose ir po grindimis. Gyvenimas šalia džinų – ar dar blogiau, šalia žmonių, kurie jais tiki, – kėlė neįsivaizduojamą stresą.

Beveik visą laiką, kol vyko remontas, aš negalėjau išvažiuoti iš Kasablankos. Dieną naktį derėjausi su statybininkais, amatininkais ir nuolat gausėjančiais tarnais: visi bijojo paranormalių jėgų, kurios, pasak jų, supa mus iš visų pusių. Bet kartais pavykdavo ištrūkti. Išvažinėjau Maroką skersai ir išilgai, ieškodamas statybinių medžiagų, amatininkų ir egzorcistų, galinčių išvaikyti pasileidusius džinus. Buvo nesunku pamiršti, kad aplink mus, čia pat už apgriuvusio lūšnyno, plyti kraštas, liepsnote liepsnojantis gyvybingumu, istorija ir kultūra: karalystė, kurią reikia atrasti.

Vieną rytą pamačiau Osmaną, sėdintį ant apversto kibiro ir įdėmiai spoksantį į kinrožių gyvatvorę. Buvo vasaros pradžia, dirbti jau smarkiai per karšta, per karšta net mąstyti. Nunešiau sargui šaltų apelsinų sulčių puodelyje, kurio kraštai iškart apraso jo.

Jis plačiai nusišypsojo, rodydamas blizgančius dantis, padėkojo man, paskui Dievui ir ilgai patylėjęs tarė:

– Mesjė Tahirai, jūs gyvenate *Dar Khalifa* jau daugiau negu trejus metus.

– Laikas praėjo greitai, – atsakiau.

Sargas vienu mauku išgėrė sultis ir lėtai pasisukęs įsmeigė į mane drėgnas rudas akis.

– Ir ką sužinojote?

– Nesupratau?

– Apie mūsų karalystę... ką apie ją žinote?

Pamąsčiau, prisiminiau savo keliones, ieškant mozaikų, egzorcistų, vėžliuko, kedro medienos.

– Aš daug mačiau, – atsakiau. – Buvau nukeliavęs į šiaurę iki Vidužemio jūros, į pietus – iki pat Sacharos, pasiekiau net Atlaso kalnyną.

Osmanas perbraukė panosę rankove. Akių nenuleido.

– Jūs mūsų nepažįstate, – griežtai ištarė jis. – Nepažįstate Maroko.

Pajutau dilgtelint nepasitikėjimą. Ką jis čia kalba, pamaniau.

– Pažįstu Maroką nė kiek ne blogiau už kitus žmones, kurie čia gyvena tiek pat kiek aš.

Sargas pakėlė nykščius ir labai stipriai pasitrynė akis. Paskui vėl pažvelgė į mane.

– Jūs buvote aklas, – pareiškė jis.

– Ką?
– Aklas.
Gūžtelėjau pečiais.
– Marokas plytėjo jums po kojomis, bet jūs jo nematėte.
– Tikrai mačiau.
– Ne, mesjė Tahirai, patikėkit manim. Matau iš jūsų veido.

Daug mano vaikystės prisiminimų susiję su pasakų klausymusi. Mano vaikystės namai buvo sklidini „Tūkstančio ir vienos nakties", dar kitaip vadinamų „Arabiškomis naktimis". Valandų valandas sėdėdavau tarsi apžavėtas, klausydamasis apie Aladino, Ali Babos ir Sindbado nuotykius, apie kalifo Harūno ar Rašido pasaulį. Ten nuolat būdavo minimos lobių prikrautos skrynios, karalaitės, gražuoliai princai, narsiai jojantys auksu žabotais žirgais, pabaisos ir ifritai, dervišai, divai, džinai.

Mano tėvas visad mokėdavo laiku prisiminti tinkamą pasaką, jei reikėdavo nukreipti mūsų dėmesį arba perteikti mums kokią nors mintį. Jis sakydavo, kad didieji rytietiškų pasakų rinkiniai – tai tarsi enciklopedijos, išminties ir žinių lobynai, kuriuos reikia tyrinėti, vertinti ir branginti. Pasakos jam buvo ne vien tik pramoga. Jis laikė jas sudėtingais psichologiniais dokumentais, sudarančiais žinių visumą, kauptą ir tobulintą nuo patiės žmonijos istorijos priešaušrio ir dažniausiai perduodamą iš lūpų į lūpas.

Kai prieš dešimt metų tėvas mirė, aš paveldėjau jo biblioteką. Joje buvo penkios tvirtos dėžės su priklijuotomis etiketėmis: PASAKOS: VERTINGA, ELGTIS ATSARGIAI. Ten buvo Ezopo „Pasakėčios", Hanso Kristiano Anderseno ir brolių Grimų pasakos. Buvo daug ir kitų – arabiškų pasakų rinkiniai, pasakos

iš įvairiausių pasaulio kampelių – Albanijos ir Kinijos, Kambodžos, Indijos, Argentinos ir Vietnamo, iš priesacharės Afrikos, Australijos, Malaizijos, Papua Naujosios Gvinėjos ir Japonijos.

Kai baigėme remontuoti Kalifo rūmus, aš turėjau daugiau laiko. Tada nutariau perskaityti tas penkias dėžes pasakų iš tėvo bibliotekos. Dažnai jose aptikdavau pastabų, įrašytų pieštuku smulkia, dailia jo rašysena. Daugumoje pastabų buvo užsimenama apie pasakoje slypinčią išmintį arba lyginamos kelios skirtingų pasaulio šalių pasakos.

Ten trūko tik mano tėvui priklausiusio „Tūkstančio ir vienos nakties" daugiatomio, reto leidinio, išversto Viktorijos laikų mokslininko ir tyrinėtojo Ričardo Frensio Bartono [Richard Francis Burton]. Pamenu, vaikystėje matydavau šiuos tomus tėvo darbo kabinete. Jie stovėjo ant lentynos žemai, ties kulkšnimis. Tėvas labai vertino šias knygas, mėgo rodyti, kaip kokybiškai jos išleistos, ir pasakoti, kaip jis, dar būdamas jaunuolis, rado šiuos septyniolika tomų. Sakė kelis mėnesius taupęs pinigus, kad galėtų nusipirkti knygas, ir kas dieną popiet eidavęs į knygyną jomis pasigėrėti. Vėliau supratau, kad tai buvo garsusis pirmas „Benareso" leidimas: Bartono išversta *Alf Layla wa Layla*, „Tūkstantis ir viena naktis".

Knygos buvo įrištos vaškuotu juodu audiniu su ryškiomis auksinėmis raidėmis ant nugarėlių. Aš buvau jaunas ir nepatyręs, bet nieko gražesnio už jas niekada nebuvau matęs. Pasakos atrodė tokios dailios ir subtilios, kad mėgdavau glostyti jas pirštais ir pasilenkęs uosdavau jų kvapą.

Jos kvepėjo gvazdikėliais.

Vieną lietingą žiemos pavakarę pas mano tėvus atėjo svečias. Jis buvo storas, plokščiapadis ir nuo pat akimirkos, kai įžengė į

vidų, nepaleido iš rankų cigaretės. Buvau per mažas, kad man ką nors pasakotų, bet atsimenu, kad prieš jam ateinant tėvai kažką murmėjo. Nežinau, kas toks jis buvo, bet tikriausiai labai garbingas žmogus, nes gėrė arbatą iš geriausio mūsų servizo, o prie jos atskirai dar buvo paduota citrinos.

Stebėjau pro laiptų turėklus, kaip jis pasisveikino su mano tėvu ir per vestibiulį nuėjo į jo kabinetą. Durys paskui juos užsidarė, o kai galiausiai vėl atsivėrė, svečias išėjo, sunkiai nešdamasis „Tūkstantį ir vieną naktį". Per vakarienę paklausiau, kas nutiko juodosioms auksuotoms knygoms.

Tėvo veidas tarsi aptemo. Jis atidžiai pažvelgė į mane ir tarė:

– Mūsų kultūroje svečias yra labai gerbiamas ir vertinamas, Tahirai Džan. Kol jis tavo namuose, esi už jį atsakingas. Viskas, ką turi, priklauso jam, tereikia tik paprašyti. Jei jis ką nors pagirs ar kuo susižavės, tavo pareiga jam tai dovanoti. Atmink tai, Tahirai Džan, visam gyvenimui atmink.

Kalifo rūmų sargai pareiškė, kad jiems reikia grėbstyti lapus ir nėra kada gaišti laiko sekant pasakas. Mėginau juos iškvosti po vieną, bet jie galėjo man pasakyti tik tiek, kad dabartinės pasakos jau nebe tokios kaip seniau.

– Anksčiau būdavo laiko, galėdavome valandų valandas šnekučiuotis ir klausytis, – pasakė Hamza, – bet dabar turime per daug darbo. Nebeliko nė vienos laisvos minutės.

– Nėra laiko net galvą pasikasyti, – įsiterpė Osmanas. – Mūsų tradicijos nyksta, ir tik dėl to, kad šeimininkai vaiko tarnus, apkrauna juos darbais nelyginant vergus.

Pro kinrožių gyvatvorę prasibrovė Lokys ir visi trys sargai išsirikiavę grėsmingai sužiuro į mane, kaip jau buvo ne kartą

darę. Mūsų santykiai pasidarė įtempti nuo to laiko, kai aš sumaniau įgyvendinti savo naują didingą planą. Nebeturėdamas pinigų samdytis dažytojų, sodininkų, statybininkų ir parankinių, nutariau įdiegti netikėtą tvarką, pagrįstą radikalia idėja: tie, kurie gauna atlyginimą, turi už jį atidirbti. Sumanymas iš pat pradžių niekam nepatiko. Per tą laiką, kol dirbo Kalifo rūmuose, sargai įprato tingiai slankioti aplink arklides, pasakodami vieni kitiems įvairias istorijas ir kurstydami savo prietarų liepsnas. Tačiau atlikus egzorcizmą ir išvarius džinus atėjo nauji laikai. Garsiai sargai nieko nesakė, bet aš jutau, kad paslapčia ilgisi senų laikų, persmelktų piktųjų dvasių baimės, kai viskam vadovavo jie.

Kiekvieną penktadienį popiet aš pasiimdavau bloknotą, laikraštį ir per lūšnyną traukdavau į artimiausią kavinę. Vakaruose sėdėti kavinėje laikoma laiko švaistymu, panašiai kaip žiūrėti dienines televizijos programas – taip elgiasi tik tie, kurie daugiau visai neturi ko veikti. Bet pagyvenęs Maroke kelis mėnesius aš supratau, kad kavinės – tai vartai į slaptą Maroko vyrų pasaulį. Nė viena save gerbianti moteris nė už ką neužeis į vyrams skirtą kavinę, ir tai suteikia klientams nepaprastą malonumą bei apsaugo nuo valdingų žmonų.

Vyras, kuris nori būti vertinamas maskulinistinėje Maroko visuomenėje, privalo turėti laiko pasėdėti, pamąstyti, pasikalbėti ir nieko neveikti.

Draugai priprato, kad penktadieniais popiet mane galima rasti apšepusioje, pačiame krantinės gale įsikūrusioje *Café Mabrook*, sėdintį įprastoje vietoje, prie savo mėgstamo staliuko. Vos tik pasklido kalbos, kad aš dažnai lankausi vyrams skirtoje

kavinėje, mano statusas visuomenėje neišmatuojamai pakilo. Atrodo, visi, pradedant banko valdytoju ir baigiant sargais bei santechniku, pradėjo nuoširdžiai mane gerbti.

Café Mabrook primena gerokai apleistą džentelmenų klubą. Sienos pilkos ir juodos, prirūkyta tiek, kad kitur prie durų jau seniai būtų prikaltas įspėjimas apie žalą sveikatai. Visos kėdės išklibusios ir aplūžusios, grindis nuolatos dengia storas nuorūkų sluoksnis. Vienintelis padavėjas, vardu Abdulas Latifas – pagyvenęs, sukumpęs, be abiejų nykščių. Dėl šio trūkumo jam dar sunkiau skaičiuoti smulkius pinigus. Užuot priiminėjęs užsakymus, jis paprasčiausiai sviedžia stiklinę tirštos kaip sirupas juodos kavos ir peleninę kiekvienam, įėjusiam pro duris.

Aš užkibau nuo pat pirmo karto, kai įkišau galvą pro *Café Mabrook* duris. Kavinė dvelkė neatsispiriamu žavesiu, išblukusia senų laikų didybe. Tačiau norint ją įžvelgti reikėjo pamatyti daugiau, negu rodo akys ar praneša kitos juslės. Teko pasikliauti vaizduote. Atsisėsti, įkvėpti nikotino smogo, gurkštelti aitrios *café noir* ir sėdėti... Leistis persmelkiamam vietinės atmosferos ir pajusti ryšį su ištisomis kartomis Maroko vyrų, ieškojusių išsigelbėjimo už šių pilkų ir juodų sienų.

Dauguma klientų buvo žmonų ujami vietiniai vyrai, visi jie čia slėpėsi nuo žmonų. Visų jų veiduose ta pati išraiška – nuo ryto iki vakaro ūdijamo ir persekiojamo žmogaus nerimas. Visų žmonos atrodė tarsi vienos amazonės klonės – kūningos, bebaimės moterys, iš tų, kurios tarpsta užgauliodamos silpnesniuosius. Laimė, užuitieji vyrai suprato, kad niekieno žeme tapusioje *Café Mabrook* jie gali jaustis saugūs.

Kiekvieną penktadienio popietę įvairūs nelaimėliai po vieną be paliovos eidavo prie mano staliuko ir įsitaisydavo ant su-

lūžusios kėdės – pensijon išėję profesoriai ir gydytojai, bibliotekininkai, policijos pareigūnai, pašto darbuotojai. Kiekvienam Maroko kavinių lankytojui žinoma, kad čia nėra nė kalbos apie privatumą. Tai, kad čia sėdi, yra ženklas, jog esi pasirengęs dalyvauti pokalbiuose ir jų nevengsi.

Per kelis mėnesius aš susipažinau su gera dalimi Kasablankos vyrų, kurių dauguma buvo apsigaubę aptriušusiomis dželabomis, įsispyrę į smailianoses geltonas šlepetes, vadinamas *baboush*. Juos siejo brolystės jausmas, bendrumas, nulemtas bendros baimės – baimės, kurią jiems kėlė jų gyvenimus tvarkančios moterys.

Penktadienį popiet dauguma Kasablankos vyrų būna apsišvarinę, atlikę darbus ir pasirengę atsipalaiduoti. Jie neseniai kruopščiai nusiprausė, pasimeldė mečetėje, namie iki soties prisivalgė kuskuso. Puotai pasibaigus, žmonos juos išmeta iš namų ir liepia nesirodyti, kol saulė visiškai nepasislėps Atlanto bangose. Kišenėje turėdami vos keletą dirhamų ir nedrįsdami prašyti daugiau, jie eina ieškoti kavos ir pašnekovų.

Užuitieji vyrai ir aš penktadieniais popiet aptarinėdavome įvairiausius klausimus – nuo Al Kaidos ir padėties Artimuosiuose Rytuose iki subtilaus arganų aliejaus aromato ir senovinio garbės kodekso, kuris sieja visus arabus. Kiekvieną savaitę aš truputį daugiau sužinodavau apie Maroko kultūrą ir kiekvieną savaitę, atrodo, dariausi čia vis savesnis.

Iš visų *Café Mabrook* lankytojų geriausiai informuotas buvo ramus pensininkas chirurgas, vardu daktaras Mehdis. Jis buvo liesas, tamsiaodis, aštraus smakro, su mažyte smailia barzdele. Šis žmogus plūduriavo neaprėpiamame savikliovos vandenyne ir kitų užuitų vyrų buvo laikomas savotišku didvy-

riu. Kartais jis garsiai suplodavo rankomis ir liepdavo jiems nam uose nenusileisti savo grėsmingosioms žmonoms.

Kartą daktaras Mehdis man pasakė, jog jam aštuoniasdešimt dveji metai. Jo rankos, nors išmargintos senatvinėmis dėmėmis, tebebuvo tokios pat tvirtos, kaip ir prieš penkiasdešimt metų.

— Geros rankos, – sakydavo jis, – gali nužudyti žmogų arba išgelbėti jam gyvybę.

Vieną popietę aš jam papasakojau apie pasakų sekėjus, kuriuos mačiau vaikystėje tupinčius lauke, prie Feso miesto sienos.

Jis įsižiūrėjo į savo stiklinę su *café noir*, prisimerkė ir ištarė:

— Jie yra Maroko šerdis.

— Bet juk ši tradicija išnykusi? – paklausiau. – Marokas dabar toks šiuolaikiškas.

Daktaras Mehdis sunėrė pirštus ir kartą, paskui kitą trakštelėjo krumpliais.

— Reikia pasirausti giliau, – tarė jis. – Jei nori rasti užkastą lobį, turi įsigyti kastuvą.

— Tai lobis tebėra užkastas žemėje?

Daktaras pakėlė stiklinę prie lūpų ir nugėrė kavos.

— Gal pasakų ir nematyti, – tarė jis, – bet jos aplink mus. Jos įsigėrusios mums į kaulus.

Aš nustebau, nes buvau manęs, kad pasakų sekimo tradiciją nuplovė egiptietiškų muilo operų banga, užplūdusi daugelio arabų gyvenimą. Tikriausiai neatrodė, kad juo patikėjau, nes senasis chirurgas bedė pirštu mano pusėn.

— Pasakos padarė mus tokius, kokie esame, – pasakė jis. – Jų dėka esame marokiečiai. – Daktaras Mehdis vienu mauku išgėrė likusią *café noir*. – Pasakų sekėjai neleidžia užgesti mūsų

kultūros liepsnai, – pasakė jis. – Jie mums pasakoja apie mūsų protėvius ir įdiegia vaikams vertybes, kurių jiems prireiks – garbės, riteriškumo supratimą; jie mus moko, kas gerai ir kas blogai.

Tarsi mano tėvas būtų sėdėjęs prieš mane ir mokęs mus, vaikus. Daktaras Mehdis suglaudė pirštų galiukus ir susimąstė. Jis trumpam užsimerkė, giliai įkvėpė ore tvyrančių tabako dūmų ir pasakė:

– Maroko pasakos – tarsi veidrodis. Jos atspindi visuomenę. Galima čia nugyventi šimtą metų, visai nesuprantant šios šalies. Bet jei tikrai norite mus pažinti, susiraskite pasakotojus ir išklausykite juos. Suprantate, tai jie sergsti lobį. Jie jus mokys, bet tik tada, kai būsite pasirengęs. Jei norite juos išgirsti, turėsite užmerkti akis ir atverti širdį.

TRYS

Arabiškas žirgas lekia greitai.
Kupranugaris žingsniuoja lėtai,
bet nesustoja nei dieną, nei naktį.

Saadis iš Širazo

Praėjo penkios dienos, ir štai aš stoviu Džemaa al Fna, milžiniškoje pagrindinėje Marakešo aikštėje, kurios pavadinimas reiškia „Vieta, kurioje vykdoma mirties bausmė“. Už jos nesibaigiančiais, turtų kupinais koriais plyti medina, siaurų dengtų gatvelių labirintas, kurio kiekvienas colis pilnutėlis žalvario lempų, akyse besimainančiomis spalvomis austų šilkų bei kilimų, prieskonių ir kvepalų, saldumynų ir džiovintų chameleonų, naudojamų užkeikimams. Medinos pavėsis – kontrastas aikštėje plieskiančiai skaisčiai šviesai. Ją ištveria tik pamišėliai ir drąsuoliai, susigūžę tupintys ir kažką šnibždantys, kažko laukiantys. Matau grupę *gnaoua*, garsiųjų Sacharos muzikantų, apsitaisiusių indigo spalvos dželabomis, kriauklelėmis apsiūtais kepuraičių kraštais. Greta sėdi keliaujantis dantų gydytojas, pasidėjęs skardinę ištrauktų dantų. Prie jo – būrelis gydytojų, prekiaujančių gyvatės riebalais,

stručių kiaušiniais ir ant virvelių suvertomis liesomis rudomis pelytėmis.

Perėjau aikštę, stengdamasis neįlipti į ištirpusio asfalto balas, stebėdamasis, kaip miestas gali įsikurti ir tarpti tokiame kaitriame klimate. Prisiminiau Osmano pastabą, kad aš aklas ir neįžvelgiu tikrojo Maroko. Tą pačią akimirką pastebėjau, kaip į aikštės vidurį veda nukaršusį asilą. Jo snukis pražilęs, o ant pasturgalio šviečia neįprastos formos balta dėmė.

Gobtuvą užsimaukšlinęs žmogus šlepsi, pasispaudęs vadeles po dulkėtos rusvos dželabos pažastimi. Gyvulį gena tol, kol šis sustoja ištirpusio deguto balutėje. Jo kanopos juodos ir lipnios, galva nuleista, žvilgsnis atsargus. Žmogus spusteli delnu asilo kaktą, duodamas ženklą sustoti. Suneria rankų pirštus, tarsi ketindamas juos pramankštinti, tada pasilenkia į priekį ir įsitempęs užsiverčia gyvulį sau ant nugaros.

Nuskarda nedarnus, įnirtingas bliovimas, aidu atsimušantis visuose aikštės kampuose.

Kadangi pats gyvenu lūšnyno vidury, asilo bliovimas man nėra neįprastas. Bet triukšmas, kurį kėlė šis padaras, užrioglintas ant žmogaus pečių, galėjo prikelti net mirusįjį. Per akimirką aplink susirinko minia – turistai ir klajokliai, apelsinų pardavėjai, kišenvagiai, atvykėliai iš Atlaso kalnų. Asilo akys pūpsojo išsprogusios, žmogaus dželabos nugara patamsėjo nuo prakaito.

– Kas čia vyksta?

– Jis tuoj pradės, – pasakė žmogus.

– Ką pradės?

– Sekti pasaką.

Kiekvieną vakarą, prieš Arianei ir Timūrui užmiegant, aš jiems skaitau pasakas. Skaitydamas vis pakeliu akis nuo knygos ir dirsteliu jiems į akis. Matau nuostabos kibirkštėles, juntu, kad kerai juos veikia. Kai kurias iš šių istorijų mano dviem seserims ir man paliko mirdamas tėvas rankraštyje, kurį mano reikalavimu pavadino „Pasek man pasaką". Tas pačias pasakas jis skaitydavo mums, kai buvome vaikai, buvo sudėliojęs jas iš senųjų Arabijos ir Afganistano šaltinių.

– Mes esame pasakotojų šeima, – būdavo, sukužda jis prieš mums užmiegant. – Nepamirškite. Turime šią dovaną. Saugokite ją, ir ji saugos jus.

Dešimtyse savo parašytų knygų tėvas pasekė Vakarams šimtus tradicinių mokomųjų pasakų, lygiai tokių pat kaip tos, kurias aš dabar skaitau savo vaikams. Šias pasakas sukūrė sufijai, mistikų brolija, veikianti visame musulmonų pasaulyje ir už jo ribų. Jei paklausčiau jų, jie atsakytų, kad šios žinios gyvavo dar gerokai prieš atsirandant islamui ir kad jas gali įgyti kiekvienas, kuris pasirengęs sugerti jų išmintį. Sufijai naudoja mokomąsias pasakas, kad perteiktų įvairias idėjas ir informaciją, kad padarytų ją lengviau suvokiamą protui. Jie tiki, kad pasakos kaip persikai: saldus vaisiaus minkštimas būtinas, nes tai jis leidžia perduoti kitiems, sodinti ir puoselėti branduolyje glūdinčią sėklą.

Grįžę iš Marakešo pamatėme sargus ir tarnaitę stovinčius lauke, prie Kalifo rūmų lauko durų. Jie nerimastingai šnekučiavosi, bet pamatę takeliu atburzgiantį mano seną džipą iškart nutilo. Lokys stovėjo nugara į duris, plačiai išskėtęs rankas. Atrodė, nori nuo manęs kažką paslėpti. Išlipau ir paklausiau, kas čia darosi.

Osmanas nudelbė akis į žemę ir plačiais mostais papurtė galvą.

– Nieko, mesjė Tahirai, – atsakė jis. – Visiškai nieko.

Tarnaitė Zohra suplojo rankomis ir tvirčiau susirišo skarelę. Ji buvo grėsminga moteris, iš tų, kurias pamatęs eilinis žmonos užuitas marokietis pajunta neįveikiamą baimę. Būtume seniausiai ją atleidę, bet nei Rachanai, nei man nepakako drąsos išvaryti jos lauk.

– Jis meluoja, – šaltai pareiškė Zohra. – Jis meluoja, nes yra bailys.

– Jis bijo, – pataisė ją Hamza. – Mes visi bijome.

– Ko jūs bijote?

Lokys lėtai pasitraukė į šalį ir mes pamatėme ant durų kreida nupieštas keistas geometrines figūras bei skaičius.

– Vėl vaikai išdykavo, – pasakiau. – Tie nenaudėliai nuolatos taip daro.

Hamza delnu nusibraukė nuo plikos galvos prakaitą.

– Čia ne išdykėlių darbas, – pasakė jis.

– Ne išdykėlių...

– O kieno?

Sargai ir tarnaitė užsičiaupė ir karštligiškai nurijo seiles.

– Tai kas čia pripaišė?

– *Sehura*, – atsakė Osmanas, – burtininkė.

Kas savaitę aš lankiau Hišamo Haraso kapą Kasablankos pakraštyje, pietiniame kalvos šlaite. Atsisėsdavau ant žolės prie antkapio, klausydavau tolumoje klykaujančių žuvėdrų ir pasakodavau Hišamui viską, kas nutiko per praėjusias septynias dienas.

Maroke aš turėjau daug draugų, bet nė vienas iš jų išmintimi nė iš tolo neprilygo Hišamui Harasui. Jis gyveno lūšnyne, pašiūrėje už mažos, kalkėmis baltintos mečetės, ir turėjo hobį – kolekcionavo pašto ženklus. Kas keletą dienų nunešdavau jam į pašiūrę saujelę nuo vokų nuplėštų pašto ženklų, ir mudu kalbėdavomės. Kalbėdavomės taip, kaip gali tik patys geriausi draugai.

Šie pokalbiai būdavo magiški.

Hišamą ištiko širdies priepuolis, ir jis staiga mirė. Jo žmona ir trikojis šuo išvažiavo iš Kasablankos, ir aš pajutau vidinę tuštumą. Mąstydavau apie pasakas, kurias vaikystėje bus girdėjęs Hišamas, ir įsivaizduodavau jį sėdintį ant senelės kelių, įdėmiai klausantį. Pasakojimas jam buvo pats svarbiausias dalykas pasaulyje. Jis buvo gimęs pasakotojas, iš tų, kuriems dailus pasakojimas teikia malonumą. Kartą jis man sakė, kad jaučiasi kaip lėlininkas, kad galią manipuliuoti klausytojais lemia neregimi judesiai, subtilūs virvučių trūktelėjimai. Jo gyvenimas buvo pagrįstas tvirtomis vertybėmis, kurias visas jis sakėsi perėmęs iš senelės sektų pasakų. Hišamas Harasas buvo iš tų žmonių, kurie mėgsta kalbėtis akis į akį, iš tų, kurie niekina egiptietišką televiziją.

Vieną vasaros sekmadienio popietę, eidamas aplankyti jo kapo, pasiėmiau drauge Timūrą. Buvo taip karšta, kad lipdami į statų kapinių kalvos šlaitą abu pasruvome prakaitu. Timūras zirzė, skundėsi kaitra, prašėsi panešamas. Aš pakėliau akis, norėdamas pažiūrėti, ar dar daug liko eiti. Prie Hišamo kapo klūpojo žmogus. Jis vilkėjo ploną juodą dželabą, ant galvos užsitraukęs gobtuvą, rankas sudėjęs maldai. Nustebau, nes niekada anksčiau nebuvau čia nieko sutikęs. Hišamas man sakydavo,

kad neturi draugų ir nepažįsta savo tikrųjų giminių, nes šie dar vaikystėje atidavė jį keliaujančiam atliekų supirkėjui.

Baigęs melstis, žmogus delnais persibraukė veidą, atsigręžė ir pasisveikino su mumis.

– *As-salam wa alaikum*, – atsargiai ištarė jis. – Ramybė jums.

Mes susėdome kapo kojūgalyje ir klausėmės žuvėdrų. Timūras kaulijo, kad vesčiausi jį maudytis, bet aš nekreipiau į jį dėmesio. Po keleto minučių antrasis lankytojas paklausė, iš kur aš pažįstu Hišamą. Atsakiau, kad mudu susitikdavome kartą per savaitę ir kalbėdavomės, o už pokalbius aš mokėdavau pašto ženklais.

– Jis buvo labai išmintingas žmogus, – tarė jis.

Aš jam pritariau, paskui paklausiau, iš kur jis pažįsta Hišamą Harasą, nes nebuvau jo matęs lūšnyne.

Žmogus sunėrė pirštus ir susimąstęs prispaudė juos sau prie lūpų.

– Aš jam esu skolingas už viską, – atsakė jis. Paskui nutilo, ir aš jau ketinau prašyti paaiškinti, kai jis tarė: – Prieš dvidešimt metų buvau narkomanas. Kifas buvo visas mano gyvenimas. Dieną rūkydavau, o naktimis slankiodavau gatvėmis, dairydamasis, ar nepamatysiu atviro lango. Radęs įlįsdavau vidun, paskui pabėgdavau, pasičiupęs viską, ką įstengdavau panešti. Vogdavau iš turtuolių ir iš vargšų, paskui viską parduodavau, kad tik galėčiau nusipirkti vis daugiau kifo.

– Bet jūs nepanašus į narkomaną, – atsakiau.

– Aš ir nebesu narkomanas, ir tik dėka žmogaus, kurio kūnas guli šiame kape.

– Tai kas nutiko?

– Na, vieną naktį, – pradėjo pasakoti žmogus, – aš pavo-

giau automobilį ir nuvažiavau į al Džadidą. Buvau nugirdęs, kaip vienas vagis pasakojo kitam, neva ten galima gerai pasipelnyti. Kai sutemo, susiradau tamsią gatvelę gyvenamajame rajone ir ėmiau dairytis atviro lango. Netrukus jį radau. Pasirinkau šį langą, nes po juo buvo palikta kėdė. Dabar prisiminus man beveik atrodo, tarsi šeimininkas būtų tyčia kvietęs mane užeiti vidun.

Žmogus trumpam nutilo, truktelėjo viršun dželabos rankoves ir pasakė:

– Kiek galėdamas tyliau įlipau vidun. Viduje nebuvo nė garso. Įsijungiau žibintuvėlį ir ėmiau dairytis, ką čia pavogus. Nieko tokio nemačiau, tik ant stalo gulėjo atverstas didelis albumas odos viršeliais. Jis buvo pilnas pašto ženklų. Šiaip vogdavau sidabrą ir auksą, bet šis albumas pasirodė vertingas, tad įsimečiau jį į krepšį. Tuo metu kambaryje sujudėjo žmogus. Man jis atrodė kaip šešėlis. Puoliau bėgti prie lango, bet jis pasirodė greitesnis. Pribėgęs užtrenkė langą. Aš surikau, grasindamas nusukti jam sprandą. Tada žmogus pasielgė labai netikėtai. Jis pasveikino mane atvykus į jo namus, prisistatė, pasisakė esąs Hišamas, Huseino sūnus, ir pasakė seniai manęs laukęs. Aš atsisėdau, beveik laukdamas, kol jis pakels triukšmą, tačiau mes pradėjome kalbėtis. Jis paklausė, koks mano vardas, aš pasisakiau. Mane vadina Otomanu. Papasakojau apie savo priklausomybę nuo kifo, apie tai, kaip man reikia pinigų, atsiprašiau, kad pridariau jam rūpesčių. Užuot išbaręs, Hišamas tylėdamas manęs išklausė, pavaišino mėtų arbata ir pasiūlė nakvynę.

Otomanas vėl nutilo. Paskui palinko į priekį, palietė Timūro skruostą ir pabučiavo jo ranką.

– Kitą rytą Hišamas man paruošė karališkus pusryčius, – pasakė jis. – Aš jau buvau pasirengęs policijos atvykimui. Bet jo dosnumas mane taip sujaudino, kad neįstengiau pabėgti. Išbuvau pas jį visą dieną, o jis sukūrė planą.

– Kokį planą?

– Planą, kaip pakeisti mano gyvenimą.

Toliau Otomanas paaiškino, kaip Hišamas nusiuntė jį pagyventi pas savo ištikimą draugą, kuris jį atpratino nuo kifo, kaip paskui paskolino pinigų, kad galėtų atidaryti savo siuvyklą. Kas savaitę jie susitikdavo ir kalbėdavosi.

– Hišamas ragino mane kelti sau didelius tikslus, – pasakė jis. – Jis man įkvėpė pasitikėjimo, sakydavo, kad galiu padaryti viską, ką gali kiti. „Jei nori, kad tau pasisektų, – sakydavo jis, – privalai siekti žvaigždžių ir leisti, kad vaizduotė pati susirastų kelią."

Aš garsiai nusistebėjau, kodėl anksčiau nesu matęs Otomano – nei lūšnyne, kur gyveno Hišamas, nei prie jo kapo.

– Mano siuvykla sėkmingai dirbo, – pasakė jis, – nes kas savaitę Hišamas mane pripildydavo energijos. Dirbau po penkiolika valandų per dieną ir netrukus jau turėjau penkias siuvyklas Kasablankoje, Marakeše ir Fese. Po dvejų metų įkūriau pirmą drabužių fabriką. O dar po dvejų atidariau fabrikus Tailande, paskui dar keliose Tolimųjų Rytų šalyse. Nė pats nepajutau, kaip beveik nustojau gyventi Maroke.

Otomanas atsistojo. Jis atrodė labai nuliūdęs.

– Vieną dieną Hišamo neberadau, – pasakė jis. – Jis dingo iš savo namų al Džadidoje. Visur jo ieškojau, bet nesėkmingai.

– Jis gyveno lūšnyne, visai netoli mūsų, – pasakiau.

– Dabar aš tai žinau, – atsakė Otomanas. – Man skaudu

galvoti, kad netekęs namų jis gyveno tokiame skurde. Juk tai jis padėjo man praturtėti.

– Kaip jis prarado namus al Džadidoje?

Otomanas dirstelėjo į kapą ir atsakė:

– Girdėjau, jog atidavė visus pinigus, kad žmogui, kurio pats beveik nepažinojo, būtų atlikta širdies operacija.

– Hišamas visai nesirūpino savimi, – tariau aš.

– Jūs teisus, – pritarė Otomanas. – Jam nerūpėjo žemiškos gėrybės. Jokios.

– Jokios, išskyrus pašto ženklus.

Apsiprasti gyvenant naujoje šalyje – tas pats, kaip pranešioti naujus batus. Iš pradžių jie truputį spaudžia, bet jums jie gražūs, todėl avite toliau. Juo ilgiau su jais vaikštote, juo patogesni jie darosi. Ir staiga vieną gražią dieną pasiekiate šlovingą pusiausvyrą. Avėdamas tuos batus jaučiatės tarsi visai be batų. Juo labiau jie nusidėvi, juo labiau juos mylite, juo sunkiau įsivaizduoti gyvenimą be jų.

Mūsų gyvenimas Kasablankoje perėjo tą patį ciklą. Iš pradžių – nepatogumai namuose, problemos dėl džinų, begalvės katės, kurias rasdavome sode, ir egzorcistų surengtos avinų skerdynės; visa tai buvo nelengva ištverti. Jau maniau, kad Rachana neišlaikys ir paliks mane. Nepatogumai ir vargas jai anaiptol nebuvo tokie įdomūs kaip man. Tačiau tie nerimo mėnesiai mudu suartino. Mus suvienijo naujo gyvenimo troškimas. Kalifo rūmai kažkuo taip svaigino, kad aš net nemaniau pasiduoti.

Dabar, po šitiek mėnesių, mintis apsigyventi kur nors kitur atrodo absurdiška. Man čia gerai. Esu patenkintas. Bet vis dar sutrikęs. Labiausiai mane trikdo Maroko visuomenė.

Iš pažiūros gyvenimas čia atrodo suprantamas – kultūros ir tradicijų mišinys. Mano šeima kilusi iš Rytų, o aš pats augau Vakaruose. Šis derinys man padeda įminti arabų pasaulio mįsles. Tačiau dar labai daug ko nesuprantu; pavyzdžiui, kad ir to nutikimo su rėčiu.

Vasarą Zohra, mūsų tarnaitė, nugirdo mano skundus, kad eidamas per Kasablankos turgų jaučiuosi kone į gabalus plėšomas daržovių pardavėjų. Kaip dauguma marokiečių moterų, ji yra gyvenimo ir vyrų tramdymo meno ekspertė. Ir visada pasirengusi duoti patarimą.

– Tsk! Tsk! Tsk! – caktelėjo ji liežuviu. – Aišku, kad daržovių pardavėjai prie jūsų kabinasi. Jie juk mano, kad esate turistas.

– Bet Kasablankoje nėra turistų.

– Taip, bet jie juk to nežino!

– Tai ką man daryti?

Zohra kažką parodė gestais. Daiktas atrodė apskritas, dydžio kaip serviravimo lėkštė.

– Neškitės rėtį.

– Ką?

– Turistai niekada nesinešioja rėčių, – paaiškino ji.

Penktadienį, po susitikimo su Otomanu prie Hišamo kapo, aš nužingsniavau į *Café Mabrook* išgerti kavos ir su kuo nors pasikalbėti. Daktaro Mehdžio dar nebuvo, bet prie mano įprasto staliuko sėdėjo jo geras draugas Hakimas. Jis pasveikino mane ir nusišypsojo, kai sėdausi. Hakimas, nukaršęs santechnikas, yra bene jautriausias žmogus, kokį tik galima tikėtis sutikti gyvenime. Kalbėdamasis su juo pašnekovas pasijunta labai svarbus ir reikalingas, tarsi nuo jo priklausytų viso pasaulio ateitis.

Jis buvo geriausias daktaro Mehdžio draugas, bet smagiausiai jausdavosi, kai daktaro kavinėje nebūdavo. Tada galėdavo iki valiai kalbėti savo mėgstama tema. Hakimas labai žavėjosi juodąja magija, o daktaras Mehdis šios temos baisiai nemėgo.

Kai susipažinome, jis labai tyliai man paaiškino kadaise gimęs mergaite, bet jo lytį pakeitusi burtininkė iš Vidurio Atlaso kalnų.

– Kada tai buvo? – paklausiau.

Santechnikas išsitraukė iš kišenės čiaupą ir pasikasė juo virš ugalvį.

– Seniai, – atsakė jis.

– Kada?

– Kai jūs dar buvote tik kibirkštėlė savo motinos akyse.

Kadangi dabar buvome vieni, aš jo paklausiau apie kreidos rašmenis, kuriuos sargai rado ant mūsų namo durų.

Hakimas paprašė dar vieno puodelio kavos. Tada susiraukė taip, kad akys virto siaurais plyšeliais. Ranka be nykščio dunkstelėjo kavą ant staliuko, o santechnikas tarė:

– Panašu, jog atsirado džinas.

– Tai jokiu būdu neįmanoma, – atsakiau. – Suprantate, mes turėjome džinų, bet paskui surengėme egzorcizmą ir paskerdėme ožį. Egzorcistai apšlakstė visus kambarius krauju ir pienu. Patvirtino, kad dabar viskas švaru.

– Kada įvyko egzorcizmas?

– Prieš šešis mėnesius.

Hakimas vėl prisimerkė.

– Teks viską pakartoti iš naujo, – tarė jis.

Prisiminiau, kokią sumaištį buvo sukėlę egzorcistai. Jie aukštyn kojom apvertė visus namus ir įvarė mums baisų siaubą, tarsi vaidindami marokietiškoje „Vaiduoklių medžiotojų“ versijo-

je. Paskui kelias savaites teko valyti visus namus, ir Rachana dar iki šiol nebuvo man visai atleidusi.

– Apie egzorcizmo kartojimą negali būti nė kalbos, – nervingai atsakiau.

Santechnikas iškėlė pirštą.

– Yra ir kitas būdas, – paskelbė jis. – Neįprastas, bet irgi veiksmingas. Pažadu, jis bus veiksmingas.

– Ką reikės daryti?

– Reikės gauti puodą medaus iš Buskuros miškų ir juo ištepti visas duris, iš lauko ir iš vidaus.

Parėjusi iš mokyklos Arianė pasakė šiandien girdėjusi istoriją apie Robiną Hudą. Ji nupiešė Šervudo girios didvyrį, iš visų pusių apspistą peteliškių. Paklausė manęs, ar jis tikras.

– Ką tai reiškia – „ar tikras“?

– Ar Robinas Hudas turėjo mamą ir tėtį?

– Turbūt turėjo, – atsakiau.

– Kokie buvo jų vardai?

– Ariane, tai nesvarbu, – atsakiau. – Suprask, pasakose ir istorijose viskas kitaip negu tikrovėje; jose niekam nerūpi, kur tiesa, o kur melas. Svarbiausia – kaip jautiesi, klausydamas pasakos.

– *Baba*, tai tu nori pasakyti, kad galima ir meluoti?

– Tai nereiškia „meluoti“, gal tik nereikia bijoti nutolti nuo faktų.

Arianė prisimerkė ir atmetė atgal plaukus.

– Tai aš galiu pasakyti, kad jų vardai buvo Henris ir Izabelė?

– Kieno?

– Robino Hudo tėčio ir mamos.

– Taip, žinoma, kad gali.
– Ar galiu įsivaizduoti, kad jie gyveno Kasablankoje?
– Taip, turbūt ir tai gali.
– *Baba?*
– Klausau, Ariane.
– Kai užaugsiu, ar galėsiu ištekėti už Robino Hudo?

Kitą savaitę sėdau į savo seną, apdaužytą korėjiečių gamybos džipą ir pasukau Buskuros link. Seniai buvau girdėjęs pasakojimų apie tenykštį mišką, vešantį pietiniame miesto pakraštyje. Tarsi platus žalias apdangalas jis driekiasi į rytus nuo greitkelio. Zohra sakė, kad tai užkerėta vieta, kad kitados medžiai buvo ištikimi pikto Sacharos imperatoriaus kareiviai. Bijodamas, kad jo kariuomenė gali užkariauti Maroką, geraširdis džinas pavertė karius medžiais, pasakojo ji. Kai paklausiau, ką žino apie medų, Zohra sutiko, kad jis labai tinka užkeikimams, o ypač kai reikia užkirsti kelią piktosioms dvasioms. Sargams patarimas irgi patiko. Tikimybė susilaukti *Dar Khalifa* dar vieno džinų antplūdžio suteikė jiems naujos energijos. Spėju, dėl to, kad dabar galėjo visą laiką regzti sąmokslus prieš piktąsias tamsybių galias.

Pasiekęs mišką ilgokai važiavau pušimis apaugusiu keliuku, kol pasiekiau centrą, kuriame dresuojami koviniai šunys. Medžiai augo tankiai, tarsi žygiuojanti kariuomenė. Juo giliau į mišką važiavau, juo lengviau darėsi patikėti Zohros fantazija, kurią ji tvirtino esant tikrove.

Skubėdamas važiavau, kol keliukas staiga baigėsi. Ant rankų darbo suolo sėdėjo surukęs žmogelis plonos medvilnės dželaba. Ji buvo fosforo žalumo. Spalva atsispindėjo jo veide.

Aš išlipau, pasisveikinau ir paklausiau, ar nežinąs, kur galėčiau nusipirkti medaus. Žmogus ranka parodė trobelę, apsuptą tankiai sužėlusių eglių.

– Saugokitės bičių, – tarė jis.

Kelias link trobelės buvo nusėtas pušų kankorėžiais ir atrodė tarsi iš pasakos apie Raudonkepuraitę. Abipus jo grupelėmis po šešis stovėjo didžiuliai balti aviliai. Oras virbėjo nuo jų įnamių dūzgimo. Ėjau labai lėtai, kaip kadaise mane išmokė Amazonės džiunglėse gyvenanti šuarų gentis. Bitės gelia tik tada, kai jaučia pavojų. Jos laksto labai greitai, tad jei eisi itin lėtai, jos manys, kad esi tik vėjo siūbuojamas medis.

Priėjęs trobelę, pasibeldžiau.

Durys atsivėrė į vidų, tarpduryje pamačiau stovintį tą patį žmogų skaisčiai žalia dželaba. Jis plačiai išsišiepė, rodydamas dantis, ir pakvietė mane vidun, o aš stengiausi susivokti, kaip jis čia atsidūrė man nematant.

Ant stalo buvo pristatyta mineralinio vandens butelių ir stiklainių. Visi pilni rausvai rudo medaus. Žmogus nemirksėdamas žvelgė į mane, o jo žvilgsnis svilinte svilino.

– Medus karstelėjęs, – tarė jis.

Aš nenuleidau akių.

– Man jo reikia ne maistui, – atsakiau.

Žmogus linktelėjo, tarsi būčiau teisingai atsakęs į slaptažodį. Sumurmėjo kainą, aš išsirinkau penkis butelius. Po penkiolikos minučių vėl važiavau greitkeliu atgal į Kasablanką.

Temo. Pakelės žibintų lemputės buvo perdegusios jau prieš kelis dešimtmečius. Susikaupęs stebėjau tamsą ir kelią, tik staiga variklis užgeso. Kiekvienam korėjietiško džipo savininkui žinoma, kad iš jo bet kada galima tikėtis kiaulystės. Sustojau

prie posūkio ir prisiekiau didžiulę meilę automobilio dvasiai. Nieko neįvyko. Išmėginau visus triukus, kurie kadaise suveikė. Vis tiek nieko. Sunku įsivaizduoti pavojingesnę situaciją, negu tamsoje greitkelyje į Kasablanką sugedus automobiliui. Retai kada esu jautęsis toks vienišas ir pažeidžiamas. Palikau automobilį ir per didelį vargą susiradau kas pavežtų mane su pilnu glėbiu medaus iki namų.

Tą naktį, kai užmerkiau akis, tamsa nusidažė šiltu gelsvoku raudoniu. Mes buvome kupranugarių turguje prie Gelmimo, Sacharos pakraštyje. Tėvas norėjo, kad pasižiūrėtume kupranugarių. Jis sakė, kad jei nori suprasti dykumą, privalai suprasti kupranugarius, o jei nori suprasti kupranugarius, privalai suprasti juos auginančius žmones. Kupranugariai, *Sahrawi* ir smėlis tarpusavyje susiję, sakė jis.

Aš nelabai mėgau kupranugarius, nes jie dvokė, o smėlio išvis nekenčiau, nes jo pribyrėdavo į batus ir maistą. Tėvas man papasakojo apie berniuką, kuris pabėgo į dykumą ir svajojo tapti žuvimi. Pasaka buvo keista, o jos pabaiga – dar keistesnė.

Visi iš jos juokėmės.

– Ar tau patiko pasaka, Tahirai Džan?

– Taip, *Baba*.

– Ar tu ją supratai?

– Manau, kad taip.

– Saugok ją galvoje. Metams bėgant, pajusi, kaip ji tavyje keičiasi.

– O kaip ji keisis, *Baba?*

– Ji tavyje pamažėliais augs. Ateis diena, ir tu suprasi, kad ji padarė kai ką nuostabaus.

– Ką tokio ji padarys, *Baba?*

– Duos vaisių.

Rytojaus rytą nutariau išimti iš mūsų banko sąskaitos visus pinigus ir nusipirkti naujutėlį *Land Cruiser*. Dar niekada nebuvau pirkęs naujo automobilio. Visad atrodė, kad toks išlaidavimas ne mano kišenei. Bet praleidęs vakarą greitkelio pašalėje pakeičiau požiūrį į tai, kas svarbiausia.

Per pusryčius Zohra pastebėjo, kaip aš pasipuošęs, ir paklausė, kur susiruošiau eiti.

– Pirksiu naują automobilį, – pasigyriau.

– Tsk! Tsk! Tsk! – garsiai sucaksėjo liežuviu ji. – Jei eisite su kostiumu, kainą užkels dvigubai. Patikėkit manim. Sakau tiesą.

Grįžau į viršų ir persirengiau kandžių suėstu megztiniu bei suplyšusiais džinsais. Tada pėsčiomis per lūšnyną patraukiau prie kelio. Laukdamas, kol atvažiuos mažiukas raudonas taksi automobilis, išgirdau kažką šaukiant mane vardu. Apsidairiau. Tai buvo Zohra. Mosuodama rėčiu, ji bėgo prie manęs, kiek leido nuo kojų slystančios šlepetės.

– Būtinai paimkit! – rėkė ji. – Nepamirškit, juk jau sakiau!

Įsidėjau rėtį į krepšį ir nuvažiavau taksi iki didžiausios *Toyota* automobilių atstovybės, kokią tik pavyko rasti. Sargai, suuodę mano planus, atkakliai reikalavo, kad pirkčiau būtent tojotą. Korėjietiški džipai tik puskvaišiams, sutartinai kartojo jie, o štai tojotos skirtos narsiems, bebaimiams vyrams.

Atstovybėje aš išsitraukiau rėtį ir ėmiau grėsmingai juo mostaguoti. Kai pardavėjas buvo pasirengęs mane išklausyti, aš iškėliau rėtį, pareiškiau, jog esu ne turistas, ir pareikalavau didžiulės nuolaidos.

– Pone, – tarė jis, taisydamasis kaklaraištį, – turistai pas mus automobilių neperka. Jie dažniausiai nuomoja.

Stengdamasis atrodyti nesutrikdomas, pasiteiravau, kokių *Land Cruiser* modelių jie turi.

– Jūs, be abejo, norėsite visų įprastų priedų, pone?

Ant bukleto kraštelio jis užrašė skaičių.

– Ne, ne, – atsisakiau. – Man reikia bazinio modelio. Visai nenoriu tų brangių žaisliukų.

Tojotų pardavėjas, regis, susirūpino.

– Nei odinių sėdynių, nei autopiloto, nei turbininio variklio, nei oro pagalvių, nei nikeliuotų ratų gaubtų? – dusdamas iš netikėjimo paklausė jis.

– Ne. Nieko panašaus. Man tik reikia, kad be vargo galėčiau nuvažiuoti iš taško A į tašką B.

– Bet, pone...

– Ką „bet“?

– Bet, pone, jei jūs įsigysite tik bazinį modelį...

– Taip?

– Tai kaip tada padarysite įspūdį?

KETURI

Karaliai valdo žmones;
išminčiai valdo karalius.

Abu al Asvadas

Kalifo rūmuose sargai susikaupę dirbo – tepė medumi namo duris. Jie įkalbėjo mane nupirkti jiems naujų teptukų ir triūsė su tokiu įkarščiu, koks retai juos aplankydavo dirbant. Rachana buvo išėjusi susitikti su drauge. Kai grįžo, mūsų namai kvepėjo tarsi vasaros lanka. Rachana užsiminė, kad kvapas malonus, ir nuėjo į viršų persirengti. Po kokių trisdešimties sekundžių pasigirdo garsus, šaižus klyksmas. Hamza nuskubėjo laiptais žemyn, nešinas meduotu teptuku. Rachana bėgo jam įkandin.

– Kas čia, po šimts, darosi? – paklausė ji.

– Viskas dėl džinų, – nedrąsiai paaiškinau aš.

Žmona mane nudelbė piktu žvilgsniu.

– Juk jau surengei egzorcizmą, dėl Dievo meilės! Buvo paskersti niekuo nekalti gyvulėliai, pačiame gyvenimo gražume, ir viskas dėl tų prakeiktų džinų. Gal neatsimeni – visi namai sruvo kraujais!

– Aš tik noriu, kad visi būtų patenkinti, – pasakiau. – Kad viskas būtų kaip buvę.

Rachana pakėlė akis į dangų.

– Tu tiki tomis šnekomis, ar ne? – paklausė ji.

– Stengiuosi netikėti, – atsakiau. – Bet jos norom nenorom lenda į galvą.

Gal Kasablankoje ir nebūna turistų, bet rėtis vis tiek darė stebuklus. Po ilgų įtikinėjimų, kelis kartus įtaigiai pakartojęs, kad neketinu niekam daryti įspūdžio, aš gavau nemenką nuolaidą nuo automobilio kainos. Pardavėjas sugriežė dantimis ir pasakė, kad per visą *Toyota* atstovybės gyvavimo istoriją dar niekas nebuvo nusipirkęs bazinio modelio. Tai tokia retenybė, kad ją teks užsakyti ir gabenti net iš Japonijos.

Kai automobilis galiausiai buvo pristatytas, aš grįžau į atstovybę, paėmiau iš pardavėjo raktelius ir įsiropščiau į automobilį. *Land Cruiser* buvo blizgančios sidabro spalvos ir važiavo, atrodo, labai gerai. Nepaprastai juo džiaugiausi, kol neatvykau į lūšnyną.

Korėjietiškas džipas nuo seno man buvo tarsi nematomas apsiaustas, lygiai kaip ir anksčiau turėtas mėsininko automobilis. Tačiau glotnus spindinčio naujo *Land Cruiser* siluetas neapsakomai krito į akis. Pasukęs keliuku, vedančiu į Kalifo rūmus, nesmagiai rangiausi ant plastiku apmuštos sėdynės. Mane stebėjo šimtai akių. Toks atviras turto demonstravimas mane be galo trikdė.

Kai namie įvažiavau į garažą, sargai išsirikiavo eile ir atidavė pagarbą. Paskui padėkojo man.

– Už ką jūs man dėkojate? – piktai paklausiau.

Jie atrodė sumišę.

– Už tai, kad galime didžiuotis, – atsakė Hamza.

Vėliau aš kelis kartus jų maldavau neplauti automobilio, nes norėjau, kad jis atrodytų padėvėtas ir bent kiek susilietų su aplinka. Bet sargai atsisakė manęs klausyti. Kiekvieną rytą prieš man atsikeliant išvalydavo visus ratų varžtelius, nublizgindavo korpusą, kol automobilis imdavo blizgėti kaip romėnų kovos vežimas. Rachana pirmoji paaiškino sargų susižavėjimą automobiliu.

– Jis pakėlė jų statusą visuomenėje, – nutarė ji.

Vieną rytą įėjęs į biblioteką pamačiau, kaip Arianė, pasilypėjusi ant kibiro, iš paskutiniųjų stengiasi nuimti knygą nuo lentynos, kurios nepasiekia. Tačiau užuot apvertusi kibirą dugnu į viršų ir užlipusi, pastatė jį įprastai, tik ant viršaus kažką uždėjo. Tas kažkas buvo blausios sidabro spalvos, gal colio storio. Mano nešiojamasis kompiuteris. Skubiai įbėgau, sugriebiau ją į glėbį ir ištiesiau ranką knygos, kurią ji norėjo pasiekti.

– Jei būtum apvertusi kibirą, – pasakiau, – nebūtų reikėję stotis ant mano labai brangaus kompiuterio.

– Bet, *Baba*, jis man atrodė toks tvirtas, – atsakė ji.

Arianė su knyga išbėgo į sodą. Aš pasiėmiau kompiuterį, truputį stebėdamasis mažosios dukrelės nepatyrimu. Stovėdamas su kompiuteriu rankose staiga prisiminiau, ką man kartą pasakė tėvas. Mes sėdėjome ant pievelės po plačiai išsišakojusiu gluosniu. Man buvo gal vienuolika, gal dvylika metų. Buvo vasara. Vilkėjome marškiniais trumpomis rankovėmis. Tėvas pasakė, kad tą rytą jį aplankė žmogus, atvykęs iš labai toli.

– Ar jis atvažiavo iš Amerikos, *Baba?*

– Ne, iš daug toliau.

– Iš Kanados?

– Ne, ne iš Kanados. Visai nesvarbu, iš kur jis atvyko, Tahirai Džan. Svarbiausia, kad jis prašė mano pagalbos, o aš negalėjau jam padėti.

– Kodėl?

– Todėl, kad jis nebuvo pasirengęs. – Tėvas atsigulė ant žolės. – Tam tikru požiūriu Vakarai primena mažą vaiką su enciklopedija rankose, – pasakė jis. – Jis turi begalę nepaprastų galimybių, beribę energiją ir progą mokytis iš tūkstančių žmonių kartų, kurios gyveno prieš juos. Tačiau iš visos šios išminties nebus jokios naudos, jei vaikas neišmoks skaityti.

– Ar tas žmogus, kuris buvo pas tave atėjęs, kada nors bus pasirengęs?

– Tikiuosi.

– Tu su juo kalbėjaisi, *Baba*?

– Šiek tiek. Bet jis net tam nepasirengęs.

– Tai ką darei?

– Dovanojau jam pasaką, Tahirai Džan, – atsakė jis. – Ir paprašiau, kad atidžiai ją skaitytų, kol pamatys, jog nieko nebesupranta.

– *Baba*?

– Taip, Tahirai Džan?

– Ar paseksi man pasaką, kurią pasekei tam žmogui?

Tėvas palinko į priekį, užsikėlė koją ant kojos. Paskui neilgai pasėdėjo, atlošęs galvą, ir prakalbo:

– „Kartą senų senovėje gyveno Persijos karalius. Jis be paliovos valgydavo įvairiausius skanėstus. Metams bėgant, darė-

si vis storesnis ir storesnis, kol beveik nebeįstengė pastovėti. Teko visą laiką gulėti ant pagalvių. Niekas nedrįso jam nieko pasakyti, kol vieną rytą karalius pasiskundė, kad jam nutirpo kojos. Sutriko kraujo apytaka, kojos pamėlo.

Į rūmus ėmė vieną po kito kviesti gydytojus. Bet kuo daugiau gydytojų apžiūrinėjo karalių, tuo daugiau šis valgė. O kuo daugiau valgė, tuo labiau storėjo.

Vieną dieną į karalystę atkeliavo labai išmintingas gydytojas. Jį tuojau pat atvedė pas karalių ir paaiškino, kuo šis serga. Gydytojas tarė: „Jūsų didenybe, aš galiu per keturiasdešimt dienų priversti jus suliesėti, o tada išgydysiu kojas. Jei ne, galėsite nukirsi man galvą." – „Kokių vaistų tam prireiks?" – paklausė karalius. Gydytojas pakėlė ranką. „Jokių, jūsų didenybe. Nereikia jokių vaistų."

Karalius ėmė įtarti, kad gydytojas nori jį apkvailinti. Jis paklausė didžiojo vizirio, ką daryti. „Įmeskite jį keturiasdešimčiai dienų į kalėjimą, – patarė viziris. – O paskui galėsime nukirsti jam galvą."

Karaliaus sargybiniai žengė į priekį ir jau pasirengė vilkti gydytoją į kalėjimo požemius. Prieš jį išvedant karalius paklausė, ar nenorėtų ko nors dar pasakyti. „Norėčiau, jūsų didenybe." – „Kalbėk!" – suriko karalius. „Privalau pasakyti, jūsų didenybe, kad regėjau ateitį. Ir mačiau, kad lygiai po keturiasdešimties dienų jūs krisite negyvas. Žinokite, jog tikrai niekas jūsų neišgelbės."

Gydytoją uždarė į tamsiausią, drėgniausią rūsio vienutę. Ėjo dienos. Karalius pamažu pakilo nuo pagalvių ir nerimaudamas ėmė vaikštinėti pirmyn atgal. Jis graužėsi, nerimavo, suko galvą, kol pagaliau net rūmininkai jo nebeatpažino. Karalius nete-

ko apetito, liovėsi praustis ir nerimaudamas beveik nebegalėjo užmigti.

Išaušus keturiasdešimtosios dienos rytui, gydytoją ištraukė iš požemio. Atvedė pas karalių ir liepė pasiaiškinti.

„Jūsų didenybe, – ramiai tarė jis, – prieš keturiasdešimt dienų jums grėsė pavojus mirti nuo persivalgymo. Mačiau, kas jus kamuoja, bet žinojau, kad jūsų neišgydysiu, net viską paaiškinęs. Tad nutariau leisti jums keturiasdešimt dienų pakentėti. Dabar, kai jūs smarkiai sulysote, galėsiu duoti jums vaistų, kurie pagerins kraujo apytaką ir išgydys jūsų ligą."

Ištepę duris medumi tikriausiai apsisaugojome nuo tamsos galių, bet užtat mus užpuolė debesys skaudžiai geliančių muselių. Nieko panašaus lig tol nebuvau matęs. Susispietusios muselės taip tankiai aptūpė lipnius durų paviršius, kad jas galėjai grandyti šaukštu. Zohra privertė sargus viską išvalyti. Pasakė, kad kovoti su džinais – vyrų darbas.

Rachana anksti rytą išlėkė iš namų, tarsi dūmų debesėlio lydima garsiai išsakytų grasinimų. Popiet mane muselės jau buvo sugėlusios nuo galvos iki kojų. Sukaupęs likusias jėgas, paliepiau Osmanui išmušti museles ir nuvalyti nuo durų medų.

Jis atrodė nusivylęs.

– Tokių dalykų negalima skubinti, – priminė.

Nebeįstengdamas daugiau kentėti, nuėjau į *Café Mabrook*, kur radau daktarą Mehdį, sėdintį saulėkaitoje ir skaitantį *L'Économiste*. Jis vilkėjo storą tamsiai rudos vilnos dželabą. Pavėsyje buvo mažiausiai 26 laipsniai karščio. Jis paspaudė man ranką, užsimetė gobtuvą ir nusišiepė.

Padavėjas be nykščių, Abdulas Latifas, mestelėjo man peleninę ir stiklinaitę *café noir.*

Daktaras Mehdis nusiėmė skaitymui skirtus akinius ir dailiai perlenkė laikraštį perpus.

– Kai ką jums pasakysiu, – tyliai pratarė jis. – Aš berberas. Gal jūs dar nepastebėjote, tačiau mes, berberai, labai išdidūs. Ši šalis anksčiau buvo mūsų, kol ją užėmė arabai. Mes iki šiol iš jų juokiamės, sakome, kad jie išlepėliai ir tinginiai. Suprantate, mes priklausome daug stipresnei rasei. Kaip manote, kodėl taip yra?

Papurčiau galvą.

– Nežinau.

– Paaiškinimas – berberų vaikystė, – tarė jis. – Dar prieš penkiasdešimt metų visus mano gimtojo kaimo naujagimius septintą gyvenimo naktį palikdavo vienus ant kalvos šlaito. Tie, kurie išlikdavo gyvi, būdavo laikomi palaimintais, jų laukė ilgas gyvenimas. O tie, kurie mirdavo, grįždavo pas Dievą.

Aš siurbčiojau kavą ir klausiau savęs, kur link suka senasis chirurgas. Jis be reikalo nieko nepasakodavo. Daktaras Mehdis liovėsi šaipęsis ir mirktelėjo akimis.

– Vaikystėje berberai daro dar kai ką, – pasakė jis.

– Apipjaustymą?

– Ir apipjaustymą. – Daktaras perbraukė pirštais savo plonus žilus plaukus. – O dar mes ieškome pasakos, glūdinčios širdyje.

Septynias naktis iš eilės aš sapnavau stebuklingą kilimą.

Vasaros pabaigoje oras vakarais ramus, tik pavėsyje loja šunys ir aplinkui it paklaikę bliauna asilai. Pažadintas triukšmo,

aš išlipdavau iš lovos ir per visą namą eidavau į terasą. Sode visur zujo vaisiaėdžiai šikšnosparniai ir sklido aitrus durnaropės žiedų, velnio trimitų, kvapas.

Kilimas jau laukdavo, patiestas ant vejos, jo geometriniai raštai ryškėjo mėnesienoje. Aš prieidavau artyn ir atsargiai užlipdavau ant jo, basų kojų padais jusdamas šilko prisilietimą. Kilimas nekantriai subanguodavo ir švelniai kilsteldavo dangaus link.

Mes skrisdavome per vandenyną į juodų tarsi rašalas kupolų bei minaretų šalį. Kilimas atspėdavo mano norus, grakščiai lėkdavo siauromis didžiulio miegančio miesto gatvelėmis. Jose nakčiai užsidarinėdavo arbatinės, šešėliuose slapstėsi vagys, o rūmų sienas sergėjo karaliaus sargybiniai. Kilimas pakildavo kairėn, perlėkdavo parapetą ir netrukus mes jau kybodavome prie karaliaus menių. Už karaliaus kambarių kilo keturkampis bokštas apsamanojusiomis sienomis. Jo durys buvo užrakintos ir užstumtos sklende, sergstimos dviejų kareivių. Viduje, liūdnai įsmeigusi akis į krosnyje žioruojančias žarijas, sėdėjo mergina, kurią esu matęs puotoje.

Zohra sakė, kad šis sapnas turi prasmę ir kad jos draugė Sukaina gali man ją paaiškinti. Ji gyvena netoliese, Hai Hasanio priemiestyje, tiesiai už kepyklos, ir turi dovaną – geba pažvelgti tiesiai į tamsiausias sunerimusios sielos gelmes. Po savaitę trukusios nemigos tikriausiai reikėjo nueiti pas ją ir paprašyti išaiškinti sapną, bet mano galvoje sukosi daktaro Mehdžio pastaba apie tai, kad berberai ieško pasakos savo širdyje.

Penktadienio rytą nulipęs žemyn pamačiau, kad sargai šmirinėja aplink priekines duris. Naktį ant jų pasirodė nauji kreida

piešti simboliai ir skaičiai. Jų buvo daugiau negu pirmą kartą. Visi balti, išskyrus vieną žodį, užrašytą rausva kreida. Žodis buvo arabiškas: *Mut* – „mirtis".

Osmanas, Hamza ir Lokys išsirikiavo eile. Jie liepė man kuo greičiau nupirkti dar medaus.

– To tai jau nebus, – atsakiau.

– Bet džinai sugrįžo, – atkakliai pareiškė Hamza. – Jei nieko nedarysite, turėsite daug problemų.

Zohra jėga prasibrovė tarp jų ir aidu pakartojo Hamzos žodžius.

– Jis teisus, – griežtai pritarė. – Tikėkit manim. Aš sakau tiesą.

Daktaras Mehdis turėjo papratimą dozuoti pokalbį. Žinojo, kad jei savaitės pabaigoje užmes man ganėtinai įdomų jauką, kitą penktadienį ateisiu vėl. Septynias dienas ir septynias naktis mąsčiau apie jo žodžius. Juose buvo kažin kas poetiško, kažin kas, kam neįmanoma atsispirti. Po pietų nuskubėjau per lūšnyną į *Café Mabrook*. Linktelėjęs pasveikinau kitus nuolatinius lankytojus, atsisėdau į savo įprastą vietą ir laukiau, kol benykštė ranka mestels ant staliuko peleninę ir stiklinaitę *café noir*.

Chirurgas pasirodė beveik po valandos. Jis atrodė labai ramus, tarsi viską būtų apskaičiavęs.

– Jūs galvojote apie tai, ką aš sakiau, tiesa?

– Negalėjau kitaip, – atsakiau. – Niekaip neišėjo iš galvos.

Stojo ilga pauzė. Paskui buvęs chirurgas tarė:

– Berberai tiki, kad žmogus gimdamas atsineša pasaką, uždarytą jo širdyje. Ši pasaka, ši istorija juo rūpinasi ir jį sau-

go. – Daktaras Mehdis nusimetė nuo galvos dželabos gobtuvą ir siurbtelėjo kavos. – Žmogaus užduotis – ieškoti savo pasakos, – pridūrė jis, – ieškoti jos visuose savo darbuose.

– Tačiau iš kur jis žino, kad ji ten yra?

Daktaras nusišypsojo.

– Jūs juk niekad nematėte savo plaučių, – pasakė jis, prisidėdamas ranką prie krūtinės, – bet tikrai sutiksite su manimi, kad jie ten yra.

Daktaras nutraukė pokalbį ir pasveikino savo draugą Hakimą. Jiems šnekučiuojantis aš nustebęs svarsčiau, ką jis pasakė. Žodžiai atrodė šiek tiek beprotiški, bet juo ilgiau apie juos galvojau, juo labiau mane traukė toji mintis. Sykiu niekaip negalėjau patikėti mane ištikusia sėkme, kad pavyko išgirsti apie tokį slaptą berberų paprotį. Ši idėja man paduota tarsi ant lėkštelės, man lyg ir visai neprireikė jos ieškoti.

– Yra žmonių, kurie savo pasaką suranda iš karto, – pasakė daktaras Mehdis, kai Hakimas pagaliau atsisėdo. – Kiti ieško jos visą gyvenimą, bet taip ir neranda.

– Tačiau kaip žinoti, kad ją atradai, turiu galvoje – savo pasaką?

– Tai priklauso nuo suvokimo.

Tą akimirką įėjo dar vienas nuolatinis penktadienio lankytojas, pasisveikino su mumis ir prisėdo greta. Hafadas buvo jaudrus milžinas, aistringai besidomintis laikrodžiais. Mums visiems jis labai patiko. Tačiau buvo vienas keblumas – Hafadas ne kartą buvo aiškiai išsakęs, kad nevertina berberų ir visko, kas su jais susiję. Jo akivaizdoje niekas nedrįso ištarti šio žodžio. Kai jis pagaliau išėjo, ėmiau įkalbinėti chirurgą, kad pasakotų toliau.

– Bet juk pasaulyje tiek daug įvairių pasakų, kokia tikimybė rasti tą, kuri susijusi su tavimi?

– Tai ir yra nuostabiausia, – atsakė chirurgas. – Jei ieškosi pasakos, ji pati tave susiras... tarsi vedama nuojautos.

– O jūs atradote savo pasaką? – paklausiau aš.

Daktaras dėbtelėjo į staliuką. Atrodo, jo skruostai paraudo.

– Taip, kai man buvo gal dešimt metų, – ištarė jis negarsiai, beveik pašnibždomis.

– Gal paseksite ją mums?

Daktaras Mehdis nagu pasikrapštė ausį.

– „Kartą būrelis dervišų sumanė surengti iškylą, – tyliai pradėjo jis. – Oras buvo gražus, jie susirado vietelę pavėsyje netoli upelio. Patiesė ant žemės staltiesę, kampus prislėgė akmenimis, kad nenupūstų vėjas, tik staiga iš kažkur atsirado benamis šuo. Jis ėmė uostinėti staltiesę. Vienas dervišas ir sako kitiems: „Gal pasakyti jam, kad maisto jam nepakaks?“ – „Ne, – nesutiko kitas, – veiksmai iškalbingesni už žodžius.“ Tad jie ir toliau dėliojo akmenis ant staltiesės kampų. Staiga šuo kaukdamas nubėgo šalin. Trečiasis dervišas, kuris mokėjo gyvulių kalbą, paaiškino jo šūksmą. „Jis sako: jei tie žmonės pietums turi tik akmenų, tai kaip galima tikėtis čia gauti tikro maisto?“

Netrukus po to, kai išgirdau daktaro Mehdžio pasaką, aš vėl apsilankiau Marakeše. Kaitrą vos galėjai ištverti. Turistų beveik nebuvo, o krautuvininkai medinoje įsiplieksdavo pykčiu nuo menkiausios smulkmenos. Juos priveikė karštis ir pirkėjų trūkumas. Pasinaudojęs sunkia padėtimi, aš nusipirkau didelį veidrodį su sidabro rėmuose išraižytais aštuonkampiais. Už-

sikėlęs pirkinį ant galvos ir juo tarsi skėčiu dengdamasis nuo saulės išėjau ieškoti pasakų sekėjų.

Džemaa al Fna atrodė visiškai tuščia. *Gnaoua* muzikantai tysojo pavėsyje – dainuoti buvo per karšta, jų indigo spalvos apsiaustai, permirkę prakaitu, atrodė juodi. Dingo keliaujantys dantų gydytojai su skardinėmis, pilnomis išrautų dantų, dingo gydytojai su savo chameleonais ir pelėmis. Net vandens pardavėjams didelėmis plačiakraštėmis skrybėlėmis buvo per karšta dirbti. Užsimovęs ant galvos vyniojamojo popieriaus maišelį, vargais negalais išslimpinau į aikštės vidurį.

Kiek akys užmato, nematyti nė vieno pasakotojo.

Eidamas atgal į mediną ieškoti, kuo čia atsigaivinus, pastebėjau išvargusį seną asilą, stovintį prie funduko, tradicinio karavansarajaus, kokiuose kitados apsistodavo keliaujantys pirkliai. Asilas man krito į akį dėl to, kad ant jo pasturgalio pamačiau baltą dėmę. Jis buvo panašus į tą, kurį pasakotojas buvo užsikėlęs ant nugaros, norėdamas prišaukti klausytojų. Užėjau į funduką ir paklausiau, kieno gyvulys. Kažkas parodė kopėčias.

– Viršuje, – pasakė.

Aš pastačiau veidrodį ir ėmiau lipti kopėčiomis, kol atsidūriau viršutiniame aukšte, balkone, pilname pūvančios duonos ir visokio šlamšto.

Vėl paklausiau, kieno asilas.

– Mano, – atsiliepė žmogus su medvilnės dželaba ir namuose siūtu turbanu. Tai buvo pasakotojas. Aš pasisakiau, kas esąs.

– O aš Chalilas, – pasakė jis, – Chalilulos sūnus.

– Galiu trumpam prisėsti?

– *Marhaba*, prašom, – atsiliepė jis.

Pasakotojo sūnelis mikliai nusiropštė kopėčiomis žemyn nupirkti mėtų arbatos. Sėsdamasis ant pagalvių už nugaros išgirdau, kaip skalaujamas arbatinukas, ir užuodžiau įpučiamų anglių kvapą.

Pasakiau šeimininkui, kad kai anksčiau buvau atvykęs į Marakešą, girdėjau vieną iš jo sekamų pasakų.

– Devynios mūsų giminės kartos sekė pasakas toje pačioje vietoje Džemaa al Fna, – pasakė jis. – Tėvas, sūnus, tėvas, sūnus. Aš tęsiu tradiciją, nes tai – tradicija. Pažadėjau tėvui, kad neleisiu tradicijai išnykti. Bet uždirbu per mažai, kad galėčiau pragyventi. Todėl rytais mokykloje dėstau istoriją, o po pietų seku pasakas.

– O kaipgi turistai? Nejau jie jums nemoka?

– Ne, ne, – atsakė Chalilas. – Aš seku pasakas arabiškai, jie nesupranta. Be to, turistai neturi laiko klausytis. Jie tik nori fotografuoti.

– Iš kur jūs kilęs?

– Nuo Atlaso kalnų.

– Jūs berberas?

Pasakotojas Chalilas nusirišo turbaną, paskui tvirčiau apsivyniojo juo galvą.

– Taip, mes berberai, – atsakė jis.

Pasakiau jam, ką man buvo pasakojęs daktaras Mehdis: jog mes visi gimę su pasaka širdyje, ir mūsų pareiga atrasti, kokia toji pasaka.

– Tokia tradicija, – atsakė jis. – Bet žmonės šiais laikais pamiršta tradicijas.

– Aš noriu atrasti savo pasaką, – pasakiau.

Chalilas pažvelgė į mane, akimis tarsi išmatavo mano veidą.

Paskui šiek tiek atkišo lūpas, atidengdamas eilę aštrių, tvirtų dantų.

– Atsargiai, – patarė jis.

– Kodėl?

– Atrasti savo pasaką sunkiau negu atrodo. Ir gali būti pavojinga.

– Tikrai?

– Žinoma. Kad atrastum savo pasaką, privalai pasitikėti. Jei pasitikėsi ne tuo žmogumi, gali sulaukti blogo.

Paklausiau, gal jis gali man pasekti manyje gyvenančią pasaką. Taip sutaupytų man labai daug laiko ir rūpesčių, juk, šiaip ar taip, jis yra pasakotojas.

Chalilas, Chalilulos sūnus, vos regimai nusišypsojo.

– To negaliu padaryti, – atsakė jis.

– Kodėl?

– Todėl, kad ieškodamas savo pasakos jūs pasikeisite.

Zohra dieną naktį kaulijo, kad eičiau aiškintis savo sapnų pas jos draugę Sukainą, gyvenančią už lūšnyno. Pasak jos, manyje veikiausiai esama nuodų, kažin kaip susijusių su kreidos simboliais ant durų.

– Kas mane galėjo užnuodyti?

– Pakeistieji.

– Džinai?

– Tsk! Niekada netarkite šio žodžio!

– Tai pasenę paistalai, – atrėžiau.

Tarnaitė prispaudė dešinę ranką sau prie krūtinės ir spjaute išspjovė savo mėgstamiausius žodžius:

– Tikėkite manimi, aš sakau tiesą.

Užsikėlusi ant nugaros Timūrą, užlipo laiptas ir dingo man iš akių.

Zohra, šešių dukterų motina, labai troško sūnaus. Pati to nepripažino, bet man atrodo, kad vyriškosios lyties įpėdinio trūkumą suvokė kaip Dievo bausmę. Kas rytą, vos atėjusi pas mus, čiupdavo Timūrą į glėbį ir sumaitindavo jam pakelį bananų skonio kramtomosios gumos. Visą dieną tąsydavo vaiką ant rankų, pašnibždomis sekdama į ausį pasakas, maitindama skanėstais ir kutendama jo savivoką begalinėmis pagyromis.

Zohra tiek daug laiko skirdavo Timūro lepinimui, kad mums teko pasamdyti antrą tarnaitę nudirbti darbams, kuriems buvo pasamdyta Zohra. Mudu su Rachana vis dar bijojome ją atleisti ir pradėjome jos užmokestį laikyti kažkuo panašiu į mokesčius.

Naujoji tarnaitė Fatima, kurią mums rekomendavo Arianės mokytoja, buvo jauna ir naivi. Ji visą laiką šypsojosi ir dirbo sparčiai kaip vijurkas. Kitaip negu Zohra, kuri gyveno lūšnyne, Fatima persikraustė į *Dar Khalifa*. Ji keldavosi prieš aušrą ir imdavosi langų, tol juos šveisdavo, kol šie imdavo spindėti tarsi šlifuoti brangakmeniai. Paskui klūpomis šiūruodavo grindis, tada nubraukdavo dulkes nuo lubų ir durų.

Pasirodžius Fatimai, Zohra nuo pat pirmos akimirkos ėmė sekioti ją po namus, apimta beprotiško įsiūčio. Ji slėpdavosi už užuolaidų ir staiga iššokdavo iš už jų arba pribarstydavo ant svetainės grindų žemių iš sodo, kad Fatimai tektų iš naujo jas plauti.

Padėtis buvo niekam tikusi, tačiau ji dar labiau pablogėjo vieną rugsėjo vidurio rytmetį. Fatima už kelis dirhamus nupirko Arianei ir Timūrui cukraus vatos. Abu vaikai godžiai valgė skanumyną, tik staiga pro duris įpuolė Zohra. Pažvelgusi į Fatimai ant kelių įsitaisiusį mano sūnų, ji susiraukė ir vėl išlėkė

lauk. Po dvidešimties minučių grįžo nešdamasi didžiulį saldainių paketą. Įteikė jį Timūrui ir pabučiavo į skruostą.

Rytojaus dieną pamačiau, kad Timūras žaidžia su miniatiūriniu skardiniu automobiliuku. Sakė, kad jį jam dovanojusi Fatima. Per pietus automobiliukas gulėjo numestas, o jo vietą užėmė daug didesnė cinkuota mašina, kurią atnešė Zohra. Po pietų Timūras numetė ir ją, o pats karštai domėjosi iš pažiūros brangiu erdvėlaiviu, išdažytu vertikaliais raudonais ir baltais dryžiais. Man ėmus klausinėti, vaikas džiūgaudamas sušvebeldžiavo Fatimos vardą.

Dar kitą dieną Timūras po namus važinėjosi naujutėlaičiu triračiu. Ant rankos segėjo sidabro spalvos rankinį laikrodį, ant pečių buvo užsimetęs odinį švarkelį su ant nugaros išsiuvinėtu savo vardu. Ketinau padaryti galą tokiam nutrūktgalviškam pinigų kleidimui, bet Rachana mane sulaikė. Pasakė, kad netrukus įsijungs taupymo režimas ir viskas baigsis savaime.

Po susitikimo su pasakotoju Chalilu, paskui dar aptaręs jį su daktaru Mehdžiu, nutariau ieškoti manyje glūdinčios pasakos. Abu vyrai mane patikino, kad pasaka tikrai yra, kad ji slypi pačiose mano širdies gelmėse ir laukia, kol ją išgirsiu. Paklausiau savo marokiečių draugų, ką jie mano apie vidinės pasakos paieškas, ir visi man atsakė, kad tai beprotybė, kad jie niekada negirdėję apie tokią tradiciją ir kad aš aiškiai pasidaviau psichozei, ištinkančiai svetimšalius, per ilgai gyvenančius Maroke.

Kitą penktadienio popietę paklausiau daktaro Mehdžio, ką jis man galėtų patarti.

– Norite surasti trumpiausią kelią, ar ne?

Karštai palinksėjau galva.

– Gerai, kai ką pasakysiu. Nors jūs gyvenate Maroke, – tarė jis, – nepamirškite, kad esate Rytuose. Nežiūrėkite, kad prieš mus plyti Atlanto vandenynas – kultūros požiūriu tai visiškai tas pats kaip Pietų Kinijos jūra.

Fatimos ir Zohros kova virė toliau. Kitą savaitę Timūras tiesiog skendo dovanose. Abi tarnaitės jau buvo išleidusios to mėnesio atlyginimus. Norėdamas jas apsaugoti, aš uždraudžiau abiem artintis prie vaiko ir išsivedžiau jį apsikirpti.

Maroke žmonų užuiti vyrai beveik visą laiką leidžia slėpdamiesi nuo jų tik vyrams skirtose kavinėse. Dar vienas jų prieglobstis – kirpyklos. Jei Vakaruose užėjęs į kirpyklą pamatytum, kad ji pilnutėlė nesiskutusių vyrų, tikriausiai tai reikštų, kad teks ilgokai palaukti. Bet Maroke minia žmonių kirpykloje reiškia tik tai, kad jos savininkas turi daug draugų. Jie užeina jo aplankyti, sėdi, žiūri televizorių, geria arbatą ir rūko, varto nušiurusius žurnalus, o kartais ir apsikerpa.

Tik atsikraustęs į Kasablanką aš pradėjau vaikščioti į mažą kirpyklą už lūšnyno, aukštai ant kalvos. Mėgstu, kad plaukai būtų kirpti labai trumpai, ir juntu didžiulį malonumą, kai juos trumpina elektriniu skustuvu. Barzdaskutys ir kirpėjas buvo tylus žmogus akmens pilkumo akimis ir stipriomis rankomis, karštas futbolo aistruolis. Žirklėmis kirpdamas kliento plaukus arba pavojingu skustuvu braukdamas per skruostus jis akies krašteliu stebėdavo rungtynes per televizorių.

Tą dieną, kai atsivedžiau apkirpti Timūrą, užuitųjų vyrų kirpykloje buvo nedaug. Tad ėmiau šnekučiuotis su kirpėju apie skustuvus ir futbolą, paskui paklausiau, ar jis žino savo širdyje

slypinčią pasaką. Kirpėjas jau buvo kažką beatsakąs, bet tuo metu pro duris įslydo aukštas, elegantiškas vyriškis, atsisėdo greta manęs ant kėdės ir paprašė jį nuskusti. Ant glotniai sušukuotų, blizgančių plaukų jis buvo užkėlęs tamsius akinius, kurie priminė tiarą.

Kol barzdaskutys galando skustuvą į nuzulintos odos skiautę, vyriškis užkalbino mane. Paklausė, ar pasiilgstu Anglijos.

– Iš kur žinote, kad esu iš Anglijos?

– Jūs pernelyg blyškus, kad būtumėte marokietis, ir pernelyg patenkintas, kad būtumėt prancūzas, – atsakė jis.

Jį nuskuto vieną kartą, paskui dar kartą, papurškė namuose gamintu odekolonu, kvepiančiu vyšnių žiedais. Vyras įspaudė barzdaskučiui į delną monetą, pasisuko eiti ir tarpduryje man pasakė:

– Lauksiu jūsų kavinėje priešais.

Gyvenau Kasablankoje jau trejus metus, bet dar nebuvau susipažinęs su visais marokietiškos visuomenės veikimo mechanizmais. Nebuvau tikras, ar dera priimti visiškai nepažįstamo žmogaus kvietimą. Negalėdamas atsispirti perėjau gatvę, nešdamasis ant rankų Timūrą, ir radau vyriškį kavinėje, siurbčiojantį *café noir* su pienu. Jis pasakė, kad jo vardas Abdelmalikas. Mudu abu apytikriai papasakojome apie savo gyvenimą – žmonos, vaikai, hobiai, darbas. Jis išpažino aistrą arabiškiems žirgams, pasisakė visą gyvenimą svajojęs turėti ristūną. Ši aistra buvo būdinga mums abiem.

Gal valandą, gal daugiau šnekučiavomės apie žirgus ir gyvenimą. Tada Abdelmalikas pažvelgė į laikrodį.

– Būsime draugai, – tvirtai pareiškė jis prieš išeidamas.

Taip elegantiškas, švariai nusiskutęs marokietis įėjo į mano

gyvenimą. Jis laikė savo pareiga spręsti gausias mane ištinkančias problemas, nuolatos pabrėždamas, kad galiu iš jo prašyti ko tik noriu. Jis mano draugas, tad jo pareiga visada ir visur man padėti, sakė jis. Iš pradžių man atrodė keista, kad žmogus tiek daug kalbėtų apie draugystę, užuot leidęs jai natūraliai augti, kaip įprasta mums.

Kas tris ar keturias dienas mudu susitikdavome *Café Lugano* terasoje netoli senojo Kasablankos aplinkkelio ir visada sėdėdavome prie to paties staliuko, lygiai kaip aš penktadieniais *Café Mabrook*. Prie kitų staliukų irgi sėdėdavo nuolatiniai lankytojai.

Abdelmalikas, žmogus, kurio aš beveik nepažinojau, įsitraukė į visas mano gyvenimo sritis. Kai man prireikė advokato, jis surado jį, ir labai gerą; kai prireikė pataisyti laikrodį, jis viską suorganizavo; kai man skubiai prireikė leidimo čia gyventi, jis apsiėmė sutvarkyti visus popierius. Niekada neprašė už tai pinigų, nuolat tvirtino, kad už pastangas jam pakanka mano draugystės.

Ėjo savaitės, prasidėjo ruduo, o mane ėmė kamuoti nuolat stiprėjantis įtarimas, kad Abdelmalikas iš tiesų nori pasipelnyti mano sąskaita.

Rachanos vaikystę Indijoje formavo pasakos. Kiekvieną vakarą prieš miegą tarnaitė jai pasakodavo naujus didžiųjų hinduizmo klasikos veikalų – „Mahabharatos“, „Ramajanos“ ar „Pančatantros“ – epizodus. Šių pasakų ilgį ir apimtį sunku net įsivaizduoti.

Vieną vakarą spalio pradžioje Rachana nugirdo, kaip aš paistau apie pasakų paveldą, apie atsakomybę ir apie tokią svarbią

būtinybę perduoti estafetę toliau. Ji uždegė žvakę ir susmuko ant sofos greta manęs.

– Tu taip ir nesupratai, ar ne? – paklausė ji.

– Ko nesupratau?

– Nesupratai, kaip ji veikia?

– Kas?

– Pasakų sekimo tradicija.

Rachana išsitiesė ir atsilošė.

– Pasakos mus paliečia dar prieš mums ateinant į šį pasaulį, – pasakė ji, – ir nesiliauja veikti iki išeiname į kitą. Jų yra ir negimusio kūdikio sapnuose, ir darželyje, ir mokykloje, ir žinių pranešimuose, ir filmuose, ir romanuose, žmonių pokalbiuose ir košmaruose. Visą laiką, kol nemiegame, mes sekame vieni kitiems pasakas, o kai mūsų lūpos tyli, slaptai sielos gelmėse sekame pasakas sau patiems. Mes negalime apsieiti be pasakų, nes jos pačios savaime yra kalba.

– Bet, Rachu, viskas keičiasi, – pasakiau aš. – Žmonės pamiršo pasakas, kurių klausėsi būdami vaikai.

– Kaip tau galėjo ateiti tokia mintis? – griežtai paklausė ji. – Pažiūrėk į Holivudą ir Bolivudą: juk tai didžiausios pasaulyje pasakų gamybos mašinos. Pasakojimo būdai pasikeitė, bet pasakos išliko tos pačios. Jos tiesiog pateikiamos kitu pavidalu.

– Bet pasakos baigia išnykti.

– Toli gražu nebaigia, – paprieštaravo Rachana, – jos tik virsta kai kuo kitu. Atidžiai pažvelk į jas. Esmė liko ta pati.

Tą akimirką prisiminiau, ką man kartą pasakė tėvas. Man atrodo, tuo metu buvome Andalūzijoje, pakeliui į Maroką. Sustojome pavalgyti laukuose. Aplinkui nieko nebuvo. Mes su seserimis radome kuokštelį pienių ir pūtėme jų pūkelius vieni

į kitus. Kol žaidėme, tėvas mums pasekė pasaką. Klausėmės jo tik ausies krašteliu.

Jam baigus, aš paklausiau:

– *Baba*, kas būtų, jei šalis netektų savo pasakų?

Tėvas staiga surimtėjo, pakėlė ranką prie veido.

– To niekada nebus, – atsakė.

– Kodėl?

– Todėl, kad pasakos – tai kaip vonia be kaiščio. Supranti, į vonią nuolat bėga vanduo iš čiaupo, kurio neįmanoma užsukti. Todėl vonia niekada nebūna tuščia. Senasis vanduo išteka, tačiau įsilieja naujas. Tai pusiausvira sistema. Į ją be paliovos atplūsta naujos pasakos – vienos iš arti, kitos atkeliauja iš labai toli.

Aš nuskyniau paskutinę pienę ir nupūčiau nuo jos visus pūkelius.

– Ar supratai, ką pasakiau?

– Taip, *Baba*, supratau.

– Tačiau tai dar ne viskas, Tahirai Džan, yra dar kitokių pasakų bei istorijų. Jos yra pačios galingiausios.

– Ar jos irgi kaip vonia?

– Ne, jos ne. Supranti, yra pasaka, kuri gyvena šalyje nuo pat laikų pradžios. Ji yra ten visą laiką, glūdi giliai šalies kultūroje, miega. Dauguma žmonių apie ją nieko nežino. Bet ji yra.

– O kada ji bus pasekta, *Baba*?

– Kai ateis laikas.

– Kada?

– Kai žmonės bus pasirengę ją suprasti.

Žiema buvo dar toli, bet aš nenorėjau, kad ji mus užkluptų taip netikėtai kaip pernai. Mūsų namo architektas pamiršo pagrin-

dinėje svetainėje įrengti židinį, nors mes ne kartą meldėme tai padaryti. Aš seniai svajojau ilgais žiemos vakarais sėdėti prie maloniai traškančios ugnies.

Taigi paprašiau Hamzos, kad surastų mūrininką.

Jis iškeliavo į *bidonville* ir po valandos grįžo, vesdamasis senį. Senis visai nemokėjo prancūziškai, buvo su ilga žila barzda, akiniais vieliniais rėmeliais, vilkėjo indigo mėlynumo laboranto chalatą.

Hamza suėmė mano ausį, truktelėjo ją į save ir garsiai sušnibždėjo:

– Mesjė Tahirai, tai geras žmogus. Jis labai pamaldus.

– Ar tai gerai?

Hamza sulinksėjo galva.

– Be abejo, – atsakė jis. – Maroke visada galima pasitikėti žmogumi su ilga barzda.

Paklausiau mūrininko, ar jis gali sumūryti židinį. Šis atsakė ilgu arabišku sakiniu.

– Ką jis pasakė?

Hamza, kupinas pasitikėjimo savimi, pasisupo ant kulnų.

– Pasakė, kad Dievas jam atsiuntė tobulą projektą.

– Štai kaip?

Senasis mūrininkas pirštu pastukseno sau į nosį.

– Dvi šnervės, – pasakė jis.

– Šnervės?

– Dievas sukūrė mus su dviem kanalais, o ne vienu. Tai svarbiausia. Mes pasinaudosime Dievo projektu.

Kitą vakarą mūrininkas atsigabeno tris maišus cemento, kaltą ir visą brigadą ilgabarzdžių brolių musulmonų. Jie įtipeno į namus ant pirštų galiukų ir triūsė nuo sutemų iki aušros,

stabteldami tik pasimelsti. Kitą naktį susirinkę vėl dirbo, taip pat ir trečią. Hamza atkakliai tvirtino, kad jie dirba naktimis, nes dieną neatsitraukdami studijuoja Koraną.

Po keturių naktų židinys buvo baigtas. Aš sukroviau į ugniakurą malkas, perpynęs jas skiedromis ir laikraščiais. Tada padegiau laikraščio kraštelį. Nespėjus nė mirktelėti, malkos įsiliepsnojo tarsi pragaro žaizdras.

Mūrininkas apsilaižė viršutinę lūpą.

– *Allahu Akbar*! Viešpats yra didis, – pasakė jis.

Kai rytojaus vakare apkamšiau Arianę lovoje, ji paklausė, ar miegančią ją aplankys fėjos.

– Kai tau iškris dantukas, – atsakiau. – Tada fėja būtinai ateis.

– Ar tikrai, *Baba*?

Aš pažvelgiau žemyn, į šviesoje blizgančias kaštonų spalvos akis.

– Taip, tikrai.

– Ar pažadi, kad kai man iškris dantukas, tikrai ateis fėjos?

– Pažadu, – atsakiau.

– O iš kur tu žinai?

– Matai...

– Taip, *Baba*?

– Tu juk jomis tiki.

– Ir dėl to jos pasidaro tikros?

– Dėl ko?

– Kad aš jomis tikiu?

– Taip, Ariane, kartais nieko daugiau nereikia.

Populiari Maroko patarlė sako: „Žmogus be draugų – kaip sodas be gėlių." Pačią pirmą savaitę, kai atvykau į Kasablanką, man ją pasakė santechnikas, atėjęs išvalyti nuotekų. Atrodo, jam buvo neramu, kad aš persikrausčiau gyventi į naujus namus svetimoje šalyje, kurioje visiškai nieko nepažįstu.

Aš jam pasakiau, kad jaučiuosi išsišlaisvinęs.

– Man daugiau nebereikia slapstytis nuo žmonių, – džiūgaudamas pareiškiau.

Santechnikas skuduru nusišluostė pliką viršugalvį.

– Bet kaip jūs gyvensite be draugų?

Prisiminęs aną pirmą savaitę, aš dabar suprantu, ką jis turėjo galvoje. Mūsų visuomenėje draugais kartais laikomi žmonės, su kuriais einame į aludę, kad nesijaustume vieniši. Mes iš jų tikimės visai ko kito arba nesitikime visai nieko. Kai mūsų paprašo padaryti paslaugą, dažniausiai paklausiame, kokią, ir tik tada sutinkame arba ne. Bet Maroke, kaip tikriausiai kitados buvo Vakaruose, draugystei tebegalioja garbės ir ištikimybės kodeksas. Tai du žmones siejantis ryšys, kurio vardu galima prašyti bet kokios, net pačios didžiausios paslaugos.

Po kokio mėnesio pažinties Abdelmalikas pasikvietė mane į savo butą. Jis buvo mažas, jaukus, viduryje stovėjo daug vietos užimantis kavos stalelis. Ant jo pamačiau mažiausiai dešimt lėkščių, visos buvo prikrautos lipnių pyragaičių, sausainių ir bandelių. Paklausiau, kiek žmonių jis pasikvietė.

– Tik tave, – atsakė šeimininkas.

– Bet aš tiek nesuvalgysiu, – pareiškiau.

Abdelmalikas nusišiepė nelyginant Češyro katinas.

– Turėsi pasistengti viską suvalgyti, – tarė.

Po kelių dienų jis paskambino ir pranešė turįs man staigmeną. Po valandos aš jau buvau hamamo, turkiškos pirties, garinėje. Marokiečiai kas savaitę eina į hamamą, tai vienas iš stulpų, ant kurių laikosi visa visuomenė. Abdelmalikas man parodė, kaip išsitrinti aromatingu *savon noir* ir kaip atlikti *gommage* ritualą, šiūruojantis plaušine tol, kol kūnas pasidaro raudonas tarsi mėsos gabalas ant mėsininko prekystalio. Kaitra alsuojančiame garinės rūke jis man įteikė brangų prausimosi priemonių dėklą, pilną būtiniausių reikmenų.

Kai aš uždusęs ir kosėdamas padėkojau, sutrikęs dėl tokios brangios dovanos, jis sušnibždėjo:

– Draugui niekas nėra per brangu.

Laikas ėjo, aš vis laukiau, kada pagaliau išgirsiu tikruosius Abdelmaliko motyvus. Nė kiek neabejojau, kad galų gale jis manęs paprašys kokios nors tikrai didelės paslaugos, kuria galėčiau atsimokėti jam už draugystę.

Po daugelio susitikimų *Café Lugano* vieną rytą jis pasilenkė prie manęs per staliuką ir tarė:

– Noriu tavęs paprašyti paslaugos.

Pajutau, kaip pilve susimezgė kietas savanaudiškumo mazgas.

Abdelmalikas pasilenkė dar arčiau ir labai švelniai nusišypsojo.

– Ar leisi tau nupirkti arabišką ristūną? – paklausė jis.

PENKI

Skęstančiajam lietus nė motais.

Persų patarlė

Kai apsigyvenome Kalifo rūmuose, jau pačiomis pirmomis dienomis pasijutau tarsi atsidūręs pasaulyje, egzistuojančiame lygiagrečiai mūsiškiam. Maroko Karalystę dengia antgamtinių tikėjimų apsiaustas. Tarsi prieblandos zona ar ketvirtasis matmuo jis prasiskverbia į kiekvieną gyvenimo sritį ir netikėčiausiais būdais paveikia visus.

Iš pradžių jo beveik nejunti. Tačiau kai išmoksti stebėti, iš tiesų stebėti, pradedi įžvelgti kiekviename žingsnyje. Juo daugiau apie jį girdi, juo aiškiau junti aplinkui save. Ir juo aiškiau junti, juo tvirčiau imi juo tikėti.

Tikint įmanoma pasidaro tai, kas anksčiau atrodė neįmanoma, ir išryškėja tai, kas iš pradžių buvo paslėpta.

Kaip ir visiems kitiems, atsikrausčiusiems gyventi į Maroką, mums buvo lemta susiliesti su antgamte – nesvarbu, ar tam tarpininkavo lūšnynas, ar samdomi darbininkai, ar nauji draugai. Tačiau giliausiai į Maroko vidurius mus įtraukė pats *Dar Khalifa* įsigijimas. Namai, apgyventi begalės įsivaizduo-

jamų džinų, atrodė tiesiogiai susiję su karalystėje vyraujančių antgamtinių tikėjimų pamatu.

Vien mintis apie dvasias kėlė neįsivaizduojamą baimę mūsų sargams, tarnaitėms ir kitiems tikintiesiems, peržengusiems mūsų namų slenkstį. Tiesa, džinai mus persekiojo daugiausia aplinkinių žmonių veiksmais bei tikėjimu, tačiau man jie tapo kone juntamu saitu su pasauliu, kitados sukūrusiu „Tūkstantį ir vieną naktį".

Tas pasakų rinkinys jau tapo egzotikos simboliu, kultūrinių spalvų mišiniu. Net mūsų visuomenėje, kiaurai persmelktoje rašytinės informacijos, vien išgirdus jo pavadinimą visiems per nugaras nubėga šiurpuliukai. Jame skamba emocijos, lobiai, prabanga, burtai ir antgamtė – fantazija, pasiekiama paprastiems mirtingiesiems.

Tik prieš tris šimtmečius „Arabiškų naktų" pasakos pasiekė Vakarų Europą. Pirmą kartą jos buvo išleistos prancūziškai nuo 1704 iki 1717 metų, išverstos Antuano Galano [Antoine Galland], pavadinimu *Les Mille et une nuit**. Galanas apdairiai iškirpo vietas, kurias manė esančias pernelyg nešvankias jautriems ir skoningiems prancūzams; visai priešingai elgėsi vėlesni vertėjai, pavyzdžiui, Bartonas, kuris pasiskonėdamas vertė gausias nešvankybes. Pasak Roberto Irvino [Robert Irwin], parašiusio puikų veikalą „Arabiškos naktys: skaitytojo vadovas", Galanas versdamas rėmėsi XIV arba XV a. rankraščiu. Galbūt egzistavo dar ankstesnis variantas, datuojamas kokiu X ar net IX amžiumi. Irvinas mano, kad Galanas ir vėlesni

* „Tūkstantis ir viena naktis" (*pranc.*).

vertėjai praturtino pamatinį rankraštį, pridėdami prie jo kiek įmanoma daugiau naujų veikėjų ir naujų pasakų.

Galano vertimas iškart virto sensacija. Elegantiški Prancūzijos salonai svaigte svaigo nuo sodrių, įmantrių pasakojimų, kokių žemyne retai pasitaiko. Šį įvykį galima palyginti nebent su beskoniu europietišku maistu iki XVI a., kai iš Rytų buvo atgabenti prieskoniai. Tiesa, visi gerai išmanė lotynų ir graikų klasikus, bet jiems trūko paslapties, tamsos, persidengiančių, vienas kitą slepiančių klodų, kuriais pasižymi Rytai.

Visuomenė reikalavo vis daugiau tokių pasakų, tad lingvistai, istorikai ir orientalistai pradėjo triūsti prie neįtikėtinai sudėtingų ir didžiulės apimties vertimų. Per XVIII ir XIX amžius angliškai pasirodė mažiausiai tuzinas savarankiškų vertimų; garsiausi iš jų Edvardo Leino [Edward Lane], Džono Peino [John Payne], Džozefo Mardruso [Joseph Mardrus] ir, žinoma, Ričardo Bartono. Vertimai buvo įvairūs, nuo visiškų santrumpų iki enciklopedinės apimties veikalų, jų galėjai rasti karališkojo kraujo asmenų, įvairių institucijų ir šiaip džentelmenų bibliotekose.

Nuo pat „Arabiškų naktų" atsiradimo Europoje jas gaubė intrigos šešėlis. Tekstų anonimiškumas skatino nesiliaujančias spėliones. Vieni kalbėjo, kad šios pasakos – tai savotiška tonizuojanti priemonė blėstančioms gyvybės jėgoms prikelti. Kiti įtikinėjo, jog niekas neįstengtų perskaityti viso rinkinio, nekritęs negyvas nuo pervargimo. Tai, žinoma, buvo perdėta. Vertėjai, redaktoriai ir spaustuvininkai, jau nekalbant apie dešimtis skaitytojų, perskaitė visas pasakas nuo pirmo iki paskutinio žodžio, ir nieko jiems neatsitiko.

„Arabiškos naktys" – tai pasakos pasakose. Vienas veikėjas pradeda pasakoti apie kitą veikėją, šis pasakoja apie trečią,

o pastarasis – apie ketvirtą. Tokia struktūra sukuria daugiasluoksnį, nepaprastos gelmės ir dažnai painų kūrinį.

Rinkinio atsiradimas aiškinamas tuo, jog neva išgalvotas karalius, vardu Šachrijaras, sužinojo, kad jo žmona užmezgė romaną su tarnu. Įsiutęs jis liepia jai nukirsti galvą. Vėliau, nebenorėdamas būti dar kartą išduotas, jis kas vakarą veda nekaltą mergelę, su ja permiega, o saulei tekant liepia jai nukirsti galvą. Tai tęsiasi gana ilgai, nuotakų galvos krenta kaip lapai, kol galiausiai didžiojo vizirio duktė Šachrazada ima maldauti tėvo leisti jai ištekėti už karaliaus. Šis labai nenoromis sutinka. Kitaip negu kitos aukos, mergina anaiptol neketina atsidurti budelio rankose.

Ji turi planą.

Šachrazada išteka už karaliaus Šachrijaro, ją nuveda į jaunikio kambarius. Prieš miegą ji pradeda sekti pasaką, kurios neįmanoma papasakoti per vieną naktį. Karalius leidžia jai pagyventi dar vieną dieną, kad galėtų baigti pasaką. Rytojaus vakare ji pradeda kitą pasaką, tarsi intarpą į pirmąją. Ir taip kiekvieną naktį – pasakos nepavyksta užbaigti arba ji persilieja į kitą. Karaliui nieko kita nelieka, kaip leisti jaunamartei pagyventi dar vieną dieną, kad ji pagaliau užbaigtų sekti pasaką.

Taip praeina tūkstantis ir viena naktis.

Per tą laiką Šachrazada atskleidžia karaliui didžiausią visų laikų pasakų įvairovę. Sykiu ji pagimdo vyrui tris sūnus, numaldo jo įniršį ir išlieka karaliene.

Per visą XVIII ir XIX amžių ir Vakarų literatūra, ir menas juto ryškią „Arabiškų naktų“ įtaką. Į madą atėjo rytietiški motyvai. Išpopuliarėjo paveikslai su pusnuogėmis gražuolėmis, pusiaugula tysančiomis haremuose, paslaptingais kupolais

puoštais rūmais ir vaizdais iš Arabijos karališkųjų menių, auksintų ir nusagstytų brangakmeniais. Pasakos veikė taip stipriai, kad darė įtaką viskam – nuo drabužių iki baldų, nuo sienų tapetų iki architektūros.

Šis paveldas matomas iki šiol. Jei kam sunku tuo patikėti, tegu nukeliauja į Sasekso pakrantę pasižiūrėti princo regento rytietiškosios užgaidos – Karališkojo paviljono Braitone.

Mano draugas Abdelmalikas atrodė labai susikrimtęs, kai aš nepriėmiau jo pasiūlymo nupirkti man arabų ristūną. Jis sakė, kad savo sutikimu būčiau pagerbęs ne tik jį, bet visus kada nors gyvenusius jo giminės vyrus. Kitą savaitę, kai mudu sėdėjome *Lugano*, pokalbis vėl nukrypo nuo žirgų prie pasakų.

Abdelmalikas ore pirštu nubrėžė horizontalią liniją.

– Čia, Maroke, mes visi gyvename tarsi vaikščiodami lynu, – pasakė jis. – Tai lemia mūsų įsitikinimai. Žinome, jog Dievas mumis pasirūpins, ir kadangi taip yra, tai tikime, kad jei nukrisime, Jis pasiųs angelus mūsų pagauti. – Jis delnu pliaukštelėjo per stalą. – O jei angelai nepasirodo, – pridūrė, – tai dėl to, jog Jis nori, kad nukristume ant žemės.

Padavėjas išdalijo mums naujas *café noir* stiklinaites. Kai jis nuėjo, Abdelmalikas tęsė.

– Šios pasakos atspindi mūsų gyvenimą, – aiškino jis. – Jose pasakojama apie žmones, kurie gyvena tarp turtų ir katastrofos. Taip visada buvo ir tai padarė mus tokius, kokie esame. Per savo gyvenimą žmogus gali patirti, ką reiškia būti turtingam, vargšui, ką reiškia alkti ir trokšti arba ką reiškia būti viskuo patenkintam. Jūs pasakytumėte, kad mūsų gyvenimas primena mugių atrakcionus – lėkimą tai aukštyn, tai žemyn. Mes sako-

me, kad tai sodrus gyvenimas, kad jis turtingas net tada, kai mes patys esame vargšai.

Aš paklausiau jo apie džinus.

– Man ir visiems kitiems šioje kavinėje sėdintiems vyrams jie tokie pat realūs kaip ši stiklinaitė kavos, – atsakė jis. – Tai kas, kad aš jų nematau, vis tiek žinau, kad jie čia pat, greta manęs.

– Tačiau kaip tu gali tai žinoti?

– Ar tu matai tyrą orą?

– Ne.

– Bet juk neabejoji, kad jis egzistuoja?

Paklausiau, ar jis kada nors yra ieškojęs pasakos savo širdyje. Jis kilstelėjo tamsius akinius sau ant viršugalvio ir nusišypsojo.

– Kalbėjai su berberu, – pasakė.

– Tu žinai šią tradiciją?

– Žinoma.

– Jei norėčiau susirasti savąją pasaką, kur pirmiausia turėčiau ieškoti?

– Galėtum pradėti ieškoti prie šventyklos, – patarė jis. – Bet negalima pradėti taip nei iš šio, nei iš to.

– Kodėl?

– Pirmiausia reikia pasiruošti.

– O kaip pasiruošti?

– Pakeisti savo požiūrį.

Abdelmalikas paaiškino, kad man teks vėl išmokti viską suvokti gaiviomis, neužterštomis juslėmis, kaip vaikui.

– Sportininkas nepradeda bėgti, kol neapšyla, – sakė jis. – Lygiai taip ir tu, jei nori, kad protas ir juslės tau padėtų, turi jas paruošti. Rytuose žmonės tai žino jau tūkstančius metų, bet Vakaruose iki šiol ignoruoja.

– O kaip man paruošti protą ir jusles?

– Reikia viską vertinti be jokios išankstinės nuostatos, – paaiškino Abdelmalikas. – Tik tada būsi pasirengęs priimti, ką matai.

Rytojaus dieną aš skaičiau knygą didžiajame kieme su sodu, kartais dirsčiodamas į žolėje rėpliojančius vėžlius. Kobalto spalvos danguje skaisčiai švietė saulė, o aš džiaugiausi ramybe. Akies krašteliu pastebėjau baugščiai besiartinantį siluetą, išgirdau kojų čiūžčiojimą šiurkščiomis degto molio plytelėmis grįstu takeliu. Pakėliau akis ir pamačiau, kad artėja Hamza, nervingai rankomis tąsydamas savo mėgstamiausią vilnonę kepurę.

– Mesjė Tahirai, jums teks man atleisti, – prakalbo jis.

– Už ką atleisti, Hamza?

Sargas atsakė ne iš karto. Stovėjo, kramtydamas apatinę lūpą.

– Hamza, kas atsitiko?

– Aš ketinu išeiti iš jūsų ir susirasti kitą darbą, – atsakė jis.

– Bet, Hamza... tu čia dirbi jau dvidešimt metų.

– Taip, mesjė Tahirai, dvidešimt metų.

– Kas atsitiko? Esu tikras, mums pavyks išspręsti problemą.

Hamza lėtai užmerkė akis ir kelis kartus papurtė galvą.

– Gėda, – atsakė jis.

Iš pat pradžių buvo matyti, kad „Arabiškos naktys“ skirtos visiems. Gana anksti įžvalgus leidėjas sumetė, kad supaprastinus pasakų kalbą ir išmetus seksualines užuominas knygos labai tiks vaikams. Jaunieji skaitytojai taip jomis susižavėjo, kad

mūsų visuomenėje dažnai pamirštama, jog šis pasakų rinkinys iš tiesų yra skirtas suaugusiesiems, kad jis buvo sumanytas kaip pramoga, kurią reikėtų laikyti atokiau nuo vaikų. Kai kurie pasakų vertėjai, pavyzdžiui, Bartonas, dar labiau pabrėžė suaugusiesiems skirtas detales. Karalienės Viktorijos valdymo laikais, kai buvo įprasta tokius dalykus slopinti, jis kliovėsi gausiomis seksualinėmis užuominomis ir aiškiomis nešvankybėmis, norėdamas pasiekti gausų išsilavinusių žmonių būrį, ištroškusį kraują kaitinančių skaitinių.

Viena iš priežasčių, dėl kurių Bartonas platino savo leidimą tik privatiems prenumeratoriams, buvo siekis išvengti cenzūros įstatymų, kurie galiojo viešai pardavinėjamoms knygoms. Vadinamoji „Ydų naikinimo draugija" kovojo su rašytojais, nepaklūstančiais griežtoms moralės normoms, ir grasino jiems sunkiųjų darbų kalėjimu. Leidėjams, išdrįsusiems leisti jų knygas, būdavo skiriamos baudos arba uždaromos jų leidyklos, kaip ir spaustuvės, kuriose šios knygos būdavo spausdinamos. Kol Bartonas triūsė prie vertimo, žinia apie jo pasileidimą pasiekė cenzorių ausis. Bartono žmona Izabelė parašė spaustuvininkui, kad jai atrodo, jog jų butas Londone yra sekamas. Spaustuvės darbų bendrovė *Waterlow* bijojo bausmės, numatytos Nepadorių leidinių įstatyme, ir privertė Bartoną pasirašyti sutartį, kurioje jis už savo tekstą prisiėmė visą atsakomybę.

Stengdamasis apsisaugoti nuo kaltinimų pornografijos platinimu, Bartonas paskelbė apie būsimą leidinį ir įspėjo, jog jis skirtas tik moksliniams tyrimams: „Aš jį spausdinu ir skiriu orientalistams ir antropologams, – rašė jis, – ir niekas negali man sukelti didesnio pasipiktinimo negu mintis, kad to-

kią knygą galėtų išleisti ar paimti į rankas koks nors kitas leidėjas."

Išklausęs Abdelmaliko, aš pamėginau padaryti tai, ką mane vertė daryti vaikystėje – pažvelgti giliau, negu leidžia juslės. Nuėjau į Kasablankos senamiestį, kuriame virte verda gyvenimo įvairovė. Buvo penktadienio rytas, gatvės pilnos atšiaurios išvaizdos šeimininkių, apsikrovusių pirkiniais. Netrūko nė gatvės prekiautojų, reklamuojančių, kaip visada, džiovintas gėles, šunyčius ir Šanchajuje gamintus mažmožius.

Tarp viso šio triukšmo ir sumaišties aš susiradau įspūdingai apgriuvusią tik vyrams skirtą kavinę. Įžengiau vidun, užsisakiau kavos ir atsisėdau prie lango. Kambarys buvo išlenktas tarsi sraigės kiaukutas, baro stovas priminė lanką. Už jo stovėjo vyriškis tamsiai rudais bei juodais drabužiais ir mėgino atšviežinti vakarykščius raguolius, laikydamas juos virš XX a. ketvirtąjį dešimtmetį pagaminto espreso kavos aparato garų. Prie kiekvieno staliuko, apsisiautę dželabomis, sėdėjo nuolatiniai lankytojai, jie rūkė juodą tabaką ir spoksojo į tolį.

Kai padavėjas pastatė prieš mane *café noir* ir mestelėjo penkis į laikraščio skiautę susuktus cukraus kubelius, aš išsiėmiau iš kišenės gniužulą vatos. Užsimerkiau, užsikimšau vata ausis ir nosies šnerves, užsičiaupiau, sugniaužiau kumščius. Pasijutau taip, tarsi būčiau grįžęs viena karta atgal.

Visomis jėgomis stengiausi įsiurbti į save kavinės atmosferą savotiškos osmozės būdu.

Išjungus jusles, atgyja vaizduotė. Ji gyvuoja visuose mumyse, prislopinta be galo kartojamų televizijos laidų ir visuomenės, kurios akimis fantazija – nepatikimas dalykas ir juo reikia

atsikratyti. Tačiau ji vis tiek tebėra, slypi giliai, tarsi žiežirba, tik ir laukianti progos įžiebti prikištą popierių.

Sėdėdamas kavinėje pajutau, kaip mano nugara liejasi energija. Tarsi stuburu būtų lakstę fejerverkai. Prieš akis sproginėjo ryškiaspalvės liepsnos – skaisčiai raudonos, ryškiai mėlynos. Liežuvis dilgčiojo, nosis uodė tūkstančių džiunglių gėlių aromatą.

Tai buvo gryniausias vaizduotės veikimas.

Tris dienas sargai laikėsi nuošaliai. Osmanas ir Lokys užlipo ant stogo ir apsimetinėjo, kad tepa jį degutu. Aš juos šaukiau, įkalbinėjau nulipti žemyn ir paaiškinti, kodėl Hamza nusprendė išeiti. Galiausiai man pavyko užspeisti Osmaną už arklidžių, kur jis palei sieną barstė žiurkių nuodus.

– Hamza išėjo ir nebegrįš, – pasakė jis. – Jūs nieko negalite padaryti, jis nepersigalvos.

– Bet kodėl? Aš nesuprantu. Jis juk dirbo čia dešimtis metų.

– Mesjė Tahirai, – ištarė Osmanas, išsitiesdamas. – Visa tai dėl gėdos... štai kodėl.

Rytojaus dieną prie įprasto staliuko *Café Mabrook* susitikau daktarą Mehdį. Jis vilkėjo šviesiai pilką lietpaltį, po juo – pižamą. Kakta blizgėjo nuo prakaito, pats atrodė daug labiau išblyškęs negu paprastai.

Paklausiau, ar jis gerai jaučiasi.

– Tris dienas ir tris naktis turėjau labai daug karščio, – atsakė jis. – Tik šį rytą, kai pabudau, pasijutau šiek tiek geriau, nors dar esu labai nusilpęs. Karščiuodamas sapnavau baisius, chaotiškus sapnus – laukinių tauteles, žudančias vienos kitas,

pabaisas, piktuosius ir džinus. Nežinojau, kur nuo to pasprukti. Ir juo labiau stengiausi pabėgti, juo giliau klimpau į visą šį košmarą. – Daktaras Mehdis nutilo ir persibraukė rankos riešu per veidą. – Dabar turėčiau gulėti lovoje, – pridūrė. – Žmona rėkė, kad niekur neičiau iš namų, bet aš turėjau ateiti jums pasakyti...

– Ką pasakyti?

Chirurgas ėmė traškinti pirštų krumpliais.

– Na, – tyliai prakalbo jis, – kamuojamas karštligės sapnavau, kad esu įkalintas narve, kuris stovi rūmų sode. Netoli mano narvo tryško didingas fontanas, o šalia stovėjo puotos stalai, apkrauti lėkštėmis su kuskusu, datulėmis ir vaisiais. Bet tai buvo miražas, aš jo negalėjau pasiekti. Sėdėjau uždarytas narve, įkalintas nelaisvėje tarsi laukinis žvėris. Ant grindų mėtėsi žmonių kaulai – jie buvo kalinių, sulaukusių likimo, kurio aš stengiausi išvengti.

– Jūs buvote vienas?

Daktaras Mehdis pažvelgė man į akis. Šiaip jis visad būdavo labai ramus, toks ramus, kad kartais net erzindavo. Bet karščiavimas jį sutrikdė.

– Buvau vienas, taip, – atsakė jis. – Su manimi buvo tik mažas paukštelis. Tai buvo *hudhud* – kukutis. Jis galėjo įskristi ir išskristi iš narvo kada panorėjęs, bet nutarė likti su manimi. Dėl šio paukštelio aš ir pakilau iš lovos ir atėjau čia jūsų ieškoti.

Nieko nesupratau.

– Kaip aš susijęs su jūsų sapnuotu paukšteliu?

– Paukštelis man pasekė pasaką, – atsakė daktaras, – ir paprašė, kad perpasakočiau ją jums.

Kokią minutę ar dvi mudu sėdėjome tylėdami. Senasis chirurgas nusibraukė nuo kaktos prakaitą.

– Kokia buvo ta pasaka? – paklausiau.

Daktaras Mehdis dar kartą labai atidžiai pažvelgė į mane. Prakalbo tik tada, kai atsakiau jam tokiu pat įdėmiu žvilgsniu.

– Tai buvo pasaka apie Indijos paukštį, – atsakė jis.

Maroke, kai samdotės tarnaitę, tikitės, kad ji gamins valgį, valys namus ir apskritai padės tvarkyti ūkį. Patikite tuo, nes per pirmą pokalbį ji apsako neapsakomus jūsų laukiančius patogumus – išskalbti ir dailiai išlyginti drabužiai, švarutėliai namai be mažiausios dulkelės, ant plytos tyliai verda gardžiausi valgiai. Jei jums pasiseks, toks medaus mėnuo truks savaitę ar dešimt dienų. Paskui tarnaitė apsipras su savo vaidmeniu ir išryškės tikrasis jos charakteris.

Nuodingas Zohros liežuvis čaižė mane kiekvieną dieną. Ji piktai išūdijo mane, kam nupirkau pigias arbatos stiklinaites. „Kaip tokį daiktą paduosite svečiams? – suurzgė ji. – Gėdos turėtumėt!“ Paskui žiauriai aprėkė, kam aš per garsiai pratipenau pro Timūro kambario duris. Vėliau iškoliojo, kai paskambinus banko valdytojui apsimečiau, kad manęs nėra namie.

Kartais Zohros elgesys pasidarydavo toks nebepakenčiamas, kad aš pradėdavau tyliai stebėtis, kaip jį ištveria jos vyras. Paklausiau apie tai jos. Ji šnairomis dėbtelėjo į mane.

– Jis tinginys, tas mano vyras, – atsakė. – Neturėjau proto, kai už jo tekėjau. Bet buvau jauna ir kvaila.

– Ar jis turi darbą?

– Ne. Jis per didelis tinginys. Rytą atsikėlęs iškart išeina iš namų ir traukia į kavinę netoli prieplaukos. Visą dieną ten

sėdi, geria kavą, rūko, plepa su draugais. Tikėkit manim, aš sakau tiesą.

– Į kurią kavinę jis eina? – paklausiau.

– Juk sakiau, netoli prieplaukos.

– Ar tai *Café Mabrook*?

Zohros veidas sustingo.

– Taip, tai ji, – ištarė ji.

Daktarui Mehdžiui nereikėjo man sekti pasakos apie Indijos paukštį. Tai buvo viena iš mėgstamiausių mano tėvo pasakų, jis tiek kartų mums buvo ją pasakojęs, kad dar dabar užsimerkęs nesunkiai įsivaizduoju jį sėdintį didžiuliame odiniame krėsle, pasirengusį pradėti.

„Seniai, labai seniai, kai kupranugariai neturėjo kuprų, o paukščiai skraidė aukštyn kojomis, didžiame Samarkando mieste gyveno pirklys. Pirklys neturėjo nei žmonos, nei vaikų, tik mažą kukutį, kurį mylėjo labiau už dangų ir žemę.

– Taip tave myliu, kad negaliu paleisti į laisvę, – sakydavo paukščiui šeimininkas.

– Na gerai, tada nueik už mane į mišką, – tarė kukutis, – ir garsiai sušuk visiems ten gyvenantiems paukščiams, kad aš esu gyvas ir sveikas, tik sėdžiu uždarytas narvelyje.

Pirklys padarė, kaip paukštis jo prašė. Kai tik jis garsiai pranešė apie paukštelio likimą, nuo aukštos medžio šakos nupuolė laukinis kukutis ir negyvas krito pirkliui po kojomis.

Nuliūdęs, kad netyčia tapo vieno iš savojo kukučio giminių mirties priežastimi, pirklys grįžo namo ir papasakojo paukšteliui, kas nutiko. Išgirdęs liūdną žinią, kukutis susmuko ant narvelio grindų.

Išsigandęs, kad kukutis padvėsė, pirklys atidarė narvelį ir paguldė glebų paukščio kūnelį ant palangės. Vos tik jis atitraukė ranką, kukutis išskrido pro langą ir niekas jo daugiau nebematė."

Aš nuėjau pas Hamzą į jo namus lūšnyne ir meldžiau, kad grįžtų dirbti į *Dar Khalifa*, bet šis atsisakė. Niekaip nesupratau, kodėl jis išėjo. Šalyje, kurioje siautėja baisus nedarbas, mesti darbą turint žmoną, šešis vaikus ir gausią nuo tavęs priklausomą giminę tolygu finansinei savižudybei.

Hamzos žmona brūkštelėjo ranka per žemą staliuką, stovintį jų dviejų kambarių pašiūrėje, ir numetė ant grindų susiraizgiusį mezginį. Ji plušo, ruošdama arbatą, stengdamasi gražiai mane priimti.

– Ar aš tave kaip nors įskaudinau? – paklausiau.

Sargas nuleido akis į savo rankas.

– Ne, ne, mesjė Tahirai, jūs nieko blogo nepadarėte.

– Tai kas tada?

Hamza vėl nudelbė žvilgsnį. Atrodo, jo akys prisipildė ašarų.

– Aš jus apgavau, – ištarė jis.

Otomanas, buvęs vagis, o dabar verslininkas, paskambino man kitą savaitę. Jis pasakė turįs idėją ir norįs skubiai ją su manimi aptarti. Paklausiau, ar jis žino *Café Mabrook*.

– Praleidau joje pusę savo gyvenimo, – atsakė jis.

Po valandos aš jau sėdėjau savo įprastoje vietoje, o priešais garavo *café noir*. Otomanas žadėjo nevėluoti, bet Maroko visuomenėje punktualumas nėra svarbiausia. Prie gretimo staliuko sėdėjo nesiskutęs pagyvenęs vyriškis. Jis buvo trumpo

kaklo, storais pirštais, nuo kairės akies iki pat smakro ėjo ilgas statmenas randas. Peleninė, stovinti šalia jo kavos stiklinaitės, buvo kupina nuorūkų – iš to galima spręsti, kad jis sėdi čia nuo ankstyvo ryto. Esu šį žmogų ir anksčiau čia matęs. Geriau pagalvojęs prisiminiau, kad jis visada *in situ**. Pasilenkęs prie jo paklausiau, ar jis nėra girdėjęs apie moterį, vardu Zohra.

Vyriškis atšoko nuo manęs tarsi nukrėstas elektros. Veidą iškreipė skausmo grimasa.

– Ji dirba pas mus, – paaiškinau.

– O, pone, – negarsiai atsiliepė vyriškis. – Aš labai jus užjaučiu. Tikėkit manim.

Tuo metu į vidų įlėkė Otomanas. Jis vilkėjo tvido kostiumą, gabardino lietpaltį, o vienoje rankoje tarsi lazdelę laikė dailiai suskliaustą skėtį.

Abdulas Latifas, benykštis padavėjas, įteikė jam peleninę ir *café noir*. Mes pasisveikinome.

– *Alhamdullillah*, ačiū Viešpačiui, aš laikausi gerai, – atsakė jis.

Aš nugėriau kavos, laukdamas, kol jis paaiškins, dėl ko taip staiga prireikė susitikti.

Otomanas žvelgė į Atlanto vandenyną. Žiūrėjo, kaip bangos atrieda prie kranto, paskui nusitraukė akinius ir patrynė viršunosę.

– Nuo tos dienos, kai susitikome prie Hišamo kapo, – prakalbo jis, – aš vis mąsčiau apie mūsų seną draugą, apie tai, kas jam buvo svarbu.

– Jo pašto ženklai, – atsakiau.

* Vietoje (*lot.*).

– Be abejo, ženklai, – šypsodamasis sutiko Otomanas. – Bet buvo ir dar šis tas.

– Pokalbis, – atsakiau.

– Būtent! Hišamas Harasas tiesiog gyveno pokalbiais. Jis buvo pasakotojas.

– Jis buvo pasakų sekėjas, – atsakiau.

Įsitaisęs savo mėgstamame krėsle, Hišamas galėjo pasakoti įvairias pasakas bei istorijas nuo aušros iki sutemų. Jam teikė paguodą žodžiai, pati mintis, kad pokalbiai su juo, jo pasakojimai keičia žmones, naikina jų amoralumą.

– Noriu, kad žmonės prisimintų Hišamą, – pasakė Otomanas. – Ir noriu, kad visi perimtų jo vertybes iš pasakų, kaip pats Hišamas vaikystėje klausydamas senelės.

– Bet šiais laikais žmonės žiūri tik egiptietiškas muilo operas, – atsakiau. – Tai vienintelės pasakos, kurias jie įsileidžia į savo gyvenimą.

Otomanas palinko į priekį ir palietė ranka mano kelį.

– Tačiau mes galime tai pakeisti, galime sugrąžinti praeitį, – sušnibždėjo jis. – Galime supurtyti visą sistemą, iš naujo prakalbinti pasakų sekėjus.

Grįžęs į *Dar Khalifa* radau kieme neramiai žingsniuojantį Osmaną. Šalia jo stovėjo aukštas, apylieknis vyras įsimintinos žalių žirnelių spalvos drabužiu. Jis buvo su tamsiais, panašiais į lakūno akiniais ir atrodė tarsi trumpam pasitraukęs iš Bolivudo filmavimo aikštelės.

– Tai mano brolis Lajašis, – nervingai ištarė Osmanas. – Jam trisdešimt vieni, jis ieško darbo.

– A, – atsiliepiau aš.

– Hamza išėjo, tai dabar jo vieta laisva, – pridūrė Osmanas.

– Bet aš vis dar tikiuosi, kad Hamza sugrįš.

– Ne, ne, mesjė Tahirai, – greitai atsakė jis. – Jis nebegrįš. Tai dėl to, kad jam gėda.

Aš dar nebuvau išsiaiškinęs Hamzos išėjimo priežasčių, todėl neabejojau, kad viską galima sutvarkyti.

– Tai gal tada Lajašis tegu padirba, kol Hamza sugrįš? – meldė Osmanas.

Sumanymas man pasirodė geras. Sutikau, ir Lajašis buvo išvestas į sodą.

Mūšyje už Timūro meilę Zohrai pavyko sutriuškinti Fatimą. Mano mažasis sūnus keliavo po namus, sėdėdamas Zohrai ant nugaros. Pamatęs Fatimą, imdavo šnypšti tarsi gyvatė, šliaužianti per aukštą žolę. Kai aš jam pasakiau, kad šnypšti negražu, vaikas atsakė, jog jį išmokiusi Zohra. Išsitraukė iš kišenės pakelį kramtomosios gumos, įsimetė visus gabalėlius į burną ir iškart juos prarijo.

Po pietų radau Zohrą sėdinčią kieme už virtuvės. Toje vietoje kadaise egzorcistai paskerdė ožį. Jie tvirtino, jog čia esąs dvasinis namų centras. Ketinau išbarti tarnaitę už tai, kad ji vėl davė Timūrui kramtomosios gumos, bet ji parodė į žemę.

Kreida ant plytelių buvo nubrėžtas keistas, sudėtingų linijų raizginys.

– Čia Arianės darbas? – paklausiau.

Tarnaitė prisimerkė ir suraukė kaktą.

– Tai ne vaiko darbas, – atsakė ji, – čia pasidarbuota...

– Džinų?

Tarnaitė sustingo iš baimės. Paskui staiga pakilo, apsisuko

vietoje, pabučiavo savo ranką, palietė artimiausią sieną ir sumurmėjo maldą.

– Daugiau niekada netarkite šio žodžio, – sušnypštė ji.

Vieną spalio pabaigos naktį sapnavau, kad sėdžiu pavėsyje pasakiškame kieme, rijade, o aplink vaikštinėja povai. Iš dailaus mozaikinio fontano čiurlena vandens srovelė, vakaro oras dvelkia azalijomis. Rijado gale stovi paviljonas su terasa, kurioje pasirodymui ruošiasi styginių kvartetas. Kitame gale, už povų ir azalijų, sustatytos kėdės žiūrovams. Prisidengęs akis nuo saulės pažvelgiu į viršų ir suvokiu, kad iš tiesų esu savo namuose, *Dar Khalifa*, toje jų dalyje, kurios dar nėra.

Kitą dieną daugiau apie nieką negalėjau galvoti, tik apie sapną. Sukau jį vaizduotėje dar ir dar kartą, kol galiausiai supratau, kad stebuklingasis kiemas su povais įrengtas tolimajame namų gale, vietoje teniso aikštės. Kadangi teniso mes nežaidėme, paprašiau vieno sargo kuo skubiau pakviesti mūrininką, sumūrijusį mums židinį.

Tą vakarą dešimtą valandą prisistatė mūrininkas, kaip visada apsivilkęs savo mėlynuoju laboranto chalatu. Jis palinko į priekį, suėmė mano dešinę ranką ir sumurmėjo citatą iš Korano.

– Dievas vėl mus suvedė, – tarė jis.

Papasakojau jam savo sapną, apie povus ir muzikos paviljoną. Jis nusitraukė nuo nosies akinius ir pirštais susišukavo žilą barzdą. Jis per mažai mokėjo prancūziškai, kad suprastų mano didingo naujo kiemo viziją.

Tada aš šūktelėjau į tamsą.

Atskubėjo vienas iš sargų. Tai buvo Osmano brolis Lajašis, apsivilkęs tuo žirnelių žalumo kostiumu. Paprašiau, kad išvers-

tų į arabų kalbą tai, ką ketinu sakyti. Vos pamatęs mūrininką, Lajašis regimai pasišiaušė iš pykčio.

Aš išvardijau smulkmenas: didelis naujas kiemas, kiekviename jo gale po vieną didžiulį erdvų kambarį, viduryje sodas. Lajašis pradėjo versti, tačiau įpusėjęs staiga nutilo. Jutau, kad kažkas negerai. Jis ėmė drebėti, vieną veido pusę varstė traukuliai. Paklausiau, kas atsitiko. Jis nieko neatsakė. Man dar nespėjus susigriebti, jis pradėjo rėkti ant mūrininko. Šis susigūžė kėdėje, dengdamasis rankomis, tarsi puolamas milžiniško plėšraus žvėries. Aš surikau, kad mūrininkas – mūsų draugas, kad jis svečias ir jį reikia maloniai priimti. Sargas ėmė mojuoti rankomis tarsi pjautuvais, garsiai šūkalodamas visus jam žinomus prakeiksmus.

Laikas ėjo tarsi sulėtintame filme.

Lajašis įsikišo į burną pirštus ir ėmė juos judinti. Aš pasisukau, norėdamas geriau įsižiūrėti, ir primerkiau akis. Sargas gana atsargiai išsitraukė iš pradžių viršutinius dantis, paskui apatinius. Aš pasibaisėjęs stebėjau, kaip jis klaksėdamas šiais dantimis puolė mūrininką ir sukando iki kraujo.

ŠEŠI

Ranka ir koja negali ploti kartu.

Arabų patarlė

Visą savaitę po nutikimo su mūrininku ir dantimis mudu su Rachana ir abiem vaikais miegojome vienoje lovoje.

Aš užrėmiau mūsų miegamojo duris kėde, o po pagalve pasidėjau indišką durklą. Pasirodžiau bailys, nes neatleidau Lajašio iškart, nors buvo akivaizdu, kad jis pamišęs. Nežinojau, kaip tai padaryti, be to, bijojau, kad jis vėl išsitrauks dirbtinius dantis ir užpuls – dabar jau mus.

Aštuntą dieną sukaupiau drąsą ir susiradau lapus grėbiantį Osmaną.

– Man teks atleisti tavo brolį, – diplomatiškai tariau. – Jis be jokios priežasties užpuolė mūrininką. Kol jis čia, aš nesijaučiu saugus. Mes visi jo bijome.

Osmanas pasirėmė ant grėblio ir persibraukė ranka smakrą.

– Dar būdamas mažas vaikas, – prakalbo jis, – mano brolis Lajašis jau buvo pamišęs. Jis beprotis. Visi tai žino. Jį reikėtų uždaryti į ligoninę.

– Bet kodėl jūs man iš karto to nepasakėte? Atvedėte jį į mano namus ir aiškinote, koks jis patikimas!

Sargas prikando viršutinę lūpą.

– Mūsų šalyje, – nerimastingai pratarė jis, – giminės labai svarbūs, o ten, kur giminė – ten ir pareigos.

Dienos ėmė trumpėti, jau galėjau užuosti iš šiaurės artėjančią žiemą. Maroke apie šaltojo metų laiko artėjimą galima spręsti iš to, kad gatvėse atsiranda daugybė vežimų, su kaupu prikrautų apelsinų. Pirmieji vaisiai būna karstelėję, bet vėliau kiekvieną savaitę jie darosi vis saldesni.

Zohra pradėjo įnirtingai vaikytis mane po *Dar Khalifa*, įsakinėdama kuo greičiau kreiptis pagalbos į jos draugę žiniuonę. Aš visai nenorėjau klausyti tarnaitės patarimų, nes taip darydamas būčiau tik dar labiau sustiprinęs jos įsivaizduojamą valdžią man. Sykiu jutau, kad reikia su kuo nors pasikalbėti ir apie mįslingus kreidos rašmenis ant durų, ir apie pasikartojantį stebuklingo kilimo sapną.

Otomanas dar kartą man paskambino. Aš žinojau apie jo praeitį, šiek tiek – apie jo verslo sėkmę, tačiau visiškai neįsivaizdavau, koks jo privatus gyvenimas. Net nežinojau, vedęs jis ar ne. Jis buvo iš tų žmonių, nuo kurių tarsi sklinda ypatingas kvapas, draudžiantis klausinėti tam tikrų dalykų.

Mudu susitikome kavinėje netoli jo namų madingame Kasablankos priemiestyje. Aplink, kaip įprasta, sėdėjo daug nesiskutusių vyrų ilgomis erdviomis dželabomis. Tačiau kavinė atrodė visai kitokia dėl dviejų priežasčių. Pirma – kava buvo labai skani. Jau buvau pratęs nuolatos šlerpti visur paduodamą *café noir*, gėrimą, su kuriuo skonio receptoriams labai sunku

susitaikyti. Antra – kavinėje buvo moterų, net labai daug. Ir ne šiaip senų žiežulų, kaip kitose kavinėse, o smarkiai dekoltuotų blondinių trumpais sijonėliais, ryškiai dažytomis papūstomis lūpomis.

Dar neįprasčiau atrodė tai, kad daugelis jų rūkė.

Otomanas apsakė savo sumanymą.

– Pradėsim nuo mažo, – kalbėjo jis. – Pirmiausia susirasime pasakotoją ir atsigabensime jį į *bidonville*, kur gyveno Hišamas Harasas. Aš jam mokėsiu, o jis dieną naktį seks pasakas, gaivindamas kultūrą, kuriai gresia pavojus išnykti.

Aš linktelėjau, karštai reikšdamas pritarimą.

– Pamažu susirasime daugiau pasakotojų, – toliau kalbėjo Otomanas. – Nespėsite nė susivokti, o jų jau bus dešimtys – visose Maroko kavinėse. Tarsi senais laikais.

Otomano akys įsižiebė, tarsi stengdamosi atidžiai įžiūrėti visas miražo smulkmenas.

– Ir tai nebūtinai bus pabaiga, – pasakė jis. – Galėsime sutarti, kad pasakotojai sėdėtų geležinkelio stotyse, autobusų stotelėse, turguje, net įstaigose!

Lig šiol Otomanas man atrodė ramus ir santūrus žmogus, bet dabar jis aiškiai ėmė kliedėti.

– O kas mokės visiems tiems pasakotojams? – paklausiau.

– Rėmėjai, – atsakė jis. – Juos rems įvairios bendrovės. Televizijoje juk būna reklaminės pertraukėlės, tai pasakotojai irgi galės reklamuoti įvairius produktus.

– Vadinasi, iš esmės jie bus keliaujantys prekiautojai?

Otomanas suraukė kaktą.

– Ne, ne, anaiptol, – atsakė jis. – Ne prekiautojai, vei-

kiau didžiųjų produktų grupių atstovai. *Coca-Cola, Pepsi, McDonald's...* tik įsivaizduokite!

Viena iš mano gyvenimo problemų yra ta, kad esu apsigimusi auka. Nuolatos įsiveliu į visokiausius planus, o paskui pamatau, kad niekaip negaliu iš jų išsinarplioti. Tą akimirką reikėjo tvirtai paspausti Otomanui ranką, padėkoti už kavą ir kuo greičiau bėgti. Bet aš ėmiau pataikauti jo savimeilei ir girti jo kūrybiškumą.

Paskui pasisiūliau padėti.

Po šešių dienų Džemaa al Fna, milžiniškoje pagrindinėje Marakešo aikštėje, pamačiau sėdintį žmogų. Jis buvo plikas, ilga nutriušusia barzda, vienoje ausyje – sidabrinis auskaras, atspindintis šviesą. Iš žvilgsnio supratau, kad jis ne marokietis.

Jis atrodė taip, tarsi būtų pamatęs stebuklą.

Pradėjęs ieškoti pasakos, glūdinčios mano širdyje, ir pirmojo pasakotojo, turinčio padėti įgyvendinti didingą Otomaną planą, aš nukeliavau į pietus. Buvo aišku, kad pradėti reikia Marakeše.

Svetimšalis mane užkalbino. Jis buvo vokietis, vardu Kasparas. Sakė, kad keliauja jau šešiolika metų, kad išvaikščiojo beveik visą pasaulį, colis po colio. Plačiai išplėtęs safyrų spalvos akis, išskėtęs rankas ir pirštus jis aiškino, kad ligi šiol kiekviena praėjusi minutė buvo tik pasirengimas – pasirengimas Džemaa al Fna, „Vietai, kur vykdoma mirties bausmė".

– Čia ir yra tikrasis pasaulis, – tarė jis švelnia bavariška tartimi.

Aš paklausiau, ką jis turi galvoje.

Jis nusišypsojo.

– Jūs nejuntate?

Nieko neatsakiau.

– Jūs tikrai nejuntate? – vėl paklausė jis.

– Ko? Ko nejuntu?

– Žmonės, – atsakė jis.

Kasparas pakilo ir nusvyravo, murmėdamas apie tai, kad reikia atsigerti šalto vandens. Ir dingo. Aš stovėjau, žvelgdamas į aikštėje knibždančius žmones – gyvačių kerėtojus ir būrėjus, gydytojus ir pamišėlius, klajojančius dantų gydytojus, raganas, vandens pardavėjus ir vienintelį akląjį, laukiantį, kol jam į delną kas nors įspraus monetą. Kasparas iš Bavarijos buvo teisus: tikriausiai visoje žemėje nerasi kitos tokios gyvos, tokios be galo žmogiškos vietos kaip Džemaa al Fna.

Kaip beveik visi kiti bent kartą čia pabuvoję žmonės, aš stengiausi perprasti Marakešą. Sėdėjau *Café Argana*, mėgstamoje savo vietoje su vaizdu į aikštę, žiūrėjau, klausiausi, stebėjausi. Ar tai Afrika? Ar tai Marokas? O gal savotiškas, keistas rojus, skirtas juslėms?

Atsakymas toks – Marakešas yra visa tai ir dar labai daug kas.

Apžvelgiau visą aikštę, ieškodamas Chalilo, Chalilulos sūnaus – pasakotojo, su kuriuo susipažinau prieš kelias savaites. Jo niekur nebuvo matyti; nemačiau nė kitų pasakotojų.

Kai ėmiau klausinėti eilėje susėdusius apelsinų sulčių pardavėjus, jie paaiškino, kad dauguma pasakotojų dirba tik po kelias valandas, nes jų darbas neapsimoka.

– Kas norės mokėti už tai, kad *jų* pasiklausytų, – pasakė vienas sulčių pardavėjas, – kai namie arba kavinėje televizorių galima žiūrėti už dyką?

Šviesoje, pernelyg ryškioje bet kieno kito akims, išskyrus Marakešo gyventojų, aš įsliuogiau į medinos labirintą, besidriekiantį kitapus aikštės tarsi neaprėpiamas įvairių gyvybės atmainų gausybės ragas. Vėsūs akmens skliautai, bambukų pertvaros sudalytuose vidiniuose kiemuose metė dryžuotus it zebrai šešėlius ant prekiautojų ir jų prekių. Marakešo medina – tai turgaus aikštė, kurioje apstu visko: kalnai ciberžolių, aitriųjų paprikų, sūdytų migdolų ir datulių, eilėmis sukrautų geltonos odos šlepečių, stručių kiaušinių ir smilkalų, chameleonų apdaužytuose vieliniuose narveliuose ir jautienos filė gabalų, dailiai įtaisytų kvepiančių mėtų pataluose.

Nardydamas siauromis gatvelėmis pasijunti tarsi nukeliavęs į praeitį.

Šiais laikais Marakešas – klestintis miestas, palaikomas turistų atnešamų pajamų, tačiau jo medina išliko nepaliesta, ryškiaspalvė, trykštanti gyvybe. Dabar čia pardavinėja Kinijos gamybos plastikines lėles, vieną ant kito dešimtimis sukrautus naudotus televizorius, eilių eiles mobiliųjų telefonų, bet pats Marakešas gyvena senoviniu ritmu. Puošmenos atsiranda ir išnyksta, lygiai kaip ir prekės, bet siela visad išlieka ta pati.

Tarp visų krautuvėlių ir prekystalių buvo vienas, kuriame aš labiausiai tikėjausi atrasti pasakotojų pėdsakus. Abdelmalikas man sakė, kad būtinai privalau aplankyti neįprastą įvairenybių krautuvėlę, pavadintą *Maison de Meknès*: esą įžengus į ją pasikeis mano žvilgsnis į visą pasaulį. Jis liepė įsiminti, kaip ją rasti: eiti iki Bab Laksuro, tada trečioje gatvelėje pasukti į kairę, paskui penktoje – į dešinę, prie žalios mečetės dar kartą pasukti į kairę, o prie mėsininko, prekiaujančio arkliena – dar kartą į dešinę. Kai pamatysiu hamamą, reikia pasisukti į jį nu-

gara, žengti du metrus dešiniau ir įlįsti į skersgatvį, pilnutėlį pūvančios duonos gabalų.

Tris valandas aš tursenau tai pirmyn, tai atgal, pasiklydęs skersgatviuose, prisigrūdusiuose žmonių ir prekių. Tik staiga visi orientyrai sugulė į aiškų planą nelyginant ženklai lobių ieškotojo žemėlapyje. Radau ir mečetę, ir mėsininką, ir hamamą, ir pūvančią duoną. Tolimajame skersgatvio gale pamačiau žemą erdvę su negrabiai rankomis piešta iškaba. Joje buvo parašyta: *Maison de Meknès.*

Apačion vedė trys laipteliai, nudilinti daugelio kartų nekantraujančių kojų. Viduje lubos žemos, aptrauktos voratinkliais, o po jomis – lentynos, gausiai prikrautos lobių. Čia buvo senovinių berberiškų skrynelių, sidabro arbatinukų, juodmedžio kėdučių kojoms pasidėti, kalavijų, kuriuos kitados naudojo karingosios gentys, dėžių dėžės prancūzų paliktų atvirukų, *Box Brownie* fotoaparatų, žvakidžių, šilkinių vestuvinių diržų ir kupranugario vilnos kepuraičių, dažytų tamsiai mėlyna indigo spalva.

Šeimininkas pasirodė savimi patenkinto veido vyriškis tabako spalvos akimis su išdžiūvusios kavos latakais ant marškinių priekio. Jis pasisakė esąs vardu Omaras bin Mohamedas. Sėdėjo ant neaukštos kėdutės tiesiai už durų, toliau nuo šviesos rato. Iš pradžių jo nepastebėjau – tik paskui, kai akys apsiprato su tamsa. Omaras atrodė ištroškęs klientų. Tačiau netrukau sužinoti, kad vieną dalyką jis mėgo dar labiau negu apkrauti turtais čia užėjusius turistus.

Jis be galo mėgo sekti pasakas.

Pirma, ką Omaras paaiškino, man peržengus slenkstį – kad niekas, nė vienas iš šių daiktų neparduodamas. Kad ir kaip aš

trokščiau senovinės berberiškos skrynelės, grubaus Sacharos gyventojo skydo ar kurio nors iš gintaro vėrinių, man nieko nepavyks, įspėjo jis.

– Tai čia muziejus? – paklausiau aš.

Omaras bin Mohamedas išskėstais rankos pirštais pasikasė žilus barzdos šerius ant skruostų.

– Mano krautuvė ne tokia kaip visos kitos šioje medinoje, – karčiai pareiškė jis. – Visi kiti – apgavikai. Jie suvalgys tave gyvą, parduos tau ką nori, net savo motiną.

– Tai jūsų prekės geresnės kokybės?

Omaras išsišnypštė nosį į didžiulę nosinę ir nykščiais pasitrynė akis.

– Ne, ne, – atsakė jis. – Visa tai, kuo aš prekiauju, neturi jokios vertės. Jums gal tai patinka, nes nieko neišmanote. Čia prastas apšvietimas. Aš tyčia jį tokį laikau. Tuščia skardinė čia gali pasirodyti tikras lobis. Jei ką nors iš čia išsinešite, tik namie suprasite, kad tai šlamštas.

– Tikrai nesuprantu, kodėl jūs man tai sakote, – tariau.

Omaras iškėlė dešinės rankos delną.

– Yra viena problema, – pareiškė jis. – Aš su ja taikstausi nuo vaikystės.

Susikaupiau manydamas, kad tuoj iš manęs prašys labdaros.

– Mes visi turime savo problemų, – atsakiau lediniu balsu.

– Jūs teisus, visi turime savo problemų, – sutiko Omaras. – Manoji tokia: aš nieku gyvu negaliu kalbėti netiesos.

– Man tai nepanašu į problemą. Sakyčiau, net visai atvirkščiai.

Krautuvininkas Omaras smarkiai sumirksėjo akimis.

– Jūs net neįsivaizduojate. Prekiautojas Marakešo medinoje

meluoti išmoksta vos gimęs. Kartų kartos perduoda šį gebėjimą vieni kitiems. Tai slaptas ingredientas, prekiautojo sėkmės pagrindas. Mokėk meluoti ir kasdien uždirbsi krūvas pinigų. Tavo žmona murks kaip katytė, o vaikai vaikščios išdidūs.

– Ar jūs negalite apsimesti, kad meluojate?

– Tas ir yra, – atsakė Omaras. – Kiti krautuvininkai sako, kad aš kvailys, kad reikia paprasčiausiai apgaudinėti turistus, kaip visi daro. Juk dauguma jų niekada čia nebegrįš. O kokia dar nauda iš turistų, jei ne juos mulkinti?

– Na?

– Na, ir todėl mano krautuvėje niekas neparduodama.

– A, – atsakiau aš.

Omaras nutilo, pasukiojo kaklą ir nusišypsojo.

– Niekas neparduodama... – pakartojo jis. – Čia viskas už dyką. Visiškai už dyką!

Pažvelgiau į lentynas. Viena iš senovinių berberiškų skrynelių krito man į akį. Mintis, kad galima kai ką gauti už dyką staiga pasirodė labai maloni.

– Tai aš galiu ją pasiimti?

– Žinoma, galite, – atsakė Omaras.

– Be pinigų? Tiesiog pasiimti, ir viskas?

– Juk sakiau, – paaiškino jis, – aš ją atiduodu.

– Labai džiaugiuosi, kad pas jus užėjau.

– Aš irgi džiaugiuosi, – sutiko krautuvininkas.

Atsistojau ir priėjau prie berberiškos skrynelės. Omaras paskatino mane atidaryti jos dangtelį ir apžiūrėti išblukusiu fetru išmuštą vidų.

– Ak, tiesa, turiu jums kai ką pasakyti, – tyliai ištarė jis.

– Ką?

– Kad kiekvienas čia esantis daiktas su kai kuo susijęs.

Aš ir vėl ne visai supratau.

– Su kuo gi?

– Su pasaka.

Dirstelėjau į krautuvininką ir prisimerkiau.

– Štai kaip?

– Jei norite pasiimti kokį nors daiktą, – paaiškino jis, – turite nusipirkti su juo susijusią pasaką.

Omaras mirktelėjo. Tada mirktelėjau aš. Jis vėl persibraukė ranka veidą, o aš mąsčiau apie jo iškeltas sąlygas. Mieste, kuriame varžybos dėl turistų atnešamų pinigų pasiekė aukščiausią lygį, Omarui bin Mohamedui pavyko sugalvoti neprilygstamą gudrybę. Jis plačiai išsišiepė, paskui labai pasistengė atrodyti nuolankus.

– Kokia pasaka susijusi su šia skrynele?

Krautuvininkas šiek tiek pagalvojo, pešiodamasis ūsą.

– Ji vadinasi „Raitelis ir gyvatė".

– Kiek turiu sumokėti, kad ją išgirsčiau?

– Šešis šimtus dirhamų.

– Tai keturiasdešimt svarų, – atsakiau. – Skrynelė tiek neverta.

– Aš juk sakiau, daiktai, kuriuos dovanoju, anaiptol nėra vertingi. Skrynelė graži, bet ji tik menkniekis.

– Tai kodėl aš turėčiau suploti šešis šimtus dirhamų už tokį menkavertį daiktą?

Omaras bin Mohamedas sunėrė pirštus ir nuleido rankas.

– Dėl pasakos, – atsakė jis.

Aš išsitraukiau tris didelės vertės banknotus.

– Štai pinigai.

Netrukus banknotai saugiai tūnojo tarp krautuvininko drabužių, o berberiška skrynelė buvo suvyniota į suglamžytus laikraščius.

– Gerai pasirinkote, – pagyrė mane Omaras.

– Bet jūs gi sakėte, kad prekiaujate šlamštu.

– Dėžutė gal ir šlamštas, – atsakė jis, – bet pasaka „Raitelis ir gyvatė" verta triskart daugiau, negu aš prašau iš jūsų.

Atsilošęs savo kėdėje, Omaras bin Mohamedas įsistebeilijo į šviesos lopelį tiesiai prieš duris ir pradėjo pasakoti:

– „Kitą kartą, – pasakojo jis, – senų senovėje, už daugelio dienų kelionės nuo čia buvo karalystė, kurią vadino Puodų ir Keptuvių šalimi. Joje visi buvo laimingi, visi turtingi, nes labai daug uždirbdavo pardavinėdami puodus ir keptuves kaimyninėms šalims. – Krautuvininkas Omaras trumpam nutilo ir padavė man stiklinę saldžios mėtų arbatos. – O dar, – tęsė jis, – Puodų ir Keptuvių šalyje buvo įvairiausių gyvūnų. Ten veisėsi liūtai ir tigrai, krokodilai ir net kengūros. Toje šalyje gyveno visi gyvūnai, kokius tik galima sugalvoti, visi, išskyrus gyvates. Niekas ten nebuvo matęs gyvatės ir nė neįstengė jos įsivaizduoti.

Vieną dieną medkirtys užmigo miške, tik staiga prie jo prišliaužė ilga žalia gyvatė, įsirangė į pravirą burną ir nuslydo gerkle. Medkirtys pabudo, kai gyvatė pradėjo jį smaugti. Persigandęs jis vargais negalais atsistojo ir ėmė smarkiai mojuoti rankomis, kiek įmanydamas garsiau vaitodamas.

Laimė, tuo metu pro šalį jojo raitelis. Jis pamatė išsigandusį medkirtį, mojuojantį rankomis. Raitelis buvo iš gretimos šalies, kurioje gyvačių netrūko, tad jis iškart suprato, kas nutiko. Jis išsitraukė rimbą, nušoko nuo balno ir ėmė iš visų jėgų čaižyti vargšo medkirčio pilvą.

Medkirtys mėgino priešintis, tačiau smaugiamas gyvatės ir nesuprantama už ką čaižomas raitelio tik įstengė parpulti ant kelių. Nepatenkinta susirastąja slėptuve, gyvatė iššliaužė iš medkirčio burnos ir nusirangė savo keliais. Pamatęs, kad medkirčiui nebegresia pavojus, raitelis užšoko ant žirgo ir netaręs nė žodžio nujojo tolyn. Kadangi buvo kilęs iš šalies, kur tokie dalykai dažni, jis netrukus liovėsi galvojęs apie šį nutikimą.

Atgavęs kvapą medkirtys pagaliau susivokė, kas jam nutiko, ir suprato, jog raitelis užsipuolė jį netaręs nė žodžio norėdamas suspėti, kol gyvatė nesuleido nuodų į kraują."

Omaras bin Mohamedas iškėlė suvyniotą į laikraščius berberišką skrynelę ir plačiai išsišiepė.

– Nepamirškite šios pasakos, – patarė jis. – Jūs ją vertinsite labiau dėl to, kad už ją sumokėjote. Tegu ji įsitaiso jūsų galvoje; juo daugiau ji ten judės, juo aiškesnė jums darysis tikroji jos vertė.

Po valandos, laikydamas berberišką skrynelę, aš sėdėjau kirpykloje, įsikūrusioje kitapus gatvės nuo *Maison de Meknès*, ir laukiau atvykstant pasakotojo. Susitikimą surengė Omaras bin Mohamedas prieš išskubėdamas leisti netikėto laimikio, gauto už „Raitelį ir gyvatę".

Omaras šūkčiojo, kad pasakotojas, vardu Muradas, esąs ne paprastas pasakorius: jo giminės vyrai seka pasakas jau dvylika šimtmečių. Patvirtinęs jo nepriekaištingą kilmę, Omaras pridūrė, kad šio žmogaus biologinė sandara yra patyrusi keistą, neįtikimą permainą. Aš paprašiau paaiškinti. Krautuvininkas atsistojo, išsitiesė visu metro septyniasdešimt penkių centi-

metrų ūgiu ir įnirtingai tarsi boksininkas sumosavo rankomis aukštyn, rodydamas Dievui riešus.

– Jo kūnu teka ne kraujas, kaip jūsų ir mano, – sugriaudėjo jis, – jo gyslomis pulsuoja žodžiai!

Kirpėjas, kaip tikras marokietis, nekreipė nė mažiausio dėmesio į mane, sėdintį ant apiplyšusios kušetės ir kažko laukiantį. Laukdamas paklausiau jo, ar yra girdėjęs apie pasakotoją, vardu Muradas. Vos išgirdus šį vardą, jo veidas nušvito.

– Jo balsas – tarsi tūkstančio angelų giesmė, – atsakė jis. – Muradas apsvaigins jus pasakomis, kurios liejasi iš jo lūpų tarsi žodžių krioklys.

– Ar jis gerai žinomas? – paklausiau.

Barzdaskutys perbraukė vieną delną kitu.

– Jį žino kiekvienas Marakešo vyras, moteris ir vaikas, – priduseš atsakė jis. – Žmonės šaukia jo vardą iš savo namų balkonų, o kai jis dingsta jiems iš akių, raunasi plaukus iš širdgėlos!

Tokią įtampą man jau pasidarė sunku ištverti. Muisčiausi ant papuvusios kirpyklos kušetės, nekantraudamas kuo greičiau pamatyti didįjį Muradą. Praėjo keturiasdešimt minučių. Barzdaskutys atidarė stalčiuką po veidrodžiu, pagraibęs ranka ištraukė seną, skutimosi kremu aplipusią kompaktinę plokštelę ir ją nuplovė. Paskui rūpestingai nudžiovino plaukų džiovintuvu ir įdėjo į stereogrotuvą, kurį laikė dėžėje po kriaukle. Senojo Marakešo gatvėmis pasklido Bobo Dilano „Žmogaus su tamburinu“ [*Tambourine Man*] garsai.

Tą pačią akimirką į kirpyklą įžengė pasakotojas Muradas.

Kai buvau aštuonerių, tėvas grįžo iš kelionės po Rytus nešinas dviem raugintos odos lagaminais, prikrautais lauktuvių, o

jam iš paskos sekė storas šveplas rudaplaukis vyriškis. Mano vaikystėje į mūsų namus be paliovos tai ateidavo, tai iš jų išeidavo žmonės. Dažniausiai aš net nežinojau, kas jie tokie. Kiek supratau, žmonės būdavo labai įvairūs, skirtingi, ateidavę pas mus todėl, kad čia gyveno mano tėvas.

Rudaplaukis šveplys įsikraustė į palėpės kambarį, iš kurio kartais išeidavo ir sekdavo mums pasakas. Neatsimenu nei jo vardo, nei iš kur jis buvo kilęs. Maniau, kad tėvas rado jį kažin kurioje tolimoje šalyje ir įkalbėjo atvažiuoti pas mus, į mūsų namus netoli Tanbridž Velso.

Per kelis savo viešnagės mėnesius rudaplaukis supažindino mus su bene visais garsiausių arabiškų liaudies pasakų veikėjais. Švepluodamas jis pasekė mums dešimtis pasakų iš „Tūkstančio ir vienos nakties", paskui ėmėsi pasakų iš kitų, Vakaruose mažiau žinomų rinkinių – tokių kaip *Antar wa Abla* ir „Al Haririo rinkinys". Vaiko protas visas smulkmenas sujungia draugėn, paverčia prasminga visuma, iš nugirstų fragmentų sukuria savotišką istoriją. Manėme, kad stambusis rudaplaukis atvažiavo mūsų linksminti. Taip ir buvo. Tačiau po daugelio metų supratau, kad žmogus, kurį atsivežė tėvas, buvo drauge ir mūsų auklėtojas.

Visos jo pasakojamos istorijos buvo parinktos dėl jų vidinių savybių. Pasaka, nelyginant persikas, buvo tik saldus vaisius, padedantis jos viduje slypintį kauliuką nugabenti į tolimus kraštus ir galiausiai pasodinti į žemę. Kiekvieną dieną rudaplaukis sėdėdavo su manimi ir mano seserimis žaidimų kambaryje namo viršutiniame aukšte. Kartais aplink susiburdavo ir mūsų draugai. Kai mes visi būdavome pasirengę klausytis, pasigirsdavo švepluojantis balsas.

Iš visų jo pasakų giliausias šaknis įleido viena, pavadinta „Rojaus vanduo".

„Seniai, labai seniai beduinų piemuo keliavo per neaprėpiamą Pietų dykumą, tik staiga pastebėjo, kad jo avys laižo smėlį. Piemuo priėjo arčiau ir be galo nustebo, kai ten atrado šaltinį. Pasilenkęs paragavo jo vandens. Vos liežuviui prisilietus prie drėgmės, jis iškart suprato, jog tai ne paprastas vanduo, o gardžiausias gėrimas, kokį tik įmanoma įsivaizduoti, daug tobulesnis už visus gaiviuosius gėrimus, kuriuos jam iki tol teko regėti sapnuose.

Piemuo nugėrė dar gurkšnelį ir staiga suprato turįs rimtą pareigą. Jis buvo klusnus didžiojo Harūno ar Rašido valdinys, tad privalėjo nunešti vandens dovanų pačiam kalifui.

Prisipylęs rojaus vandens į tvirčiausią vandenmaišį, piemuo paliko avis prižiūrėti broliui ir leidosi per smėlio kopas į Bagdadą. Daug dienų sunkiai ėjęs, kamuojamas troškulio, jis galiausiai pasiekė rūmų vartus. Iš pradžių karaliaus sargybiniai jį nustūmė šalin ir pagrasino nukirsti galvą, jei dar gaišins jų laiką. Bet piemuo maldaudamas rodė jiems vandenmaišį ir šaukė:

– Aš atnešiau dovaną kalifui. Tai rojaus vanduo.

Didieji rūmų vartai vos vos prasivėrė, beduiną piemenį įtraukė vidun. Nespėjęs nė atsikvošėti, jis jau klūpojo sosto menėje priešais patį Harūną ar Rašidą. Aplink vykdydami savo pareigas zujo tarnai, o kalifas paklausė piemens, ko šis atėjęs.

Iškėlęs priešais save maišą pradvisusio vandens, beduinas tarė:

– Jūsų didenybe, aš tik paprastas žmogelis iš didžiosios Pietų dykumos. Iki šios dienos niekada nesu matęs prabangos.

Ganydamas avis netyčia atradau gardžiausią gėrimą pasaulyje. Apie jį kalbėjo mūsų tėvai ir protėviai, bet iki šios dienos niekas niekada nebuvo jo ragavęs. Jūsų didenybe, jūsų šviesybe, štai jis – aš jums jį dovanoju, tai rojaus vanduo.

Harūnas ar Rašidas spragtelėjo pirštais, ir tarnai tuojau pat padavė gryno aukso taurę ant brangakmeniais nusagstyto padėklo. Jis galvos linktelėjimu parodė vandenmaišį, jį pačiupo puikiai apsitaisęs tarnas ir įvarvino kelis lašelius vandens į karaliaus taurę. Pirmasis vandens paragavo asmens sargybinis, ir kai jis neparpuolė negyvas ant grindų, taurę padavė kalifui.

Harūnas priglaudė taurę prie lūpų, pauostė rojaus vandenį, paskui paragavo. Piemuo ir visi rūmininkai nekantraudami palinko į priekį. Harūnas ar Rašidas, dienos ir nakties valdovas, nieko nepasakė. Po kelių minučių tylos didysis viziris pasilenkė prie kalifo, kol jo lūpos beveik priartėjo prie valdovo ausies.

– Nukirsti jam galvą, jūsų didenybe?

Harūnas ranka pasiglostė smakrą.

Jis padėkojo piemeniui už dovaną ir pašnibždomis davė slaptus nurodymus viziriui.

– Tegu jį tamsoje parveda atgal pas jo bandą, – paliepė jis, – kad piemuo nieku gyvu nepamatytų didžiosios Tigro upės ir neparagautų saldaus jos vandens, tokio įprasto ir kasdieniško mums. Tada apdovanokite jį tūkstančiu aukso monetų ir paskelbkite, kad jis ir jo įpėdiniai visiems laikams skiriami rojaus vandens sergėtojais."

SEPTYNI

Nė vienas iš tų, kuriuos išmokiau
meno šaudyti iš lanko,
Nepamiršo galiausiai pasirinkti
taikiniu manęs.

Saadis iš Širazo

Pasakotojas Muradas buvo apsirengęs kaip dervišas – sulopyta vilnone dželaba, galvą apsivyturiavęs apspurusia kartūno skiaute. Jo akis dengė giedravalkis, o veidas buvo visai plokščias, randuotas, riebiais skruostais. Pirštai tokie ilgi ir ploni, kad aš dar kartą dirstelėjau į juos, norėdamas geriau apžiūrėti.

Muradui įėjus, barzdaskutys metė skustuvą ir susigūžė tarsi varna palaužtu sparnu. Du ar trys žmonų užuiti vyrai, ieškantys prieglobsčio kirpykloje ant purvinų kėdžių, pagarbiai nulenkė galvas. Sekdamas jų pavyzdžiu, aš irgi nusilenkiau ir prisistačiau.

Pasakotojas ištiesė man ilgus pirštus ir palaukė, kol paduosiu ranką.

– *As-salam wa alaikum*, – žemu, prikimusiu balsu ištarė jis. Paklausė, ar nusipirkau ką nors *Maison de Meknès*.

Jutau, kad jį ne tiek domina berberiška skrynelė, kiek su ja susijusi pasaka. Šiaip ar taip, truputį nustebau, kad jis nepastebėjo ant grindų stovinčio ryšulio.

– Nusipirkau pasaką apie raitelį ir gyvatę, – atsakiau.

Dar man nepradėjus vaitoti, kaip brangiai už ją sumokėjau, Muradas žingtelėjo į priekį ir palietė mano ranką.

– Kai kurių dalykų šiame pasaulyje vertės neįmanoma apskaičiuoti, – pasakė jis, – ir ši pasaka kaip tik tokia. Ji tarsi brangakmenis. Pakelkite ją prieš šviesą, pasukiokite, ir ji sužibės nelyginant rubinas.

Tuo metu į kirpyklą įslinko dar būrelis užuitų vyrų, neabejotinai besislepiančių nuo žmonų. Pamatę pasakotoją, jie dar žemiau nusilenkė ir palinkėjo jam ramybės.

– Susiraskime nuošalią vietą, – niūriai pasiūlė Muradas.

Aš pasiėmiau berberišką skrynelę ir pasakotojas siaurais skersgatviais išsivedė mane prie žaliosios mečetės. Aš sekiau iš paskos, neišleisdamas iš akių sulopytos jo dželabos, vinguriuojančios palei prekystalius, apkrautus rausvais nailono megztiniais, karvių kanopomis ir ryžiais.

Marakešo gatvelėse tokia gausybė žmonių, gyvulių ir daiktų, kad kas kartą tenka iš naujo mokytis jomis vaikščioti. Pajutau, kad stebiu vietinius Marakešo gyventojus, per visą gyvenimą įpratusius vaikščioti po mediną. Jie tarsi ne vaikšto, o sliuogia gatvėmis, pasirengę bet kada pasitraukti į kairę ar į dešinę, kad nesusidurtų su krūva nešamų odų, aklu elgeta arba atžingsniuojančiu nešuliais apkrautu mulu.

Pasakotojas Muradas nebebuvo toks vikrus kaip kitados. Eidamas jis braukė ranka per sieną ir kartais į ją atsiremdavo.

Aš tylėdamas sekiau paskui dželabos palankus, svarsty-

damas, kur mane nuves ją dėvintis žmogus. Staiga dželaba šmurkštelėjo pro žemas duris, nuo kurių staktų luposi dažai, ir nutolo lenktu koridoriumi. Nuskubėjau jai iš paskos, nešinas sunkia berberiška skrynele. Koridoriaus gale užlipome kopėčiomis ir atsidūrėme kambaryje aukštomis skliautuotomis lubomis. Jame nebuvo jokių baldų, tik čiužinys ir krūva skudurų, veikiausiai atstojančių antklodę.

Muradas pirštų judesiais parodė čiužinį ir mudu susėdome ant jo.

– Čia aš gyvenu, – pasakė jis. – Tebus tai ir jūsų namai.

Mudu keletą minučių keitėmės linkėjimais, tada aš ėmiau aiškinti, ko čia atėjau.

– Mano draugas turi svajonę, dėl kurios aš čia ir atvykau, – pasakiau aš jam. Pasakotojas sudūrė savo ilgų pirštų galiukus ir atidžiai klausėsi. – Jis nori, kad jūs atvyktumėte į Kasablanką sekti pasakų. Suprantate, jis mano, kad Marokas praranda savo kultūrinę savastį. Jis nori, kad padėtumėte jam kovoti su televizija.

Muradas atsakė ne iš karto. Lengvai sūpuodamasis jis sėdėjo ant čiužinio kraštelio ir mąstė. Kai pamaniau, kad reikėtų dar ką nors pasakyti, jis pravėrė burną.

– Jūsų draugas teisus, – tarė jis, – tačiau kartu ir neteisus.

– Dėl ko?

– Dėl pasakų, dėl to, ką jos reiškia.

Pasakotojas paėmė skudurą ir perbraukė jį pirštais.

– Kad išmanytum pasakas, privalai išmanyti žmones, – pasakė jis. – Svarbiausia – klausytojai. Jei suprasite, kaip ir ko jie klausosi, pamatysite, kad turite jiems beribę valdžią.

– Bet televizija...

– Pamirškite televiziją, – nutraukė mane Muradas. – Ji bevertė, nes jos vaizdai įeina pro akis ir uždusina vaizduotę. Duokite žmonėms ko nors, kas juos sujaudins labiau, ir pamatysite, kaip jie užmerks akis ir pradės klausytis.

Muradas mirktelėjo. Jis sėdėjo tarsi bronzinis Buda, susidėjęs sterblėje rankas, blausių akių žvilgsnį įsmeigęs tiesiai prieš save. Aš kažką pasakiau, nebepamenu, ką. Bet jis manęs nebegirdėjo, nes klausėsi, ką šūkauja apačioje gatve einantis žuvų pardavėjas.

Tada aš supratau, kad Muradas aklas.

Kelias savaites pagyvenęs mūsų namuose, šveplasis rudaplaukis vieną vakarą padavė man degtukų dėžutę. Atitraukęs jos dangtelį, viduje radau akmenuką. Jis buvo melsvai pilkšvas, o vienu pakraščiu vinguriavo ryški balta gyslelė. Rudaplaukis, kurį mes praminėme Šlepečiumi, nes jis niekad neavėdavo įprastų batų, apvertė dėžutę ir iškratė akmenuką man į delną. Aš prisidėjau jį prie skruosto ir patryniau.

– Koks glotnus, – pasakiau.

Šlepečius nusišypsojo.

– Žinoma, glotnus, – švelniai tarė jis, – nes jis atkeliavęs iš pasaulio krašto.

Priliečiau akmenuką liežuviu.

– Jis sūrus, – tariau.

– Todėl, kad jis ištrauktas iš didžiausio vandenyno gelmių.

Pasvėriau akmenuką rankoje.

– Ir sunkus.

– Taip, tačiau vandenyje jis lengvas tarsi plunksnelė, – paaiškino Šlepečius.

– Bet tai tik paprastas akmenukas, – nustebau.

Rudaplaukis nusišypsojo pačiais lūpų kampučiais.

– Kvailiui – tik akmenukas, – atsakė jis.

Pasakotojas Muradas man pasakė, kad jis niekada nebuvo regintis. Skiria šviesą nuo tamsos, įžiūri neaiškius pavidalus, tačiau tai ir viskas.

– Niekad neturėjau regėjimo, kuris mane sulaikytų, – pasakė jis, kai rytojaus dieną susitikome *Café Argana* pagrindinėje miesto aikštėje.

Paklausiau, kaip jis išgyvena be regėjimo. Pasakotojas garsiai, kimiai nusikvatojo.

– Kaip jūs išgyvenate pasaulyje, suvaržytame vienintelės juslės? – atsakė jis. – Užmerkite akis, ir jūsų širdis atsivers.

Padavėjas atnešė puodelius karštos pieniškos kakavos. Tai buvo visai kas kita negu karti *café noir*. Mudu sėdėjome kavinės terasos pakraštyje: aš spoksojau į knibždančią žmonių Džemaa al Fna, o jis klausėsi.

Papasakojau Muradui, kad noriu atrasti pasaką, glūdinčią mano širdyje, kad ieškau jos, bet neturiu nė mažiausio supratimo, kaip tai daryti. Pasakotojas siurbčiojo kakavą ir sėdėjo tylus, susikaupęs.

– Turite pasikliauti savimi, – galiausiai ištarė jis. – Ji tikrai ten yra, tačiau jūs turite tuo patikėti...

– O jūs tuo tikite?

Muradas pirštu patapšnojo akies kampelį.

– Žinoma, tikiu, – atsakė jis.

– Ar jūs kada nors ieškojote pasakos, glūdinčios savo širdyje?

Pasakotojas atgręžė žvilgsnį į mane, jo giedravalkiuose atsispindėjo ryški žiemos šviesa.

– Ieškojau jos metų metus, – atsakė jis, – tarsi pamišėlis, kuris stengiasi surasti druskos krislą smėlio kibire. Kaimyno sūnus sutiko pabūti mano akimis, mano penktąja jusle. Mes nukeliavome nuo Marakešo iki pat Tanžero kyšulio, pakrante ir sausuma, per Atlaso kalnus ir Sacharą. Pasiekę aukštas kaip kalnai smėlio kopas apsigręžėme ir grįžome atgal. Pakeliui klausinėjau kiekvieno sutikto vyro, moters ir vaiko, gal jie galėtų man pasekti pasaką, glūdinčią mano širdyje. Jie iš manęs juokėsi – aklas kvailys, vedamas berniūkščio, ieško savyje to, ko pats negali įžiūrėti.

– Ar radote pasaką?

Muradas nutilo.

– Aš ėjau paplūdimiu netoli Asilos, – luktelėjęs atsakė jis. – Buvo žvarbi žiemos diena, drėgna ir šalta, vėjas dvelkė anyžiais. Jaučiausi labai prastai. Mano rankos buvo apdegusios ir aptvarstytos. Mūsų kojos klimpo giliai į smėlį, klupinėdami slinkome kaip sudužusio laivo jūreiviai, netekę paskutinės vilties. Keikiau save už tai, kad palikau patogų Marakešą, tik staiga į krantą atsitrenkė didžiulė banga. Užuodžiau jos kvapą ir išgirdau nepaprastą jos jėgą. Banga ant kranto, netoli tos vietos, kur aš stovėjau, išmetė ungurį. Aišku, aš jo nemačiau, bet berniukas jį pamatęs garsiai sušuko.

– Jis buvo gyvas?

– O taip, gyvas, – atsakė Muradas. – Jis kalbėjo su manimi.

Aš gurkštelėjau kakavos.

– Ungurys pakilo visu ūgiu ir ėmė garsiai iš manęs juoktis. Juokėsi ir juokėsi, kol užspringo.

Pasakotojas pasišiaušė iš pykčio.

– Įsivaizduojate, kaip aš pasijutau? – paklausė jis. – Paprastas aklasis, iš kurio tyčiojasi ungurys.

– Kodėl jis juokėsi?

– Ungurys matė, kaip aš klupinėdamas kėblinu paplūdimiu, aptvarstytomis rankomis, aklas, ir jam tai pasirodė juokinga.

„Tik pažvelk į save, – šaižiu balsu šūktelėjo jis, – kaip žemai puolė didinga žmonių padermė!"

Aš paaiškinau unguriui, kad aplinkybės, kuriose atsidūriau, nėra normalios, kad aš keliauju, ieškodamas neregimo, tačiau neapsakomai vertingo dalyko.

Jūros gyvis atsikrenkštė ir paklausė:

„O ko tu ieškai?"

„Juk sakiau, noriu atrasti pasaką, glūdinčią mano širdyje."

Ungurys atsiduso.

„Kam tau iš tikrųjų jos reikia?"

„Kad galėčiau tapti vientisas", – atsakiau.

„Ką gi, tai tau labai pasisekė, šiandien sėkminga diena, – iš aukšto pareiškė man ungurys, – nes aš esu elektrinis ungurys, o mes, elektriniai unguriai, turime tokių savybių, kurios jūroje nelaikomos ypatingomis, tačiau jus, žmones, labai stebina. Jei atidžiai manęs paklausysi, aš perversiu žvilgsniu tavo odą bei raumenis ir pažvelgsiu, kokia pasaka glūdi tavo širdyje."

Tai išgirdus, mane apėmė pakilus džiugesys, – kalbėjo Muradas. – Nemačiau ungurio, bet atrodė, jog jis tyčia atsiųstas man, atsiųstas Dievo. Atsisėdau ant smėlio, susidėjau apdegusias rankas ant krūtinės ir ėmiau laukti.

Ungurys dar kartą atsikrenkštė, pervėrė mano krūtinę elektrinėmis savo akimis ir sušnibždėjo:

„Tavo pasaka – tai pasakojimas apie Muškilą Gušą."

Pasakotojas išgėrė likusią kakavą ir delnu nusibraukė lūpas.

– Gal paseksite man šią pasaką? – paklausiau.

– Kokia šiandien savaitės diena? – savo ruožtu paklausė jis.

– Antradienis.

– Tada jums teks palaukti, – atsakė Muradas, – nes juk visiems žinoma, kad pasaką apie Muškilą Gušą galima sekti tik ketvirtadienį vakare.

Mudu nulipome laiptais, vedančiais iš *Café Argana*, Muradas eidamas braukė per sieną savo ilgais, plonais pirštais. Aš pasisiūliau jį parvesti namo, bet senasis pasakotojas tik nusišaipė.

– Aš kaip voras, o medina – mano voratinklis, – atsakė jis. – Pažįstu kiekvieną jos colį, ir kiekvienam jos coliui pats esu pažįstamas.

Mudu sutarėme susitikti ketvirtadienį temstant, kad aš galėčiau išgirsti pasaką apie Muškilą Gušą. Kažkodėl man tai atrodė svarbu, tarsi sužinojęs Murado pasaką šiek tiek priartėčiau prie savosios.

Pasakotojas apsisuko ant kulno ir paniro į siūbuojančių galvų jūrą. Minutę kitą sekiau jam įkandin – kartūno turbanas kyšojo minioje tarsi vėliava.

Paskui jis dingo.

Marakeše sutemsta akimirksniu. Aš pakėliau akis aukštyn, į danguje blyksinčių žvaigždžių tinklą, atspindintį apačioje mirksinčius butano žibintus ant maisto prekiautojų prekystalių. Tūkstančiuose savadarbių krosnių kepė avys, į dangų kilo riebalais persmelktų dūmų stulpai, o kūgio pavidalo moliniai *tagine* indai šnypštė ir spjaudėsi nelyginant pragaro fejerverkai.

Šiomis dienomis tūkstančių tūkstančiai turistų plūsta į Marakešą. Jie randa paguodą prašmatniuose Palmerajo viešbučiuose arba tradiciniuose rijaduose, įrengtuose medinos gelmėse. Gal Marakešas ir neprarado savo esmės, bet žmonės, kurie į jį atvyksta, pasikeitė. Anksčiau kelionė į Raudonąjį miestą buvo tikras išbandymas – tai yra iki tol, kol jo su pasauliu nesujungė pirmasis reaktyvinis keleivinis lėktuvas.

Aš esu įsitikinęs, kad Marakešą kaip kelionės tikslą reikia nusipelnyti. Kelionė – tai pasirengimas naujai patirčiai. Atsidurk prie savo tikslo per greitai, ir jis sumenksta, pasidaro sunkiau suprantamas.

Siaurose medinos gatvelėse knibžda turistų, išskyrus kaitriausius vasaros mėnesius, kai įsiviešpatauja alinanti sausra. Anksčiau aš maniau, kad turistai siekia sunaikinti miesto sielą. Juk visur, kur pažvelgsi, iškilę nauji viešbučiai, vaikšto kelionių gidai, stovi restoranai. Turistai iš tiesų atnešė turtų ir lėmė permainas, tačiau jų poveikis neprasiskverbė į pačią gelmę.

Džemaa al Fna – tai Marakešo širdis. Dieną joje verda audringas gyvenimo cirkas – knibždėte knibžda astrologų, gydytojų, pasakotojų ir akrobatų. O kai miestą nuo iš visų pusių supančios dykumos uždengia prieblandos užuolaida, įsižiebia maisto prekiautojų prekystaliai, sukuriantys juslių puotą. Iš pirmo žvilgsnio gali pamanyti, kad viskas paruošta žiūrovams. Bet juo ilgiau čia pabūsi, juo daugiau teisybės pamatysi. Turistai fotografuoja, tačiau jie nejunta ryšio.

Džemaa al Fna su savo neįtikėtinais papročiais – tai liaudies kūrybos ir gyvenimo centras, tarsi gręžinys, per daugelį sluoksnių ir posluoksnių prasiskverbiantis į patį Maroko pilvą. Net visą gyvenimą tyrinėdamas negalėtum išsakyti visko,

kam ji atstovauja. Jei nori ją suprasti, privalai nemąstyti: reikia leistis, kad pirmykštė šios aikštės energija prasiskverbtų į tave tiesiai pro odą.

Ketvirtadienį popiet pradėjau laukti nuo tos akimirkos, kai saulė virš Marakešo ėmė krypti žemyn. Buvo lapkričio pradžia, Atlaso kalnai jau apsnigti; didingesnio fono neįmanoma būtų surasti. Sėdėjau *Café Argana* ir laukiau, kol laiptais apčiuopomis atlips Muradas. Po pietų sutirštėjo sutemos, paskui atėjo naktis. Jau svarsčiau, ar tik senasis pasakotojas nebus pamiršęs mūsų susitarimo, tik staiga pajutau sau ant peties ranką.

– „Muškilas Guša pašalina kliūtis“, – ištarė Muradas savo tyliu, kimtelėjusiu balsu. – Jei turėsi kantrybės klausytis, galbūt pamatysi pasaulį naujomis akimis. Bet ši pasaka įpareigoja.

– Įpareigoja ką?

Pasakotojas atsisėdo ir giliai įkvėpė.

– Privalai ją kartoti kiekvieną ketvirtadienio vakarą, – atsakė jis.

Aš nusišypsojau ir nurijau atžarų atsakymą.

– Jei šios pareigos nepaisysi, – griežtai pareiškė jis, – visos tavo kliūtys padidės.

– Ar jūs sekate šią pasaką kiekvieną ketvirtadienio vakarą?

Muradas atsakė, jog taip.

– Ir visi žmonės, kurie ją išgirsta, paskui irgi ją seka?

– Kai kurie, – atsakė jis, – kiti sėdi grupelėmis ir klausosi. Ar klausaisi pasakos, ar ją seki, poveikis tas pats. „Muškilas Guša“ turi įeiti pro tavo ausis.

Pasakotojas suglaudė pirštų galiukus, užmerkė aklas akis ir prakalbo:

– „Kitą kartą, labai seniai, kai Marakešas buvo tik mažas kaimelis, Arabijoje gyveno našlys medkirtys su dukteria, vardu Džamija. Kiekvieną rytą dar gaidžiams negiedojus medkirtys išeidavo iš savo trobelės ir traukdavo į kalnus ieškoti malkų, kurias paskui parduodavo slėnyje.

Vieną vakarą prieš atsiguldama miegoti Džamija ėmė maldauti tėvo, kad nupirktų jai pyragą, kurį ji buvo mačiusi pardavinėjant miesto turguje, ir nėriniuotą suknelę, kabančią siuvyklos lange. Tėvas pažadėjo išeiti iš namų dar gerokai prieš aušrą, prikirsti dvigubai daugiau malkų negu paprastai ir jas dvigubai brangiau parduoti.

Taigi gaidžiams dar nepabudus medkirtys patyliukais išslinko iš trobelės ir patraukė į kalnus. Jis prikirto dvigubai daugiau malkų, gerai jas paruošė, užsimetė ant nugaros ir pasuko namo.

Grįžęs į trobelę medkirtys pamatė, kad jos durys tvirtai užsklęstos. Buvo dar anksti, duktė tebemiegojo.

„Dukra, – pašaukė jis, – aš išalkau ir ištroškau, tiek daug dirbęs. Įleisk mane."

Džamija taip kietai miegojo, kad nepabudo. Medkirtys nuėjo į klėtį ir radęs ten glėbį šieno, įsitaisęs užmigo. Po keleto valandų jis pabudo ir vėl pabeldė į duris.

„Įleisk mane, mažoji Džamija, – pašaukė jis, – nes man jau reikia eiti į turgų, noriu pavalgyti ir atsigerti."

Tačiau durys tebebuvo užsklęstos.

Nesupratęs, kad dukra išėjo pas drauges, medkirtys sunkiai užsivertė malkas ant pečių ir išėjo į miestą, tikėdamasis iki saulėlydžio jį pasiekti. Jis buvo neapsakomai išalkęs ir ištroškęs, tačiau visą laiką galvojo apie gardų pyragą ir suknelę, kurią parneš namo savo mylimai dukrai.

Paėjus gal kokią valandą medkirčiui pasirodė, kad jis girdi balsą. Jį šaukė jaunos moters balsas.

„Mesk malkas ir eik paskui mane, – viliojo balsas, – ir tavo burnai bus atlyginta."

Medkirtys nusimetė nuo pečių didžiulį glėbį malkų ir pasuko į tą pusę, iš kur sklido balsas. Netrukus susivokė, jog pasiklydo. Jis pašaukė balsą, tačiau niekas neatsakė. Artėjo naktis, vargšas žmogelis parpuolė ant žemės ir ėmė verkti.

Neilgai trukus jis atsipeikėjo ir pamėgino pažvelgti į viską linksmesniu žvilgsniu. Kad laikas greičiau eitų, sugalvojo papasakoti sau šios dienos įvykius kaip pasaką, nes miegoti buvo per šalta. Pabaigęs pasaką, jis vėl išgirdo balsą.

„Ką tu darai?" – paklausė balsas.

„Aš alkanas ir sušalęs, tad leidžiu laiką kalbėdamasis su savimi", – atsakė medkirtys.

Balsas jam liepė atsistoti ir pakelti vieną koją.

„Ko tu nori?" – paklausė medkirtys.

Balsas dar kartą pakartojo, ko norįs.

„Daryk viską, kaip sakau, – tarė jis, – ir tavo burnai bus atlyginta."

Medkirtys pakėlė kairę koją ir pajuto, kad ji ant stovi ant kažkokio neregimo laiptelio. Pagraibęs rankomis, virš šio laiptelio apčiuopė dar vieną.

„Lipk aukštyn" – paliepė balsas.

Medkirtys paklausė nurodymo ir netrukus atsidūrė apleistoje dykvietėje, sėte nusėtoje tamsiai mėlynais akmenėliais.

„Kur aš?" – paklausė medkirtys.

„Ši vieta yra laikų pabaiga, – atsakė balsas. – Prisipilk pilnas kišenes akmenėlių ir pažadėk kiekvieną ketvirtadienį sekti šią

pasaką – pasakojimą apie Muškilą Gušą, nes tai jis tave išgelbėjo."

Medkirtys padarė kaip lieptas ir netrukus pamatė, jog stovi savo trobelės tarpduryje. Duktė Džamija jo jau laukė.

„Kur tu buvai, tėve?" – paklausė ji.

Jiems įėjus vidun, medkirtys papasakojo apie neregimus laiptus ir išpylė iš kišenių akmenėlius.

„Bet, tėve, už akmenėlius nenusipirksi maisto", – pasakė Džamija. Senis susiėmė galvą rankomis, bet netrukus prisiminė labai didelį glėbį malkų, kurių buvo prikirtęs šį rytą. Jis padėjo akmenėlius prie krosnies ir nuėjo miegoti, ketindamas rytoj anksti atsikelti.

Kitą dieną jis išėjo iš namų, greitai rado malkas ir nunešė jas į turgų. Glėbį pavyko labai greitai parduoti už keturis kartus didesnę kainą. Medkirtys pripirko tiek maisto, kad vos galėjo panešti, ir dar rausvą suknelę su žydrais raštais iš siuvėjo krautuvėlės.

Nuo to laiko, – pratarė Muradas, atsilošdamas krėsle, – visą savaitę medkirčiui kasdien sekėsi vis labiau. Miške atsirado gausybė malkų, o jo kirvis atrodė aštresnis negu paprastai. Kelias į slėnį nebeatrodė slidus kaip anksčiau, o mieste visiems labai prireikė gražiai sukapotų malkų.

Praėjo savaitė po medkirčio kelionės neregimais laiptais, ir atėjo metas pasekti pasaką apie Muškilą Gušą. Tačiau senis medkirtys, būdamas mirtingas žmogus, pamiršo savo pareigą ir nuėjo miegoti. Kitą vakarą jis pastebėjo trobelėje sklindant keistą raudoną šviesą. Netrukus suprato, kad šviesą skleidžia akmenėliai, kurių jis prisirinko prieš savaitę.

„Mes pasakiškai turtingi!" – sušuko jis dukteriai.

Praėjo dar kelios savaitės, medkirtys su Džamija pardavė brangiuosius akmenėlius visuose karalystės miestuose. Per mėnesį ar du jie neapsakomai praturtėjo – taip praturtėjo, kad pasistatė pilį tiesiai priešais karaliaus rūmus.

Klausiamas, iš kur atvykęs, medkirtys apsimetė kalbąs su akcentu ir pasisakė atkeliavęs iš tolimos Rytų šalies, kurioje pelnė didžiulius turtus, prekiaudamas Bucharos šilkais. Netrukus paprastas medkirtys buvo pakviestas į rūmus. Jis mūvėjo baltas atlaso pirštines, kad niekas nematytų jo sudiržusių rankų, ir karaliui dovanų įteikė didžiulį deimantą.

Ėjo laikas, Džamija labai susidraugavo su karaliaus dukteria, princese Nabila. Abi mergaitės eidavo prie karališkojo upelio maudytis. Vieną dieną prieš šokdama į vandenį princesė nusiėmė nuo kaklo auksinį vėrinį ir pakabino jį ant netoliese augančio medžio šakos. Tačiau paskui viską pamiršo ir vakare jo ieškodama išvertė visus rūmus. Galiausiai užmigo ir susapnavo, kad vėrinį pavogė medkirčio duktė.

Rytojaus dieną ji apie tai pašnibždėjo karaliui. Po valandos medkirčio duktė buvo atiduota į našlaičių prieglaudą, o pats medkirtys įmestas į giliausius karalystės požemius. Ėjo savaitės, jis kasdien vis labiau silpo. Po šešių mėnesių jį iš ten išvedė, surakintą grandinėmis, ir pririšo prie stulpo. Praeidami žmonės mėtė į jį supuvusius maisto produktus arba juokdavosi iš jo nelaimės.

Vieną popietę jis išgirdo tokį žmogų sakant savo žmonai, kad šiandien ketvirtadienio vakaras. Staiga jis prisiminė pasaką apie Muškilą Gušą, pašalinantį kliūtis. Po akimirkos geraširdis praeivis numetė jam monetą. Medkirtys paprašė praeivio paimti monetą, pereiti per gatvę ir nupirkti už ją jiems abiem

datulių. Praeivis taip ir padarė, o medkirtys jam pasekė pasaką apie Muškilą Gušą.

Rytojaus dieną, – toliau pasakojo Muradas, – princesė nuėjo maudytis į upelį ir staiga pamatė vandenyje spindintį aukso vėrinį. Įsižiūrėjusi suprato, jog tai atspindys, o tikrasis vėrinys iki šiol tebekaba ant šakos, kur ji kitados buvo jį palikusi. Negaišdama nė akimirkos ji nubėgo pas tėvą ir papasakojo apie savo klaidą. Karalius suteikė medkirčiui karališkąją malonę, dosniai jam atlygino ir grąžino jo dukterį iš baisiosios prieglaudos."

Muradas nutilo. Jis labai švelniai papūtė į sugniaužtą kumštį.

– Pasaka apie Muškilą Gušą labai ilga, – tarė jis. – Kai kurie žmonės sako, kad ji visai neturi pabaigos. Bet dabar, kai jūs ją žinote – ar bent jos dalį, – jūsų pareiga iš naujo ją pasekti kiekvieną ketvirtadienį, kai sutems.

Girdėjau, kaip apačioje, pagrindinėje aikštėje, gaudžia butanu kūrenami žibintai, užuodžiau ant anglių kepamos mėsos aromatą, dūmų debesimis kylantį į dykumos dangų. Tai, kaip Muradas pasekė pasaką apie Muškilą Gušą, mane sujaudino. Tai buvo ne šiaip sau pasaka, pasekta norint pelnyti saują monetų, o istorija, ateinanti iš jo širdies.

– Jūsų širdies istorija, – pasakiau, žvelgdamas į jo apsiblaususias akis, – jei aš ją prisiminsiu ir gerai saugosiu, gal padės man atrasti savo istoriją.

Muradas atlošė galvą ir giliai įkvėpė kepamos avienos aromato.

– Aš jums sakiau, kad jei patikėsit, – labai tyliai ištarė jis, – jei tikrai patikėsit, prieš jus atsivers neįtikėtinų galimybių pasaulis, kaip tie laiptai pasakoje apie Muškilą Gušą. Tai, kas buvo neregima, pasidarys regima. – Muradas palinko į priekį ir savo ilgais,

grakščiais pirštais patapšnojo man per petį. – Bet reikia turėti drąsos jais užlipti.

Stojo ilga tyla. Paskui aš paklausiau, kas nutiko unguriui.

Pasakotojas pasitaisė savo kartūno turbaną.

– Baigęs sekti pasaką apie Muškilą Gušą, – pasakė jis, – didysis ungurys išmokė mane vertinti tai, kas slypi giliai viduje. „Ieškodamas tiesos žmogus gali apeiti visą pasaulį ir vėl sugrįžti į tą vietą, kurioje žengė pirmą žingsnį, – pasakė jis savo spigiu balsu. – Niekada nepamiršk, kad kelionė – tai tik kelias, kuris veda į tikslą." Daugiau netaręs nė žodžio, elektrinis ungurys pasuko atgal į vandenyną ir įsliuogė į bangas.

AŠTUONI

Vilkiukui lemta užaugti vilku, net jei
jis bus auginamas tarp žmonių vaikų.

Ibn al Arabijus

Vieną žvarbų rytą prieš man išeinant į mokyklą apačioje vestibiulyje manęs laukė Šlepečius. Jis pasakė, kad būtinai turi kuo greičiau pasekti man vieną pasaką. Aš jam priminiau, kokia bausmė manęs laukia mokykloje, jei pavėluosiu – šeši smūgiai lazda. Šlepečius persibraukė paukščio nagus primenančiais pirštais savo ilgus rudus plaukus ir tarsi kažką skaičiuodamas pratarė:

– Šį rytą tikrai nepavėluosi.

Dabar nebeprisimenu, kokią pasaką jis man pasekė aną tamsų žiemos rytą, tik menu, kad ji buvo apie laumžirgį ir džiną. Užtat gerai atsimenu, kad jam baigus aš buvau kiaurai sužvarbęs. Tarsi pasaka būtų išsiurbusi iš mano kraujo visą kaitrą. Užlipau į viršų, išsimaudžiau karštoje, garuojančioje vonioje ir vėl apsivilkau uniformą.

Į mokyklą atėjau smarkiai pavėlavęs. Apimtas siaubo artėjau prie pagrindinių durų mąstydamas apie tai, kaip mane

tuojau išves ir primuš. Prie durų laikydamas rankose ženklą stovėjo prefektas. Jis man liepė eiti namo. Paklausiau, kodėl.

– Direktorius mirė, – atsakė jis.

Nuo tos dienos nebegalėjau pasitikėti Šlepečiumi. Naktimis jis nusileisdavo iš savo palėpės ir slankiodavo po namus. Neturiu įrodymų, bet žinau, kad užeidavo ir į mano kambarį. Užuosdavau jį per miegus. Motina juo irgi nepasitikėjo. Ji ateidavo pas mus ir sėdėdavo kartu, kai jis sekdavo pasakas. Paklausiau, kodėl tai daro, o ji atsakė, kad jai, kai buvo maža, neteko turėti pasakotojo. Po daugelio metų ji pripažino, kad taip elgėsi, nes Šlepečius padarė kai ką labai blogo.

Netrukus Šlepečius dingo. Niekas daugiau apie jį nebekalbėjo, nors jo pasakos išliko manyje, jos iki šiol ten tebėra.

Praėjo dešimtmetis. Vieną rytą tėvas atplėšinėjo gautus laiškus. Iš vienos Rytų šalies atėjo vokas su neįprastu pašto ženklu. Tėvas ilgai apžiūrinėjo voką, paskui jį perkirpo ir prisimerkęs ėmė apžiūrinėti nelygias juodų rašmenų eilutes. Atrodė išblyškęs.

Tai buvo Šlepečiaus atsiųstas grasinimas mirtimi.

Kalifo rūmai gyvena pagal savas taisykles. Jų tikslas – susinaikinti. Aš to niekaip negalėjau suprasti. Vos tik išvykdavau iš pastato bent kelioms dienoms, jis pradėdavo griūti. Pūdavo langų rėmai, pro kiemo plyteles lįsdavo lauk bugenvilijų šaknys, o visose sienose pasirodydavo baugios drėgnos dėmės.

Kai garsiai pasvarsčiau, kodėl šie namai taip stengiasi sugriūti, prie manęs pribėgo Zohra.

– Nejau jūs toks kvailas, toks aklas? – suriko ji. – Kaip galit nesuprasti?

– Ko nesuprasti?

– Kad *Dar Khalifa* serga.

– Nesąmonė.

Zohra išskėtė rankas ir ėmė mojuoti jomis sau virš galvos.

– Tikėkit manim, – rėkė ji, – aš sakau tiesą!

Per kelias dienas, kol buvau Marakeše, sugriuvo siena. Grįžęs namo radau Osmaną ir Lokį apžiūrinėjančius krūvą griuvėsių. Jie lingavo galvomis ir keikėsi.

– Tai skruzdėlės, – paaiškino Osmanas.

Lokys jam pritarė.

– Skruzdėlės blogos, – patvirtino jis.

Negalėjau patikėti savo ausimis.

– Skruzdėlės?

Sargai sulinksėjo galvomis.

– Taip, mesjė Tahirai, skruzdėlės.

– Bet kaip gali šitokie mažulyčiai padarėliai pridaryti tiek daug žalos?

– Nesileiskite apkvailinamas, – įspėjo Osmanas. – Jos atrodo labai mažytės, tokios mažytės, kad apie jas visai negalvoji. Eina savaitės. Mėnesiai. Metai. O tada vieną rytą atsibudęs pamatai, kad tavo namas sugriuvo.

Lokys parodė į griuvėsius.

– Iš pradžių siena, – tarė jis. – Paskui visas namas.

Rachana viršuje maudė vaikus. Aš įpuoliau į vonią, kliedėdamas apie pasakotoją Muradą ir pasaką apie Muškilą Gušą. Ji nesuprasdama žvelgė į mane. Arianė pabučiavo man į ausį ir paprašė papasakoti apie Muškilą Gušą.

– Teks palaukti iki ketvirtadienio, – atsakiau.

Rachana papasakojo, kad tarnaitės ir vėl buvo susikibusios dėl Timūro.

– Vos tik tu išvažiuoji, namai virsta cirku, – tarė ji.

– Nesijaudink, nuo šiol čia bus kur kas ramiau.

Žmona šnairai pažvelgė į mane.

– Kodėl?

– Todėl, kad pas mus gyventi atvažiuoja pasakotojas Muradas.

Praėjo ne daugiau kaip viena diena, ir sargai susiejo griuvusią sieną su kreidos rašmenimis, atsiradusiais ant durų. Aš jiems priminiau ankstesnę dedukciją. Jie atrodė suglumę.

– Skruzdėlės? – priminiau.

– Taip, skruzdėlės labai stiprios, – sutiko Lokys, – bet dabar mums aišku, kad tai ne jų darbas.

– Tai buvo džinas, – pratarė Osmanas.

– Kodėl jūs persigalvojote?

– Kai prieš tris dienas sugriuvo siena, – atsakė Lokys, – sode pasklido aitrus sieros kvapas. Paskui užėjo baisi audra, o šį rytą mes gyvatvorėje, ana ten, radome negyvą chameleoną.

– O kas jums pasakė, kad siera, audros ir negyvi chameleonai susiję su džinais?

Sargai susižvalgė, paskui abu pažiūrėjo į mane.

– Sukaina, – vienbalsiai atsakė jie.

Kitą dieną, kai grįžau traukiniu iš Marakešo, atvyko Muradas. Aš nuėjau į *Casa Voyageurs* ir radau jį sėdintį perone, susisupusį į savo lopytą dželabą, su naminio audimo maišu prie kojų. Kai supratau, kad jis aklas, norėjau jį atsivežti mašina. Bet

Murado nė kiek neišgąsdino sumanymas pačiam atkeliauti pas mane į Kasablanką. Dar aš nerimavau dėl to, kiek Otomanas turės jam mokėti. Likus valandai iki mano išvykimo iš Marakešo, aš prakalbau apie pinigus. Senasis pasakotojas atsakė, kad alkis padeda jam lengviau judinti liežuvį.

– Jeigu turite per daug pinigų, atiduokite tiems, kam jų reikia, – pasakė jis, – o man raskite minkštą pagalvę.

Kadangi Muradas buvo aklas, aš pamaniau, kad geriausia bus jį apgyvendinti svečių kambaryje pirmame aukšte. Šiame kambaryje tolimajame erdvaus kiemo su sodu gale kitados neva gyveno džinė Kandiša. Egzorcistai jame dirbo visą naktį, stengdamiesi išguiti jos dvasią iš kambario sienų.

Po egzorcizmo kambaryje išliko drėgmė, tarsi jis egzistuotų kokių nors kitokių dažnių diapazone. Kairėje pusėje anksčiau buvo trumpi laipteliai, vedantys žemyn, prie plytų sienos. Mes juos atitvėrėme nuo miegamojo. Sargai įprato toje vietoje laikyti ilgąsias kopėčias.

Ilgais pirštais braukdamas per sienas, Muradas perėjo visus namus, išėjo į sodą kieme. Prie jo prišokavo Timūras ir pabučiavo į skruostą. Tada priėjo Arianė, vienoje rankoje laikydama mėgstamiausią savo lėlę, kitoje – prijaukintą vėžliuką. Ji paklausė, kodėl senis nieko nemato. Pasakotojas Muradas palinko į priekį ir patapšnojo savo ilgais pirštais jos plaukus.

– Mano akys niekada nematė, – atsakė jis.

– Kodėl?

– Nes joms to nereikėjo.

– O kodėl nereikėjo?

Muradas palietė delnu jos skruostą.

– Nes Dievas norėjo, kad būčiau aklas, – atsakė jis.

– Kodėl Dievas norėjo, kad tu būtum aklas?

– Nes jis norėjo, kad aš matyčiau.

Arianė jo nesiklausė. Ji nubėgo į priekį ir stumtelėjusi atidarė duris į pasakotojui skirtą kambarį.

Kai Muradas įėjo, viena jo veido pusė sutrūkčiojo. Paskui jis man padėkojo.

– Jūs mano nakvynei skyrėte labai nepaprastą vietą, – pasakė jis.

Osmanas ir Lokys nemokėjo saugoti paslapčių. Per kryžminę apklausą jie pripažino, kad kol aš buvau Marakeše, Zohra buvo atsivedusi savo draugę astrologę.

– Ji buvo atėjusi naktį, – tyliai pasakė Osmanas.

– Kas?

– Sukaina.

– Ir apvaikščiojo visus namus, – pridūrė Lokys.

– Ji degino smilkalus, paskui papjovė vištą.

– Kur ji tai padarė? – paklausiau.

– Lauke, prie durų, – atsakė Osmanas.

– Aplašino krauju visą slenkstį.

– O kur padėjote mėsą?

Sargai sutriko.

– Suvalgėme, – atsakė jie.

Mums besišnekučiuojant pavėsyje prie arklidžių, prie manęs ryžtingai priėjo Zohra ir timptelėjo už rankovės.

– Privalote tuojau pat nueiti pas Sukainą, – paliepė ji.

Aš pasipriešinau.

– Juk žinai, kad mes surengėme egzorcizmą, – irzliai atsakiau. – Ir to pakaks. Pagaliau apie tai pamirškime.

Tarnaitė, labai patyrusi įsakinėti vyrams, dar kartą timptelėjo man už rankovės.

– Po šiuo stogu gyvena du maži vaikai, – pasakė ji. – Jei tuojau pat nenueisite pas Sukainą, labai pasigailėsite.

Aš garsiai susikeikiau.

– Kur ji gyvena, ta jūsų astrologė?

– Teks važiuoti iki Afganistano, – atsakė Zohra.

– Ko?

– Afganistano.

– Maniau, ji gyvena čia pat, ant kalvos.

– Taip ir yra, – sutiko tarnaitė.

– Na gerai, tai ką tada ji veikia Afganistane?

– Ten ji dirba.

– Afganistane?

– Tsk! Tsk! Tsk! – plekštelėjo liežuviu įpykusi Zohra. – Taip, aš gi sakau – Afganistane.

Man ėmė suktis galva.

– Ar aš kažko nesupratau? – paklausiau.

Osmanas nusibraukė nuo peties užkritusį lapą.

– Afganistano bulvare, – paaiškino jis.

Dešimtą valandą vakaro Muradas išėjo iš savo kambario ir apčiuopomis atslinko į virtuvę. Fatima jam pagamino neapsakomo dydžio ėrienos *tagine*, kurį jis mikliai sudorojo. Paskui, apčiulpęs ėriuko kaulus, dar suvalgė tris obuolius ir dubenį abrikosų. Padėkojo Dievui, pabučiavo savo krumplius ir palietė jais kaktą.

– Aš jums paseksiu pasaką, – tarė jis.

– Bet aš jau einu miegoti, – atsakiau.

Pasakotojo veidas nuliūdo.

– Ji jums padės užmigti, – tarė jis.

Muradas laikė save ne šiaip paprastu pasakoriumi, ne eiliniu pasakų sekėju. Jis tikėjo, kad jo atmintyje saugomos pasakos turi vidinę galią, kad jos gali pakeisti žmonių mąstymą bei jausmus, gal net juos išgydyti.

Prieš man užlipant į viršų pas Rachaną ir vaikus, jis pasekė pasaką, kurią aš prisiminsiu iki paskutinio atodūsio. Tai buvo pasaka apie mergaitę, kuri išmoko žuvų kalbą. Aš apsivilkau pižamą, įsirangiau į lovą ir miegojau taip kietai, kaip nebuvau miegojęs jau daugelį metų.

Rytą Muradas jau laukė manęs virtuvėje.

– Kaip miegojote?

Aš jam pasakiau.

– Taip ir turėjo būti.

Pasakotojas Muradas pasirangė ant virtuvės kėdės.

– Tai buvo pasaka prieš miegą.

Sode Osmanas ir Lokys šveitė porą žalvario lempų, kurias parvežiau iš Marakešo. Jie nemėgo šveisti ir visada suversdavo šį darbą Hamzai. Abu manė, kad šveisti rakandus – moterų darbas, kaip ir skalbti skalbinius bei atidarinėti lankytojams duris.

Osmanas skundėsi, kad nuo šveitimo pastos jį ima čiaudulys.

– Mus abu ima čiaudulys, – patikslino Lokys.

– Bet Hamza nečiaudėdavo, – tariau aš.

– Na, jo nosis visad būdavo užgulta, tai jis nieko neužuosdavo, – pajuokavo Osmanas.

Kadangi jau prakalbome apie Hamzą, aš vėl pamėginau išklausti, kodėl jam taip prireikė išeiti.

– Juk sakėme jums – iš gėdos.

– Kokios gėdos?

– Hamzai pasidarė gėda.

– Bet ko jis turėjo gėdytis?

– Jam buvo gėda prieš žmoną.

– Kuo ji čia dėta?

– Viskuo, – atsakė Osmanas.

– Gal gali paaiškinti?

– Hamzos žmona pamatė, kaip jis žiūri į kitą moterį. Dėl to ir privertė jį išeiti, – atsakė jis.

– Ar jis lietė tą kitą moterį?

– Ne! Ne! – garsiai atsakė Lokys. – Žinoma, ne. Jis tik žiūrėjo į ją.

– Jo žmona labai pavydi, – paaiškino Osmanas.

– O kas buvo toji moteris?

– Fatima, tarnaitė, – atsakė Lokys.

Po pietų aš susiradau Zohros duotą adresą Afganistano bulvare. Ant kalvos prie kranto, netoli nuo *Dar Khalifa*, Hai Hasanio rajone, įsikūrusi tikra devyndarbio krautuvėlė – ten galėjai pasisiūdinti dželabą, įsigyti tūtelę klijų žiurkėms gaudyti arba naudotą šaldytuvą.

Sukaina priiminėjo klientus po vieną mažame kambarėlyje už čiužinių siuvėjo dirbtuvės. Aš perlipau pustuzinį nebaigtų čiužinių, apėjau darbininkus, sėdinčius ant grindų sukryžiuotomis kojomis, kelias dešimtis ryškiai purpurinio audeklo rietimų ir galiausiai pasiekiau suplyšusią nėrinių užuolaidą. Ji

buvo pritaisyta prie lubų gabalu spygliuotos vielos. Kitapus užuolaidos manęs laukė astrologė.

Sukaina pasirodė visai ne tokia, kokią ją buvau įsivaizdavęs. Gal dvidešimt penkerių metų, tamsiai žaliomis akimis ir nedrąsia šypsena. Balsas sodrus, beveik kaip vyro; kalbėdama ji išsitiesdavo tarsi majoras per karinį paradą. Dželaba išsiuvinėta turkiškų agurkų motyvais, o pirštų nagai nulakuoti ryškiai raudona spalva.

Atsisėdau ant savadarbės fanerinės kėdės. Žiūrėjome vienas į kitą, kol abiem pasidarė nejauku; tada astrologė sumurmėjo Zohros vardą.

– Ji man liepė ateiti pas jus, – tariau, – štai aš ir atėjau.

– Aš buvau pas jus namuose, – atsakė Sukaina, – ir radau įrodymų.

Ji du kartus mirktelėjo, tarsi susiedama savo tamsiai žalias akis su apsilankymu Kalifo rūmuose.

– Mes turėjome problemų dėl džinų, – pasakiau aš. – Bet jau seniai jas išsprendėme. Buvome atsivežę dvidešimt penkis egzorcistus iš Mekneso. – Aš patylėjau. – Jie viską siaubingai sujaukė, – pridūriau.

Astrologė pakėlė akis į viršų, į spygliuotą vielą, gal svarstydama, ar ji nenukris.

– Zohra man sakė, kad *Dar Khalifa* labai ilgai stovėjo uždaryti.

– Beveik dešimt metų, – sutikau.

Sukaina prilietė smakrą ryškiai raudonu nagu.

– Jei namai ilgam paliekami tušti, juose gali apsigyventi džinai, – lėtai ištarė ji. – Jie įsikuria sienose ir visur, kur tik yra vandens.

– Žinau. Patikėkit, žinau. Pats su tuo susidūriau.
– Gali nutikti dar šis tas, – sumurmėjo Sukaina.
– Kas?
– Namas gali pradėti kraujuoti, – tarė ji.

Po pietų nusivedžiau Muradą prie arklidžių supažindinti su sargais. Jis šliureno per sodą savo geltonomis šlepetėmis *baboush* tarsi ligonis, prievarta išvestas pasivaikščioti.

– Jau labai seniai nesu ėjęs per žolę, – pasakė jis, kai aš, tvirtai suėmęs už parankės, vedžiau jį pro plaukimo baseiną link sargų slėptuvės.

Žinia apie pasakotojo atvykimą pasklido po namus ir apylinkes tarsi miško gaisras. Lokys ir Osmanas laukė prie vidurinių arklidžių, kurias buvo pavertę savotišku klubu. Prie galinės sienos buvo prikabinta spalvotų lempelių girlianda, viduje stovėjo trys aplūžusios kėdės ir žemas kavos staliukas, padarytas iš milžiniškos medinės kabelio ritės. Osmanas buvo užplikęs puodą ypač stiprios mėtų arbatos ir svečio garbei išplovęs geriausias stiklines. Muradas klupdamas įžengė į apytamses arklides ir pasisveikindamas su sargais padavė ranką. Paskui susmuko ant vienos iš kėdžių, padėkojo Dievui ir pradėjo sekti pasaką.

Grįžęs į namą pamačiau Zohrą, kaip tik duodančią Timūrui pakelį ryškiai raudonos burbulinės kramtomosios gumos. Išvydusi mane, ji čiupo mano sūnelį, tvirtai prispaudė jį sau prie krūtinės ir iššiepė dantis nelyginant vilkė, ginanti savo jauniklį. Aš pasakiau, kad buvau nuėjęs pas astrologę Sukainą ir kad ji man liepė ateiti dar kartą.

Zohra delnu apglėbė Timūro galvą ir pabučiavo jį į skruostą.

– *Dar Khalifa* kraujuoja tarsi atvira žaizda, – pasakė ji. – Juk sakiau jums, šitas namas serga.

– Taip sakė astrologė. Bet aš ne visai supratau, ką tai reiškia.

Tarnaitė užsimetė Timūrą ant nugaros ir nušlepsėjo tolyn ilgu koridoriumi.

– Nesuprantu, ką tai reiškia! – pavymui sušukau aš.

Zohra neatsigręžė.

Otomanas ne be pagrindo didžiavosi savo verslo laimėjimais. Jis sukūrė verslo imperiją, kuriai priklausė daugiau kaip dešimt fabrikų visoje Afrikoje ir Tolimuosiuose Rytuose ir kurioje dirbo tiek žmonių, kad jis nebeįstengė suskaičiuoti. Kur kas mažesnį jo pasididžiavimą kėlė buvusi priklausomybė nuo kifo arba laikai, kai jis priklausė vagių pasauliui. Tačiau vis dėlto tam tikri šios profesijos aspektai skatino jį didžiuotis.

Jis tai vadino „meistriškumu".

Vieną popietę jis pasikvietė mane išgerti arbatos kavinėje *Baba Cool*, įsikūrusioje prie uosto, *art deco* kvartale. Tą dieną mudu kalbėjomės apie įvairiausius dalykus, pradedant slaptomis siuvėjų profesinėmis gudrybėmis ir baigiant didėjančiomis Kinijos pogrindžio dirbtuvėlių produkcijos sąnaudomis. Paskui pokalbis nukrypo į vagystes. Otomanas nuplėšė cukraus paketėlio kraštelį ir atsargiai supylė jo turinį į savo *café noir*.

– Vagys turi sumokėti už savo darbus, – pasakė jis, – Paskutinio Teismo dieną taip ir bus. Man gėda savo buvusio gyvenimo, labai gėda. Būsiu už jį nubaustas. Nė kiek tuo neabejoju.

– Ar tame gyvenime ko nors išmokote?

Otomanas pažvelgė į mane nieko nereiškiančiu veidu. Pamažu jis nusišypsojo.

– Labai daug išmokau, – atsakė jis.

– Ko?

– Miklumo, klastos, atsargumo, kaip meluoti, kaip priversti žmogų nežiūrėti į tą pusę, kurioje vyksta kas nors įtartina.

– O iš kitų vagių ko nors išmokote?

– Taip, žinoma. Mes susitikdavome panašiose vietose kaip ši ir dalydavomės informacija apie žmones, kuriuos verta apvogti. Išmokau keletą metodikų, jei jas galima taip vadinti. Ir sužinojau apie Latifą.

– Kas tas Latifas?

– Visų vagių globėjas, savotiškas didvyris, mokytojas.

– Jis marokietis?

– Nesu tikras. Tačiau tai nesvarbu. Suprantate, vagys juo labai didžiuojasi.

Otomanas pamaišė kavą ir staigiu judesiu ištraukė šaukštelį.

– Papasakokit man apie jį, – paprašiau.

– Kitą kartą Vagis Latifas jau labai ilgai nieko iš nieko nepavogė, – pradėjo pasakoti Otomanas. – Jis liko be pinigų ir toks alkanas, kad bijojo, jog tuojau kris negyvas. Juo daugiau galvojo apie valgius, juo labiau alko ir silpo. Staiga jam į galvą šovė gera mintis. Apsižvalgęs po savo būstą, rado lapą popieriaus, plunksną ir metalinį puodelį. Sumetęs viską į drabužio palankus, jis nubėgo į didelę aikštę priešais karaliaus rūmus. Niekam nematant, užrašė kelis žodžius ant popieriaus, padėjo jį prie puodelio, o pats atsigulė paslikas netoliese. Popieriuje buvo parašyta: „PAAUKOKITE, KIEK GALITE, VARGŠO AKLO ELGETOS LAIDOTUVĖMS“.

Latifas gulėjo nejudėdamas ir klausėsi, kaip iš einančių pro šalį geraširdžių žmonių rankų į puodelį krinta monetos. Visą

rytą gerieji žmonės metė pinigus, malšindami Latifo godulį. Staiga prieš pat vidurdienį iš rūmų išvažiavo karalius. Kai jo karieta pasiekė aikštę, karalius pamatė apsimetėlį lavoną, popieriaus lapą ir skardinį puodelį. Jis paliepė vežikui sustabdyti žirgus. Kokiais niekingais laikais mes gyvename, pamanė jis, jei nėra kam net palaidoti vargšo aklo elgetos! Jis pasikvietė savo imamą, liepė jam parsivežti lavoną pas save namo, apmazgoti ir suruošti deramus šermenis.

„O kai viską padarysi, – tarė karalius, – galėsi ateiti į rūmus ir pasiimti iš iždininko kapšelį aukso už darbą."

Imamas tuojau pat paėmė pervežti kūną, o Latifas iš visų jėgų stengėsi apsimesti mirusiu. Imamas parsivežė jį per visą miestą į savo namus. Pargabenęs nurengė ir ėmė ruošti ritualiniam apiplovimui. Tačiau netrukus susigriebė, kad namuose nebėra muilo.

„Teks eiti į turgų nusipirkti muilo", – tarė jis sau, apsivilko apsiaustą ir paliko lavoną be priežiūros. Vos jam išėjus, Vagis Latifas pašoko, nubėgo prie imamo spintos ir išsitraukė prabangiausią drabužį bei sunkiausią turbaną. Apsivilkęs nuėjo tiesiai į rūmus ir susirado karaliaus iždininką.

„Aš tas imamas, kuriam karalius pažadėjo kapšelį aukso", – pasakė jis.

Iždininkas pats atskaičiavo jam auksą.

„Pasirašykite štai čia, – pasakė iždininkas, – patvirtinkite, kad gavote pinigus."

„Ar laikai jau iš tiesų tokie blogi, kad jūs niekuo nebepasitikite, net kukliu imamu?" – paklausė Latifas, nutaisęs išdidų balsą.

„Atleiskite, garbingasis, – atsakė iždininkas, – bet aplinkui tiek vagių."

„Puikiausiai suprantu jūsų atsargumą, – atsakė Latifas, imdamas iš kapšelio aukso monetą ir pastumdamas ją per stalą iždininko pusėn. – Jūs padarėte didelį darbą."

„Ak, nekalbėkite apie tai, – atsakė pareigūnas, išsitraukdamas iš drabužių pilną aukso kapšelį ir įsimesdamas į jį monetą. – Jei tik mūsų karalystėje būtų daugiau tokių garbingų žmonių kaip jūs", – pridūrė jis, dėdamas piniginę ant stalo.

„Deja, – šūktelejo Latifas, išbėgdamas iš kambario su iždininko pinigine rankose, – kaip gaila, kad aplink iš tiesų pilna vagių!"

Rytojaus dieną aš vėl buvau Kasablankos *art deco* kvartale netoli kavinės, kurioje buvome susitikę su Otomanu. Ieškojau meistro, galinčio oda pakalti mano batų padus. Maroke iki šiol galima rasti nagingiausių pasaulyje amatininkų, bet mūsų dienomis batsiuviai mieliau naudoja storus ir tvirtus gumos padus, importuojamus iš Taivano. Jie pigūs, be to, kaip visi nesiliovė man kartoję, laiko dešimt kartų ilgiau už odinius.

Ilgokai paklaidžiojęs po didingus senus krautuvių pasažus, kuriais kitados vaikštinėjo prancūziškai kalbanti aukštuomenės grietinėlė, vienoje apmusijusioje vitrinoje pamačiau gulinčius moteriškus šokių batelius. Įsižiūrėjau atidžiau. Viduje prie darbastalio kniūpsojo senis ir dygsniavo vinimis kaustyto bato nosį. Dirbtuvėlė buvo nedidelė – vietos tik tiek, kad tilptų klientas ir jo nudrengti batai. Įėjau vidun, palinkėjau batsiuviui ramybės ir pasirausęs savo brezentiniame krepšyje ištraukiau batus.

Amatininko veidas buvo iš tų, nuo kurių negalėtų atitraukti akių net didžiausias išsiblaškėlis. Kakta – giliausių raukšlių voratinklis, gilios, šešėliais apgultos akiduobės, kaklas ir pas-

makrė liesi ir išdžiūvę, tarsi visi riebalai iš jų būtų išsiurbti per šiaudelį. Rankos tokios sudiržusios, kad nuospaudos pritrintos net ant nuospaudų. Ant galvos – tamsiai mėlyna vilnonė jūrininko kepuraitė.

Iš to, kaip jis sėdėjo prie savo darbastalio, buvo akivaizdu, kad krautuvėlė priklauso jam. Pasaulis už durų jam galbūt atrodė svetimas, tačiau viduje – jo karalystė. Atsidūriau tarsi laiko mašinoje. Paklausiau, ar seniai jis turi šią krautuvėlę. Jis nusitraukė kepuraitę ir glostydamas ją pirštais ilgai mąstė.

– Metų nebeprisimenu, – atsakė jis. – Tai buvo tuojau po karo. Nuo tada daug kas pasikeitė. Pasikeitė į bloga. – Batsiuvys dirstelėjo į batą, kurį laikė rankoje. – Tada čia viskas buvo visai kitaip.

– Viskas nauja, švaru?

– Taip, tas irgi, – atsakė jis. – Kasablanka buvo tokia švari, tiesiog blizganti, trykštanti energija, kupina vilties... – Jis nutilo, įsižiūrėjo pro langą į gatvę. – Tarsi nauji batai, – pridūrė.

Aš padaviau jam atsineštus pakalti odinius batus. Jie buvo juodi, su mažytėmis žalvario sagtelėmis ant šonų. Buvau juos nusipirkęs *Tricker's* parduotuvėje Londone, Džermino gatvėje, jau seniai – tais laikais, kai mano kišenėse dar būdavo pinigų. Kairiojo bato pade bolavo mažiausiai colio skersmens skylė.

Pastačiau batus ant prekystalio. Batsiuvys nusiėmė akinius, pagrabaliojo stalčiuje, išsitraukė kitus. Užsidėjo.

– Šitie batai nepaprasti, – tarė jis. – Nepanašūs į tą šlamštą, kurį man dažniausiai atneša.

Pajutau, kaip mano nugara nubėgo pasididžiavimo šiurpuliukas.

– Ar galėsite juos pakalti?

Batsiuvys pažvelgė man į akis.

– Norėsite guminių padų?

– Ne, odinių.

Senojo batsiuvio akys pritvinko ašarų. Jis nusisuko į nešvarią sieną sau už nugaros ir nutraukė ant savadarbio kablio kabantį gabalą rudos raudono atspalvio odos.

– Įsigijau jį dar tada, kai mano sūnus nebuvo gimęs, – pasakė jis. – Kiekvieną dieną žiūrėjau į jį svarstydamas, ar kada nors ateis jo laikas.

– Kiek dabar metų jūsų sūnui? – paklausiau.

Batsiuvys pasikrapštė pakaušį per kepuraitę.

– Apie penkiasdešimt, – atsakė jis.

Arklidėse Muradas baigė sekti vieną pasaką ir ėmėsi kitos. Sargai tysojo krėsluose, rūkė ir labai įdėmiai klausėsi. Kai grįžau namo, jie padėkojo man už tai, kad pasamdžiau jiems pasakotoją.

– Nuo rytojaus jis dirbs *bidonville*, – atsakiau.

– Bet kur jis seks pasakas? – paklausė Osmanas.

– Kuriame nors name, – atsakiau.

– O, ne, – paprieštaravo Lokys, – namai labai maži, visiems neužteks vietos.

– Na, tai tada gatvėje.

– Ne, ne, ten labai šlapia ir nešvaru.

Muradas pakėlė ranką nuo sterblės ir mostelėjo durų link.

– Mes praėjome labai malonų sodą, – pasakė jis. – Aš seksiu pasakas ten, o žmonės iš lauko galės ateiti ir jų klausytis.

Sargai nieko neatsakė. Jie, kaip ir aš, dar labai gerai prisiminė, kaip gausių jų šeimų nariai buvo apnikę *Dar Khalifa* ir apsigyvenę tarp šių sienų. Tai baigėsi katastrofa.

– Galima sekti ir sode, kol rasime tinkamesnę vietą, – griežtai atsakiau aš.

Vakare atvyko Otomanas ir atėjo pas Muradą, tebesekantį pasakas vidurinėse arklidėse.

– Pirmą kartą pasakas seksime mano sode, – pranešiau aš.

Otomanas nusišypsojo.

– Hišamui tai patiktų, – pasakė jis, – juk sodas – tai rojaus kampelis. – Tačiau netrukus jis šiek tiek sunerimo. – O jūs tikrai neabejojate, kad norite tam skirti savo sodą?

Man besižiojant atsakyti, suskambo durų varpelis.

Hamza tiesiog beprotiškai mėgdavo įleidinėti svečius. Jis slankiodavo palei lauko duris nelyginant maisto tykantis rotveileris. Laikė savo pareiga patikrinti visus lankytojus ir dažnai atsisakydavo juos priimti, net tuos, kuriuos mes būdavome pasikvietę, aiškindamas, jog manęs nėra arba esu labai užsiėmęs ir negaliu su jais susitikti. Bet dabar, kai Hamza išėjo, svečiams tekdavo laukti, kol apačion nubėgsiu aš arba Rachana. Kiti du sargai griežtai atsisakė net artintis prie lauko durų. Tvirtino, jog jiems toks darbas per žemas.

Kiekvieną popietę pas mus braudavosi daugybė žmonių: jie tikėjosi, kad visas jų bėdas stebuklingu būdu išspręs svetimšalis, kuriam pakako kvailumo apsigyventi Kalifo rūmuose. Tarp jų buvo darbo netekusių elektrikų, buvusių mūsų darbininkų, kuriuos paliko žmonos, ir vaikų, neturinčių pinigų susimokėti už mokslą.

Varpelis vėl suskambo, šį kartą dar skardžiau ir ilgiau. Pasakotojas Muradas pradėjo sekti trečią pasaką. Sargai susižavėję žvelgė į jį. Jis atsirado kaip atsakas į jų maldas, jų asmeninis pramogų organizatorius. Aš nuėjau per pievelę ir atidariau lauko duris.

Už jų stovėjo netvirta kresna figūrėlė. Vienoje rankoje žmogus laikė plaktuką, kitoje – saują vinių; atrodė drovus. Pamačius mane, jo juodos kaip gagatas akys prisimerkė ir virto blizgančiais plyšeliais. Aš pasisveikinau. Žmogus ranka priglostė sulipusius žilus plaukus ir pasisakė, kas esąs. Tada aš jį prisiminiau. Jis buvo vardu Marvanas; prieš kelis mėnesius buvome jį pasamdę nudirbti šiokių tokių dailidės darbų.

– Man labai gaila, tačiau staliaus mums nebereikia, – pasakiau aš.

Marvanas dar labiau palinko, susikūprino ir vėl susiglostė plaukus.

– A, – atsakė jis.

– Labai gailiuosi.

– Mano sūnus serga, o žmona beveik apako, – pasakė jis. – Esu pasirengęs daryti bet ką, dirbsiu visus darbus.

Aš dar kartą atsiprašiau.

– Labai atsiprašau, kad negaliu jums padėti, – pasakiau. – Bet tikrai negaliu, nebent...

– Nebent?

– Nebent sutiktumėte dirbti sargu. Mums teko atleisti ankstesnį sargą, nes jis užpuolė ir apkandžiojo mūrininką.

Gilios Marvano akys sužibo tarsi dvi obsidiano skeveldrėlės.

– Pasižadu saugoti ir ginti jūsų namus taip, tarsi tai būtų Karaliaus rūmai, – pasakė jis.

Aš jam padėkojau.

Stalius padėjo ant žemės plaktuką, vinis ir suėmė mano rankas savosiomis.

– Jūs geras žmogus, mesjė Tahirai, – tyliai ištarė jis.

Po kelių dienų aš vėl nuėjau į čiužinių siuvyklą, pas astrologę Sukainą. Ketinau jos paklausti, kaip namas gali kraujuoti. Bet iš tikrųjų grįžau todėl, kad vėl susapnavau stebuklingąjį kilimą. Tik dabar princesė jau nebebuvo užrakinta bokšte. Ji stovėjo tarpduryje, o žemė aplink buvo apsnigta. Jai ant galvos kažkas buvo užmetęs ašutinį gobtuvą. Veido nemačiau, bet žinojau, jog tai princesė.

Netoliese buvo pastatytos kartuvės. Merginą tuojau ves į jas. Jos rankos surištos virve, kojos basos. Jai pajudėjus, aš krūptelėjau ir pabudau. Buvau kiaurai permirkęs prakaitu.

Astrologė mane pasveikino. Pataisė užuolaidą, kad ši kristų tiesiai ir uždengtų mus nuo siuvykloje dirbančių čiužinių meistrų. Iš pradžių nieko nepasakė, tik susikaupusi įsmeigė į mane tamsiai žalias akis.

– Jūs atėjote ne apie namą paklausti, – tarė ji.

Pajutau burnoje šaltį, tarsi prisiartinus pavojui.

– Sakėte, kad jis kraujuoja.

– Sakiau, bet jūs atėjote ne dėl to.

Aš atsisėdau, atsikrenkščiau. Papasakojau jai apie savo sapnus, apie skraidantį kilimą, tolimą karalystę ir princesę.

– Ją išvedė pakarti, – pasakiau. Ranka persibraukiau veidą. Pajutau, kad vėl prakaituoju.

Astrologė pažvelgė į mane. Jutau, kaip jos akys tyrinėja mano veidą.

– Jūs pats žinote atsakymą, – ilgai tylėjusi tarė ji.

Ketinau tai paneigti. Bet žinojau, kokį ryšį turi princesė su mano gyvenimu.

Atrodė, jog Sukaina skaito mano mintis.

– Papasakokit, – paragino ji.

Aš atsistojau, įsirėmiau rankomis į galinę jos kambarėlio sieną ir nuleidęs galvą pasilenkiau į priekį. Giliai įkvėpiau, pajutau, kaip kyla šonkauliai ir krūtinė prisipildo oro.

– Pernai, kai keliavau po Pakistaną, – pradėjau pasakoti aš, – mane su filmavimo grupe suėmė slaptoji policija. Mane išrengė nuogą, užrišo akis, surakino rankas aukštai už nugaros ir įmetė į kankinimų kalėjimą. Jį vadino Ūkiu. Vieną rytą, prieš aušrą, mane užrištomis akimis, sukaustytomis rankomis, tik su apatiniais drabužiais išvedė į lauką. Sargybinis paliepė man melstis. Nuvedė į žvyru barstytą aikštelę. Jutau žvyrą basomis kojomis. Sargybinis pasakė, kad dabar mano gyvenimas baigsis.

Sukaina įkvėpė pro burną.

– Kiek laiko jus laikė kalėjime?

– Šešiolika dienų. Beveik visą laiką buvau surakintas grandinėmis, visą laiką praleidau vienutėje. Mane daug valandų kvotė kankinimų kameroje.

– Ar dar kada nors buvote taip išsigandęs?

Papurčiau galvą.

– Mano prakaito kvapas pasikeitė, – atsakiau. – Buvau toks persigandęs, kad mano prakaitas atsidavė kačių šlapimu. Bet rytą, kai mane užrištomis akimis išvedė sušaudyti, aš nebebijojau. Tik buvo neapsakomai liūdna – liūdna, kad nepamatysiu, kaip užaugs Arianė ir Timūras. Atsiklaupiau ant žvyro, kaip lieptas, ir labai tyliai klūpojau, laukdamas kulkos. „Nejudėk, ir jie tikrai pataikys“, – sakiau sau.

Tačiau kulkos nesulaukiau.

DEVYNI

Tau priklauso tik tai, ko neprarasi sudužus laivui.

Al Gazalis

Žinia apie pasakotoją Muradą pasklido iš Kalifo rūmų po visą lūšnyną. Kitą penktadienį, kai po pietų ėjau į *Café Mabrook*, prie manęs priėjo imamas. Jis nuolat stoviniuodavo prie mažos kalkėmis baltintos mečetės, vienoje rankoje laikydamas šluotą, o kitoje – aštriabriaunį akmenį, visada pasirengęs jį sviesti į išdykaujančius berniūkščius.

Jis man padėkojo bendruomenės vardu.

– Kairo televizija baigia supūdyti jų smegenis, – grėsmingai pareiškė jis. – Seniai metas prisiminti tradicijas ir didingas pasakas, kurių klausydavomės vaikystėje.

Jis paklausė, kada pasakotojas pradės darbą.

– Šį vakarą, – atsakiau. – Jis pradės šį vakarą.

Imamas žengė į priekį ir pabučiavo man ranką.

– *Inshallah*, jei tokia bus Dievo valia, – pasakė jis.

Café Mabrook jau buvo susirinkę visi nuolatiniai penktadienio lankytojai. Kampe sėdėjo Zohros vyras, paskendęs savo paties pasaulyje. Hafadas pasakojo Hakimui apie švytuoklinį laikrodį, kurį jis nusipirko sendaikčių krautuvėlėje Derb Omare, ir rankomis vaizdavo, kaip jis atrodo. Prie to paties staliuko sėdėjo daktaras Mehdis su nepriekaištinga garstyčių spalvos dželaba ir tokios pat spalvos šlepetėmis *baboush*. Jis atsistojo pasisveikinti ir pabučiavo man į skruostą.

Benykštė Abdulo Latifo ranka mestelėjo prieš mane ant staliuko peleninę ir stiklinaitę *café noir*.

– Mes vėl visi kartu, – tarė chirurgas.

– Kaip seniau, – pasakė Hafadas.

– Kad niekada neišsiskirtume, – pridūrė Hakimas.

Papasakojau jiems apie savo kelionę į Marakešą, apie krautuvę, kurioje pardavinėjamos pasakos, ir apie pažintį su pasakotoju Muradu.

Daktaras Mehdis paklausė, ar jau atradau savo širdies pasaką.

– Dar ne, – atsakiau, – bet Muradas man pasekė savąją: tai pasaka apie Muškilą Gušą.

Daktaras plačiai nusišypsojo: šypsena žmogaus, kurio veidas atspindi išlavintą protą.

– Dabar, kai išgirdote šią pasaką, – pasakė jis, – tikiuosi, nepamiršote vakar vakare jos pasekti.

– Pasekiau vaikams, – atsakiau, – prieš miegą.

Laikrodžių mėgėjas Hafadas prisidegė cigaretę ir įtraukęs į plaučius dūmų užsikosėjo.

– Ta pasaka – nesąmonė, – pareiškė jis. – Tik idiotas kiekvieną savaitę seks tą pačią pasaką. Tai gryniausi kvaili prietarai.

Sėdėjome tylėdami, gurkšnojome kavą, kiekvienas paskendęs savo mintyse. Staiga vienas iš žmonos užuitų vyrų pakilo nuo gretimo staliuko ir priėjo prie mūsų. Tai buvo nuolatinis lankytojas – aukštas, drovus, į šoną sušukuota vešlių žilstelėjusių plaukų kupeta. Niekada anksčiau nebuvau su juo kalbėjęsis, net negirdėjau jo balso, nes jis buvo taip baisiai užuitas, kad net nedalyvaudavo pokalbiuose.

– Atsiprašau, – beveik pašnibždomis ištarė jis, – nugirdau, kad jūs kalbėjote apie Muškilą Gušą, pašalinantį kliūtis.

Hafadas užgesino cigaretę ir suniurzgė.

– Taip, kalbėjome, – atsakiau. – Jūs žinote tą pasaką?

Užuitasis vyras ėmė slinkti artyn, kol galiausiai atsidūrė prie pat mūsų staliuko.

– Ta pasaka mane išgelbėjo nuo mirties, – atsakė jis.

Hafadas pakėlė akis į dangų. Daktaras Mehdis pritraukė artyn kėdę nuo kito staliuko.

– Prašome prisėsti prie mūsų, – pakvietė jis.

Baikštusis žmogus prisėdo ir palinkėjo mums ramybės.

– Prieš dvidešimt metų aš dirbau uoste, taisiau žvejų tinklus, – pradėjo jis. – Išmokau šį darbą dar vaikystėje ir taip išsimiklinau, kad visi mane žinojo. Žvejai, kurių tinklai susinarpliodavo arba suplyšdavo taip, kad patys nemokėdavo pataisyti, būtinai kviesdavo mane. Mokėjo man gerai, buvau viskuo patenkintas. Miegodavau dažniausiai ant čiužinio pašiūrėje, kurioje dirbau. Kartais manęs prireikdavo vidurnaktį, kai išplaukia žvejų laivai. Tada, būdavo, užsidegu dujinę lempą ir išsitraukiu ritę su gijomis.

Vieną vakarą, kai jau buvau kietai įmigęs, į mano duris pasibeldė vienas žvejys, nedidelio laivo kapitonas. Jis sušuko, kad

ieško manęs. Aš pasiėmiau dėželę su gijomis ir adatomis, apsivilkau dželabą ir atidariau duris. Kapitonas pasakė, kad susirgo trys jo komandos nariai, o jam reikia dabar pat užmesti tinklus ir todėl būtinai reikalinga dar viena pora rankų. Aš atsisakiau, nes labai greitai susergu jūros liga. Mano vieta – sausumoje.

Kapitonas maldavo mane savo tėvo ir senelio vardu. Jis kalbėjo, kad iki aušros grįšime, kad sumokės man dvigubai. Aš nenoromis sutikau ir mes išplaukėme.

Buvo taip tamsu, kad vanduo atrodė kaip rašalas. Laivas buvo nepatikimas ir nuo pat pradžių leido vandenį. Kreipiausi į Dievą, prašydamas mane apsaugoti. Visu kūnu jutau, kaip po mumis raičiojasi bangos, girdėjau, kaip girgžda medinis laivo korpusas. Pasakiau kapitonui ir komandai, kad bijau, bet jie tik pasijuokė ir išvadino mane netikusiais žodžiais.

Galų gale mes priplaukėme žvejybos vietas ir užmetėme tinklus. Aš atsiguliau ir užmigau, bet netrukus mane pažadino staigus trūktelėjimas. Vienas žvejys ėmė garsiai šaukti. Jis šaukė, kad mes į kažką atsitrenkėme, kad laive daugėja vandens. Kilo panika. Kapitonas išdalijo visiems gelbėjimosi liemenes ir liepė šokti į vandenį. Aš sušukau: *Bismillah rahman ar rahim!* ir netrukus pajutau, kaip panirau su visa galva į ledinį vandenį. Laivas išnyko. Girdėjau, kaip tolumoje šaukia komandos nariai. Jiems pasisekė vandenyje susiburti draugėn. Tačiau aš, kad ir kaip stengdamasis, nesugebėjau prie jų prisijungti.

Žmonos užuitasis vyras nutilo ir įsižiūrėjo tolyn, į vandenyną.

– Aš meldžiausi Dievui ir prašiau atleidimo, – tęsė jis. – Dar niekada anksčiau man nebuvo taip šalta ir vieniša. Nebuvo nei mėnesienos, nei žvaigždžių, pagaliau nebejutau nė kojų. Kažin

kaip man pavyko įsikibti į stalą, kurį bangos nuplovė nuo laivo borto. Laikiausi jo įsitvėręs kiek įmanydamas tvirčiau, mąstydamas apie savo vaikus, žmoną ir apie savo vaikystę. Tada ir prisiminiau pasaką apie Muškilą Gušą, kiekvieną ketvirtadienio vakarą ją mums sekdavo močiutė.

Buvau be galo pavargęs laikytis stalo ir judinti kojomis. Bet žinojau, kad jei pavyks išsilaikyti neužmigus, bus bent maža galimybė išsigelbėti. Tad pradėjau sau sekti pasaką apie Muškilą Gušą, pašalinantį kliūtis. Gal tai pasirodys keista jums ar bet kuriam kitam žmogui, saugiai sėdinčiam sausoje vietoje. Bet tai tiesa.

Baigęs pasaką, aš prapliupau verkti. Verkiau ilgai, paskui įsivaizdavau, kaip mano ašaros gausina vandenį, kuriame netrukus paskęsiu, ir ėmiau juoktis. Tai buvo grynas absurdas.

– Kaip jūs išsigelbėjote? – paklausė Hafadas.

– Na, – atsakė vyras, – vos išaušus aš, vis dar įsikibęs stalo ir sušalęs tarsi ledo gabalas, išgirdau variklio gausmą. Garsiai sušukau ir ėmiau mojuoti laisvąja ranka. Taip mane atrado gelbėtojų valtis.

– O kas atsitiko kapitonui ir komandai? – paklausiau aš.

– Jie visi žuvo, – atsakė vyras. – Mano žmona sako, kad mane išgelbėjo Dievo malonė. Žinoma, ji teisi. Mane išgelbėjo Alachas. Bet, – tyliai pridūrė jis, – vis tiek tikiu, kad jam šiek tiek pagelbėjo ir Muškilas Guša.

Kitą vakarą stalius Marvanas atėjo į darbą. Jis vilkėjo skolintu mėlynu kombinezonu, žilus plaukus buvo išsitepęs aliejumi. Padėkojo man ir paskelbė, kad aš jam padėjau atgauti savigarbą. Aš paaiškinau, kad netrukus laukiame susirenkant daugy-

bės žmonių iš *bidonville*, nes vakare Muradas ketina pradėti sekti pasakas. Stalius patraukė į arklides, o aš grįžau į namus pranešti žmonai apie numatomus šio vakaro įvykius.

Per savo santuokos metus aš aiškiai supratau viena: jei nori išsaugoti santarvę ir ramybę, geriausia vengti staigmenų. Rachana iš prigimties stebėtinai kantri, tačiau ji iš tų moterų, kurios mėgsta nuoseklumą ir aiškų planą. Ji apsiprato su mano temperamento pakilimais ir nuosmukiais, nors pati – įsikūnijęs nuosaikumas. Ji gyvena saiko pasaulyje, o aš šokinėju iš vieno kraštutinumo į kitą, nuo vieno projekto prie kito, karštai tikėdamasis staigmenų. Visus tuos mėnesius, kai mane išvadavo iš Pakistano kalėjimo, jaučiausi taip, tarsi vaikščiočiau plonu ledu. Rachana norėjo, kad aš pradėčiau naują gyvenimą, kuriame nebebūtų staigmenų.

Bet aš nieko negalėjau sau padaryti.

Sumanymą persikelti gyventi į Maroką lėmė man būdingas naujų įspūdžių troškulys, geismas pasiekti naują pakilimą. Mano įsitikinimu, aš išgelbėjau šeimą nuo didžiulės nelaimės – pilkos kasdienybės, įkalinimo mažulyčiame Londono bute, už kurio sienų tėra tik pilkas dangus ir lietūs. Dėl to paties įsitikinimo namas, pilnas džinų, ir jame atvykęs apsigyventi pasakų sekėjas žadėjo gyvą ir ryškų gyvenimą.

Sukaupęs visą ryžtą, įpuoliau į Rachanos darbo kambarį ir pranešiau naujieną: vakare pas mus susirinks visas lūšnynas klausytis pasakų.

Iš pradžių žmona nereagavo į mano žodžius.

– Jie tuojau pradės rinktis, – pasakiau, – sargai jau apačioje, šluoja veją. Argi ne nuostabu?

Rachana ištiesė ranką mano pusėn.

– Kada tai baigsis? – paklausė ji.

– Kas?

– Visa tai?

Atvėrė didžiąsias *Dar Khalifa* duris sodo gale ir pro jas ėmė plūsti lankytojų srautas. Pirmos ėjo moterys. Daugelis ant nugarų nešėsi suvystytus naujagimius. Iš paskos sekė užuiti vyrai, vaikai, senoliai, paskui dar vaikai – šimtai vaikų. Nemažai jų aš pažinau iš veidų. Pastebėjau imamą ir žuvų pardavėją, žmogų, lūšnyne laikantį kioskelį, kuriame galanda peilius, mėsininką ir mokytoją, beveik visada ginkluotą gabalu oranžinės plastikinės žarnos.

Sargai suginė susirinkusiuosius ant vejos, saugodami vietas pirmose eilėse savo giminaičiams. Pro duris pralindo ir būrys prekiautojų su dubenimis, prikrautais šiš kebabų, aštrių dešrelių, virtų kiaušinių bei cukraus vatos. Prie manęs pribėgo Marvanas ir paklausė, ar rinkti iš ateinančių pinigus.

– Ne, nieku gyvu, – atsakiau.

Kai visi suėjo į kiemą ir vieni susėdo, kiti sustojo ant žolės, aš paskelbiau, kad mes čia susirinkome pagerbti Hišamo Haraso, mūsų visų kaimyno ir draugo, atminimo. Klausytojai užpildė visus kiemo kampelius – kiemo, dydžiu prilygstančio teniso aikštei. Minia perbėgo nekantravimo bangelės, kurias gali sukelti tik gyvos pramogos.

Iš arklidžių išėjo pasakotojas Muradas, vilkintis savo sulopytąja dželaba, jo galvą vainikavo naujas raudonas turbanas iš gražiai susukto aksomo. Jis atsistojo prieš minią, ir kai Lokys garsiai pareikalavo tylos, pradėjo sekti pasaką.

– „Gailestingojo ir maloningojo Viešpaties vardu. Kitą kar-

tą senų senovėje, tokiame tolimame krašte, kad pėsčiomis jo nepasieksi nė per visą gyvenimą, gyveno dervišas. Jis klajojo iš miesto į miestą, prašydamas išmaldos ir dalydamas išmintingus patarimus visiems, kurie jų prašė.

Vieną žiemos rytą jis ėjo per dykvietę, plytinčią tarp dviejų karalysčių, ir staiga pastebėjo apelsinmedį, visą apkibusį sunokusiais vaisiais. Jau kelias savaites jis nebuvo matęs vaisių, nes tą žiemą gausiai snigo, ledas sukaustė visus ežerus. Taigi dervišas priėjo prie medžio ir ėmė rinktis geriausius apelsinus. Juos skindamas pastebėjo, kad nuo netoliese stūksančios kalvos sklinda ryški šviesa. Nesuprasdamas, kas galėtų būti šios šviesos šaltinis, padėjo apelsinus ant žemės ir atsargiai prisiartino.

Prisidengęs rankas akis dervišas įžiūrėjo, kad šviesa spinduliuoja iš kalvos plyšio. Jis atsargiai priėjo arčiau ir pažvelgė į plyšį, tačiau šviesa tik dar labiau apžilpino jam akis. Pamanęs, jog tai Mirties angelo būstas, dervišas apsigręžė ir kiek įkabindamas nubėgo tolyn."

Pasakotojas trumpam nutilo ir luktelėjo, kol klausytojai nebesulaukdami tęsinio ėmė nerimauti.

– „Dervišas bėgo ilgai, – toliau sekė Muradas, – kol pagaliau pamatė po medžiu stovinčius tris vyrus. Tai buvo vagys, ir jie jau ketino jį nužudyti, tačiau prieš tai norėjo sužinoti, nuo ko gelbėdamasis jis taip bėga. Dar jiems nespėjus nieko paklausti, dervišas garsiai suriko: „Kalne gyvena Mirties angelas, jo veidas švyti kaip auksas!" Vagys buvo girdėję apie pasakišką prarastą lobį ir seniai jo ieškojo, tad spėjo, kad dervišas netyčia aptiko urvą, kuriame jis paslėptas. Jie paprašė parodyti tą urvą, kad žinotų, kur negalima eiti. Dervišas sutiko ir nuvedė juos prie įėjimo į olą.

Padėkoję Dievui, atvedusiam juos prie lobio, vagys nusikratė dervišu ir įlindo pro plyšį vidun, ketindami viską pasigrobti. Urvas buvo pilnas maišų su aukso monetomis, smaragdais ir rubinais, kurių buvo tiek, kad net godžiausiam žmogui pasirodytų per daug.

Pamatę, kad lobis didžiulis ir jo nepavyks vienu sykiu išsinešti, vagys pasiuntė jauniausiąjį į miestą, kad surastų žirgą ir nupirktų maisto. Atvykęs į miestą jauniausias vagis pavogė žirgą, nupirko du kebabus ir tuojau pat juos užnuodijo. Šuoliais parlėkė prie urvo, kur kiti du vagys jau jo laukė, pasirengę nužudyti ir pasidalyti lobį perpus.

Kai jaunasis vagis grįžo, bendrininkai perpjovė jam gerklę. Apieškoję jo krepšį rado kebabus, juos suvalgė ir krito negyvi. Žirgas, kurį buvo pririšę lauke, nusitraukė pavadį ir pabėgo.

O lobis iki šiol tebeguli urve, – pabaigė Muradas, – jį saugo treji griaučiai ir Mirties angelas."

Tą vakarą, kai pasakotojas Kalifo rūmų sode sekė pasakas, aš pajutau ryšį su senovine Maroko šerdimi. Tarsi būčiau pažvelgęs giliai į šulinį ir pro daugybę per tūkstantmečius susikaupusių sluoksnių bei posluoksnių pamatęs patį visuomenės branduolį.

Lūšnyno gyventojai atėjo susisupę į antklodes, užsimaukšlinę vilnones kepures. Jiems buvo šalta, bet kai į jų ausis ėmė lietis pasaka, visas žvarbumas išnyko. Lygiai kaip visuose kituose viešuose pasirodymuose, kuriuos man teko matyti Šiaurės Afrikoje, visą laiką, kol pasakotojas kalbėjo, klausytojai stoviniavo, vaikščiojo, būriavosi grupelėmis, plepėjo su draugais.

Mūsų visuomenėje įprasta manyti, kad baisiai nemandagu, jei žiūrovai per pasirodymą juda, šneka, o jam pasibaigus ne-

apsiriboja saikingais plojimais. Toks griežtas elgesys veikiausiai paveldėtas iš Viktorijos laikų ir, be abejo, net Vakaruose yra gana naujas reiškinys. Maroko klausytojai primena mums, kokia tikriausiai kitados buvo Europa – karalienės Elžbietos laikais ar dar anksčiau. Žiūrovai, atėję į Šekspyro spektaklius senajame Londono *Globe* teatre, buvo įpratę laisvai vaikščioti, ginčytis, komentuoti veiksmą ir kištis į aktorių kalbą. Tais laikais Europos žiūrovai veikiausiai buvo panašūs į dabartinę Maroko publiką: judrūs, triukšmingi, aktyviai dalyvaujantys veiksme.

Bidonville gyventojus pakerėjo Murado pasakos. Kaip mane ir mano seseris, prieš daugelį metų sėdėjusius ant turkio spalvos odinės sofos, jos perkėlė juos į kitą pasaulį, į neaprėpiamą, beribę erdvę.

Mano tėvas dažnai sakydavo, kad pasakos – tai brangiausio žmonijos paveldo dalis. Kai mes buvome dar maži, jis stengdavosi patraukti mūsų dėmesį, atskleisdamas pasakų prasmę, padėdavo atverti daugelį jų sluoksnių.

– Yra tokių mąstymo ir vaizduotės sričių, – sakydavo jis mums, – kurias pasiekti įstengia tik pasakos, nes jos giliai prasismelkia į pasąmonę, nelyginant rašalas į sugeriamąjį popierių.

Tėvą labai trikdė, o kartais liūdino, kad Vakaruose pasakos ne itin vertinamos. Jis niekaip nesuprato, kodėl Vakarai taip ilgai nesinaudojo tokiu galingu mokymo įrankiu. Juk įrankis čia pat, sakydavo jis, jo neįmanoma nepastebėti.

Vyrai, moterys ir vaikai kaip vienas meldė Muradą nesustoti ir sekti pasakas visą naktį. Jis taip ir padarė, baigė tik tada, kai tamsą virš lūšnyno išvaikė pirmieji tekančios saulės spinduliai. Klausytojams pagaliau išsiskirsčius po namus, sodas atrodė taip, tarsi per jį būtų perbėgusi įniršusių laukinių žvėrių banda.

Bet tai buvo nesvarbu.

Svarbiausia – kad buvo atrastas ir panaudotas tradicinis mokymo įrankis, kad pavyko nukeliauti į grynosios vaizduotės erdves.

Ūkio vienutėje buvau praleidęs visą savaitę, kai vieną dieną, saulei tekant, jaunas sargybinis pakuždėjo man į ausį. Jis pasakė, kad mano bendradarbiai ir aš nesame paprasti kaliniai, kad veikiausiai įvykusi klaida. Jei aš jam pasakysiu telefono numerį, kuždėjo jis, pasistengs juo paskambinti – pranešti, kad mes laikomi kalėjime. Aš paprašiau, kad paieškotų pulkininko kabinete mano mobiliojo telefono ir jame surastų naują mano sesers numerį.

– Tai pernelyg pavojinga.

– Tada atneškite man popieriaus, pieštuką, ir aš užrašysiu numerį.

– Tai irgi pavojinga, – atsakė jis. – Jums teks man dabar pasakyti numerį, o aš jį įsiminsiu. Tai bus mano pareiga.

Šiais mobiliųjų telefonų laikais mes visi įpratome pasiekti šeimos narius ir draugus vos spustelėję porą klavišų, pasirinkę vardą iš sąrašo. Aš, kaip ir dauguma žmonių, visiškai nesugebu įsiminti ilgų numerių. Prisidėjo dar įtampa kalėjimo vienutėje, tad atsiminti įstengiau tik savo svainės numerį. Nebuvau jos namų numerio išsaugojęs savo telefone, todėl kažin kaip jį įsiminiau.

Sargybinis numerį įsiminė ir kitą dieną paliko jos namų telefono atsakiklyje žinutę. Ji buvo tokia: „Tahiras Šachas ir jo draugai yra gyvi." Išklausiusi žinutę, moteris nesuprato, kam reikia pranešinėti, jog mums nieko neatsitiko, jei mums tikrai negresia pavojai. Tad ji paskambino Rachanai, kuri jau neri-

mavo, kur aš dingau. O Rachana paskambino mano seseriai Sairai, sukūrusiai gerai žinomą filmą apie moteris Talibano valdomoje valstybėje.

Saira tuojau pat šoko į lėktuvą, nuskrido į Pakistaną ir ėmė spausti šalies vadovybę, kad pasakytų, ką jie žino apie mane. Vyriausybė pripažino, kad mes buvome suimti, bet negalėjo pasakyti, kur esame kalinami. Iš to galima apytikriai spėti, kokia daugybė kankinimų kalėjimų yra Pakistane.

Po penkiolikos dienų Sairai buvo pranešta, kad rytojaus dieną prieš aušrą mus deportuos. Taip ir įvyko. Sargybinis nukarpė mums nagus taip trumpai, kad pirštai pasruvo krauju. Jis paaiškino, kad nagai reikalingi DNR pavyzdžiams. Mums grąžino drabužius, liepė pasirašyti dokumentus, patvirtinančius, kad su mumis nebuvo blogai elgiamasi, ir nugabeno į Abu Dabio lėktuvą, ten paskui persėdome į Londono lėktuvą. Visų mūsų bagažą nusiuntė į Oslą, Norvegijos sostinę: tai rodo, kad Pakistano pareigūnai ne per geriausiai išmano Europos geografiją.

Hitrou oro uoste mus pasitiko britų žvalgybos atstovai. Tai buvo būrelis pareigūnų pilkais kostiumais, kalbančių labai tyliai, tarsi visur aplink būtų pilna pasiklausymo įrangos.

Grįžęs namo pamėginau paaiškinti Rachanai, ką man teko pamatyti ir išgyventi Pakistane. Tačiau jutau, jog kalba per silpna perteikti mano gilų liūdesį ir baimę.

Kitą dieną po grįžimo Arianė manęs paklausė, kur aš buvau ir kodėl mama taip jaudinosi, kol manęs nebuvo. Aš sukūriau švelnesnę įvykių versiją, nes maniau, kad Arianė turi teisę išgirsti paaiškinimą. Rytojaus dieną ji papasakojo mokyklos draugėms, kad jos tėtis sėdėjo kalėjime. Nuo to laiko mokytojos požiūris į mane pasikeitė visiems laikams.

Mes nutarėme nekelti triukšmo ir beveik nesišnekėjome apie Pakistaną. Šis epizodas, kurį aš mieliausiai pamirščiau, jau ir taip pareikalavo per daug emocijų. Vieną ankstų rytą, kai aš dar mieguistas gulėjau lovoje, pajutau virš savęs Rachanos šešėlį. Ir išgirdau jos balsą.

– Tave saugo angelas sargas, – tarė ji.

Nesugalvojau, kaip jai pasakyti, kad daviau įžadą sugrįžti į Vidurinę Aziją ir užbaigti filmą apie Afganistaną.

Praėjus kelioms dienos po Murado pasirodymo aš užsukau pas batsiuvį atsiimti pataisytų batų. Jis sėdėjo ir klijavo nulūžusią pakulnę. Pamačius mane, jo akys suspindo. Paklausiau, ar batai pataisyti. Senis nusitraukė nuo galvos mėlynąją vilnonę kepuraitę, prisidėjo ją prie krūtinės, sugriebė mano ranką ir labai tvirtai ją suspaudė.

– Daug metų laukiau, kol man atneš pataisyti tokius puikius batus, – pasakė jis.

Batsiuvys nusigręžė į galinę sieną su daugeliu nišų ir labai atsargiai išėmė sulamdytą vyniojamojo popieriaus maišelį. Padėjo jį ant prekystalio ir po vieną ištraukė batus. Jie atrodė kaip nauji.

– Šiais laikais mums niekas neduoda įdomių ir sunkių darbų, – pasakė senis. – O kadangi nėra įdomių ir sunkių darbų, tai nėra ir priežasties sunkiai dirbti. Kadangi nėra priežasties sunkiai dirbti, mes visi aptingome. – Batsiuvys suvyniojo batus ir pasikasė nosį aplūžusiu nagu. – Tinginystė kaip vėžys, – pasakė jis. – Ji plinta. Nespėji nė apsidairyti, kaip sužlunga visa šalis. Bet jei į tokias mažas taisyklas kaip ši žmonės dar atneša tokių puikių batų, vilties tebėra.

Batsiuvys vėl užsimaukšlino vilnonę kepuraitę ir dar kartą paspaudė man ranką.

– Jūs man padarėte didelę paslaugą, – tarė jis. – Jūsų dėka aš vėl didžiuojuosi, kad esu marokietis.

Rytojaus dieną Sukaina per Zohrą perdavė man raštelį. Jis buvo parašytas raudonu rašalu: ji klausė, ar negalėčiau tuoj pat po saulėlydžio užeiti pas ją į čiužinių siuvyklą. Popietę praleidau su Abdelmaliku hamame, kur masažuotojas šiurkščia pirštine man beveik visai nutrynė odą nuo kūno. *Gommage* – tokia skausminga procedūra, kad aš garsiai prisiekinėjau daugiau nė kojos čia nekelsiąs. Masažuotojas išsišiepė, rodydamas aplūžusius dantis. Jis ne blogiau už mane žinojo, kad hamamas – kad ir kaip kartais čia būtų nemalonu – yra įprotis, kurio labai sunku atsikratyti.

Kai ilsėjomės persirengimo kambaryje, aš papasakojau Abdelmalikui apie Muradą. Jis pasakė girdėjęs, jog Islandijoje ketvirtadieniais vakare nutraukiamos televizijos laidų transliacijos. Taip žmonės skatinami skaityti arba, dar geriau, – pasakoti šeimos nariams savo epus.

– Reikėtų ir Maroke panašiai padaryti, – pasakė jis.

Astrologė stovėjo prie čiužinių siuvyklos, laikydama rankose negyvą vištą. Susuko paukštį į gabalą nailoninio maišo ir nusiplovė rankas. Aš nieko nepasakiau apie auką. Tai kitų žmonių reikalas. Mes perlipome didžiulį dvigulį čiužinį, kurį iš naujo kimšo darbininkai. Atsidūrusi už nėrinių užuolaidos, Sukaina uždegė žvakę ir palenkusi nulašino ant grindų tris lašus vaško.

– Aš daug mąsčiau apie jūsų sapną, – pasakė ji.

– Mirties bausmę?

– Taip.

– Kaip manote, jis turi prasmę?

– Jis turi pradžią, vidurį, bet neturi pabaigos, – atsakė ji.

– Mirties bausmė ir yra pabaiga, – atsakiau.

– Ne, – atkakliai spyrėsi Sukaina, – pabaigos dar nebuvo.

– Tai ką?

– Jums reikia dar kartą įsileisti sapną į galvą. Jis jums seka pasaką.

– Kokią pasaką?

– Pasaką apie jūsų paties išgyvenimus.

– Bet aš niekada nesu skridęs stebuklingu kilimu!

Sukaina vėl palenkė žvakę, ant cementinių grindų paptelėjo dar keli vaško lašai.

– Sapnai yra kaip pasakos, – tarė ji, – o pasakos – kaip sapnai. Jie atspindi vieni kitus ir gydo protą, kai šis miega.

Sukaina nutilo, nes kitapus užuolaidos pasigirdo triukšmas. Panašu, jog dvigulio čiužinio savininkas ginčijosi, nesutikdamas su taisymo kaina. Kai triukšmas nurimo, aš paklausiau, kodėl *Dar Khalifa* kraujuoja.

Astrologė pažvelgė į mane bedugnėmis tarsi vandenynas žaliomis akimis.

– Jūs nesuprantate, tiesa?

– Ne, ne, aš nesuprantu.

– Jūsų namas ne toks kaip kiti namai, – atsakė ji, – tai ne tik sienos ir stogas, kuriuos matote. Jame gyvena dvasia, *baraka*, kuri kartais paliečia viduje esančius žmones.

– Nesuprantu.

– Kadaise *Dar Khalifa* stovėjo toli nuo Kasablankos, – pa-

sakė ji. – Jį pastatė būtent šioje vietoje kaip tik dėl to, kad ji toli nuo miesto. O kai aplink nebuvo lūšnyno, iš sodo galėjai matyti vandenyną. Tada ten buvo labai ramu.

– Ten ir dabar ramu, – gyniau aš namą.

– Tada buvo dar ramiau. – Ji nusišypsojo.

– Ir vis tiek aš nesuprantu, kur jūs sukate.

Sukaina tvirčiau susiveržė skarelę.

– *Dar Khalifa* – nepaprastas namas, – tarė ji.

Neramiai pažvelgiau į ją, stengdamasis suvokti, ką ji turi galvoje.

– Kas gi kitas jis galėtų būti? – paklausiau, netekdamas kantrybės.

– Prieglobstis, – atsakė ji. – Šventojo prieglobstis.

Stalius Marvanas lengvai įsiliejo į gyvenimą Kalifo rūmuose. Jis visada į darbą ateidavo laiku, mokėjo visus pralinksminti ir labai susidraugavo su Muradu. Juodu pasidarė tokie neišskiriami, kad Marvanas įprašė akląjį pasakotoją paviešėti savo paties namuose kitame lūšnyno gale. Jo pašiūrė turėjo didelį pranašumą – greta jos buvo nedidelis aptvaras, kuriame buvo galima rengti naktinius pasakų sekimo seansus.

Aš nerimavau, kad Osmanas ir Lokys nepamėgs atėjūno. Juk jie buvo susigiminiavę per santuoką, be to, Marvanas – berberas. Maroke kraujo ryšiai stipresni už grūdintą plieną. Bet mano nuostabai ir didžiuliam palengvėjimui, abu sargai priėmė Marvaną tarsi seniai nematytą, iš tolimų kelionių grįžusį brolį.

Ir dar kai kas mane labai stebino: Marvano protas. Iš pirmo žvilgsnio jis galėjo pasirodyti paprastas, niekuo neišsiskiriantis stalius, dabar dar ir sargas, bet iš tiesų buvo nepaprastai gabus.

Man pasisakė niekada oficialiai niekur nesimokęs, neišmokęs net skaityti.

– Mokyklą man atstojo senelė, – pasakė jis. – Ji mane išmokė beveik visko, ką žinau.

– Kur?

– Azru, kedrų miškuose. Mano seserys lankė mokyklą, bet manęs senelė nenorėjo į ją leisti.

– Kodėl?

– Todėl, kad ten mane būtų išmokę skaityti, sakė ji.

– Man atrodo, tai atžagarus požiūris, – tariau.

– Jums taip atrodo, nes jūs lankėte mokyklą. O jai mokėti skaityti buvo prakeikimas, užkertantis kelią gebėjimui mąstyti. – Marvanas nutilo ir pasirėmė ant grėblio. – Aš jums kai ką pasakysiu.

– Ką?

– Viską, ką žinau, esu išgirdęs. Gyvenime neperskaičiau nė vieno žodžio.

– Ir ką?

– Ir todėl aš kitaip matau pasaulį.

Rytietiškos kultūros, kuriai tikrai priklauso Marokas, šaknis – tikėjimas nesavanaudiškumu. Vakaruose apie tokius dalykus retai kalbama, dar rečiau sutiksi žmonių, kurie juos supranta. Jei nori būti nesavanaudiškas, anonimiškai aukosi labdarai, atsargiai žengsi žemės paviršiumi ir prieš pasirūpindamas savimi pirmiausia pasirūpinsi kitais – net visiškai nepažįstamais žmonėmis. Arabo supratimu, savastis – tai kliūtis, trukdanti tikrajai žmonijos pažangai. Gyvendamas Maroke aš nuolat susidurdavau su žmonėmis, nesavanaudiškumą pavertusiais

savo kasdienio gyvenimo principu. Šią savybę aš gerbiau labiau už visas kitas ir laikiau ją tikslu – galbūt nepasiekiamu, iki kurio ketinau kada nors priartėti. Pajutau, kad svarstau, ar ši mano širdyje gyvenančios pasakos paieška iš tiesų yra kaip nors susijusi su nesavanaudiškumu.

Kaip visada, geriausi mokytojai pasirodė mane supantys žmonės.

Vieną rytą paklausiau Zohros, ar ji nemačiusi šimto dirhamų, kuriuos išvakarėse buvau palikęs kelnių kišenėje. Ji regimai sunerimo, pasakė paieškosianti ir užbėgo laiptais aukštyn. Nusileido laikydama ištiestoje rankoje suglamžytą šimto dirhamų banknotą.

– Štai pinigai, pone, – pasakė ji.

Aš padėkojau.

Tos pačios dienos popietę Rachana rado tikrąjį šimto dirhamų banknotą, kurį aš buvau pametęs. Jis gulėjo ant naktinio staliuko prie mano lovos. Nenorėdama prikišti man išsiblaškymo, Zohra buvo pasirengusi paaukoti šimtą savo pačios dirhamų – didžiulę sumą, daugiau negu dešimt dolerių.

Mano tėvas nesavanaudiškumo ugdymą laikė pačiu svarbiausiu tikslu. Jis retai apie tai tiesiai kalbėdavo, bet stengėsi mus jo mokyti bent apylankomis. Kartais tai primindavo kelionę į kokią nors vietą, į kurią išsiruoši neturėdamas žemėlapio ir nežinodamas, kaip vadinasi tau reikalingas tikslas. Pasakos, atspindinčios tvirtą tarsi uola vertybių sistemą ir kultūrą, buvo puiki pagalbinė priemonė šiam tikslui atrasti.

Atsimenu, kaip vieną kartą atvykę į Maroką mes keliavome atgal Tanžero pusėn. Aš buvau gavęs smulkią monetą kišenpinigių. Sustojome turguje nusipirkti vaisių. Pakelėje pamačiau

išmaldos prašančią berankę moterį. Priešais ją stovėjo dubenėlis. Moters man labai pagailo, aš priėjau ir įmečiau į jos dubenėlį savo monetą.

Kai grįžome į automobilį, papasakojau tėvams, ką padariau. Tikėjausi būti pagirtas, išgirsti, kaip gerai pasielgiau. Bet tėvo veidas apniuko.

– Niekada neduok išmaldos tik dėl to, kad nori pasijusti geriau, – tarė jis. – Tikroji labdara nesavanaudiška.

Po tėvo mirties aš daugiau sužinojau apie jo paties nesavanaudiškumą. Išgirdę apie jo mirtį man rašė įvairūs žmonės ir pasakojo, kaip jis anonimiškai jiems padėjo ir kaip jie tik vėliau susivokė, kas buvęs tas geradarys.

Turbūt keisčiausias jo labdaros veiksmas buvo susijęs su Anglijos karaliene.

Atvykusi valstybės vizito į Artimuosius Rytus, jos didenybė karalienė Elžbieta dovanojo arabų valstybės vadovui įprastą dovaną – savo fotografiją su parašu sidabro rėmeliuose. Rytą gerdamas arbatą tėvas perskaitė apie šią dovaną ir turbūt labai sutriko. Arabo akimis tokia dovana – neskoningos savigyros viršūnė. Tėvas pasiėmė iš banko didelę sumą pinigų, už juos nupirko dovaną, tinkamesnę arabų karaliaus skoniui, ir karalienės vardu pasiuntė ją valstybės vadovui.

Vieną popietę Marvanas pamatė mane skaitantį sode. Kitaip negu Osmanas ir Lokys, jis visada būdavo pasirengęs pasišnekučiuoti. Priėjo, padavė man ranką ir palinkėjo ramybės.

– Kokia čia knyga? – paklausė jis.

– Skandinavų liaudies pasakos.

– Kokius jausmus ji kelia?

– Gerus, ji kelia gerus jausmus.

Marvanas prilietė savo akį piršto galiuku.

– O čia? – paklausė jis. – Koks jausmas čia?

– Akims?

– Taip.

– Geras jausmas.

– Bet kitoks.

– Kitoks negu kas?

– Kitoks negu tada, kai pasaką išgirstate ausimis.

Pirmosiomis Marvano darbo pas mus savaitėmis aš nejučiomis daug mąsčiau apie jo padėtį. Jį suformavo daug senesnė ir tam tikru požiūriu daug grynesnė sistema negu mane. Mūsų pasaulyje įprasta su panieka žvelgti į neraštingus žmones, nes manoma, kad jiems nepasiekiama gausybė knygose sukauptos informacijos. Iš dalies tai, žinoma, tiesa. Jau pačiame žodyje „neraštingas" aiškiai girdėti neigiamas atspalvis.

Tačiau sykiu būtent dėl neraštingumo beveik visą žmonijos istoriją mes esame tokie, kokie esame. Jei neturi rašytinės kalbos, tenka saugoti informaciją atmintyje. Užuot skaitęs, privalai kliautis tais, kurie turi šią informaciją – pasakotojais, kurie ją atskleis.

Dauguma klajoklių genčių dėl savo prigimties neturi rašto sistemos. Ir dėl to joms tik geriau. Ir pramogų, ir stimuliacijos jie pratę ieškoti vieni kituose. Pasakotojai, susigūžę prie stovyklos laužų, perduoda visiems kolektyvinę genties išmintį. Jų sakytinė tradicija glotni ir ištobulinta, kaip laiko nusvidinti upės akmenukai. Informacija įgauna papildomą matmenį, nes yra suvokiama ausimis, o ne akimis. Sėdi, žiūrį į laužo liepsnas, klausaisi, o tuo metu skleidžiasi vaizduotė.

Esu matęs, kaip pasakotojai skleidžia savo kerus Peru Amazonės džiunglių gilumoje ir Turkijos arbatinėse, Indijoje ir Afganistane. Esu jų radęs Papua Naujojoje Gvinėjoje, Patagonijoje, Kenijos Rifto slėnyje, Namibijoje ir Kazachstane. Visur jų poveikis vienodas. Jie tarsi lyno ėjikai balansuoja ant siaurutėlės tarsi plaukelis ribos tarp tikrovės ir išmonės, giedodami žadina primityviausią mūsų psichikos dalį. Mes negalime jų neįsileisti. Žodžiais jie mus pakeri, moko, perteikia žinias ir išmintį, kaip nutiko Marvanui.

Pasakos – tai bendroji visos žmonijos valiuta. Visos jos paklūsta tam pačiam modeliui, kad ir kur būtų atrastos. Neįmanoma paaiškinti, kodėl tokios pačios pasakos pasirodo įvairiose, skirtingų žemynų kultūrose. Kaip čia yra, kad panašių pasakų galima rasti Islandijoje ir ikikolumbinėje Amerikoje? Kaip nutiko, kad pasaka apie Pelenę laikoma europietiška, bet kartu tai Amerikos algonkinų genties indėnų folkloro dalis?

Mano tėvas sakydavo, kad pasakos suteikia klausytojui progą pabėgti nuo tikrovės, bet dar svarbiau, tvirtino jis, kad jos suteikia galimybių maksimaliai panaudoti proto galias. Atmetęs kasdienius suvaržymus, išlaisvinęs vaizduotę žmogus pasijunta gebąs aiškiau mąstyti.

Išmokite naudotis ausimis taip, kaip akimis, kalbėjo jis, ir pajusite ryšį su senoviniu žmonijos paveldu, nemiegančiam protui skirtu svajonių ir sapnų pasauliu.

DEŠIMT

Darbas – ne tai, kuo žmonės
pratę jį laikyti.
Tai nėra vien tik vyksmas,
regimas iš išorės.

Džalaludinas Rumi

Iš pradžių mintis, kad mūsų namas pastatytas ant šventojo žmogaus kapo, mane gerokai sutrikdė. Nenorėjau Rachanai nieko sakyti, kad tai nepasirodytų paskutinis lašas, galintis perpildyti jos kantrybės taurę. Nuo to laiko, kai apsigyvenome Maroke, mums teko perplaukti ištisus vandenynus sunkumų, pradedant skėriais ir baigiant nusipenėjusiomis žiurkėmis, pradedant policijos reidais ir baigiant džinais bei į gabalus sukapotomis negyvomis katėmis. Galų gale Rachana pradėjo apsiprasti su gyvenimu Kalifo rūmuose. Širdies gilumoje žinojau, kad ji tebesigaili palikusi įsivaizduojamą Londono ramybę ir tebesvajoja, kaip būtų buvę gerai likti gyventi mieguistame priemiestyje. Aš nuolat jai kartojau, kad gyvenimas be iššūkių ir mokytis skatinančių nuotykių – tai ne gyvenimas. Ir vis dėlto nenorėjau, kad dar viena nemaloni žinia sutrikdytų pusiausvyrą.

Todėl nutariau neaušinti burnos.

Kaip dažnai nutinka, aš pasijutau pagautas į spąstus Kasablankos, ar tiksliau – *Dar Khalifa*. Tarnaitės, sargai, nesibaigiantys darbininkai, srūte srūvantys į namus tarsi Atlanto potvynio bangos, pančiojo mus nuolatiniais reikalavimais. Aš troškau leistis į kelią, ieškoti savo širdyje glūdinčios pasakos, bet kas kartą, kai pamėgindavau išsilaisvinti, milžiniška banga blokšdavo mane atgal.

Netikėtai vieną rytą man iš Tanžero paskambino nepažįstamas žmogus. Jis kalbėjo itališkai, silpnu, vos girdimu balsu; pareiškė tuojau paaiškinsiąs, kas esąs.

Prieš mėnesį mane buvo užspeitęs į kampą keliaujantis prekiautojas. Kažin kokiais būdais jam pavyko prasibrauti pro apsauginį lūšnyno barjerą ir patekti į mūsų namus. Jis garsiai pabeldė į duris. Aš nuėjau pažiūrėti, kas ten. Prekiautojas laikė rankoje apdaužytą vinilinį lagaminą, vilkėjo apspurusiu purpuro spalvos kostiumu, po jo akimis tamsavo ratilai. Dar jam neprasižiojus jau supratau, kad jis nori ką nors parduoti. Tai buvo matyti iš jo pirštų. Jie nerimastingai krutėjo, tarsi tikėdamiesi pakerėti mane neatsispiriamais prekių pasiūlymais.

Prekiautojas siūbtelėjo į priekį ir įspaudė man į delną savo vizitinę kortelę.

– Ko jums reikia? – paklausė jis.

Aš pažvelgiau į jį, svarstydamas, kaip išsisukti, nepasirodžius pernelyg nemandagiam.

– Man reikia dirbti savo darbą, – atsakiau.

Žmogus, kurio kortelėje buvo įrašyta, kad jis vardu Abdulas Hafizas, atidarė savo nunešiotą lagaminėlį ir ištraukė iš jo saują lankstinukų.

– Sakykite, ko jums reikia, aš visko turiu, – kupinas pasitikėjimo pareiškė jis. – Jei namuose yra žiurkių, jei užsikimšo nuotekų vamzdis, jei jus kamuoja pleiskanos ar votys – sakykite, išspręsiu visas problemas.

– Žiurkių mes turėjome, – atsakiau, – bet jas, regis, jau pavyko išvaikyti, nes dukart per savaitę iš *bidonville* kaimynų nuomojamės katę. Nuotekas, jei užsikemša, išvalo sargai. Na, o su pleiskanomis ir votimis... – nutęsiau, – šiaip taip susidorojame.

Padėkojau prekiautojui, žengiau atgal į namus ir uždariau lauko duris.

Kuris nors kitas visuomenės narys gal susidrovėtų, jei jam prieš nosį būtų užtrenktos durys. Tačiau prekiautojui tai tas pats, tarsi jam kas numestų pirštinę, kviesdamas dvikovon.

Apsigręžiau, ketindamas grįžti į biblioteką prie savo knygos. Į duris dar kartą garsiai dunkstelėjo. Aš laikausi požiūrio, kad kiekvienas žmogus nusipelno šiek tiek dėmesio, net pardavėjas, prekiaujantis niekam nereikalingomis prekėmis. Tad antrą kartą atidariau duris.

Abdulas Hafizas iš kitos pusės slenksčio bedė į mane krutančiu pirštu.

– Žinau, – grėsmingai pareiškė jis, – aš pats atspėjau.

– Ką atspėjote?

– Ko jums reikia.

Aš giliai įkvėpiau oro.

– Jums reikia elektrinio skustuvo, – tarė jis.

– Ne, nereikia.

Jau norėjau vėl uždaryti duris, bet prekiautojas išsitraukė iš lagaminėlio bloknotą.

– Užrašykite, ko jums reikia, – paliepė jis.

– Bet man nieko nereikia.

Abdulas Hafizas nusibraukė plauką nuo savo purpurinio kostiumo atlapo.

– Visiems ko nors reikia, – atsakė jis.

Tada aš prisiminiau. Iš tiesų labai norėjau surasti vieną dalyką – originalų Ričardo Bartono išverstų „Tūkstančio ir vienos nakties" pasakų leidimą, tokį, kokį mano tėvas atidavė savajam svečiui. Užrašiau bloknote knygos pavadinimą ir bibliografines smulkmenas. Abdulas Hafizas prisimerkęs perskaitė, ką užrašiau, paprašė mano telefono numerio ir klaktelėjęs sagtimis uždarė lagaminėlį.

Paspaudęs man ranką, jis apsigręžė ir dumblotu takeliu nužingsniavo atgal į lūšnyną. Nesitikėjau dar kada nors apie jį išgirsti. Galimybių, kad Maroke esama didžiojo Bartono veikalo pirmo leidimo, tikrai mažai; tikimybė, kad jį kas nors norėtų parduoti – viena iš milijono.

Tad juo labiau nustebau, sulaukęs skambučio iš Tanžero.

– Ponas Šachas? – telefonu paklausė balsas itališkai.

– Taip, aš Tahiras Šachas.

– Pone Šachai, aš turiu tas knygas.

– Kokias knygas?

– Kurias surasti prašėte Abdulą Hafizą.

Prieš sėsdamas į Tanžero traukinį aš užsukau pas batsiuvį, nešinas dar viena pora batų. Senasis amatininkas sėdėjo susigūžęs nuo šalčio, žemai ant raukšlėtos kaktos užsitraukęs mėlyną vilnonę kepuraitę. Jis ilgai mane sveikino, tarsi seną draugą. Paklausė, koks mano vardas. Aš jam pasakiau.

– Aš jus vadinsiu Tahiru, – pasakė jis, – o jūs turite mane vadinti Nuredinu.

– Man bus didelė garbė.

Batsiuvys apsilaižė viršutinę lūpą.

– Ar atnešėte man dar vieną lobį? – paklausė.

Pasirausęs krepšyje, ištraukiau iš jo rudus zomšos batus. Jų padai buvo visiškai nudėvėti. Atsiprašiau, kad taip prastai prižiūriu apavą. Senojo batsiuvio akys ryškiai suspindo. Jis paėmė batus po vieną, nykščiu perbraukė siūles.

– Jūsų pėdos pažįsta prabangą, – tarė jis.

– Važiuoju į Tanžerą nusipirkti knygų, – paaiškinau, – grįšiu po trijų ar keturių dienų.

– Batai jau bus pataisyti, jei Dievas panorės, – atsakė batsiuvys ir įkišo batus į vieną iš nišų sau už nugaros.

Jau norėjau išeiti, bet senis palietė pirštu mano rankogalį.

– Gal atnešite knygas man parodyti? – paklausė jis.

Tanžeras mano širdyje užima ypatingą vietą. Ten gyveno mano senelis, paskui mirė, stačioje *rue de la Plage* prie savo vilos partrenktas apsisukančio sunkvežimio, gabenusio kokakolą. Senelis buvo afganas, vardu Ikbalis Ali Šachas. Didžiąją gyvenimo dalį jis keliavo po Artimuosius Rytus ir Vidurinę Aziją, rašė knygas apie pasaulius, kuriuos atrado. Kai dar nesulaukusi šešiasdešimties nuo vėžio mirė jo žmona, jis neapsakomai nuliūdo. Prikrovęs pilną laivo konteinerį knygų išplaukė į Maroką, nes tai buvo vienintelė jam į galvą atėjusi šalis, kurioje jie niekada nebuvo lankęsi drauge.

Kiekvieną kartą atvažiavęs į Tanžerą aš pajuntu, kad senelis yra greta. Įsivaizduoju, kad matau jį kopiantį į kalvą, sėdintį

prie savo įprasto staliuko *Café France*, arba neskubiai žingsniuojantį pro *Cecil* viešbutį palmėmis apaugusia pakrantės promenada. Jam būdingas neryškus, įmantrus stilius, jungiantis Rytus ir Vakarus, puikiausiai tiko miestui, kuriame jis praleido paskutinį gyvenimo dešimtmetį.

Pasakų sekimo estafetę senelis perdavė mano tėvui, o pats ją prieš šimtą metų buvo gavęs iš savo tėvo, navabo Amdžedo Ali Šacho.

Buvau tik trejų metų, kai senelis žuvo, tačiau lyg per miglą jį prisimenu, senyvą žmogų geltonoje pavakarės šviesoje, sėdintį savo terasoje apsuptą klausytojų. Ilgiau gyvendamas Maroke ėmiau geriau suprasti jo meilę šiai karalystei ir tai, kaip ji jam priminė gimtinę.

Jis užaugo Sardanoje, mūsų šeimos valdose Šiaurės Indijoje, taip pat dar mūsų protėviams priklausiusioje kalnų tvirtovėje Afganistane, Hindukuše. Jo vaikystė buvo nuspalvinta sodriomis rytietiško folkloro spalvomis, pilna pasakų apie didvyrius ir piktavalius niekšus, „Tūkstančio ir vienos nakties" pasaulį primenančioje aplinkoje.

Kaip ir jo tėvas prieš jį, senelis buvo išmokytas mąstyti ir mokytis pasitelkus pasakų matricą. Pasakas jis laikė informacijos šaltiniu, mąstymą skatinančiu įrankiu, estafetės lazdele, kurią būtina perduoti kitoms kartoms.

Traukinys sustojo naujajame Tanžero terminale už mylios ar dviejų nuo miesto. Buvo drėgna žiemos diena, per sąsiaurį nuo Ispanijos pūtė žvarbus, kiaurai skrodžiantis vėjas. Sekdamas kitų keleivių pavyzdžiu, aš nenusileidau į požeminį perėjimą, bet nuskubėjau tiesiai per bėgius, nekreipdamas dėmesio į artėjančius traukinius.

Joks sveiko proto marokietis niekada neis aplinkiniu keliu, jei galima kirsti skersai.

Surinkau pardavėjo man duotą žmogaus, vardu senjoras Benitas, numerį: tai jis neva parduoda Bartono „Tūkstančio ir vienos nakties" pirmą leidimą. Niekas neatsakė. Pamėginau dar kartą, ir mechaninis balsas iš pradžių prancūziškai, paskui arabiškai man pranešė, jog šis numeris nebenaudojamas. Pasikviečiau taksi.

– Į *Continental* viešbutį, – paliepiau.

Negali būti nė vieno XX a. kelionių rašytojo, kurio bent šiek tiek nebūtų paveikęs Ričardo Frensio Bartono gyvenimas. Jis buvo daugybės sričių meistras, stulbinamų gebėjimų žmogus, iki dugno išnaudojęs savo kūno ir sielos išteklius. Šiais laikais jis būtų laikomas rasistu, seksistu, neįsivaizduojamai politiškai nekorektišku; tačiau šį žmogų varė į priekį šėtoniški motyvai.

Nepaisydamas Bartono asmenybės ydų, aš jį laikau nugalėtoju, savotišku gyvenimo pavyzdžiu ir modeliu. Kai būdamas paauglys perskaičiau jo „Pirmuosius žingsnius Rytų Afrikoje" [*First Footsteps in East Africa*], nukeliavau į Afriką ir gyvenau ten trejus metus. Paskui nuplaukiau į Santoso uostą Brazilijoje, kur Bartonas buvo paskirtas diplomatu. Tada aplankiau Islandiją, Triestą ir Solt Leik Sitį – visos šios vietovės buvo paženklintos Bartono žemėlapyje. Pradėjau mokytis fechtavimo, nes tai buvo jo aistra, įstojau Londone į *Athenaeum* klubą, nes Bartonas jam priklausė, ir būdamas jaunavedys už visas mūsų bendras santaupas nusipirkau slaptą jo ranka rašytą ataskaitą, kurioje buvo smulkiai išvardyti Zanzibaro sultono turtai.

Taksi važiavo palei pakrantės promenadą, pravažiavo uostą, pakilo į kalvą ir siaurėjančiomis, gyvomis gatvelėmis artėjo prie *Continental* viešbučio. Žinojau šį viešbutį, nes jame buvo apsistojęs Ričardas Bartonas: laukė atvykstant kantriosios savo žmonos Izabelės ir vertė „Tūkstantį ir vieną naktį". Tai didingas, kampuotas, milžiniško dydžio pastatas, tarsi besišypsantis kitapus sąsiaurio plytinčiai Ispanijai, stovintis čia jau daugiau negu šimtą metų.

Viešbutyje, kaip paprastai, buvo gausu turistinio kičo, nuolankios išvaizdos nešikų, sienos ir kilimai įspūdingai aptriušę. Jis tikrai nebuvo labai pasikeitęs nuo 1985 metų gruodžio, kai čia atvyko Bartonas su savo kelionės skryniomis, prikrautomis knygų bei dokumentų.

Paprašiau vienviečio kambario. Raudonmedžio paviršiumi slystelėjo raktas, pirštas parodė laiptų pusėn.

– Penktas aukštas, – tarė registratorius.

– Ar yra liftas?

– Tikrai ne, pone.

Mane apėmė jausmas, kad tik visiškai bebaimis keliautojas sutiktų taikstytis su *Continental* viešbučiu. Laiptai priminė stačią kalnų perėją: ypač gilios pakopos pasakote pasakojo apie juos įrengusius tvirtus, užsigrūdinusius Viktorijos laikų žmones. Užlipęs į viršų radau savo kambarį, iš esmės beveik nišą, įsispraudusią tarp dviejų kitų numerių, visą išdažytą raudonųjų apelsinų spalva. Atsukau čiaupą, norėdamas nusiprausti veidą. Vandens nebuvo.

Tais pačiais laiptais grįžau į registratūrą ir vėl surinkau prekiautojo duotą telefono numerį. Prisiskambinti ir vėl nepavyko. Registratorius pareikalavo pasakyti, kam skambinu.

– Tokiam žmogui, kuris nori parduoti knygas, – atsakiau.

– Knygas?

– Taip, Ričardo Bartono knygas.

– Jūs gal aktorius, pone? – pasiteiravo registratorius.

– Ne, knygos ne aktoriaus*, – atsakiau. – Yra kitas Ričardas Bartonas. Jis buvo keliautojas. Tiesą sakant, kadaise buvo čia apsistojęs.

– Pernai?

– Ne, tikrai ne pernai. Seniau.

– Užpernai?

– Ne, jau daugiau negu prieš šimtą metų, – paaiškinau.

Registratorius apatiniais dantimis pašukavo ūsus.

– Tai kaip jūs dabar tikitės jį surasti? – paklausė jis.

Tai buvo vienas iš tų beprasmiškų pokalbių, kurie įstringa galvoje ir kuriuos paskui be galo prisimeni kur nors toli važiuodamas autobusu. Aš parodžiau registratoriui telefono numerį ir vardą.

– A, senjoras Benitas, – supratingai ištarė jis ir delnu spustelėjo skambutį.

Pasirodė klusnus pasiuntinukas didžiulėmis kojomis.

– Ibrahimas jums parodys, – pasakė registratorius.

Kantriai sekdamas paskui dideles Ibrahimo pėdas stačiu šlaitu, vedančiu link Tanžero medinos viršaus, aš dar kartą pasižadėjau sau nepamiršti, kaip funkcionuoja arabų pasaulis. Europoje mes braunamės tiesiai, reikalaudami atsakymų į aiškius klausimus, o Rytuose veikia daug senesnė aplinkkelių sistema,

* Turimas galvoje vertėjo bendravardis ir bendrapavardis Holivudo aktorius Richardas Burtonas, vienas iš Elizabeth Taylor vyrų, vaidinęs su ja filme „Kleopatra“ (čia ir toliau – vertėjos pastabos).

kurioje net trumpas, visiškai beprasmiškas pokalbis gali atverti paauksuotas duris.

Beveik už mylios nuo *Continental* viešbučio pasiuntinukas Ibrahimas staiga sustingo tarsi įkastas. Jis pasisuko stačiu kampu į kairę ir atsidūrė priešais paprastas duris, nudažytas blizgančiais baltais dažais. Ištiesė ranką. Aš įdėjau jam į delną tinkamą atlygį.

– Senjoras Benitas nemėgsta moterų, – pasakė jis.

Padėkojau už informaciją ir pabeldžiau į duris. Pro pašto dėžutės plyšį išgirdau šuns urzgimą, triukšmą lydėjo figų kvapas. Paskui tvirta ranka atstūmė šunį, šis vaitodamas nutolo. Tada pasigirdo kankinamai lėti pavargusio seno žmogaus žingsniai, spynoje pasisuko raktas, atgal pasitraukė aprūdiję vyriai.

Durims plačiai atsidarius, figų kvapas sustiprėjo. Senjoras Benitas perlipo slenkstį ir atsidūrė saulės šviesoje. Visi jo judesiai buvo tarsi sulėtinti, tad turėjau marias laiko gerai į juos įsižiūrėti. Tai buvo tikra senojo Tanžero iškasena. Vilkintis puikiai išlygintu šviesios drobės kostiumu, kišenėlėje prie krūtinės plevena ciklamenų spalvos skepetaitė – liesas jo siluetas tiesiog žilpino žiūrovo akis. Niekur nė gramo nereikalingų riebalų. Veidas, rankos ir visa oda, kiek jos buvo matyti, atrodė blyški kaip kostiumas, beveik sidabro pilkumo. Ištiesiau ranką. Senjoras Benitas trumpai palaikė suėmęs mano pirštų galiukus ir prisimerkęs žvelgė į mane.

– *Bonjour,* – pasakė.

– Aš atėjau dėl „Tūkstančio ir vienos nakties".

– Prašom užeiti.

Sulėtinęs judesius nusekiau paskui šviesios drobės įrėmintą siluetą pro duris, praėjau miniatiūrinį aštriadantį šunelį ir atsi-

dūriau erdvioje viloje, iš vidaus ir iš lauko nudažytoje balkšva spalva. Pastatas ne tiek priminė gyvenamą namą, kiek atviro malonumų ieškojimo ir falinio meno šventyklą. Kiekvieną erdvės centimetrą puošė skulptūros, eskizai ir paveikslai, skirti vyriškumo studijoms.

Senasis italas nuvedė mane į saloną, dailių proporcijų kambarį, puoštą dideliais ir mažais falais. Čia buvo falų, nutrauktų nuo graikiškų skulptūrų, falų portretų, tapytų aliejiniais dažais, eskizų anglimi, o ant įmantrios židinio atbrailos stovėjo falas, sukonstruotas iš vielų ir papūgos plunksnų.

– Mes kalbėjome telefonu, – ištariau, kai mudu susėdome salone. Šis sakinys buvo skirtas nutraukti nejaukią tylą ir nuraminti falinių puošmenų man keliamą nesmagumą.

Senjoras Benitas išlygino raukšlelę savo šviesios drobės marškiniuose. Jis oriai priėjo prie lango, kuriame blausiai švytėjo tolimas žiemiškas Gibraltaras, ir atsigręžė.

– Turiu butelį gero portveino, – pasakė jis. – Šešiasdešimt trečiųjų metų *Sandeman*.

Jis atkėlė puošnaus kambarinio gaublio šiaurinį pusrutulį, po kuriuo pasirodė įrengtas baras. Pelenų spalvos pirštais ištraukė butelį ir pripylė dvi taures.

Benitas pakėlė portveiną prie lūpų.

– Dėkui Dievui už Iberijos pusiasalį, – tyliai ištarė jis.

– Gal galėčiau apžiūrėti knygas?

Senasis italas smakru mostelėjo į tolimajame kambario kampe įrengtas knygų lentynas.

– Prašom, – tarė jis.

Peržvelgiau lentyną. Joje buvo gal kokie penki šimtai knygų, pusė iš jų įvairiausiomis pasaulio kalbomis buvo skirta falams;

kita pusė – Afrikos tyrinėjimams. Ties savo kulkšnimis radau sustatytus dešimt tomų, ant kurių juodų audeklo nugarėlių buvo auksu įspausta *Alf Layla wa Layla*, „Tūkstantis ir viena naktis".

– Nagi, ištraukite jas, – paragino italas.

Pasilenkiau ir iš abiejų pusių ištraukiau po vieną knygą. Tada atsargiai užkišau pirštus už pasakų rinkinio ir po vieną išėmiau visus tomus. Įrišimas buvo puikus, knygos išsilaikiusios kone tobulai. Atverčiau pirmą tomą. Jo pradžioje buvo minimas Indijos miestas Benaresas, toliau įrašyta data romėniškais skaitmenimis MDCCCLXXXV, arba 1885 m. Ir pastaba: „Išleido Kamašastros draugija, platinama tik prenumeratos būdu."

– Išspausdino du tūkstančius egzempliorių, – pasakė Benitas, pripildydamas taures. – Išleidęs pirmus dešimt tomų, Bartonas vėliau išleido dar šešis – „Papildymus".

– Iš tiesų juos spausdino Londone, Stok Niujingtone, – tariau.

Italas prisidėjo ranką prie širdies.

– Cenzūra ir policija, – neaiškiai ištarė jis. – Ir prieš tai, ir paskui jie nepalikdavo gerų žmonių ramybėje.

– Niekaip nesuprantu, kaip prekiautojas Abdulas Hafizas jus surado.

Benitas aplinkiniais keliais patraukė prie lentynos, pakeliui paglostydamas milžinišką romėnišką falą. Sustojo tik tada, kai buvo prie pat manęs, mūsų veidus skyrė kokie trys coliai.

– Tinklas, – atsakė jis.

Aš žingtelėjau atgal, o jis – į priekį, tarsi tango šokėjas, paklusdamas partnerio vedimui. Pajutau, kad nugara remiuosi į knygų lentyną.

– Tai jūs irgi prekiautojas?

Benitas mirktelėjo.

– Kolekcininkas, – atsakė jis. – Dėl to ir palaikau ryšius su Tinklu.

– Kas tas Tinklas?

– Tai grupė žmonių, kurie sieja kitus žmones, – atsakė jis. – Tuos, kuriems ko nors reikia, ir tuos, kurie ko nors nori.

– O kur jis yra, tas Tinklas?

Italas apvertė delnus aukštyn ir plačiai išskėtė rankas.

– Aplink mus, – paaiškino.

– Bet kaip jums prireikė... parduoti tokias vertingas knygas?

Benitas dirstelėjo žemyn, į savo baltus medžiaginius batus.

– Tai būtinumas, kurį lemia tam tikri gyvenimo standartai, – atsakė jis. – Paklauskite bet kurio kolekcininko, ir jis jums pasakys.

– Ką pasakys?

– Pasakys, kad nėra jokios prasmės visa tai laikyti namuose, jei negali retkarčiais išgerti taurelės gero portveino.

Kokią valandą pasišnekučiavus aš sukaupiau drąsą ir pasiteiravau, kiek kainuoja knygos. Jutau, kad Benitas gyveno Tanžere dar tais senais laikais, kai rašytojo Polo Baulzo [Paul Bowles] salonas traukė čia didžiuosius bitnikų kartos rašytojus. Kaip tikras Maroko senbuvis, jis gerai išmanė protokolą. Kitaip negu Vakaruose, kur derantis pirmiausia klausiama kainos, Rytuose sandoriai sudaromi gerokai subtiliau. Pirmiausia reikia paskelbti, kad norite nusipirkti kokį nors daiktą. Tada jį apžiūrite ir tik tuomet teiraujatės, kiek jis galėtų kainuoti.

Italas ne iš karto pasakė kainą.

Pro dviejų tūkstantmečių falinio meno kolekciją jis nužingsniavo prie lango ir įsižiūrėjo į lietų.

– Apsigyvenau šiame name, kai jūs dar gimęs nebuvote, – prakalbo jis. – Tanžeras dabar miega. Bet tais laikais jis nesumerkdavo akių. Čia virte virė gyvenimas, miestas tryško gyvybe tarytum keistybių pilnas cirkas. – Jis ištiesė ranką ir tarsi pasvėrė savo žodžius. – Tinkle išgirdau, kad vienam jaunam žmogui, rašytojui, gyvenime trūksta vienintelio dalyko, – pasakė jis. – Paprašytas užrašyti tai popieriuje, jis užrašė knygos pavadinimą. Įsivaizduokite, kaip aš pasijutau... juk tai, apie ką jis svajoja, guli mano namuose ir dulka be jokios naudos.

Benitas sumurmėjo kainą – apytikriai ketvirtadalį rinkos kainos. Aš jam padėkojau ir išrašiau čekį. Jis lėtai nuėjo per kambarį prie elegantiško darbastalio lenktomis kojelėmis, atidarė vieną iš miniatiūrinių stalčiukų, ištraukė iš jo sulamdytą popierėlį, atžingsniavo prie manęs ir padavė. Popierėlyje mano ranka buvo užrašyti žodžiai: „Ričardo Bartono „Arabiškos naktys", Benareso leidimas, 1885 m."

Italas kolekcininkas vėl įsižiūrėjo į lietų.

– Gal rytoj galėtume papietauti, – pašnibždomis pasiūlė jis. – Žinau gerą vietelę, kur skaniai gamina žuvį.

Kitą rytą, atitraukus *Continental* viešbučio kambario užuolaidas, mane tiesiog apakino kanarėlės geltonumo šviesos srautas. Prisidėjau ranką prie kaktos ir įsižiūrėjau į keltus, kursuojančius sąsiauriu. Tanžeras – tai Europos, Afrikos ir Arabijos mišinys. Šis miestas toks žavus ir įmantrus, kad jame gyvenantys žmonės kartais pamiršta, kaip stulbinamai jiems pasisekė.

Nekantraudamas kuo greičiau eiti apsižiūrėti, nulipau stačiais laiptais ir pamačiau registratorių, pusryčiaujantį prie savo stalo. Jis sumurmėjo pasisveikinimą, pasilenkė, atidarė spintelę ir ištraukė tamsius akinius subraižytais stiklais.

– Laikome juos ypatingiems svečiams, – su pasibjaurėjimu ištarė jis.

Aš jam padėkojau ir padrąsintas savo ypatingos padėties suvokimo žengiau į gatvę. Trisdešimt minučių klaidžiojau tai į vieną pusę, tai į kitą, paskui vėl atgal, kol galų gale, be galo ieškojęs, sukiojęsis ir grįžinėjęs iš aklagatvių, išėjau į *Grand Socco*, didžiąją Tanžero aikštę.

Grand Socco, įsispraudusi pačiame senosios medinos kampe, yra tikra Rytų ir Vakarų kryžkelė. Joje stovi nuo prekių lūžtantys prekystaliai, kavinės, pilnutėlės šiurkščių, su niekuo nesiterliojančių vyrų, fontanai, suoleliai ir didinga mečetė. Yra ir vartai, vedantys į pavėsingus medinos skersgatvius.

1885 metų žiemą Bartonas pro šiuos vartus įėjo į aikštę. Jis dirbo prie savo didžiojo vertimo ir nutarė pakvėpuoti grynu oru. Viena iš jo atvykimo į Maroką priežasčių buvo noras ištyrinėti šalį. Jis seniai svajojo tapti Britanijos ambasadoriumi Maroke, o neseniai pasirodė ženklų, rodančių, jog paskyrimo neteks ilgai laukti. Dvidešimt penkerius metus išdirbęs konsulato tarnyboje Bartonas taip ir nesulaukė paaukštinimo, nors patį ministrą pirmininką laikė asmeniniu draugu. Dėl savo diplomatinės karjeros sąstingio jis kaltino vieną prieš keturis dešimtmečius parašytą ataskaitą – tuo metu, dirbdamas pas serą Čarlzą Napjė, jis smulkiai aprašė vyrų viešnamį Karačyje, kur buvo siūlomos eunuchų ir jaunų berniukų paslaugos.

Pirmas „Arabiškų pasakų" tomas pasirodė antrą rugsėjo savaitę, likus trims mėnesiams iki Bartono atvykimo į Tanžerą, ir sulaukė didžiulio žiniasklaidos dėmesio. Vėliau kas mėnesį ar du būdavo užbaigiamas, paskui išspausdinamas ir išsiuntinėjamas tiesiai prenumeratoriams dar vienas rinkinio tomas. Pirmosios recenzijos buvo labai teigiamos, nė vienas prenumeratorius nepareikalavo grąžinti pinigų. Vis dėlto, nepaisant gerų atsiliepimų, Bartonas veikiausiai kunkuliavo perskaitęs straipsnį, kuris pasirodė garbingame laikraštyje *Edinburgh Review*. Jo korespondentas Haris Rivas [Harry Reeve] rašė: „Turbūt nė vienas europietis iki šiol nėra surinkęs tokio pasibaisėtino iškrypusių papročių ir nuodėmių statistikos rinkinio. Joks padorus džentelmenas nenorės, kad šis veikalas ilgai stovėtų jo knygų lentynoje... Galano leidimas skirtas vaikų kambariui, Leino – darbo kabinetui, o Bartono vertimą reikia išmesti į šiukšlių krūvą."

Nuo drėgnos Tanžero žiemos paaštrėjo Bartono podagros priepuoliai. Miestas jam nelabai patiko, tad gal ir neblogai, kad ambasadoriaus vietos jis negavo. Jis rašė Džonui Peinui, kitam „Arabiškų pasakų" vertėjui: „Tanžeras bjaurus, bet jame gera dirbti." Dešimtame pasakų tome yra Bartono pateiktas *Grand Socco* aprašymas. Jis rašė, kad visos kavinės uždarytos po to, kai vienoje iš jų įvykdyta žmogžudystė. Nuolatiniams klientams teko gerti kavą ir rūkyti kifą tiesiai gatvėse, nors tai ir buvo labai nepatogu.

Ten jis ir rado pasakotoją, užsiimantį savo amatu. Bartonas, niekam negailėdavęs aštraus žodžio, nepalankiai atsiliepia apie aikštę, kaip ir apie patį miestą, kuriame ji yra. Jis rašo: „Aikštė nuožulni ir nešvari; tai ji slidi nuo gleivėto purvo, tai dul-

ka dvokiančiu smėliu, išvagota grioviais ir pūvančiais kapais, pilna apleistų pašiūrių, pastogių ir apiplyšusių palapinių, joje knibžda moterų, primenančių senų skudurų krūvas."

Pasakotojas sulaukė kiek palankesnio vertinimo: „Jis kalba lėtai, pabrėždamas kiekvieną žodį, paįvairindamas pasakojimą garsiais šūkčiojimais, gausia vaidyba ir komiškiausiomis grimasomis: priartėja, nutolsta ir sukasi vietoje, kiekvieną pasakojimo dalį iliustruodamas pantomima; o jo balsas ir judesiai tokie išraiškingi, kad net europiečiai, nemokantys nė žodžio arabiškai, įstengia nuspėti pasakos prasmę. Klausytojai stovi užkandę žadą, nejudėdami, stebindami praeivius naivumu ir nuoširdumu, slepiamu po šiurkščia laukinių išvaizda."

Deja, pasakotojų nebebuvo matyti. Aš apžvelgiau visą aikštę, stengdamasis įsidėmėti smulkmenas, svarstydamas, kaip pasikeitė jos atmosfera per daugiau negu šimtą metų nuo tada, kai čia stovėjo Bartonas. Viena aiškiai regima permaina buvo pasakiškasis *Cinema Rif.*

Rif kino teatras, neseniai atgavęs ankstesnį šlovingą grožį, yra tikras *art deco* perlas, menantis laikus, kai Maroko Karalystė buvo Prancūzijos protektoratas. Atsisėdęs ant suolelio priešais aš užmerkiau akis ir leidausi minčių nunešamas į praeitį. Regėjau pro šalį riedančius prabangius limuzinus, audinių kailinius ir ryškiai raudonus lūpų dažus, aukštyn sušukuotus, briliantinu išteptus vyrų plaukus ir fotografų blykstes filmo premjeros vakarą.

Netoliese pasigirdę vaikų balsai grąžino mane į dabartį.

Ant kito suolelio galo sėdėjo penki berniūkščiai. Apsirengę nudėvėtais drabužiais, gerokai apskretę purvais. Jų vadas kažką greitai pasakė. Visi ėmė versti kišenes ir dėti į krūvą savo

turtus: šešis stiklo rutuliukus, keturis butelių dangtelius, dažytą šakigalį, atšipusį lenktinį peiliuką ir keletą monetų. Monetas sudėjo atskirai. Trys berniūkščiai ėmė ginčytis, rėkti vienas ant kito. Ginčas virto peštynėmis. Staiga vienas iš vyresnių berniūkščių užsipuolė mažiausią. Jie parkrito ant purvinos žemės, mojuodami kumščiais. Vadas išskyrė peštukus. Visas monetas jis atidavė mažiausiam berniukui, kurio marškiniai besipešant perplyšo, ir nusiuntė jį į kiną.

Kiti berniūkščiai pradėjo žaisti rutuliukais.

Aš paklausiau, kodėl tik vienas iš jų nuėjo į kiną. Vadas pakėlė į mane rusvas akis, kuriose atsispindėjo šviesa.

– Mes turime pinigų tik vienam bilietui į dieninį seansą, pone, – atsakė jis. – Todėl nusiuntėme Achmedą. Visada siunčiame Achmedą.

– Kodėl?

Vadas mestelėjo akmenuką į purvą.

– Nes Achmedo atmintis geriausia, – atsakė jis.

VIENUOLIKA

Alchemikas miršta kančiose,
kupinas apmaudo,
O kvailys griuvėsiuose atranda lobį.

Saadis iš Širazo

Senjoras Benitas pakėlė prie lūpų šakutę su gabalėliu keptos kardžuvės ir droviai nuleido akis. Mes sėdėjome plačioje terasoje, žvelgėme tiesiai į sąsiaurį ir pietavome restoranėlyje, garsėjančiame žuvų patiekalais. Visi kiti staliukai buvo tušti, beveik galėjai pamanyti, kad senasis kolekcininkas tyčia užsakė visą terasą, kad niekas netrukdytų.

– Vakarėliai būdavo neapsakomai dekadentiški, – pasakė jis. – Šokdavome visą naktį, iki saulės patekėjimo, maudydavomės atšaldytame šampane.

– O kaip jūs išvis atvažiavote į Tanžerą?

Benitas nugėrė *muscadet.*

– Iš meilės, – atsakė jis.

Priėjo padavėjas, įpylė mums vandens, paskui vyno, pasisukiojo aplinkui tarsi juoda ir balta peteliškė ir nutolo.

– Tanžeras – miestas, pastatytas ant skandalo, – pasakė

Benitas, kai padavėjas jau buvo toliau ir nebegirdėjo, ką kalbame. – Jei kas nors jums mėgins įrodinėti priešingai, klys. Visi, kuriuos matote, pradedant šiuo padavėju ir baigiant žvejais, uoste pardavinėjančiais krabus... visi yra jo dalyviai.

– Ko dalyviai?

– Žinoma, skandalo.

Aš paklausiau, kuo baigėsi ana meilė.

Italas šiek tiek pasilenkė į priekį, šviesios drobės švarkas labiau aptempė nugarą.

– Tikra meilė paliečia žmogaus širdį tik kartą gyvenime, – pasakė jis. – Manąją ji palietė labai seniai, Milane. Sutikau ten jauną jūrininką – aukštą, šviesiaplaukį, visapusiškai tobulą, tokį tobulą, kad negalite nė įsivaizduoti. Jis buvo paskirtas į Tanžerą. Aš patraukiau jam iš paskos. Mudu buvome tarsi dvi vieno vaisiaus puselės. Visą laiką būdavome kartu, niekada nesiskyrėme. Gyvenome svajonių pasaulyje. Bet visos svajonės kada nors baigiasi.

Senjoras Benitas nugėrė baltojo vyno ir pateliūskavo jį burnoje.

– Kas nutiko jūrininkui?

– Jis paskendo.

– Kur?

– Ana ten, netoli tų uolų.

Mudu nutilome, valgėme žuvį ir stengėmės mąstyti apie geresnius laikus. Paklausiau Benito, kodėl jis pasiliko Maroke. Prieš atsakydamas jis ilgokai pagalvojo.

– Dėl čionykščio gyvenimo, – pagaliau atsakė jis, – ir dėl to, kad žingsniuodamas šio miesto gatvėmis aš tarsi keliauju laike, nuklystu į Harūno ar Rašido pasaulį.

– „Tūkstančio ir vienos nakties“?

– Taip, tų knygų, tik gyvą.

Padavėjas vėl prisiartino, nurinko lėkštes ir pasitraukė.

Senjoras Benitas trumpam užmerkė akis, giliai įkvėpė.

– Atsidūrus giliai labirinto viduje, – tarė jis, – sunku iš jo išeiti, net jei galiausiai pavyksta atrasti duris.

– Ar pasiilgstate Europos?

Italas nusišiepė.

– Kai pasiilgstu, ji manęs laukia štai ten, tuojau pat už sąsiaurio. – Jis mostelėjo ranka, rodydamas tolimąjį terasos galą. – Bet Europa dabar jau nebeturi ko man pasiūlyti, – tarė jis. – Ji prarado savo tradicijas, vertybes, laisvę. Kam man jos reikia, kai šalia turiu šią juslių puotą, šias „Arabiškas naktis“?

Senjoras Benitas mums abiem užsakė espreso. Kai kavą atnešė, jis šaukštelio galiuku sutraiškė cukraus kubiuką ir pusę supylė į puodelį. Aš paklausiau, ar jis domėjosi Ričardu Bartonu.

Jis vienu gurkšniu išgėrė kavą.

– Kai buvau vaikas, troškau tapti tyrinėtoju, – atsakė jis. – Nuo pat ryto iki vakaro apie nieką daugiau negalėjau galvoti. Piešdavau visokius planus ir žemėlapius sąsiuviniuose, kuriuos pats pasigamindavau. Apsimesdavau, kad mano seserys priklauso pavojingų žmogėdrų genčiai, ir puldavau jas paties pasidarytu kalaviju. Motina sakė, kad aš tikras velnias, bet tėvas padovanojo knygą apie Afrikos tyrinėtojus. Kai šiek tiek paaugau, nupirko man „Pirmuosius žingsnius Rytų Afrikoje“. Aš įsimylėjau tą knygą.

– Kodėl netapote tyrinėtoju?

Kolekcininkas pasiglostė vieną delną kitu.

– Visi didžiausi tyrinėjimai jau buvo atlikti, – atsakė jis, – be to, man regis, esu pernelyg minkštos širdies. – Jis romiai pažvelgė į mane ir paraudo. – Aš romantikas, – prisipažino. – Ir kai pajuntu, kad trokštu romantikos, keliauju į Bartono pasaulį.

– Ar jūs perskaitėte visus septyniolika „Tūkstančio ir vienos nakties" tomų?

Benito akys išsiplėtė.

– Žinoma, perskaičiau, – atsakė jis. – Tai buvo tikras išsilavinimas.

– Ar turite mėgstamiausią pasaką?

– Jos visos mano mėgstamiausios, – atsakė jis. – Bet mėgstamiausia ištrauka? Tikriausiai tai bus „Pabaigos žodis". Būtinai jį perskaitykite.

Virš plokščių baltų Tanžero stogų nuaidėjo kvietimas melstis, šaižus muedzino balsas netrukus ištirpo bendrame triukšme. Senjoras Benitas paklausė, kodėl aš taip branginu „Arabiškas naktis". Atsakiau, kad mano tėvas kitados turėjo šį rinkinį, kad tos knygos buvo dailiausia, ką gyvenime buvau matęs, ir kvepėjo gvazdikėliais.

– Kartą į mūsų namus atvyko svečias, – pasakiau, – o išėjo, prie krūtinės spausdamas visus tomus.

– Jūsų tėvas pardavė tas knygas?

– Ne, jis dovanojo jas svečiui, nes šis jomis labai žavėjosi.

Senjoras Benitas pakėlė žilus antakius.

– Ką jums reiškia knygos? – paklausė jis.

– Jos kaip labirintas... svajonės, sapno dalis.

Papasakojau jam, kaip mėgstu pasakas, kaip ši estafetė mūsų šeimoje perduodama iš tėvo sūnui.

– Ieškau pasakos, kuri glūdi mano širdyje, – pasakiau.

Benitas lėtai atsistojo ir nusivedė mane prie terasos krašto. Žiūrėjome, kaip keleiviniai keltai sujungia Europą su Afrika. Italas kolekcininkas rūpestingai susisagstė savo šviesaus drobinio kostiumo sagas ir pasitaisė kaklaraiščio mazgą.

– Manau, jums reikėtų susipažinti su Mrabetu, – tarė jis.

Tą vakarą man iš *Dar Khalifa* paskambino Rachana. Jos balsas buvo išvargęs, tarsi man išvykus namai būtų pradėję nesuvaldomai griūti. Paklausiau, ar viskas gerai.

– Kažkas vėl pripiešė kreida, – atsakė ji. – Simboliais išmarginta visa priekinė siena. Šį kartą jie raudoni.

– Ar sargai juos nuplovė?

Mano žmona giliai įkvėpė oro.

– Jie stovi prie sienos drauge su Zohra, – atsakė ji, – ir visi labai greitai kažką šneka. Maldauja tave kuo greičiau sugrįžti.

– Ar daugiau nieko blogo?

Rachana suvaitojo.

– Ne, yra dar kai kas, – atsakė ji.

– Sargai?

– Ne, Muradas.

– Ką Muradas?

– Jis pabėgo, – pasakė ji.

Mohamedas Mrabetas buvo amerikiečio rašytojo Polo Baulzo draugas ir patikėtinis. Juos siejo bendra gyvenimo aistra, meilė poezijai, tapybai ir muzikai, bendra orientacija. Šis dvejetas sudarė Tanžero literatūrinio gyvenimo branduolį. Baulzas užrašė, paskui išvertė Mrabeto kūrinius ir rado jiems leidėjų

Vakaruose. Palengva Mrabetas išgarsėjo ir Maroke dabar yra laikomas simboliu, įtakinga literatūros figūra. Keisčiausia, kad Mohamedas Mrabetas taip ir neišmoko nei skaityti, nei rašyti. Jis beraštis, kadaise buvęs paprastas žvejys, tačiau jo gyvenimo aistra buvo sekti pasakas. Kadangi rašyti nemokėjo, kliovėsi klausa ir atmintimi, kurios suformavo jį taip pat, kaip kadaise formavo didžiuosius Maroko pasakotojus.

Kaip beveik visi mano pažįstami, aš maniau, kad Mrabetas jau miręs. Jo vardą siejau su kitais laikais, su tais Tanžero salonais, kuriuose lankydavosi Tenesis Viljamsas [Tennessee Williams], Trumenas Kapotė [Truman Capote], Ginsbergas [Ginsberg] ir Barouzas [Burroughs]. Tad žinia, kad jis tebėra gyvas ir gyvena Tanžero priemiestyje, mane labai sudomino.

Senjoras Benitas man davė vieno knygynėlio, *Le Colombe d'Or*, adresą ir pasiūlė ten užeiti susipažinti su jo darbuotoju, jaunu prancūzu Simonu Pjeru. Aš prieš tai jam paskambinau. Susitikome kavinėje greta knygyno, pilnutėlėje aitrių juodo tabako dūmų. Simonas Pjeras prisitraukė kėdę, užsisakė *café noir* ir prisidegė cigaretę *Gitanes*. Jo veido bruožai buvo šiurkštūs, bet išraiška maloni, oda kiek raustelėjusi. Buvo stulbinamai panašus į vieną mano matytą keliautojo Vilfrido Tesigerio [Wilfred Thesiger] jaunystės portretą.

Paklausiau jo apie Mrabetą. Jis atsiduso.

– Jo sveikata tai gerėja, tai blogėja, – atsakė. – Per daug rūko.

– *Gauloises?*

– Ne, kifą.

– Ar jis dar dirba?

Simonas Pjeras pažvelgė tolyn, gatvės link.

– Jis tapo, – atsakė.

Po valandos mes sėdėjome kukliame Mrabeto bute atokiame Tanžero priemiestyje. Ant sienų kabojo abstraktūs paveikslai – daugybė spalvų, išgautų iš pačių garsenybės psichikos gelmių. Pusę pagrindinės svetainės užėmė pakyla, skirta darbui. Visur buvo pilna dažų – guašo ir akvarelės, pigmentų, supilstytų į buteliukus arba suformuotų lošimo kauliuko dydžio kubeliais. Mėtėsi teptukai – vieni paruošti naudoti, kiti aplipę sudžiūvusiais dažais. Kitapus kambario palei sieną stovėjo ilgas siauras stalas. Ant jo pūpsojo krūvos popierių, fotografijų, vaikiškų žaislų, dėžių, sulūžusių žvakių ir rašalo buteliukų.

Langų nebuvo, bet kambaryje neatrodė tamsu. Dėl ventiliacijos trūkumo dūmai iš Mrabeto pypkės sklido po visą patalpą, todėl visus lankytojus netrukus imdavo kamuoti silpnos haliucinacijos. Mrabetas tupėjo siaurajame pakylos gale, nugara atsirėmęs į sieną, kelius pakėlęs iki smakro. Ilga kampuota pypkė siekė jam nuo lūpų iki basų kojų pirštų. Kartais jis įsikišdavo pypkės galiuką į burną ir įtraukdavo dūmų.

Ant tolimosios sienos buvo prisegta nespalvota pasakotojo jaunystės laikų fotografija. Joje jis, nuogas iki pusės, pasisukęs pusiau profiliu, stovėjo paplūdimyje: krūtinė ir pečiai – vieni raumenys, burnos linija rėkte rėkia apie pasitikėjimą savimi. Mano žvilgsnis nuslydo nuo fotografijos ir per kambarį nukeliavo žemyn, prie susigūžusio Mrabeto ir prie jo kojų rūkstančios pypkės. Laikas jam buvo negailestingas. Didysis Tanžero stabas prarado buvusią figūrą, o jo gebėjimus per dešimtmečius aptemdė kifas. Jis tupėjo susigūžęs ir stebėjo. Pasakiau, kad labai žaviuosi jo pasakojimais ir sakytine folkloro tradicija, kad mano senelis gyveno ir mirė Tanžere.

Mrabetas paklausė, koks jo vardas. Pasakiau. Jis ilgam užsimerkė.

– Aš jį prisimenu, – tarė jis. – Afganas Ikbalis. Jis gyveno...

– Jis gyveno *rue de la Plage*, – atsakiau.

– Taip, atsimenu. Atsivežė iš Afganistano apsauginink̨a. Jis dėvėjo didžiulį baltą turbaną ir nešiojosi labai seną šautuvą. Niekada nė per žingsnį nesitraukdavo nuo durų. Net jei lydavo kaip iš kibiro. – Pasakotojas vėl užsimerkė, sunkiai nurijo seilę ir vos vos pravėrė burną. – Mes buvome draugai, – iškilmingu balsu ištarė jis. – Tai dėl to, kad abu esame kilę iš kalnų. Jis – iš Hindukušo, pasaulio pastogės, o aš – iš Rifo.

Paklausiau Mrabeto apie pasakas.

– Rife pasakos – tai kraujas, kuris teka mūsų gyslomis, – atsakė jis, – tai oras, kuriuo alsuojame, maistas, kurį valgome.

Jis nutilo ir patraukė pypkę.

– Kodėl jūs palikote kalnus ir persikėlėte prie jūros?

Senasis pasakotojas žiūrėjo į savo kojų pirštus.

– Norėjau plaukioti su žuvimis.

Simonas Pjeras jį įkalbinėjo pasekti man pasaką, pasirodyti tarsi scenoje. Mes sėdėjome nesmagiai tylėdami, Mrabetas žvelgė sau į kojų pėdas. Aš jaučiausi tarsi garbintojas prie savo guru mirties patalo – šiek tiek jaudinausi, šiek tiek gėdijausi. Be galo troškau išgirsti nors porą išmintingų žodžių, ženklą, kuris padėtų suprasti, ką daryti toliau. Pasakotojas vėl prisikimšo pypkę, prisidegė ir giliai, neskubėdamas įtraukė. Paskui užsikosėjo ir išspjovė kraujo krešulį į skudurą dažams valyti. Tarsi pavargęs senas cirko liūtas, jis mieliausiai būtų tiesiog sėdėjęs ir nesijudinęs. Visai pagrįstai buvo pasiren-

gęs verčiau iškęsti bausmę negu eiti į areną ir vaidinti dar kartą.

Aš paaiškinau, kad laikausi berberų tradicijos – ieškau pasakos, glūdinčios mano širdies gelmėse. Mrabetas pažvelgė aukštyn. Pypkę padėjo ant grindų. Aš pirmą kartą pastebėjau jo akis. Pažvelgėme vienas į kitą, mūsų akys susidūrė. Man pasirodė, kad jo akyse įžiūrėjau kibirkštį, burtų plykstelėjimą. Senasis pasakotojas ištiesino nugarą ir nykščiu palietė savo krūtinę.

– Ji tenai, laukia, – pasakė jis.

– Kas?

– Jūsų pasaka.

– Ko ji laukia?

Mrabetas užmerkė akis.

– Laukia, kol jūs užsimerksite ir pabusite.

Rytojaus vakare aš grįžau į Kalifo rūmus. Kaip paprastai, Rachana pateikė man ilgą įvykių suvestinę, smulkiai apsakė vargus ir negandas, užklupusias juos man išvykus.

– Naktį vėl atsirado kreidos piešiniai, – kalbėjo ji. – Dabar jau žali, dar nesuprantamesni, jais aprašinėta visa lauko siena. Zohra šį rytą įsipjovė ranką ir tvirtina, jog tai dėl to, kad namai kraujuoja.

– O kaip Muradas?

– Jau sakiau, pabėgo.

– Į Marakešą?

– Niekas nežino. – Ji giliai atsiduso. – O dar Osmanas. Žmona jį paliko ir išėjo pas kitą.

– Vargšas Osmanas, – pasakiau prisiminęs jo žmoną, kurią

visi laikė gražiausia *bidonville* moterimi. Zohra be paliovos širdo pasakodama, kaip jai visi pavydi grožio.

Nužingsniavau į sodą, ten radau Osmaną, parimusį ant gręblio, galvą nukorusį taip žemai, kad nebuvo matyti kaklo. Neturėjau domėtis jo privačiu gyvenimu, nes Maroke šeimos reikalus įprasta slėpti už uždarų durų. Uždėjau ranką jam ant mentės ir palinkėjau sėkmės.

– Ji mums užtraukė gėdą, – pasakė jis.

Pamėginau sumurmėti paguodos žodžius.

Osmanas pakėlė galvą, kol mūsų akys susidūrė. Jis sumirksėjo, iš akies kampučio išriedėjo vienintelė ašara ir nusirito per skruostą iki smakro.

– Aš ją vis dar myliu, – pasakė jis.

Visi lūšnyno gyventojai klausinėjo to paties: kur dingo Muradas ir kodėl jis išėjo? Aš vargais negalais atradau Marvano pašiūrę šiauriniame lūšnyno pakraštyje ir ėmiau jį klausinėti, vildamasis ką nors sužinoti apie pasakotojo dingimą. Jis kaip tik padėjo žmonai džiaustyti skalbinius. Pamatęs mane, išmetė ant purvinos žemės drėgnus marškinius, kuriuos laikė rankoje: susigėdo, kad aptikau jį dirbantį moterišką darbą. Žmona už tokį negrabumą pliaukštelėjo jam per pakaušį. Paskui, pamačiusi mane, karštligiškai sukruto, užsitraukė ant galvos skarą ir ėmė paskubomis ruoštis priimti svečią.

Marvanas nusivedė mane į pašiūrę ir pasodino į patogiausią kėdę. Pasiuntė sūnų nupirkti dvilitrinio butelio kokakolos – didžiausios ištaigos, kokią galima įsivaizduoti. Aš atsiprašiau, kad atvykau neįspėjęs, ir papasakojau apie savo nerimą dėl Murado.

Staliaus veidas sustingo.
– Kas nors ne taip? – paklausiau.
Marvanas prisidengė burną delnu.
– Jis iškeliavo, – pasakė jis.
– Kur?
– Atgal į Marakešą.
– Kodėl?
– Jis...
– Taip?
– Jis...
– Na taip, Marvanai, ką jis?
– Jis iškeliavo atgal į Marakešą ir...
– Ir?
– Ir pasiėmė drauge Osmano žmoną.

Bartonas panaudojo „Arabiškas naktis" kaip savotišką įvairiausių keistybių, informacijos nuotrupų ir miglotų pamąstymų saugyklą. Kai knygos pasirodė, pats Bartonas jau buvo sulaukęs garbaus amžiaus, ir skaitant susidaro įspūdis, kad jis nekantravo surašyti visus savo literatūrinio išsilavinimo perlus, kol dar turi laiko. Rinkinio milžiniška apimtis ir ilgis – iš viso per pusseptinto tūkstančio puslapių – leido jam prikaišioti į jį įvairiausių pastabų.

Pats tekstas nusagstytas šimtais, galbūt net tūkstančiais nuorodų. Norint jas visas suprasti, reikia neblogai mokėti lotynų, graikų, vokiečių, prancūzų ir klasikinę arabų kalbas. Medžiaga, minima jose, leistų žmogui įgyti puikiausią išsilavinimą, o dar šios nuorodos neretai balansuoja ant šventvagystės, nelegalumo arba – dažniausiai – nešvankybės ribos.

Paprastesnėse nuorodose aiškinamos tokios sritys kaip arabiškų žirgų veislės, kupranugarių vardai, durų vyrių veikimas ir rūšys, pašto balandžiai ir žmogėdrų gentys. Labai daug kitų nuorodų išklysta į teritoriją, į kurią jautrūs Viktorijos laikais auklėti doruoliai žvelgtų atvirai baisėdamiesi. Jose spalvingai ir smulkiai aprašomi tokie dalykai kaip sifilis, incestas, penio dydis ir jo žalojimas, vidurių pūtimas, menstruacinės išskyros ir kraujas, išsiskiriantis per defloraciją, kastracija, eunuchai, afrodiziakai ir sodomija. Tiesą sakant, vienoje ilgoje ir išsamioje nuorodoje smulkiai aiškinamas saugus ir patikrintas metodas, kaip džiaugtis „sueitimi" su krokodilo patele.

Įdomu skaityti nuorodas, kurios prilygsta pramogai ir poilsiui po senamadiška anglų kalba rašytų Bartono tekstų; jo vertimų kalba net tais laikais laikyta atgyvenusia.

Dar beprasmiškesnis jo šedevras – „Pabaigos žodis". Šis tekstas, kurio ilgis beveik du šimtai penkiasdešimt puslapių, beveik neturi nieko bendra su „Tūkstančio ir vienos nakties" pasakomis. Na taip, jis prasideda apmąstymais apie pasakų kilmę ir jų atsiradimą Europoje. Taip, jame studijuojama „pasakų medžiaga ir rašymo stilius", rasime ir akademinio pobūdžio komentarą apie poezijos naudojimą šiame pasakų rinkinyje. Bet iš tiesų „Pabaigos žodžio" branduolį sudaro nepaprastas mokslinis tekstas apie tai, ką Bartonas vadina „pederastija". Mes tai vadintume homoseksualumu.

Tais laikais, kai antropologija buvo dar kūdikystėje, o visiems labiausiai rūpėjo moralumas ir padorumas, „Pabaigos žodyje" Bartonas išplėtojo ir paskleidė viešai savo sukurtą homoseksualaus elgesio teoriją vadinamojoje „sotadinėje zonoje". Jis manė, kad pederastiją skatina ne rasė ir genetinis pavel-

das, bet veikiau geografinė padėtis ir klimatas. Zonas, kuriose Bartonas išskyrė homoseksualias tendencijas, galimas pavadinti „endeminėmis“, jos apima abi Amerikas, Šiaurės Afriką, Pietų Europą, Šventąją Žemę, Vidurinę Aziją ir didžiąją dalį Tolimųjų Rytų. Daugelyje puslapių savo kūrinio jis išdėstė su homoseksualumu susijusius istorinius motyvus, literatūrines asociacijas, sociologinius duomenis, homoseksualumo paplitimą ir jo teikiamus malonumus.

Skaitant šį tekstą dabartinėje liberalumo atmosferoje nenoromis išsiplečia akys; galima tik spėlioti, kokį poveikį jis darė puritoniškai Viktorijos laikų visuomenei. Nenuostabu, kad Bartonas visomis jam prieinamomis priemonėmis stengėsi išvengti ilgos cenzūros policijos rankos.

Šiame skyrelyje gausu keistų smulkmenų. Netoli pabaigos Bartonas rašo: „Persų mėgstamas būdas nubausti hareme sugautus prašalaičius – juos išrengti nuogai ir atiduoti vergų bei patarnautojų glamonėms. Kartą paklausiau Širazio, kaip įmanoma atlikti penetraciją, jei baudžiamasis jai priešinasi, iš visų jėgų suspausdamas sfinkterio raumenis: jis nusišypsojo ir atsakė: „O, mes, persai, žinome būdą, kaip tai įveikti; prie uodegikaulio (*os coccygis*) pridedame išaštrintą palapinės smeigtuką ir beldžiame, kol būna atidaryta.“

Norėdamas užmigdyti cenzorių budrumą, Bartonas apie subtilesnius ar sunkiau aprašomus dalykus dažnai kalba senąja anglų, prancūzų, lotynų arba graikų kalba. Dar vienas visame rinkinyje pastebimas bruožas – tai jo vartojamos kalbinės idiomos. Neretai jos apsunkina teksto supratimą, bet užtat suteikia poetiškumo. Bartonas mielai vartoja tokius posakius kaip „jo smaigas šastelėjo aukštyn“, „kietas ir status įrankis“, „plono

liemens ir plačių klubų“, „jis atėmė jos mergystę“ ir „drąsiai tarsi puolantis liūtas smeigė į gyvybės gelmes“.

Dalis medžiagos tokia nedviprasmiška, kad visai nenuostabu, jog „Pabaigos žodis“ vėliau buvo išimtas iš visų rinkinio leidimų, išskyrus pirmąjį. Poniai Barton teko redaguoti vyro veikalą, kad jis būtų tinkamas ne tik vaikų kambariui, bet ir aukštuomenės salonui. Tačiau skaitant susidaro įspūdis, kad pačiam Bartonui į tai, kaip ir į jo laikų moralės suvaržymus, buvo visiškai nusispjauti. Įspūdingiausia teksto ištrauka, nebūtinai telpančia net į paties Bartono labai išplėstas to, kas leistina, ribas, tikriausiai reikėtų laikyti šią: „Jėzuitai iš Manilos atsivežė uodeguotą vyrą, kurio judri uodega, matuojant nuo *os coccygis*, siekė 7–10 colių: atsidūręs tarp dviejų moterų jis viena iš jų džiaugėsi prigimtiniu būdu, o kitai leido naudotis jo uodega kaip *penis succedaneus*.“

Café Mabrook daktaras Mehdis sėdėjo prie kito staliuko, ne ten, kur buvau įpratęs jį matyti, nes iš trūkusio vamzdžio viršutiniame aukšte varvėjo vanduo. Benykštis padavėjas Abdulas Latifas atrodė nepaprastai susijaudinęs ir galiniame kambaryje mėgino uiti santechniką, tiesa, nelabai sėkmingai. Chirurgas naujoje vietoje akivaizdžiai jautėsi nekaip ir vis kasėsi nugarą, tarsi svetima kėdė būtų jam kėlusi alergiją.

Pamatęs mane įžingsniuojantį pro duris, jis atsistojo.

– Sėdžiu čia jau valandą ir laukiu jūsų, – sušuko jis.

Aš atsakiau, kad buvau išvažiavęs į Tanžerą ir ten sutikau Mohamedą Mrabetą.

– Ar jis dar gyvas? – netikėdamas paklausė daktaras Mehdis.

– Vos vos, – atsakiau. – Daugokai rūko kifo.

– Ką jis jums sakė?

– Kad jei noriu atrasti savo širdyje slypinčią pasaką, privalau užsimerkti ir pabusti.

Daktaras pirštų galiukais palietė mano kelį.

– Paklausykite manęs, – tarė jis. Jo balsas nuskambėjo reikliai.

– Gerai, klausau.

– Mudu draugai, – pasakė jis.

– Taip.

– Tad aš, kaip jūsų draugas, noriu paprašyti vienos paslaugos.

Aš pakėliau stiklinaitę su kava ir apsimečiau geriąs. Vakaruose būtų įprasta paklausti, kokia tai paslauga, ir tik tada pasižadėti ją įvykdyti. Bet Rytuose paslaugos prašymas siejamas su garbės suvokimu. Prieš sutinkant padaryti paslaugą paklausti, ko iš tavęs norima, tolygu suabejoti pasitikėjimu, kuriuo grindžiama draugystė.

Daktaras vėl palietė mano kelį, pabrėždamas, kokio rimto ir svarbaus dalyko jis prašo.

– Mano šeimai kilo problema, – pasakė jis.

Aš linktelėjau.

– Kokia problema?

– Labai subtili.

Dar kartą linktelėjau.

– Kuo galiu padėti?

– Man reikia, kad perduotumėte žinią mano sūnėnui Ibrahimui.

– Mielai tai padarysiu, – atsakiau.

– Labai gerai.

– Ką jam pasakyti?

– Pasakykite jam, kad Hasifas Mehdis iš Kasablankos paprašė jūsų atvežti druskos. Aš jam parašiau laišką, – pasakė jis, išsitraukdamas voką.

– Kam ta druska?

– Mūsų šeimai tai ypatinga druska, iš tam tikros vietos, – atsakė jis. – Jos būtinai reikia per vestuves, kad užtikrintume sėkmę, kad išvalytume vestuvėms skirtą sodą. Tai mūsų tradicija. Mano anūkė ką tik susižadėjo, tad netrukus prireiks druskos. Bet šį kartą nėra kam jos atvežti. O be druskos vestuvės neįvyks. – Daktaras Mehdis išplėtė akis. – Suprantate, kokia problema? – pridūrė jis.

Aš mielai sutikau padaryti paslaugą ir pajutau, kaip mano draugystė su daktaru dėl to sustiprėjo. Nors vis dar nesupratau, kodėl jis negali pats parsivežti druskos.

– Ar pažadate tai padaryti kaip draugas draugui?

Pažadėjau.

– Jūsų sūnėnas gyvena Kasablankoje? – paklausiau.

– Ne, ne Kasoje.

– Rabate?

– Ne, ir ne ten.

Aš nutilau ir pažvelgiau į tvirtas kaip uola chirurgo akis.

– Jis gyvena pietuose, – pasakė šis.

– O kur pietuose?

– Sacharoje.

„Arabiškų pasakų" apimtis nuo seno kėlė diskusijas. Net kai XVIII ir XIX a. sudarytojai bei vertėjai daugelį kartų praplėtė ši rinkinį, jame niekada nebuvo daugiau negu penki šimtai pasakų (Bartono vertime jų yra keturi šimtai šešiasdešimt

aštuonios). Tačiau iš tiesų rinkinio pavadinime („Tūkstantis ir viena naktis“) kalbama veikiau apie tai, kiek naktų trunka pasakojimas, o ne kiek pasakų per tą laiką pasekta. Gali būti, kad pasakų lobyno originalas buvo daug ilgesnis, nors tai menkai tikėtina. Tikriausiai tai iš dalies lemia sakytinio pasakojimo ribotumas.

Tie, kurie klausosi gyvo pasakotojo, tikrai liks patenkinti keliais šimtais pasakų, pasektų per kelias savaites ar net mėnesius. Begaliniai pasikartojimai ir dažnai pateikiami apibendrinimai mena laikus, kai pasakos buvo sekamos žodžiu, kai klausytojams nuolat reikėdavo priminti, apie ką kalbėta anksčiau.

Prieš suteikiant rinkiniui griežtesnį rašytinį pavidalą, sakytiniai pasakojimai turbūt buvo nepaprastai laisvi. Kartais šis aspektas trikdo šiuolaikinius mokslininkus: kaip toks didelis veikalas, prilygstantis enciklopedijai, gali būti tokios pasklidos struktūros. Įvairūs pasakotojai įvairiose geografinėse platumose pridėdavo ir atimdavo pasakų iš šio rinkinio, paklusdami madai ir pramogų ištroškusiems klausytojams.

Rašytiniu pavidalu užfiksuota „Tūkstantis ir viena naktis“ leido visu grožiu išsiskleisti galingiems Viktorijos laikų mokslo pasiekimams. Vertimai, kaip ir kiti mokslo triumfai – pavyzdžiui, Hastingso „Religijos ir etikos enciklopedija“ ir, be abejo, *Encyclopaedia Britannica*, – ir juo labiau Bartono vertimas buvo tiesiog neprilygstami. Nors savo parengtame leidime jis nemaža skolinosi iš ankstesnių leidimų – o ypač iš kolegos Džono Peino – vis dėlto tai unikalus veikalas ir daugeliu požiūrių gali būti laikomas išsamiausiu.

Daugiau kaip šimtą metų mokslininkai ir mėgėjai kritika-

vo Bartoną kiekviena pasitaikiusia proga. Peikė jo prietarus ir klaidingas nuostatas, snobizmą ir neapykantą įsigaliojusiai tvarkai. Teisybė, Bartonas nebuvo šventasis. Bet jo „Arabiškų naktų" vertimas – titaniško darbo rezultatas. Taip įvyko dėl to, kad vertėjas buvo polimatas, puikiai išmanė literatūrą ir istoriją, buvo daugelio mokslų ekspertas, turėjo begalę įgūdžių ir mokėjo daug kalbų. Versdamas jis naudojo per visą gyvenimą įgytas žinias ir sukūrė *magnum opus*, kuriam beveik neatsirado, o gal ir visai neatsirado lygių.

Grįžęs iš Tanžero, po savaitės prisiminiau batsiuviui duotą pažadą – pažadą, kad nunešiu jam parodyti „Arabiškas naktis". Dieną naktį skaičiau rinkinio tomus, pasinėręs į neįtikėtiną nuorodose pateiktų smulkmenų ir keistybių apstumą. Tą rytą, kai ketinau eiti pas batsiuvį, pusryčiaudamas perskaičiau eunucho pasakojimą apie tai, kaip jis buvo kastruotas.

Tai buvo vienas iš tų tekstų, kurie išspaus ašaras kiekvienam jį skaitančiam vyrui.

„Ji pašaukė verges, liepė joms surišti mano kojas virvėmis ir pasakė: „Sėskite ant jo!" Jos padarė kaip lieptos, tada ji pakilo, atsinešė varinį puodą, pakabino jį virš žarijų krosnies ir pripylė sezamų aliejaus, kuriame kepdavo sūrį. Tuomet priėjo prie manęs, atpalaidavo plačiakelnes, užrišo ant sėklidžių virvę ir padavusi jos galus dviem savo vergėms įsakė traukti. Jos paklausė, aš iš skausmo apsvaigau ir pajutau atsidūręs kitame pasaulyje. Ji paėmė plieninį skustuvą ir nupjovė mano vyriškąjį pasididžiavimą, paversdama mane panašiu į moterį: paskui nuplikė žaizdą verdančiu aliejumi ir įtrynė milteliais, o aš gulėjau netekęs

sąmonės. Kai atsipeikėjau, kraujas jau nebetekėjo; ji įsakė vergėms mane atrišti ir padavusi taurę vyno paliepė išgerti."

Batsiuvys stovėjo prie savo taisyklos, tarsi kažko laukdamas. Mes pasisveikinome, jis pabučiavo mano krumplius. Paklausiau, ko jis laukia. Senis nusitraukė nuo galvos tamsiai mėlyną vilnonę kepuraitę ir prispaudė ją prie krūtinės.

– Aš dienų dienas sėdžiu toje taisykloje, – pasakė jis. – Ten purvina ir triukšminga. Kartais ima atrodyti, kad tuoj išsikraustysiu iš proto.

– Bet gatvėje irgi triukšminga ir užteršta, – atsakiau. – Čia baisiai daug mašinų.

Batsiuvys Nuredinas nusišiepė ir uždėjo ranką man ant peties.

– Iš tiesų, čia buvo labai blogai, – pasakė jis. – Būdavo, pabėgu į savo dirbtuvę ir tvirtai užsidarau duris. Bet staiga šį rytą viskas pasikeitė.

– Kas pasikeitė?

Batsiuvys ištiesė ranką ir parodė į medį, augantį netoli dirbtuvės. Žiema buvo nuplėšusi kone visus jo lapus, o kamieną puošė gausūs išrėžti įrašai.

– Ar matote?

– Medį? – paklausiau.

– Ne, tai, kas medyje...

Pakėliau akis ir atidžiau įsižiūrėjau į plikas šakas. Nuredinas dar kartą parodė pirštu.

– Aukščiau, aukščiau, pačioje viršūnėje. – Senis rodė man, kur žiūrėti. – Ar matote? Lizdas...

Jis buvo teisus. Pačioje medžio viršūnėje bolavo gležnas

iš šakelių susuktas lizdelis, o jame tupėjo miniatiūrinis rudas paukštukas. Jis atrodė labai paprastas.

– Girdite? – paklausė batsiuvys.

Atidžiai įsiklausiau. Mašinos kėlė tokį didžiulį triukšmą, kad jis užgožė visus gamtos garsus. Įtempiau klausą, atgręžiau kairę ausį medžio pusėn. Staiga paukštukas pražiojo mažytį snapelį ir sučirpė:

– Čir, čir!

Nuredinas pabučiavo savo kepuraitę, pagarbino Dievą ir nusivedė mane į dirbtuvę. Užėjęs už darbastalio apsigręžė ir ėmė naršyti sienos nišose. Išėmė mano zomšinius batus, pakaltus penkiasdešimties metų senumo oda. Jie atrodė naujutėliai. Aš karštai jam padėkojau.

– Tai aš turėčiau jums dėkoti, – pasakė jis. – Už tai, kad vertinate gerus batus.

Atidariau krepšį ir išsitraukiau pirmą „Arabiškų pasakų" tomą. Šviesoje ant gagato juodumo viršelių sublizgo auksavimas. Batsiuvys palietė vieną knygą ir pabučiavo savo ranką. Paskui vėl pagarbino Dievą.

– Tai viena iš knygų, kurias aš praėjusią savaitę parsivežiau iš Tanžero, – pasakiau.

Batsiuvys pažvelgė pro langą į medį, pakėlė akis į lizdą. Paskui vėl įsižiūrėjo į knygą.

– Ši diena kupina stebuklų, – pasakė jis.

Jis paklausė, ar galima atversti knygą.

– Be abejo, galima.

Sugrubusiais nuo nuospaudų pirštais jis atvertė viršelius ir peržiūrėjo kelis puslapius.

– Tai *Alf Layla wa Layla*, – pašnibždomis ištarė jis.

– Taip, *Alf Layla wa Layla*, „Tūkstantis ir viena naktis".

Nuredinas susmuko ant darbo kėdės. Atrodo, jį užplūdo stiprios emocijos.

– Šitas pasakas man sekdavo senelė, – tyliai ištarė jis. – Aš jas visas prisimenu.

– Ar jūs skaitėte jas savo sūnums?

– Žinoma! Tai tradicija. Pasakos – mūsų kultūra.

– O jūsų sūnūs skaitė jas savo sūnums?

Batsiuvys atsakė ne iš karto. Jis vėl pažiūrėjo į lizdą, jo įkarštis nuslūgo.

– Ne, ne, – nusivylusiu balsu ištarė jis. – Jie nebeskaitė tų pasakų. Senieji papročiai dingsta. Mano sūnūs labai užsiėmę savo kvailais draugais. Neturi laiko nei tėvo aplankyti, nei sekti pasakų savo vaikams. – Batsiuvys pirštu brūkštelėjo akis. – Mano anūkai visą laiką žiūri televizorių, – pasakė jis.

Rachana su vaikais laukė manęs netoliese. Aš atsiprašiau batsiuvio, įsidėjau knygą atgal į krepšį ir atidariau duris. Prieš pat man išeinant atgal į gatvės eismo triukšmą bei smarvę, senis mane pašaukė.

– Užeikite kada norite, – pasakė jis, – aš jums paseksiu savo mėgstamiausią pasaką iš *Alf Layla wa Layla*.

– Kokia ji?

Nuredinas vėl nusišypsojo.

– Pasaka apie batsiuvį Marufą, – atsakė jis.

Penktojo gimtadienio proga tėvas man dovanojo įmantrią dėžutę. Ji buvo puošta miniatiūrine turkio mozaika, su dramblio kaulo ornamentais palei kraštus, gal dvylikos colių ilgio, per pusę tiek pločio. Tėvas sakė, kad ji pagaminta Pagmane, mūsų

šeimos namuose Afganistane, ėjusi iš kartos į kartą. Buvau pratęs gauti dovanų medinių kubelių ir plastikinių žaislų, tad dėžutė patraukė mano dėmesį. Tokius daiktus – trapius ir vertingus – dažniausiai slepia nuo vaikų. Aš pasidėjau dėžutę ant lovos ir atsargiai nuėmiau dangtelį.

Viduje buvo trys sulankstyti popieriaus lapai.

Aš ištraukiau lapus, pažvelgiau į spausdintas eilutes ir paklausiau, kas ten parašyta. Tėvas prisėdo ant mano lovos kraštelio ir paaiškino, jog čia užrašyta pasaka, sena kaip pasaulis. Jis sakė, kad pasaka labai svarbi ir kad netrukus aš ją pamilsiu taip pat, kaip myliu savo draugus. Aš paklausiau, o kaipgi dėžutė? Buvau dar visai mažas, tačiau tiksliai prisimenu, ką jis man atsakė.

– Dėžutė labai graži, – tarė jis. – Matai, kokios spalvos, kaip gražiai išpuošti šonai. Bet neapsigauk, Tahirai Džan, ši dėžutė – tik indas. Tai, kas jos viduje, yra daugybę kartų brangiau. Kada nors tu pats tai suprasi.

Aš nieko nesupratau. Nesuvokiau, apie ką jis kalba.

Mano akimis, dėžutė yra dėžutė, o popieriuje užrašyta pasaka yra pasaka, ir tiek. Dovaną padėjo mano kambaryje, aukštai ant lentynos, ir kartais nuimdavo, kad galėčiau pasigrožėti. Popieriaus lapai saugiai tebegulėjo dėžutėje, tik laikui bėgant pagelto. Jie iki šiol tebėra ten pat, o dėžutė dabar stovi ant mano darbo stalo bibliotekoje.

Kartais, kai pajuntu poreikį, aš atsidarau dėžutę, išsiimu pasaką ir dar kartą ją perskaitau.

Tai pasaka apie Meliono miestą.

DVYLIKA

Prieš užmigdamas prisimink
apie mirtį,
Prieš keldamasis pagalvok,
kad neilgai gyvensi.

Uvaisas al Karnis

„Kartą vienos tolimos šalies valdovas sumanė pastatyti didingą triumfo arką, kad galėtų labai iškilmingai ir prašmatniai pro ją jodinėti. Jis davė nurodymus, kokia turėtų būti arka, ir prasidėjo statybos. Akmenskaldžiai triūsė dieną naktį, kol pagaliau didžioji arka buvo baigta.

Karalius liepė suburti pasakišką procesiją iš dvariškių ir sargybinių, apsitaisiusių iškilmių drabužiais. Pats stojo į priekį ir eisena pajudėjo. Bet einant pro didžiąją arką, karaliui nuo galvos nukrito karūna.

Jis įsiuto ir liepė tuojau pat pakarti vyriausiąjį meistrą. Centrinėje aikštėje pastatė kartuves, ant jų nuvedė vyriausiąjį meistrą. Bet kai jį vedė laiptais aukštyn, meistras sušuko, kad kaltas ne jis, o meistrai, kurie mūrijo arką. Šie savo ruožtu apkaltino akmentašius, kurie tašė akmens luitus. Karalius liepė atvesti akmentašius į rūmus. Įsakė jiems paaiškinti, kodėl taip

nutiko, kitaip pagrasino nubausiąs mirtimi. Akmentašiai prisiekė, kad viskuo kaltas architektas, kurio projekto jie laikėsi.

Atvedė architektą. Jis teisme pasakė, kad yra nekaltas, nes griežtai laikėsi plano, kurį buvo nubraižęs karalius. Nebežinodamas, ką nubausti mirtimi, karalius pasikvietė savo išmintingiausią patarėją, žilagalvį senolį. Paaiškino jam, kas atsitiko. Bet senolis, nespėjęs duoti patarimo, pasimirė.

Iškvietė vyriausiąjį teisėją. Šis paskelbė, kad pakarti reikia arką. Tačiau viršutinės jos dalies negalima bausti, nes ji lietė karaliaus galvą. Taigi budelis sumanė užmesti kilpą ant arkos žemutinės dalies, kurią buvo nutarta nubausti už visą arką. Budeliui pradėjus mesti kilpą, paaiškėjo, kad virvė gerokai per trumpa. Teisėjas iškvietė virvių pynėją, bet šis atsakė esąs nekaltas – ešafotas per mažas.

Visoje šioje sumaištyje karalius netrukus pastebėjo, kad susirinkę žmonės ima nekantrauti.

„Jie nori ką nors pakarti, – baikščiai ištarė jis. – Reikia surasti ką nors, kas tiktų šioms kartuvėms."

Specialiai paskirti išminčiai išmatavo visus karalystės vyrus, moteris ir vaikus. Išmatavo net patį karalių. Ir taip keistai sutapo, kad karaliaus ūgis pasirodė tinkamiausias kartuvėms. Atsiradus aukai, minia nusiramino. Karalių užvedė laiptais ant ešafoto, užmetė jam ant kaklo kilpą ir pakorė.

Pagal tos karalystės papročius svetimšalis, kuris pirmas įžengia pro miesto vartus, turi nuspręsti, kas taps kitu karaliumi. Dvariškiai nubėgo prie miesto vartų ir ėmė laukti, kol pasirodys svetimšalis. Jie laukė, laukė ir laukė. Galų gale tolumoje išvydo žmogų. Jis jojo, sėdėdamas atbulas ant asilo. Vos tik gyvulys įžengė pro didžiuosius miesto vartus, prie jojiko pribėgo

ministras pirmininkas ir paklausė, kas nuo šiol bus karalius. Žmogus, kuris buvo klajojantis kvailys, atsakė: „Melionas." Jis taip atsakydavo į visus klausimus, nes labiau už viską mėgo melionus.

Taip ir atsitiko, kad karaliumi vainikavo melioną.

Visa tai buvo labai labai seniai. Iki šiol melionas tebėra tos šalies karalius, ir kai atvykę svetimšaliai klausia, kodėl šalį valdo melionas, gyventojai atsako, jog tokia tradicija – karalius nori būti melionas, o jie, klusnūs valdiniai, neturi galių pakeisti jo nuomonę."

Artėjo penktasis Arianės gimtadienis, ir aš nutariau užsakyti specialiai jai pagaminti dėžutę, kurioje būtų įdėta pasaka apie Meliono miestą. Kai mudu su Abdelmaliku susitikome *Café Lugano*, aš paklausiau, ar jis nežino staliaus, gerai mokančio gaminti dėžutes. Jis atsilošė kėdėje ir rankos mostu pakėlė ant kaktos tamsius akinius.

– Ką tau reikia pagaminti? – paklausė jis.

Papasakojau jam apie Meliono miestą ir kad noriu šią pasaką dovanoti savo mažajai dukrytei. Abdelmalikas atsakė, kad dauguma Kasablankos stalių – tikriausi vagys. Tai aš jau žinojau. Remontuodami Kalifo rūmus, mes jų buvome pasamdę dešimtis. Tie, kurie atvirai nevogė, dažniausiai meluodavo, kurie nemeluodavo – sukčiaudavo. O dažniausiai staliai ir vogė, ir melavo, ir sukčiavo. Mudu keletą minučių pasėdėjome tylėdami, apmąstydami apverktiną stalių amato padėtį.

Staiga Abdelmalikas suplojo rankomis.

– O tu nueik pas Redą, – pasakė jis.

Po apsilankymo pas astrologę aš stengiausi išmesti iš galvos jos išvadą, kad *Dar Khalifa* kitados buvo šventojo atsiskyrėlio prieglobstis. Įprastesnėmis aplinkybėmis būčiau tuo apsidžiaugęs, bet kai atsitempiau Rachaną ir vaikus į Kasablanką, supratau, jog galiu daug prarasti. Jau kelis mėnesius stengiausi vengti kalbų apie antgamtinius reiškinius ir siekti Rachanos idealo... jos svajonės gyventi paprastuose namuose, kuriuose apsieinama be nuolatinių staigmenų.

Ieškodamas atsakymo, užsukau į čiužinių siuvyklą ir paklausiau, kur Sukaina. Dirbtuvė buvo pilnutėlė geltonų kaip narcizai pagalvėlių, kurias pataisyti atnešė restoranas. Čiužinių meistras pasakė, kad astrologė išvyko į kažkieno namus dalyvauti apvalymo apeigose.

– Kasablanka kupina blogio, – niūriai pareiškė jis.

– Negali būti, kad visa Kasablanka?

Čiužinių meistras įvėrė siūlą į adatą.

– Blogio pritvinkęs kiekvienas šio miesto colis, – atsakė jis. – Kaip manote, kodėl Sukaina turi tiek daug klientų?

– Jei Kasablankoje tiek daug blogio, – paklausiau, – tai kodėl jūs čia gyvenate?

Siuvėjas įsmeigė adatą į geltono audeklo keturkampį.

– Nes mes turime Sukainą, – atsakė jis.

Nuotaika *Dar Khalifa* labai priklausė nuo oro. Gruodžio pabaigoje lijo penkias dienas ir penkias naktis. Tai buvo ne įprastas smulkus lietutis, o liūtis, beveik audra, kokių pasitaiko atviroje jūroje. Mes visi sėdėjome užsidarę viduje, tokie prislėgti, kad negalėjome nė žodžio ištarti. Vaikai susirgo gripu, tarnaitės be paliovos grūmėsi, kuriai priklauso garbingiausia vieta prie

Timūro lovos, o sargai užsisklendė arklidėse ir atsisakė išeiti. Čaižomas lietaus, aš nuėjau į jų prieglobstį.

Marvanas, Osmanas ir Lokys, susispietę aplink savadarbį staliuką, lošė kortomis ir gėrė silpną mėtų arbatą. Mane pamatę, atsisėdo tiesiau ir atrodė labai nesmagiai. Dažniausiai mano apsilankymai baigdavosi tuo, kad ko nors iš jų reikalaudavau, o reikalavimų jie nemėgo niekada, juo labiau per lietų. Tačiau šį kartą neturėjau ko jų prašyti. Atėjau tik pasižiūrėti, kaip laikosi Osmanas. Jau kelias dienas nebuvau jo matęs. Jis sėdėjo šešėlyje, melancholiškai palinkęs į priekį, o jo lūpų kampučiai atrodė nulinkę žemyn tarsi karikatūroje. Jam ant nugaros be paliovos lašėjo vanduo, kiaurai merkdamas drabužius.

Tačiau jam buvo taip liūdna, kad lašai neturėjo jokios reikšmės.

Išsivedžiau Marvaną į lauką. Slėpdamiesi nuo lietaus, mudu sustojome po banano lapais. Paklausiau, ar yra kokių žinių apie Osmano žmoną. Marvanas papurtė galvą.

– Osmanas labai nelaimingas, – tarė jis.

– Kaip manai, ar jis kada nors pralinksmės?

– Galbūt, – atsakė Marvanas. – Gal, po daugelio metų.

– Gal jo žmona dar sugrįš, – tariau.

Stalius Marvanas niauriai iššiepė dantis.

– Jis niekada nebepriims jos atgal, – pasakė jis.

– Kodėl?

– Ji užtraukė jam gėdą, klaikią gėdą. Osmanui jo žmona mirusi.

Priešais mažą geležinkelio stotį Oazėje atvykau ieškoti adreso, kurį man buvo užrašęs Abdelmalikas. Vienoje pusėje buvo

spaudos kioskas, kitoje – vaistinė. Tarp jų pamačiau mažą baldų krautuvėlę. Ji buvo siaura ir gili, tarsi boulingo takelis. Ant durų nebuvo nei vardo, nei iškabos. Turbūt kokius trisdešimt kartų esu praėjęs pro šalį, tačiau jos taip ir nepastebėjau. Beveik visus baldus mes buvome atsiplukdę iš Indijos, užsisakę nupinti iš vytelių arba pigiai nusipirkę iš prekiautojo, sėdinčio prie greitkelio pakeliui į Rabatą. Kasablankos baldų krautuvėse nieko nepirkome.

Marokiečių namuose dažniausiai pasitaiko dviejų rūšių baldai. Pirmajai priklauso kasdieniai baldai, naudojami visų šeimos narių. Dažniausiai jie paprasti, be prabangių smulkmenų, tačiau tvirti ir gerai padirbti. Antrosios rūšies baldus įprasta tausoti svečiams. Jie kur kas įmantresni. Dažnai būna puošti dailiais gobelenais ir auksavimu, raižyti maloniais akiai geometriniais raštais. Arabų kultūroje svečiai nepaprastai gerbiami. Šeimininkas nepagailės jokių išlaidų, rūpindamasis, kad svečiui jo namuose būtų patogiau negu savuosiuose.

Įžengęs į krautuvėlę iškart pamačiau, kad joje prekiaujama baldais svečiams. Čia stovėjo dailiai tekintos sofos, elegantiški staliukai, sekreterai ir kėdės, viskas inkrustuota perlamutru. Krautuvės priekyje stovėjo didelė medinė skrynia. Jos dangtis buvo iškilas, o visi paviršiai išraižyti sudėtingiausiais geometriniais raštais. Kaip ir visi kiti čia parduodami baldai, tai buvo meno kūrinys. Tačiau aš jaučiausi sutrikęs, nes nė vienas iš baldų nebuvo marokietiško stiliaus. Visi jie buvo damaskietiški, iš Sirijos.

Priliečiau ranka medinę skrynią, paglosčiau raižytą paviršių. Paskui pasilenkiau ir pauosčiau medieną. Tai buvo kedras. Tebestovėjau palinkęs, prispaudęs nosį prie raižinio, kai už nugaros išgirdau balsą.

– Nosis daug daugiau išmano negu akys, – tarė jis.

Paskubomis išsitiesiau. Prie manęs stovėjo vyriškis. Jis mane pasveikino. Aš žengiau žingsnį atgal. Jam buvo gal šešiasdešimt metų, kampuota galva ant plačių kampuotų pečių, blausios akys. Tarp priekinių dantų tarpas, ant viršutinės lūpos žili siauručiai tarsi pieštuku nupiešti ūseliai, ant dešinės rankos smiliaus ir didžiojo piršto – oranžinės nikotino dėmės.

– Aš ieškau pono Redos, – tariau.

– Jūsų paslaugoms, pone.

Reda prisidegė cigaretę ir nusivedė mane į krautuvės gilumą, čiūžčiodamas palaikėmis medžiaginėmis šlepetėmis, kol atsidūrėme mažame kabinete. Juo toliau ėjome į pastato gilumą, juo paprastesni baldai buvo aplink, kol pagaliau liko tik eilėmis stovintys statybininkų stalai. Prie šių stalų amatininkai kalinėjo didžiules buko kalades.

Kabinetas buvo tamsus, paprastas, ant sienų kabojo geometrinių ornamentų ir medienos pavyzdžiai. Ponas Reda užgesino cigaretę ir iškart prisidegė naują.

– Ar neprieštarausite, jei rūkysiu? – šiurkščiu balsu paklausė jis.

Atsakiau, jog neprieštarausiu.

– Tai man padeda mąstyti, – pasakė jis.

Aš papasakojau staliui apie skrynelę.

– Ji turi būti nepaprasta, nes joje bus saugomas iš tiesų vertingas daiktas.

– Papuošalai?

– Ne, ne, kur kas vertingesnis už papuošalus, – atsakiau.

Ponas Reda užsikosėjo, padaužė kumščiu sau per krūtinę, vėl sukosėjo.

– Auksas?

Aš papurčiau galvą.

– Ne, ne, – sušukau. – Daug vertingesnis už auksą ar papuošalus.

Reda vėl trinktelėjo kumščiu sau į krūtinę.

– Skrynelėje bus saugoma pasaka, skirta mano dukrytei.

Stalius užgesino cigaretę ir padavė man ranką. Jo delnas buvo minkštas, kiek lipnus ir smarkiai atsidavė cigaretėmis *Gauloises*.

– Aš pagaminsiu tikrą šedevrą, – pažadėjo jis.

Pirmaisiais metais, kai gyvenome Kasablankoje, aš turėjau pasisamdęs pagalbininką, vardu Kamalis. Jis kitados gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose, gerai kalbėjo angliškai ir tiesiog genialiai mokėjo spręsti neišsprendžiamas problemas. Per kelis mėnesius, kol pas mane dirbo, jo gyvenimas susipynė su manuoju. Beveik kas dieną mudu būdavome drauge, nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro. Susidraugavome, nors aš visą laiką jutau Kamaliui gilią, neišsakytą baimę. Jis kažkaip keistai žiūrėdavo į mane, ypač vėlai vakare, kai užklupdavau jį iš netyčių.

Jo akyse mačiau neapykantą.

Būdamas Valstijose, Kamalis vedė amerikietę ir slėpė šį faktą nuo savo šeimos Kasablankoje. Jį apklausė FTB agentai, tvirtindami, esą jis buvęs pažįstamas su Mohamedu Ata [Mohammed Atta], vadovavusiu rugsėjo 11-osios savižudžių būriui. Po bokštų dvynių griūties Kamalio amerikietė žmona jį paliko ir įstojo į JAV armiją. Jis tvirtino, kad FTB jai išplovė smegenis ir nuteikė prieš visus arabus bei prieš jos vyrą.

Vieną vėlų vakarą Kamalis nusivežė mane ant akmenų prie švyturio. Tada išjungė variklį ir paliepė išlipti. Jis buvo visiškai girtas, šlitiniavo, vos įstengė paeiti.

– Kur einam?

– Tuoj parodysiu, – atsakė jis.

Jis nusivedė mane per akmenis tolyn, pagaliau mudu sustojome ir sužiurome į juodus Atlanto vandenis. Nebuvo matyti jokio gyvybės ženklo, nei šviesos, ničnieko. Beveik pamaniau, kad Kamalis mane čia atsivedė, ketindamas nužudyti. Gal tai pasirodys dramatiška, bet jis buvo iš tų žmonių, kuriems visiškai nerūpi, gerai ar blogai jie elgiasi. Kelias minutes tylėdami sėdėjome ant akmenų. Paskui paklausiau Kamalio, ką jis norėjo man parodyti.

– Jei kas nors mane išduos, – tarė jis, – aš neatleisiu.

Jo balse buvo girdėti pyktis, savotiškas šaltas įsiūtis.

– Ar tave kas nors išdavė? – paklausiau.

Kamalis spoksojo į baltas juodų bangų keteras.

– Tuoj išduos, – atsakė jis.

Ne visai supratau, ką jis turi galvoje, bet man buvo aišku, jog mūsų keliams metas išsiskirti. Pakilau ir stengdamasis eiti atsargiai per akmenis nužingsniavau atgal į krantą. Kamalis manęs jau laukė automobilyje. Nežinau, kaip jam pavyko taip greitai jį pasiekti.

Mes sulipome vidun ir užtrenkėme dureles. Kamalis jau ketino įjungti variklį, tik staiga labai lėtai apsigręžė ir įsispoksojo į mane baltomis akimis. Užuodžiau nuo jo sklindantį alkoholio kvapą.

– Aš nieko nepamirštu, – ramiai ištarė jis. – Atsiminkit – aš nieko nepamirštu.

Paskui visą savaitę Kamalio nemačiau. Mėginau jam skambinti, tačiau jis, kaip paprastai, neatsiliepė. Rachana meldė mane pagaliau jo nebeieškoti ir viską baigti.

– Jį reikia atleisti, – sakė ji.

– Bet jis mane nužudys.

– Ar tu tikrai tuo tiki?

Pažvelgiau į ją pastėrusiu iš baimės veidu.

– Taip, tikiu.

Kitą rytą Kamalis pasirodė. Jis vilkėjo kostiumą – anglių pilkumo su tamsiai rudais apvadais ant rankogalių. Kaip visad, neaiškino nei kodėl neatsiliepė į mano skambučius, nei kur buvo. Mudu nuvažiavome į *Café Napoleon* netoli Oazės priemiesčio, kur stalius Reda turi krautuvę. Užsisakėme apelsinų sulčių ir plaktos kiaušinienės su skrebučiais. Kamalis buvo gerai nusiteikęs. Pasakė, kad nei iš šio, nei iš to jam paskambino buvusi žmona.

– Ar ji tavęs pasiilgo? – paklausiau.

Kamalis prarijo kąsnį kiaušinienės.

– Daug labiau, negu jai atrodo, – atsakė jis.

Tarp staliukų vaikštinėjo keliaujantis prekiautojas, siūlantis lankytojams loterijos bilietus ir padirbtus *Gucci* diržus. Kai jis priėjo prie mūsų, Kamalis nusipirko penkis bilietus.

– Jauti, kad aplankys laimė?

– Jaučiuosi pasaulio viešpats, – atsakė jis.

Aš nuėjau į tualetą, apsišlakščiau veidą šaltu vandeniu ir prisiekiau sau neišeiti iš kavinės, kol neatsiskirsiu nuo Kamalio. Grįžau prie staliuko, užsisakėme dar kavos. Kamalis prisidegė *Marlboro*. Aš pasiraitojau rankoves.

– Man labai gėda, – tariau. – Negavau pinigų, kurių tikė-

jausi. Mes beveik neturime už ką pirkti maisto. Labai apgailestauju, bet manau, jog tau bus geriau pasiieškoti darbo kitur.

Kamalis sėdėjo ir žiūrėjo į tolį, o jam prie viršutinės lūpos buvo prilipusi cigaretė. Jis nieko nepasakė. Nė žodžio. Po pusryčių pasikvietė taksi ir išvažiavo pakrantės link.

Aš giliai įkvėpiau, paskui iškvėpiau. Kamalis iš mano gyvenimo dingo.

Kitą penktadienį popiet nuėjau į *Café Mabrook*, kaip kiekvieną savaitę norėdamas susitikti su daktaru Mehdžiu ir kitais nuolatiniais lankytojais. Padavėjas Abdulas Latifas pasakė, kad kiaurą vamzdį pavyko sutaisyti, tačiau ne santechniko dėka.

– Tas žmogus tikras šėtono išpera, – spjaudydamasis pareiškė padavėjas. – Jis nieko nemoka. Jei galėčiau, pats jį pasmaugčiau! – Jis pažvelgė į savo rankas be nykščių ir apsilaižė lūpas. – Viešpats gailestingas, – pridūrė jis.

Aš atsisėdau į savo įprastą vietą, pasisveikinau su aplinkiniais ir paklausiau chirurgo, kada man reikės važiuoti į dykumą padaryti jam paslaugos. Jis spragtelėjo pirštais.

– Kai aš būsiu pasirengęs, – atsakė jis.

– Bet juk vestuvės jau greitai?

Daktaras Mehdis pasitrynė rankas, tarsi stengdamasis sušilti.

– Yra dalykų, kurių nepaskubinsi, – tyliai sumurmėjo jis.

– Bet sakėte, jog tai labai skubu.

– Skubu.

Mudu sėdėjome tylėdami, gėrėme *café noir* ir žvelgėme tolyn į vandenyną. Arabų pasaulyje tyla – tai auksas, brangenybė, kurią dera tausoti. Man, atvykėliui iš Vakarų, ji kėlė baugulį. Neramiai trepsėjau koja, tikėdamasis, kad daktaras prabils.

Norėjau pradėti apie ką nors kalbėtis. Tačiau pokalbis, kaip sodinukas sausoje dirvoje, niekaip neprigijo.

– Jūs nerimaujate? – po ilgos tylos paklausė daktaras Mehdis.

– Ne.

– Tai kas yra?

– Tyla, – atsakiau. – Negaliu pakęsti tylos.

Jis primerkė akis.

– Ar jūs niekada nesate patyręs liūdesio? – pasiteiravo jis.

Vakare tolimajame sodo gale sutikau Osmaną. Jis grėbstė lapus prie dekoratyvinio šulinio, kurį buvo iškasęs drauge su Hamza. Garsiai jie to neprisipažino, bet mes visi žinojome, kad šulinys skirtas gyventi džinams. Paklausiau, kaip jam sekasi namie. Jis prisidėjo ranką prie širdies.

– Aš nesu blogas žmogus, mesjė Tahirai, – tarė jis.

– Žinau, Osmanai.

– Bet, mesjė Tahirai, nenoriu, kad jūs dabar blogai apie mane galvotumėte.

– Aš labai tave gerbiu, Osmanai. Tikėk manimi.

Sargas plekštelėjo liežuviu.

– Žmonės plepa, – pasakė jis.

– Kur?

– Lūšnyne.

– Ką jie sako?

– Blogus dalykus.

– Kokius?

– Kad mano žmona ne tokia kaip kiti. – Jis nutilo, pakėlė galvą. – Suprantate, ji labai graži.

– Ir?

– Ir jie pavydi.

– Neklausyk jų.

Osmanas šnirpštelėjo. Paskui nusišluostė nosį delno kraštu.

– Šneka, kad ji bloga moteris, – vėl tarė jis.

– Tai neklausyk.

– Bet šneka, kad ji kekšė.

Praėjus dešimčiai dienų po apsilankymo pas stalių Redą aš vėl grįžau į jo krautuvę. Jis sėdėjo saulės apšviestame plotelyje netoli durų, skaitė *Le Matin* ir glostė didelę rainą katę. Pamatęs mane, pakilo nuo kėdės, užgesino cigaretę ir pagarbino Viešpatį.

– Kad jūs visada vaikščiotumėte rožių žiedlapiais, – tarė jis.

Aš padėkojau ir paklausiau, kaip sekasi verslas. Jis papurtė galvą ir ėmė kuistis kišenėse, ieškodamas *Gauloises*.

– Niekas nenori dirbti šito darbo, – sielvartingai tarė jis. – Maroką plūste užplūdo pigūs baldai iš Kinijos. Jų visur kalnai. Krautuvininkai juos dalija beveik už dyką.

– Bet turtuoliai gali sau leisti įsigyti jūsų dirbinių, – tariau.

Reda sugriežė dantimis.

– Žinoma, gali, – atsakė jis. – Bet jie šykštuoliai. Perka iš manęs tik tada, kai juos mato draugai. Ir net tada nesusimoka.

Stalius įpylė katei į lėkštelę pieno.

– Uždarysiu šią krautuvę ir įkursiu gražų restoranėlį, – pasakė jis, vesdamasis mane iš saulės apšviesto plotelio į krautuvės gilumą. Eidamas jam iš paskos, pasukau į kairę, paskui nusileidau laiptais į savotišką grotą. Lipdamas žemyn girdėjau, kaip į kaltus stuksena kūjai, ir užuodžiau šviežios medienos kvapą.

– Štai dirbtuvė, – pasakė stalius.

Apačioje tikriausiai buvo koks pustuzinis patalpų, iškaltų gelsvame akmenyje, pristatytų stalų, prie kurių dirbo visa armija stalių. Lubos buvo tokios žemos, kad darbininkams teko triūsti sėdint arba atsiklaupus. Visi jie vienoje rankoje laikė kaltą, kitoje – mažą apvalų kūjelį.

Ponas Reda brūkštelėjo į sieną degtuką ir prisidegė *Gauloises*.

– Bet jei jūs uždarysite krautuvę, jie visi liks be darbo, – pasakiau.

– Jie moka prisitaikyti, – atsakė jis. – Neabejoju, kad išmoks gaminti valgį.

Eidami šonu, siauru koridoriumi prasibrovėme į ankštą kambarėlį, kuriame klūpojo vienišas stalius. Jam virš galvos kybojo plika elektros lemputė, nuo kurios ant jo veido apatinės dalies krito šešėliai. Kambarys priminė klausyklą. Mes įsispraudėme vidun. Priešais stalių stovėjo specialus darbastalis, daug siauresnis už kitus. Ant jo stovėjo inkrustacijomis puošta dėžutė. Ji buvo padirbdinta iš retų rūšių medienos ir nepaprastai graži. Ant dangtelio šviesiai ruda spalva buvo inkrustuoti žodžiai: „Meliono miesto pasaka".

Ponas Reda nuvedė mane atgal pro grotą, laiptais aukštyn, kol vėl atsidūrėme saulės šviesoje. Jis rūpestingai suvyniojo dėžutę į savąjį *Le Matin* ir giliai įkvėpė cigaretės dūmų.

– Turite penkias minutes? – paklausė jis.

– Taip, žinoma.

– Tada norėčiau jums parodyti sirišką vaišingumą.

Jis nušlepsėjo pro rainąją katę į virtuvėlę, ten išvirė vienintelę stiklinaitę arabiškos kavos su kardamonu. Pastatė ją priešais mane, paragino atsilošti ir nusimesti batus.

– Užsimerkite, – sušnibždėjo jis.

Padariau kaip lieptas.

– Dabar aš jums paseksiu pasaką, – tarė jis. – Ją man pasekė tą dieną, kai gimiau, ir dovanojo tarsi amuletą, lygiai kaip jūs dovanojate pasaką savo dukrelei.

– Kaip ji vadinasi?

Stalius garsiai iškvėpė.

– Ji vadinasi „Smėlynų pasaka“, – atsakė jis.

Jutau, jog iškeliauju į nepažįstamą pasaulį, o stalius Reda pradėjo pasakoti.

– „Kartą buvo upelis, – pradėjo jis, – gražus, vėsus, tyras upelis. Jis gimė iš aukštai kalnuose tirpstančio sniego, čiurleno žemyn per įvairius akmenis ir vieną gražią dieną pasiekė dykumą.

Upelis sunerimo, bet žinojo, kad jam lemta kirsti smėlynus. Tad jis garsiai sušuko: „Ką man daryti?“ Ir dykuma atsiliepė: „Paklausyk, upeli! Vėjas perlekia mano smėlynus, tad ir tu įstengsi tai padaryti.“

Upelis nepaklausė. Jis paleido savo vandenis tekėti į priekį. Pirmieji lašai išnyko be pėdsako.

„Dykuma! Dykuma! – sušuko upelis. – Tu mane suvalgysi!“

Dykuma buvo sena ir išmintinga, kvailas jaunas upelis ją supykdė.

„Žinoma, suvalgysiu, – atsakė dykuma, – nes taip daro visos dykumos. Aš negaliu pasikeisti. Būk geras, paklausyk manęs ir leiskis įsiurbiamas vėjo.“

Upelis buvo karštakošis ir jos nepaklausė. Jis buvo išdidus ir puikavosi savimi.

„Aš upelis, – sušuko jis, – ir noriu išlikti upelis!“

Smėlynas, vis labiau nekantraudamas, vėl atsakė: „O kvailas

upeli! Tau reikia pasiduoti vėjo malonei, ir tada vėliau iškrisi lietumi. Tavo vandens lašeliai perskries kalnus ir vandenynus, tu tapsi daug galingesnis negu dabar esi. Prašau, paklausyk manęs!"

Upelis nepatikėjo smėlynais ir sušuko: „Dykuma, dykuma, iš kur aš galiu žinoti, kad tu sakai tiesą?"

Dykuma sukilo smėlio audromis ir šūktelėjo: „Tikėk manimi, o jaunasis upeli, ir gerai pagalvok: tikrai prisiminsi, kad ir pats kadaise buvai kitoks."

Upelis giliai susimąstė, mėgindamas prisiminti, o jo vandenys urduliavo verpetais. Pagaliau jis prisiminė... prisiminė tuos laikus, kai buvo visai kitoks.

„Leiskis iškeliamas! – sušuko dykuma. – Skriek drauge su vėju!"

Upelis padarė taip, kaip liepė smėlynai, ir leidosi pakeliamas miglos skraiste, kol galiausiai jį visą įsiurbė vėjas. Jis jautėsi nuostabiai ir suprato, kad būtent taip ir turėjo būti."

Ponas Reda dunkstelėjo kumščiu sau į krūtinę ir atsikosėjo.

– Taip ir teka upelis, kurio vardas – gyvenimas, – pasakė jis, – todėl jo didžiosios kelionės pasaka ir yra įrašyta smėlyje.

TRYLIKA

Žinios geriau už turtus. Turtais reikia rūpintis, o žinios pačios tavimi pasirūpins.

Hazratas Ali

Arianės penktojo gimtadienio išvakarėse aš susipažinau su anglu, vardu Ralfas. Jis mane susirado per bendrus pažįstamus ir labai prašė, kad prisidėčiau prie jo rizikingo verslo. Ralfas buvo iš tų skaisčiaveidžių kilmingų britų dviguba pavarde, spindintį viršugalvį pridengęs plonyte plaukų garbana, aukštai ant nosies užkėlęs akinius trapiais vėžlio kiauto rėmeliais. Jis dažnai raugėjo ir kai manydavo, jog aš nematau, įsikišdavo pirštą į nosį ir imdavo įnirtingai krapštyti, tarsi rausdamasis paslėpto lobio.

Aš menkai išmanau verslą ir stengiuosi vengti tų, kurie mėgina mane įtraukti į savo fantastiškus planus. Vienintelį kartą pasidaviau – įteikiau senam mokyklos draugui visą avansą, gautą už knygą. Jis žadėjo „per savaitę, *maksimum* – per dvi" padvigubinti šią sumą, nes ketino parduoti į Svazilandą partiją guminių batų. Tačiau bematant prarado visus pinigus ir pabėgo į Arktį ar Antarktidą. Nebeprisimenu, kur.

Tad kai Ralfas man pasiūlė investuoti visas santaupas į deimantų paiešką Konge, aš mandagiai atsisakiau.

– Ar tikrai, seni, o gal man vis dėlto pavyks jus įkalbėti? – paklausė jis.

– Atsiprašau, niekaip negaliu, – atsakiau. – Suprantate, jau ir taip pereikvojau kreditą.

Ralfas atmetė garbaną.

– Statymai dideli, – pareiškė jis. – Per metus nesunkiai galėtumėte tapti milijonieriumi.

– Aš atvažiavau į Maroką ieškoti ramaus gyvenimo.

Anglas tyčiodamasis išsišiepė.

– Kur jūsų avantiūristo gyslelė?

– Visai išseko, – atsakiau.

Ralfas atsegė portfelį ir išsitraukė ploną aplanką ryškiai raudonais viršeliais.

– Nebuvau ketinęs apie tai užsiminti, – pasakė jis.

Pažvelgiau į aplanką. Ant jo smulkiomis mėlynomis raidelėmis buvo išspausdinta „SLAPTA".

– Kas tai? – paklausiau.

– Aukso kasyklos, – atsakė jis.

– Ir kur jos?

Ralfas pašnairavo į mane.

– Haityje.

– Aš visiškai neturiu pinigų, – atsakiau.

Pajutau, kad Ralfas manęs nesiklauso. Pažvelgiau jam į veidą. Jis siaubingai prakaitavo – prakaitas liete liejosi, marškiniai kiaurai permirko. Jis nusitraukė akinius ir nulėkė į tualetą. Užtruko dvidešimt minučių. Grįžęs atsiprašė.

– Atsiprašau, seni, – pasakė jis. – Kažką pasigavau Vaka-

rų Afrikoje. Pusę nakties sėdėjau ant puodo. Ši rytą viešbutyje nuėjau pusryčiauti. Pajutau, kaip pradeda sukti pilvą. Nespėjau į tualetą. – Jis atsikosėjo, paskui išraudo. – Bjauru.

Ralfas atsistojo ir atkišo man ranką. Ji tebebuvo drėgna.

– Gal pagalvokite, rytoj atsakysit? – pasiūlė jis.

– Bet kad aš jau nusprendžiau, – atsakiau. – Sakiau, visiškai neturiu pinigų.

Ralfas spjovė į delną ir juo priglostė garbaną.

– Nelengva su jumis, ką?

Rachaną radau *Dar Khalifa* virtuvėje, kepančią milžinišką rausvą tortą. Arianė pareikalavo, kad iš jo viršaus kyšotų tikra lėlė Barbė, nes tokį tortą gavo viena jos mokyklos draugė. Aš atvykau kaip tik laiku – atlikau Barbei dvigubą amputaciją. Kūnas buvo giliai įbestas į colio storumo rausvą glajų. Arianė mane nusivedė į žaidimų kambarį, kuriame stovėjo tarnaitė Fatima, rankoje laikydama savo krepšį. Ji vilkėjo dželabą. Paklausiau, ar kas nors atsitiko.

– Aš išeinu, pone, – atsakė tarnaitė.

– Zohra tave vėl užgauliojo?

Fatima pabučiavo Arianę į skruostą.

– Ne, tai ne Zohra, – atsakė ji.

– Tai kas?

– Išeinu, nes kambarys, kurį man paskyrėte, negeras.

– Ar jame per šalta?

– Ne.

– Tai kas tada negerai?

– Prausimosi kriauklė.

– Ji neveikia?

– Ne, pone, ji veikia.

– Tai ką?

– Čia ir yra problema.

Aš trumpam nutilau, stengdamasis ją suprasti.

– Prausimosi kriauklė veikia, ir dėl to jūs norite išeiti?

Tarnaitė patvirtino, kad taip ir yra.

– Ar aš kažko nesupratau? – paklausiau.

– Ji gyvena kriauklėje, – tarė Fatima.

– Kas tokia?

Tarnaitė ėmė gniaužyti rankas.

– Na, jūs juk žinote...

Atidžiai pažvelgiau į ją.

– Ne, nežinau, – tariau.

Fatima paėmė Arianės spalvotą pieštuką ir užrašė vardą. Padavė popierių man.

– Aiša Kandiša, – garsiai perskaičiau aš.

Fatima užsidengė ausis.

– Negalima šio vardo sakyti garsiai.

– Kodėl?

– Todėl, kad iškviesite džiną.

Arianės gimtadienyje nuo pradžios iki galo vyravo rausva spalva. Į mūsų namus įžygiavo armija mergyčių, apsitaisiusių rausvais balerinų sijonėliais, mojuojančių rausvomis burtų lazdelėmis. Jos be saiko kimšo rausvą želė, rausvą tortą su Barbe ir skaisčiai rausvus morengus.

Kai mergytės išsilakstė, nusivedžiau Arianę į viršų maudytis. Ji apsivilko savo rausvą pižamą, įsitaisė lovoje ir paprašė, kad pasekčiau pasaką.

– Ar man paimti nuo lentynos knygą, *Baba*? – paklausė ji.

– Šiandien tavo gimimo diena, todėl aš tau paseksiu nepaprastą pasaką, – atsakiau aš.

Arianė nušvitusi pažvelgė į mane, jos akys suspindo tarsi žvaigždės. Ištraukiau iš po jos lovos ryšulį. Ji nuplėšė rausvą vyniojamąjį popierių ir įsmeigė akis į medinę skrynelę. Šviesoje išryškėjo inkrustuotos raidės.

– *Baba*, kokia ji graži, – tarė Arianė. – Tai princesės skrynelė.

– Taip, ji labai graži, – atsakiau, – bet niekada nepamiršk, kad tai skrynelė, o skrynelė ir lieka tik skrynele. Jos paskirtis vienintelė – saugoti tai, kas yra nepaprastai svarbu.

– Ar galima ją atidaryti?

Aš linktelėjau galva.

– Žinoma, juk ji tavo.

Mažyčiais pirštukais Arianė atvertė dangtelį. Ištraukė popieriaus lapus.

– Kas čia, *Baba*? – paklausė ji.

– Tai lobis, – paaiškinau aš, – toks vertingas, toks brangus, kad jį reikia labai atidžiai saugoti. Ateis diena, kai tu suprasi jo vertę, o kol kas gali ramiai atsigulti ir leisti, kad jis ateitų į tavo sapnus.

Aš jai perskaičiau pasaką apie Meliono miestą.

Arianė pabučiavo man į skruostą ir įdėjo pasaką atgal į dėžutę.

– Aš ją labai saugosiu, – pažadėjo ji.

Aš išjungiau šviesą. Pajutau, kaip mane užplūdo gilus pasitenkinimo jausmas.

Pagaliau man pavyko perduoti estafetės lazdelę.

Po kelių dienų knygynuose pasirodė „Kalifo rūmai“. Knygoje aš aprašiau pirmųjų Kasablankoje praleistų metų nuotykius ir patirtus išmėginimus. Recenzijos buvo palankios, ir netrukus aš pradėjau gauti elektroninius laiškus nuo skaitytojų. Vieni klausinėjo, kiti gyrė knygą arba dalijosi savo prisiminimais apie senų laikų Kasablanką. Kai kas rašė visai kitais sumetimais – prašė nurodyti, kaip patekti į *Dar Khalifa*.

Aš atsakau beveik į visus laiškus, kuriuos gaunu, ir manau, jog nėra nieko blogesnio už rašytoją, kuris vengia savo skaitytojų. Tačiau niekada neįsivaizdavau, kad ateis diena, kai žmonės pradės ieškoti mūsų namų.

Dar Khalifa taip sunku surasti, kad pirmus pustuzinį kartų visi pasiklysta. Aplink nėra jokių įsimintinų ženklų, o nuo išorės pasaulio mus skiria lūšnyno labirintas.

Vieną vaiskų paskutinės sausio savaitės rytą aš gavau ilgą elektroninį laišką nuo amerikiečio, vardu Bartas. Jis rašė, kad jam labai patikusi mano knyga, kad jis nupirkęs ją dovanų savo motinai, tetai ir visiems draugams. Tačiau jo entuziazmas neapsiribojo knygos rekomendacijomis visiems pažįstamiems. Elektroniniame laiške jis rašė, kad išsispausdinęs mano nuotraukas iš interneto svetainės, davęs jas įrėminti ir pasikabinęs namuose. Paskui suradęs mano namus *Google Earth* paieškoje, nusipirkęs bilietą į Kasablanką (tik į vieną pusę) ir atskridęs čia, kirsdamas aštuonias laiko juostas. Neseniai Bartas pasiekęs Kasablanką, o dabar yra apsistojęs mažame viešbutėlyje netoli uosto.

Pranešiau Rachanai naujieną – kad netoliese apsigyveno mūsų tykantis pamišęs gerbėjas iš Kalifornijos.

– Jis niekaip neprasibraus per *bidonville*, – ramiai atsakė ji.

– Taip manai?

– Aišku, juk...

Žmonos žodžius nutraukė durų skambutis. Jis skambėjo ilgai, atkakliai, o prieš nutildamas dar tris kartus cyptelėjo.

Atidariau duris. Dar nespėjęs pamatyti, koks žmogus stovi priešais, įsmeigiau akis į žemėlapį jo rankose – iš interneto išspausdintą *Google Earth* fragmentą.

– Laba diena, – ištarė silpnas balsas. – Aš Bartas.

Lokys dirbo visą popietę, kol išmontavo prausimosi kriauklę Fatimos kambaryje. Užtvindęs vandeniu visas grindis, jis galiausiai vašku užantspaudavo vamzdžius ir išnešė praustuvę į arklides. Tarnaitė apsidairė ir padėjo krepšį ant lovos. Ji vis dar nerimavo, tarsi mintis apie Aišą Kandišą jai neduotų ramybės.

– Fatima, pasakyk, kas tau pasakė, kad tavo praustuvėje gyvena džinas? – paklausiau.

Ji įbedė žvilgsnį į grindų plytelę.

– Niekas, – atsiliepė.

– Ar tikrai, Fatima?

Ji kietai sučiaupė lūpas ir linktelėjo. Paklausiau dar kartą. Fatimos akys išsiplėtė ir lūpos staiga prasižiojo.

– Man pasakė Zohra, – atsakė ji.

Otomanas grįžo po ilgos verslo kelionės ir pakvietė mane pietų į savo namus. Jis gyveno didelėje, baltai dažytoje viloje netoli *art deco* stiliaus velodromo.

Tarnas baltomis pirštinėmis su tamsiai ruda kepuraite *tarboosh* vienoduose sidabro dubenyse padavinėjo įvairius kiniškus patiekalus.

Iškart atėjęs aš pradėjau kalbą apie Muradą ir papasakojau Otomanui apie liūdnuosius įvykius.

Jis prisimerkė, tarsi iš skausmo.

– Negerai, – ištarė giliu balsu. – Labai negerai.'

– Niekaip negaliu suprasti, kaip tokia jauna ir graži moteris susižavėjo tokiu seniu, – pasakiau.

– Ir myli jį nepaisydama to, kad jis aklas, – pridūrė Otomanas, mostu liepdamas tarnui nurinkti tuščius indus. – Muradas yra pasakotojas, – toliau kalbėjo jis. – Jūs to gal nesuprasite, bet tai reiškia, kad mums, mirtingiesiems, jis turi nepaprastą galią. – Otomanas atsistojo ir nusivedė mane į svetainę, didelį prabangų kambarį, išpuoštą abstraktaus meno kūriniais. – Esu tai matęs savo akimis, – pasakė jis.

– Ką matęs?

– Kaip jie užburia klausytojus. Pakanka kelių išmanaus pasakotojo žodžių, ir jie pasiduoda. Su tokiais kerais nepakovosi, – kalbėjo jis. – Taip atsitiko ir jūsų sargo žmonai.

– Ar galima išvaikyti tuos kerus?

Otomanas pabarbeno pirštu į laikrodį.

– Laikui bėgant, visi kerai išsisklaido, – pasakė jis.

Tarnas grįžo, ant ištiestų rankų nešdamas sidabro padėklą, o ant jo – kavinuką. Įpylė mums abiem kavos. Kai jis išėjo, Otomanas įsidėjo cukraus ir ėmė sidabriniu šaukšteliu maišyti kavą.

– Jums reikės labai gerai pagalvoti, – pasakė jis.

– Apie ką?

– Apie tai, ar Muradas, viešėdamas pas jus, padarė jums kokią nors paslaugą.

– Aš mintyse peržiūrėjau visą savo pažintį su Muradu, nuo pat pirmo susitikimo Marakešo kirpykloje.

– Ne, jis nei man, nei kam nors iš maniškių niekada nėra padaręs jokios paslaugos, – atsakiau.

– Dėkui Dievui, – atsiliepė Otomanas.

Paklausiau, kodėl jam tai atrodo svarbu.

– Tarpusavio paslaugų tinklas, – atsakė jis.

– Aš suraukiau kaktą.

– Jei Muradas būtų jums padaręs paslaugą, – paaiškino jis, – jūs dabar privalėtumėte jam atsilyginti tuo pačiu, net tuo atveju, jei jis padarė blogą darbą – nuviliojo kito vyro žmoną.

Bent kiek ilgiau pagyvenus Maroke, neįmanoma nesusidurti su tarpusavio paslaugų tinklu. Jis egzistuoja visur, tarsi neryškus kasdienybės fonas. Jei nori ką nors padaryti ar iškilti visuomenėje, privalai įnešti į šią sistemą savo indėlį ir laukti atlygio.

Manęs žmonės nuolat prašo įvairių paslaugų ir tikriausiai tikisi, kad aš irgi jų to prašysiu. Stengiuosi kiek galėdamas padėti, bet mainais nieko neprašau. Tėvas kadaise man tvirtai įkalė principą: „Niekada niekam nebūk skolingas."

Otomanas irgi labai nepalankiai atsiliepė apie tuos, kurie mėgsta žaisti paslaugomis. Jis sakė, jog tai tas pats, kaip piktnaudžiauti kredito kortelėmis Vakaruose.

– Iš pradžių pasiskolini tik truputėlį, paskui šiek tiek daugiau negu gali sau leisti, – kalbėjo jis. – Nespėsi nė apsižiūrėti, o tavo gyvenimas jau žlugo, prie durų stovi ilgiausia eilė nekantraujančių kreditorių. Tokie dalykai labai greitai tampa nebekontroliuojami.

– Bet ką daryti, jei tau būtinai *reikia* kieno nors paslaugos?

– Tada pirmiausia pats ką nors dovanok. Įnešk į sistemą savo įnašą ir tik tada tikėkis išmokų.

– O ką įprasta dovanoti?

– Priklauso nuo to, kam skirta dovana. Šokoladinius saldainius, kvepalus ar juvelyrinius dirbinius priima visi. Bet geriausios dovanos, kurios turi sentimentalią vertę.

– Kodėl?

– Todėl, kad jos prisiliečia prie gavėjo širdies.

– O jei žmogus atsisakys dovanos?

Otomanas atrodė sukrėstas.

– Arabų visuomenėje nepriimti dovanos tolygu paskelbti karą, – pasakė jis. – Taip beveik niekada nebūna. Gali neabejoti – kai tik įneši indėlį į paslaugų sistemą, niekas to nepamirš. Tarsi tavo įnašas būtų įregistruotas danguje neregima kreida.

– Tai aš atnešu žmogui dovanų šokoladinių saldainių, pačią didžiausią dėžę, ir paprašau man padaryti paslaugą... padėti sutvarkyti dokumentus.

– Visiškai teisingai.

– Bet ar tas žmogus iškart nesupras mano motyvų?

– Aišku, supras, – atsakė jis, – bet sistema jį supančios. Žmogus negali atsisakyti dovanos, o kai jis priima ją, privalo atsilyginti.

Aš prisiminiau daktarą Mehdį ir paslaugą, kurios jis manęs paprašė – atvežti iš Sacharos ypatingos druskos. Papasakojau apie tai Otomanui. Jis nusišypsojo, paskui ėmė juoktis.

– Kaip manote, jis piktnaudžiauja mano pasitikėjimu? – paklausiau.

Otomanas liovėsi juoktis.

– Neabejoju, kad galite juo pasitikėti.

– Iš kur žinote?

– Manau, netrukus pats sužinosite.

Bartas vilkėjo aukso spalvos plastiko lietpaltį ir buvo užsidėjęs tokią pat kepurę. Jis judėjo nepaprastai lėtai ir atrodė be galo trapus, beveik kaip porceliano figūrėlė. Oda tokia blyški, kad galėjai pamanyti, jog mažiausiai penkiasdešimt metų jis praleido požemyje. Plaukai balti kaip talkas, balsas šaižus, manieros iš tiesų labai keistos. Kalbėdamas jis smarkiai mirkčiojo akimis, o kai neturėdavo ko pasakyti, niūniuodavo *Yankee Doodle Dandy* melodiją.

– Aš jus radau, – sukvykė jis, braudamasis pro duris į vidų. – Lažinuosi, nesitikėjote, kad atvyksiu?

– Ne, nesitikėjome, – atsakiau.

Bartas paspaudė man ranką, nusitraukė nuo pečių lietpaltį, kepuraitę ir nusviedė juos ant kėdės.

– Nekantrauju apžiūrėti visus namus, – pareiškė jis.

– Namus?

Kalifornietis atsegė kuprinę ir išsiėmė iš jos didelį fotoaparatą. Du kartus spustelėjo, bandydamas, ar veikia blykstė, aš vos neapakau. Svetainę pripildė kraunamo elektroninio prietaiso garsas.

– Aha, viskas paruošta, – pasakė jis. – Nuo ko pradėsim?

– Sveiki atvykę į Maroką ir į *Dar Khalifa*, – neryžtingai prakalbau aš. – Dėkoju, kad atvažiavote, kad įsigijote mano knygą. Bet pirmiausia norėčiau jums kai ką paaiškinti...

Barto akys mirktelėjo kartą, paskui kitą.

– Žinau, ką pasakysite, – tarė jis.

– Tikrai?

Jis įsiaudrinęs linktelėjo.

– A, tai gerai, – atsakiau.

– Jūs drovitės, tiesa?

Aš sugriežiau dantimis.

– Ne, aš ne tai turėjau galvoje.

Bartas pakėlė fotoaparatą, dar kartą mane apakino ir patraukė prie fontano, įrengto kieme prie vaikų žaidimų kambario.

– O, jūs apie jį rašėte! – šūktelėjo jis. – Jis labai gražus. Visai toks pat, kaip aprašytas knygoje.

– Bartai, man teks paprašyti jus liautis, – nedrąsiai ištariau.

– Ar aš atvykau per anksti? – paklausė jis. – Tikrai, žinau, pasiankstinau. Tai galiu sau pasėdėti ant sofos ir palaukti, kol susirinks kiti.

Nelabai suvokiau, ką jam pasakyti. Tačiau tvirtai žinojau viena – Rachana tikrai neapsidžiaugs ekskursijomis po mūsų namus. Ji pritarė mano sumanymui rašyti knygą, bet paslapčiomis apmaudavo, kad aš atveriau visiems langą į mūsų privatų gyvenimą. Pasivijau Bartą prie fontano ir įkalbėjau nuleisti fotoaparatą. Iš virtuvės kaip tik ėjo Rachana, tuoj ji mus pamatys.

– Pagaliau paklausykite manęs! Mes nerengiame ekskursijų. Čia ne pramogų parkas. Čia mūsų namai!

Kalifornietis prasibrovė pro mane. Atrodo, mano žodžiai jį sukrėtė.

– Bet jūsų knyga, – pasakė jis.

– Ką knyga?

– Suprantate, ji man taip patiko. Dovanojau ją visiems savo draugams.

Aš jam padėkojau, paskui padėkojau dar kartą.

– Jūs vis tiek nesupratote, – tarė jis.

– Supratau, aš jums labai dėkingas. Tikrai, iš visos širdies.

– Ne, jūs manęs nesuprantate.

– Ko aš nesuprantu?

Bartas plačiai išskėtė rankas, tarsi ketindamas mane stipriai apkabinti.

– Juk aš didžiausias jūsų gerbėjas! – paaiškino jis.

Kiekvieną rytą mūsų sieną perlėkdavo višta ir padėdavo kiaušinį erdvioje pievelėje netoli plaukimo baseino. Ją viliojo saugumo garantija ir viltis, kad jos viščiukai galės augti, vaikščiodami po žalią žolę. Palyginti su purvynais, po kuriuos braidė kitapus sienos gyvenančios lūšnyno vištos, mūsų sodas atrodė tikras rojus. Eidamas per pievelę, sugavau sargus nusikaltimo vietoje. Jie ką tik buvo sugavę vištą, ketino nusukti jai sprandą ir išsivirti pietums. Iš paskutiniųjų stengėsi atrodyti nuolankūs. Paklausiau, kas čia darosi.

– Višta puikiausiai tinka maistui, – pasakė Lokys. – Pažiūrėkit, kokios kojos.

– Kieno ta višta?

– Ji atsirado iš ten, – atsakė Marvanas, rodydamas kitą tvoros pusę. – Vadinasi, mes galime ją suvalgyti. – Jis parodė petražolių ryšulėlį, kurį laikė rankoje.

– Ji čia nuolatos ateidavo lesti sliekų, vadinasi, ji priklauso mums, – pasakė Lokys.

– Mes norime ją suvalgyti, – tarė Osmanas.

Tada aš išgirdau viščiukų cypsėjimą.

Višta ištrūko iš Osmano gniaužtų ir nubėgo pas savo mažylius.

– Juk tai perekšlė, – pasakiau. – Negalima galabyti niekuo dėtos perekšlės, kuri augina viščiukus!

Sargai išsirikiavo, atidavė pagarbą ir sutiko, kad būtų žiauru galabyti jauniklių motiną.

– Ką mums su ja daryti? – paklausė Marvanas.

– Saugiai įtaisykite viščiukus ir svetingai su jais elkitės, – atsakiau.

Kitą naktį aš vėl sapnavau stebuklingą kilimą. Jau kelias savaites nebuvau pakilęs ant jo šilkinių gijų audinio. Gulėjau paslikas, tolygiai paskirstęs kūno svorį ant geometrinių jo raštų, o kilimas skriejo virš jūrų tolimos karalystės link. Bet šį kartą neskridome virš miesto, neregėjau nei bokšto, nei princesės, nei kartuvių. Pasukome į vakarus, kol pasiekėme neaprėpiamą dykumą. Buvo dar tamsu, dangus tuščias: nė vienos žvaigždės, nė mažiausios šviesos kibirkštėlės. Jutau, kad baigiu sustirti į ragą.

Pajutęs, kad šąlu, kilimas išsirietė ir apgaubė mane savo kraštais.

Mes skridome ir skridome per smėlynus, tūkstančius mylių. Apačioje bolavo tik smėlio kopos ir retkarčiais pasitaikančių beduinų stovyklaviečių siluetai. Viršuje tamsą atmiešė aukso atšvaitai – tai horizontą pervėrė pirmi aušros spinduliai. Saulė nušvietė smėlynus ir aš tolumoje pamačiau apybraižas miesto, dar pasakiškesnio už aną – begalinę panoramą, kupolus, aukštus minaretus, mirguliuojančius vandens tvenkinius ir rūmus, apjuostus geležinėmis sienomis.

Kilimas pasuko į kairę, pralėkė virš rūmų sargybos ir nusileido ant žolės netoli karaliaus arklidžių. Užuodžiau žirgų

kvapą, girdėjau, kaip grumai balnoja karaliaus mylimiausią ristūną rytmečio pasijodinėjimui. Kadangi sapnavau, tai kažkodėl galėjau žinoti tokius dalykus, kurių tikrovėje nebūčiau žinojęs. Pavyzdžiui, žinojau, kad rūmai priklauso didžiam karaliui ir karžygiui Hasanui bin Ikbaliui, kuris neseniai nukariavo kitą šalį toli rytuose ir paėmė į nelaisvę tos šalies karalių su šeima. Dar žinojau, kad karalius turi septynis sūnus ir kad kiekvienas iš jų sergsti po žinių nuotrupą, kurios, sudėjus visas draugėn, padarytų moksle perversmą ir pakeistų pasaulį. Tačiau saugomos atskirai tos nuotrupos neturi jokios vertės. Karalius pasiekė aukštesnį pažinimo lygmenį. Metų metus jis stengėsi įkalbėti sūnus sujungti savo saugomas nuotrupas, bet vaikinai neapkentė vienas kito. Kiekvienas iš jų slapčiomis rezgė sąmokslus, kaip nužudyti brolius ir pačiam tapti sosto paveldėtoju. O vyriausiasis, nors ir taip buvo paveldėtojas, ketino nunuodyti tėvą.

Kilimo kamputis plastelėjo aukštyn, rodydamas man tolimiausias duris į pagrindines arklides. Priėjęs pamačiau, kad jos praviros. Viduje grumas balnojo baltą kumelę. Suėmęs pavadžius kaire ranka, jis atsigręžė veidu į šviesą. Ir sustingo. Išvydęs jo veidą, aš irgi sustingau. Jis sukrėstas ėmė artėti prie manęs.

Aš žvelgiau į patį save.

Kas dieną višta padėdavo dar po vieną kiaušinį ir kas dieną prasikaldavo dar vienas viščiukas. Jie cypsėdami lakstė po sodą, sekiojo paskui motiną ir slapstėsi nuo gaujos nuožmių kačių, kurios tykodavo ant sienos ir veisėsi aukštoje žolėje, vešančioje teniso aikštyne.

Sargai ilgesingai žiūrėjo į vištą, mintyse smaližiaudami minkštomis jos šlaunelėmis. Staiga vieną popietę kažkas garsiai pabeldė į sodo duris. Vidun įsibrovė gyslota, stambaus sudėjimo moteris gėlėta skara. Ji kažką suurzgė arabiškai, ir Lokys tuojau pat nuvedė ją į sodo gilumą. Parodė pievelę, po kurią kapstėsi perekšlė su viščiukais, ieškodami lesalo. Moteriškė išsitraukė nemenką dėžę, kurią lig tol kažkaip buvo įsigudrinusi paslėpti po dželaba, pagriebė vištą, jos jauniklius, dar porą neišperėtų kiaušinių ir nužygiavo atgal prie sodo durų. Prieš grįždama į savo gyvenimą *bidonville*, moteris tūžmingu žvilgsniu permetė sargus ir mane, kam drįsome savintis jos paukščius.

Vėliau tą pačią popietę aš nuvažiavau į Hai Hasanį ir pasistačiau automobilį prie čiužinių siuvyklos. Kitoje gatvės pusėje išgirdau riksmą. Pažvelgęs pamačiau, kad šaukia moteris. Ji mojavo tuščia pinigine, tarsi ką tik apvogta. Staiga, pastebėjusi vagį, išbėgo tiesiai į gatvę. Tačiau prieš bėgdama neapsidairė. Furgonas šūstelėjo į šalį, kad neužvažiuotų ant jos, tačiau susidūrė tiesiai su vežimu, pilnu prikrautu kiaušinių. Vežimas apvirto, didžioji dalis krovinio sudužo. Taksistas, nenorėdamas užvažiuoti ant vežimo, suktelėjo į šalį ir užlėkė ant senio, važiuojančio dviračiu. Senis apsvaigęs gulėjo ant gatvės. Tačiau niekas į jį nekreipė jokio dėmesio. Visi įvykio dalyviai, įskaitant ir koją susitrenkusią taksi keleivę, sugriuvo į vieną krūvą ir garsiai rėkė, kaltindami vienas kitą.

Sukaina įsileido mane vidun ir užtraukė užuolaidą. Aš jai papasakojau, kad regėjau save gyvenantį visai kitokį gyvenimą, ir pareiškiau, jog būtinai noriu daugiau sužinoti apie šventąjį žmogų, kitados susiradusį prieglobstį mūsų namuose.

Astrologė uždegė žvakigalį ir tyliai sumurmėjo maldą.

– Mes su džinais gyvename tame pačiame pasaulyje, – ištarė ji.

– Aš žinau... jie gyvena gyvuose padaruose ir yra sukurti iš bedūmės ugnies.

Sukaina parodė į gatvę.

– Ar matėte tą įvykį? – paklausė ji.

– Taip. Žmonės labai neatsargūs, – atsakiau. – Moteriškė net neapsidairė, prieš išeidama į gatvę.

Sukaina caktelėjo liežuviu.

– Tai ne žmonių kaltė.

– Ką jūs norite pasakyti?

– Tai džinas.

– *Ką?*

Ji pakartojo, ką pasakiusi.

– Aš mačiau, kaip viskas įvyko, – pasakiau. – Galiu jums paaiškinti.

Sukaina papurtė galvą ir sukryžiavo ant krūtinės rankas.

– Aš irgi viską mačiau, – pareiškė ji. – Ir žinau, kad tai piktadarės dvasios darbas. Ji visada čia tyko, toje pačioje vietoje, ir kelia nelaimes.

Aš atitraukiau užuolaidą ir pro čiužinių siuvyklą dirstelėjau laukan. Minia išaugo. Senį nešė į aptrankytą oranžinės spalvos greitosios pagalbos automobilį. Susirinkusieji kažką aiškino policininkui.

– Ten, iš kur jūs atvykote, – pasakė astrologė, – irgi yra džinų, tačiau jūs apie juos nieko nežinote. Kai jūsų gyvenimą paliečia nelaimės, manote, jog viskas įvyko atsitiktinai. Bet tai netiesa.

– Ar papasakosite man apie tą šventąjį? – paklausiau.

Sukaina įsižiūrėjo į žvakės liepsną ir gal kokiai sekundei užmerkė akis.

– Tarp Maroko ir Europos yra dar vienas skirtumas, – tarė ji.

Aš pakėliau akis, laukdamas atsakymo.

– Jis toks: Maroke įprasta patiems viską išsiaiškinti. Mes klausomės, atidžiai stebime. O jūs savo šalyje elgiatės priešingai. Norite, kad viskas jums būtų paaiškinta, viskas paduota į rankas. Tegu kiti žmonės dirba savo galva, kad tik jums nereikėtų sukti savosios. Jūsų visuomenėje žmonės aptingsta. Jie nori viską gauti tuojau pat, ir kad viskas būtų už dyką.

– Bet kaipgi mano sapnas? Ir kaip tas šventasis žmogus, kurį minėjote?

Sukaina persibraukė rankomis veidą tarsi prausdamasi.

– Atsakymai yra tiesiai prieš jus, – tarė ji. – Atsimerkite ir pamatysite.

KETURIOLIKA

„Sakyk, Baba, – paklausė Džohos sūnus, – kodėl tu tiek mažai kalbi ir tiek daug klausaisi?“
„Nes aš turiu dvi ausis ir tik vieną burną.“

Marvanas matė, kad man vis dar nelengva suprasti Maroką. Jis buvo tik paprastas stalius, bet išmintingas kaip daug ir giliai mąstantis žmogus. Kai aš jam papasakojau apie astrologės įspėjimą – kaip ji liepė man galvoti pačiam savo galva, – jis nulaužė šakelę nuo kinrožės krūmo ir takelio smėlyje nubrėžė apskritimą.

– Čia Marokas, – pasakė jis. – Kiekvienas jo taškas susijęs su visais kitais taškais. Tai visuma, ji daug nuoseklesnė ir daug labiau pusiausvira, negu jums pasirodytų iš pirmo žvilgsnio.

Paskui jis nubrėžė dar vieną apskritimą, tačiau nesujungė jo.

– O čia – Vakarai, – paaiškino jis. – Iš pažiūros labai panašu, tačiau visumos nėra. Gal kada nors šie galai susilies, bet kol tai nenutiko, jūsų pasaulis yra nebaigtas.

– O koks skirtumas?

Stalius sviedė šakelę atgal į krūmus.

– Maroke yra tokia patarlė, – pasakė jis. – Čia sakoma, kad kvailys mano esąs protingas, o išminčius žino esąs kvailys.

Bartas išvyko iš *Dar Khalifa* ir išvažiavo į Marakešą pirkti draugams suvenyrų. Jis lėtai ėjo per lūšnyną, o aš žiūrėjau įkandin, instinktyviai jusdamas, kad netrukus jis sugrįš. Tai tik laiko klausimas.

Praėjo gal pora dienų. Paskui dar viena. Buvo šalta popietė, langus plakė lietaus šuorai. Arianė ir Timūras važinėjosi dviračiais po svetainę, vis didindami greitį. Rachana virtuvėje gamino maistą, o aš buvau beužsnūstąs žemame patogiame krėsle, kurį atsisiųsdinome iš Indijos.

Suskambo durų skambutis. Po ilgo, įkyraus zyzimo nuskambėjo keli trumpesni zvimbtelėjimai. Aš krūptelėjau ir atsimerkiau.

Nespėjau nė susivokti, o Lokys jau vedė į svetainę svečią su aukso spalvos lietpalčiu. Lankytojas buvo peršlapęs nuo galvos iki kojų.

– Laba diena, – ištarė ramus balsas, – o aš jūsų jau pasiilgau!

Bartas atsisagstė lietpaltį ir paleido jį kristi ant grindų. Jis visas drebėjo. Aš atnešiau rankšluostį ir sausų drabužių.

– Kaip Marakešas?

Kalifornietis atvarstė batų raištelius, nusitraukė kojines ir ištiesė priešais ugnį basas baltas pėdas.

Pasijutau tarsi atsidūręs „Prieblandos zonoje“, – atsakė jis.

– Ar patiko?

Bartas žiūrėjo į liepsną. Neatrodė patenkintas.

– Kalifornijoje žmonės gyvena labai patogiai, – pasakė jis. – Švarus geriamasis vanduo, didžiuliai prekybos centrai, pigus benzinas. Viskas labai paprasta ir, galima sakyti, tobula. Taip tobula, kad mes pakliūvame į spąstus ir užsimirštame.

– Ką užmirštate?

– Kad ten, tai yra čia, egzistuoja kitoks pasaulis.

– Taip būna visur, kur...

Bartas mane pertraukė.

– Ne, jūs manęs nesupratote, – tarė jis. – Mes gyvename tarsi kokone, saugumo kokone. Jis atrodo tikras, tačiau tai netiesa. O dabar, kai į mūsų duris ėmė belstis teroristai, mes baisiai nustebome.

– Pasaulis keičiasi, – pasakiau.

– Kaip būtų gerai, jei kiekvienas amerikietis bent penkias minutes pabūtų Marakeše, – tarė Bartas. – Kad pastovėtų toje didingoje aikštėje, kad pamatytų, užuostų ir išgirstų viską, ką mačiau, uodžiau ir girdėjau aš.

– Ir kaip jūs ten jautėtės?

– Gyvas, – atsakė jis. – Aš ten pasijutau gyvas. Viskas, ką mačiau, buvo tikra, visiškai tikra. Jokių paistalų, apsimetinėjimo, sterilių pakuočių, kuriomis mes viską pridengiame. Taip gerai išmokome pakuoti, kad pamiršome esmę. Nebeatsimename, ką iš tiesų pakuojame.

Bartas priėjo prie lango ir ėmė žiūrėti į lietų. Aš jam papasakojau apie Arianės skrynelę, kurioje saugoma pasaka apie Meliono miestą – apie indą ir jo turinį. Bartas paprašė manęs atsistoti. Tada dar kartą mane stipriai apkabino.

– Jūsų galva gerai veikia, – pasakė jis. – Jūs suprantate ir

Rytus, ir Vakarus. Ir ten, ir ten jaučiatės namie. Viską čia pažįstate. Žinote, kas jūs toks?

– Kas aš toks?

– Jūs – tiltas.

Juo atkakliau klausinėjau daktaro Mehdžio, kada reikės važiuoti į dykumą, juo labiau jis mane įkalbinėjo dar neskubėti.

– Ateis laikas, – svajingai šnekėjo jis.

– Bet aš pasirengęs, galiu važiuoti dabar.

– Dabar ne laikas, – atsakė daktaras.

– Kodėl?

– Todėl, kad dar ne viskas yra kaip reikia.

– O kas ne taip?

– Aplinkybės.

Dar Khalifa Arianė ruošėsi eiti miegoti. Aš apkamšiau ją ir pabučiavau prieš miegą. Jau norėjau išjungti šviesą, bet ji pasakė, kad nori manęs kai ko paklausti.

– Ar negali palaukti rytojaus?

– Ji papurtė galvą.

– Ne, *Baba*, kol nesužinosiu atsakymo, negalėsiu užmigti.

– Tada sakyk, ką nori sužinoti.

– Arianė patogiau pasidėjo galvą ant pagalvės.

– Noriu sužinoti apie garbę, – pasakė ji.

– Ką sužinoti?

– Ar gali man paaiškinti, kas tai yra, *Baba?*

Kadaise aš to paties klausiau savo tėvo, gulėdamas ant jo turkio spalvos sofos. Taip ir pasakiau Arianei.

– O ką jis atsakė?

– Jis man pasekė tokią pasaką. „Senų senovėje gyveno kla-

jojantis dervišas, šventas žmogus. Kartą, kai jis ėjo per neaprėpiamą Arabijos dykumą, klajoklių gentis paėmė jį į nelaisvę. Jie tarė: „Tu šnipas, mes tau nukirsime galvą."

– O ką atsakė dervišas? – paklausė Arianė.

– Jis atsakė: „Aš ne šnipas. Kol dar nenukirtote man galvos, noriu paprašyti malonės. Duokite man kalaviją, kad galėčiau nudurti vieną iš jūsiškų. Tada mane nužudysite iš keršto, ir jūsų garbė nenukentės. Kitaip jūsų garbė bus suteršta, nes būsite nužudę nekaltą žmogų."

Kalifo rūmai iš visų pusių apsupti lūšnyno, bet jie stovi pačiame elitinio Kasablankos priemiesčio, Anfos, pakraštyje. Žemė šiame rajone tokia brangi, kad miesto statybų verslininkai nenuleidžia akių nuo lūšnų. Jas nugriovus, būtų galima susižerti krūvas pinigų. Vyriausybės akyse Kasablankos ir kitų miestų *bidonville* – tai fanatikų ugdymo lizdai. Mąstoma taip: žmonės, gyvenantys skurde, dažniausiai neturi ko prarasti ir dėl to mieliau pasiduos radikalų propagandai.

Kas kartą, kai paklausdavau sargų apie jų ateitį, jie pažvelgdavo į mane nieko nereiškiančiomis akimis. Juos nuo seno kaustė bendra baimė – kad vieną dieną lūšnyną pagaliau nugriaus ir jie liks be pastogės. Nuo tada, kai apsigyvenome *Dar Khalifa*, jau keletą kartų mėginta sunaikinti *bidonville*. Nė karto nepavyko, gal dėl to, kad nebuvo numatyta, kur iškeldinti jo gyventojus. Bet dabar padėtis pasikeitė. Sargus ir kitus aplinkinius gyventojus pradėjo gundyti naujais pažadais.

– Žada pastatyti didžiulį bokštą, – kalbėjo Marvanas, iš nuostabos išplėtęs akis. – Jis iškils iki pat dangaus ir bus akinamai baltas.

– Kas jame gyvens?

– Mes, – atsakė jis. – Mes visi.

– Kur jis stovės?

– Hai Hasanyje, netoli čiužinių dirbtuvės, – paaiškino jis. – Dar jame bus vandentiekis, elektra ir televizija, tualetai ir didžiuliai langai, pro kuriuos matysime visą miestą. – Marvanas nusišluostė nosį. – Tai bus rojus, – užbaigė jis.

Vieną vasario popietę, žingsniuodamas per senąjį Kasablankos *art deco* kvartalą, pamačiau jaunuolį, kuris stovėjo kampe netoli Centrinio turgaus. Jis buvo kiek aukštesnio už vidutinį ūgio, labai liesas, diržą susiveržęs ties paskutine skylute. Jam ant kaklo kabojo padėklas, paištas nudilusia virve. Ant padėklo gulėjo namų gamybos atvirukai. Visi atrodė vienodi – žali su raudonais taškučiais. Ne iš karto supratau, ar jis prekiauja atvirukais, ar siūlo kokią nors paslaugą. Tad sustojau ir ėmiau žiūrėti.

Prieina pirkėjas, paduoda monetą ir pasirenka atviruką. Liesasis jaunuolis perskaito, kas jame parašyta. Dažniausiai pirkėjas prapliumpa juokais, paskui nueina ir vėl įsimaišo į minią. Man pasidarė smalsu. Priėjau prie prekiautojo, padaviau pinigus ir išsirinkau atviruką. Jaunuolis jį apvertė ir išvertė man trumpą tekstą:

– Kiekvieną vakarą, uždaręs langines, Džoha iškabindavo lauke česnakų pynes. Kaimynas paklausė, kam jis tai daro. „Kad nubaidyčiau tigrus“, – atsakė šis. „Bet, Džoha, čia juk nėra tigrų“, – pasakė kaimynas. „Matai, vadinasi, nubaidžiau!“ – atsakė Džoha.

Aš padėkojau prekiautojui ir daviau jam arbatpinigių.

– Už ką? – paklausė jis, kišdamasis pinigus į kišenę.

– Už tai, kad padarėte mane labai laimingą, – atsakiau.

Džoha – viduramžių folkloro personažas, išmintingas kvailys, kurio pokštai žinomi nuo Maroko iki Kinijos ir visose šalyse, esančiose tarp šių dviejų. Turkijoje jį vadina Hodža, visoje Šiaurės Afrikoje – Džoha, Afganistane jis – mula Nasrudinas. Dar jis žinomas Graikijoje, Rusijoje, Sicilijoje, Albanijoje ir net Uzbekistane. Pasakojimų apie šį nepaprastą, puskvaišį genijų išgirsi Feso, Kairo, Kabulo ir Samarkando arbatinėse bei karavansarajuose.

Visi žino bent keletą juokų apie Džohą ir juos pasakoja, norėdami prastumti laiką, pailiustruoti išminties krislais tai, ką nori pabrėžti, arba tiesiog pralinksminti paniurėlius. Sufijams Džoha – tai įrankis, savotiškas Trojos arklys. Humoras apgauna protą ir dėmesį, leisdamas prasmukti į pasamonę daug rimtesniems dalykams.

Kai mes augome, tėvas nuolat mums pasakodavo apie Džohos žygdarbius. Šis veikėjas jį be galo domino – tėvas išleido keturis pasakojimų apie jį rinkinius. Tėvas sakydavo, kad trumpa istorija, turinti pradžią, vidurį ir pabaigą, yra tarsi burtų lazdelė: ji gali sukelti permainas, kurių neįmanoma pasiekti jokiais kitais būdais. Kodėl? Tai lemia žmogaus psichikos sandara. Visos bendruomenės nuo pat istorijos pradžios sekė pasakas, sakydavo tėvas. Žmonės pasakodavo istorijas vieni kitiems dar prieš suprasdami matematiką ar psichologiją, kai dar nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, net kai nebuvo pastatę nė pirmųjų iš molio drėbtų lūšnelių. Šios istorijos padėdavo veikti žmonių smegenims, sukurdavo pusiausvyrą ir palaikydavo savotišką proto balansą.

Dar kai buvome visai maži, tėvas mus ragino pasirinkti kurį nors pasakojimą apie Džohą ir gerai jį apmąstyti.

– Įleiskite jį į save, – sakydavo tėvas, – ir jis priklausys jums.

Kai dar buvau mažas, kartą paklausiau, ar negalėčiau pamatyti Džohos. Tėvas pagrūmojo pirštu.

– Reikia mąstyti kitaip, – tyliai tarė jis. – Džohos istorijose svarbiausia yra tai, ką jos sako, o ne žmogus, kuris jas pasakoja, ir ne pasakojimo būdas. Ar supranti, Tahirai Džan?

Aš ne visai supratau, bet atsakiau, kad suprantu. Tėvas delnu palietė mano skruostą.

– Tai kaip skrynia, – paaiškino jis, – svarbiausia tai, kas joje saugoma, o skrynia – tik tai, kas padeda apsaugoti brangenybes. Išmok atskirti, kas svarbiausia, išmok tuo naudotis ir suprasi, jog įgijai kai ką labai svarbaus.

Ėjo metai, aš labai pamažu suvokiau, kad Džohos istorijos vertingos ne tik humoru, bet ir tuo, kaip jas galima išaiškinti. Ir sužinojau, kad vienu metu septynių Džohos istorijų studijos buvo laikomos savotišku proto pasirengimu. Dažniausiai šiose istorijose minimi gerai žinomi kintamieji, ir kiekvienа iš jų turi antrą, aukštesnę prasmę. Supratus šią prasmę galima tarsi šifruotojui įminti visą mįslę – pasiekti kitą lygmenį. Sufijams šis lygmuo – arba lygmenys – yra idealas, tarsi aukso puodas. Bet sykiu istorijų tyrinėtojas gali pasitenkinti ir pagrindiniu lygmeniu – tai yra pačiu pokštu.

Vieną lietingą popietę tėvas man parodė, kaip analizuoti pasakojimą apie Džohą. Jei susikaupiu, dar dabar tebegirdžiu jo balso aidą.

– „Druska taip pabrango, kad Džoha nutarė ja prekiauti, – pasakojo jis. – Jis užkrovė ant savo seno asilo maišus su druska ir patraukė į turgų, kur jo laukė lobiai. Pakeliui teko perbristi

upę. Brendant druska ištirpo. Išlipęs į kitą krantą, asilas krito ant nugaros ir ėmė raičiotis, patenkintas nusikratęs naštos.

Kitą savaitę Džoha prigrūdo į maišus vilnos. Šį kartą brendant per upę vilna įmirko ir asilas vos nepaskendo. Džoha negalėjo atsidžiaugti. „Taip tau ir reikia, – suriko jis, – kad nemanytum, jog kiekvieną kartą perbridus tau bus geriau."

– Aš tau paaiškinsiu, Tahirai Džan. Bet tu atidžiai klausyk. Sufijams druska – arabiškai *milh* – yra homonimas kito žodžio, kuris reiškia „būti geram". Asilas simbolizuoja žmogų arba mokinį. Upė – tai mokymas, o Džoha – mokytojas. Atsikratęs būtinybės būti geras, žmogus pasijunta daug lengviau. Bet trūkumas čia tas, kad sykiu jis netenka galimybės praturtėti arba pasiekti nušvitimą. Vilna simbolizuoja sufiją. Antrą kartą brendant per upę Džoha vėl yra mokytojas, vedantis mokinį. Šį kartą nešulys sunkesnis, jo dvasinė vertė didesnė, o jo svoris ir žemės traukos jėga brendant per upę tik didėja.

Iki tos dienos Kasablankoje aš nė karto nebuvau girdėjęs Maroke pasakojant Džohos istorijų. Maniau, jog šio veikėjo populiarumą nustelbė atsiradusios egiptietiškos muilo operos.

Grįžęs į *Dar Khalifa* paklausiau Marvano, ar jam teko girdėti apie šį liaudies pasakų didvyrį. Šis prapliupo kvatoti.

– O taip, taip, mesjė Tahirai, – atsakė jis. – Vien pagalvojus apie Džohą mane ima juokas.

– Ar žinai kokių nors pokštų apie jį?

Marvanas iškart ėmė pasakoti.

– „Džoha buvo garsus kontrabandininkas, kiekvieną dieną jis kirsdavo sieną, – pasakojo jis. – Pasienio sargybiniai kiekvieną kartą apieškodavo jo asilą, bet šieno maišuose nieko

nerasdavo. Kartais jie konfiskuodavo šieną ir jį padegdavo. Džoha patirdavo nuostolių, tačiau sulig kiekviena diena vis labiau turtėjo. Galiausiai pasidarė toks turtingas, kad išsikraustė į kaimyninę šalį ir ten apsigyvenęs nieko nebedirbo. Po daugelio metų jis atsitiktinai susitiko policijos viršininką. Šis pasakė Džohai: „Mes daug metų stengėmės tave sučiupti, bet niekaip nepavyko. Sakyk, brolau, ką tu vežiojai per sieną?" Džoha nusišypsojo ir atsakė: „Asilus. Mano kontrabanda buvo asilai."

Kitą savaitę atėjęs į *Café Mabrook* pamačiau Abdulą Latifą, stovintį sargyboje. Rankoje jis laikė sugniaužęs kažkokį savadarbį vėzdą. Paklausiau, kas atsitiko.

– Mano nuolatiniai lankytojai man kaip šeima, – nuožmiai šiepdamasis atsakė jis. – Jie mano vaikai. Aš visus juos myliu.

– O mes čia ateiname todėl, kad labai tave vertiname, – atsakiau. – Bet būk geras, pasakyk, kas tau kelia nerimą.

– Čia atėjo moteris ir nužiūrėjo mane ypatingu žvilgsniu! – pareiškė jis.

– Ar ji buvo elgeta?

Abdulas Latifas mostelėjo vėzdu.

– Ne, ji neprašė išmaldos. Tai buvo *sehura*, burtininkė.

– Bet ko jai čia prireikė?

Padavėjas įsmeigė akis į gatvę.

– Ji nori mane nužiūrėti, – atsakė jis.

– Už ką?

– Ją pasamdė ana kavinė, – atsakė jis, rodydamas pro duris į lauką. – Jos šeimininkai nori, kad mes užsidarytume.

Kavinėje daktaras Mehdis šnekučiavosi su Hafadu, laikro-

džių mėgėju. Jie aptarinėjo naujovišką laikrodį, varomą riešo teikiamos šilumos energijos.

– Toks laikrodis neprigis, – griežtai pareiškė Hafadas.

– Kodėl?

– Na, įsivaizduokite, – atsakė jis. – Įsivaizduokite, jūs numirštate.

– Taip...

– Na tai štai, laikrodis iškart sustos.

Aš atsisėdau ir paklausiau, ar jie yra girdėję apie Džohą. Chirurgas suplojo delnais.

– Cha! Štai jis, jūsų Džoha, – pasakė jis ir patapšnojo Hafadui per nugarą.

– Tai jūs žinote Džohą?

– Aišku, žinome, – atsakė Hafadas.

– Visi žino Džohą, – paskelbė daktaras Mehdis.

– Jis kilęs iš Mekneso, – pridūrė Hafadas.

– Bet turkai sako, kad jis turkas, rusai tvirtina, jog jis rusas, o afganai pasakys, jog jis iš Afganistano, – atsakiau aš.

Daktaras Mehdis atsistojo ir taip garsiai suplojo delnais, kad į jį atsigręžė visi kavinės lankytojai, net Zohros vyras. Nustebęs pamačiau, kad daktaras prarado jam įprastą atsainią ramybę.

– Na tai kas, visi kiti meluoja! – atrėžė jis.

Aš užsisakiau dar *café noir* ir pakeičiau pokalbio temą.

– Kada man važiuoti į Sacharą?

Chirurgas atgavo pusiausvyrą.

– Ketvirtadienį po pietų, – atsakė jis.

Kas dieną gaudavau vis daugiau elektroninių laiškų nuo žmonių, kurie perskaitė „Kalifo rūmus“. Nuo jų dėmesio ir pagyrų

pasipūčiau be jokio saiko. Iki tol mūsų gyvenimas buvo niekam nežinomas, o dabar nuotraukas iš mūsų namų spausdino blizgantys spalvoti įvairių pasaulio šalių žurnalai. Keletui užkietėjusių nuotykių ieškotojų, tokių kaip Bartas, pavyko mus surasti *bidonville* labirintuose. Bet buvo ir tokių žmonių, kurie manęs ieškojo ne dėl to, kad parašiau knygų apie Kasablanką, o dėl mano tėvo.

Tėvo darbai, kuriais jis stengėsi populiarinti mokymui naudojamas pasakas ir sufijų tradiciją, sudomino daug skaitytojų visame pasaulyje. Jie priklausė įvairiems visuomenės sluoksniams, buvo skirtingo išsilavinimo ir įvairių profesijų. Nuo ankstyvos vaikystės esu sutikęs jų tūkstančius, nes prie mūsų namų durų vedė tvirtai jų išmintas takas.

Dauguma šių skaitytojų – visiškai paprasti žmonės. Kai kurių sveikas protas kelia abejonių. O dar yra saujelė tokių, kurių keistumas krinta į akis.

Kai prieš dešimt metų mano tėvas mirė nuo širdies smūgio, man persiuntė jam adresuotus laiškus, kuriuos žmonės adresavo leidėjams. Metams bėgant aš atrašiau šimtams skaitytojų, aiškindamas, kad mano tėvo Idriso Šacho nebėra tarp gyvųjų. Dauguma sutiko šią žinią su liūdesiu, bet buvo patenkinti sulaukę atsakymo.

Tačiau vienas skaitytojas iš Andalūzijos Ispanijoje atsisakė patikėti, kad mano tėvas mirė. Kartą per mėnesį jis oro paštu atsiųsdavo Idrisui Šachui adresuotą laišką, kuriame kartais maldaudavo, o kartais griežtai liepdavo jam pasisakyti, kur esąs. Iš pradžių aš atsakinėjau į laiškus, manydamas, jog autorius negirdėjo žinios apie tėvo mirtį. Bet ėjo metai, aš ir toliau reguliariai gaudavau laiškus.

Tėvas mėgdavo sakyti, kad geriausias atsakymas kvailiui yra tyla.

Tad aš nustojau atsakinėti. Pirmadienio rytą prieš man išsiruošiant į dykumą atėjo Osmanas ir pranešė, kad prie durų manęs laukia svečias. Paklausiau, kas jis toks. Sargas rankomis ore apibrėžė neaiškų vyro siluetą.

– Jis ir aukštas, ir žemas, – pasakė.

– Tai įleisk.

Praėjo minutė. Aš buvau svetainėje įsirengęs laikiną darbo kabinetą ir ten dirbau. Osmanas nutipeno per visus namus ir pasitraukė į šalį, leisdamas svečiui įeiti. Aš baigiau dirbti su kompiuteriu. Pakėlęs akis pamačiau, kad prie mano stalo stovi aukštas, bet kuprotas žmogus. Jo veidas atrodė išvargęs, akys pilkai mėlynos, vietomis pražilę plaukai vešlūs. Nebuvau pasirengęs su juo susitikti, tad ne iš karto susivokiau. Prisistačiau. Svečias man padavė ranką. Ji buvo šiurkšti ir lipniai drėgna.

– Chosė Gonzalesas, – pasisakė jis.

Aš primerkiau akis, bet staiga ir vėl nejučiomis plačiai atsimerkiau.

– *Tas pats...* Chosė Gonzalesas?

Svečias atrodė patenkintas sulaukęs tokios reakcijos.

Aš sėdėjau nejudėdamas. Gal jis širdies gilumoje tikėjosi, kad išmesiu jį lauk.

– Mano tėvas miręs, – pasakiau. – Jis mirė jau seniai.

Gonzalesas nė nemirktelėjo.

– Aš tai jau girdėjau, – su aiškiai juntamu akcentu atsakė jis.

– Aš jums apie tai rašiau.

– Taip.

– Bet jūs manimi nepatikėjote.

– Svečias, regis, dar labiau susikūprino.

– Aš ieškau Tiesos, – tarė jis.

– Esate tikras, kad ne Idriso Šacho?

Gonzalesas šaltai nužvelgė mane. Nieko neatsakė.

Metai prieš savo mirtį tėvas kartą pasisodino mane tyliame sodo kampelyje. Mudu pasistatėme arbatinuką su Dardžilingo arbata ir klausėmės, kaip netoliese medyje burkuoja karveliai. Įsipyliau antrą puodelį arbatos. Kai dėjau sietelį atgal į stovą, tėvas pasakė:

– Greitai manęs čia nebebus. Mano liga perėjo į naują stadiją. Aš tai juntu.

Aš sėdėjau, apimtas liūdesio. Nieko nesakiau, nes nesugalvojau, ką tiktų tokiu atveju pasakyti.

– Kai manęs nebebus, – toliau kalbėjo tėvas, – kai kurie iš žmonių, kuriais visada pasitikėjome, mus išduos. Saugokis to. Kiti pasirodys esą tikri draugai, nors anksčiau buvo nepastebimi. Labai daug kas klausinės, ką aš palikau savo įpėdiniu. Kamuos tave, stengsis iškvosti vardą. Labai svarbu, kad tu jiems atsakytum: mano įpėdiniai – mano išspausdinti darbai. Mano parašytos knygos brėžia kursą, jos nurodo Kelią, jos ir liks, kai manęs nebebus.

Jis nutilo, pakėlė prie lūpų porceliano puodelį ir nugėrė arbatos. Aš baigiau savąją ir mes parėjome atgal į namus. Jau ketinau išeiti, kai tėvas manęs paprašė luktelėti.

– Kada nors, – pasakė jis, – tau galbūt teks susidurti su žmogumi, kuris klysta. Gal dabar ir nesupranti, ką sakau, bet kai taip atsitiks, suprasi. Imk šį popieriaus lapą, ir jei taip nutiktų, atiduok tam žmogui.

Jis paėmė popieriaus lapą, sulenkė jį per pusę, paskui dar per pusę ir padavė man. Kitų metų lapkritį tėvas mirė. Aš jo gedėjau, tačiau guodžiausi mintimi, kad jis tebėra manyje, toliau gyvena pasakose, kurias man sekė. Mūsų gyvenimas judėjo į priekį. Gimė Arianė ir Timūras, mes persikėlėme į Kalifo rūmus. Praėjo devyneri metai. Popieriaus lapas saugiai gulėjo aplanke kartu su man svarbiais popieriais.

Ir štai atėjo rytas, kai prie manęs palinko Chosė Gonzalesas. Aš giliai įkvėpiau, o jis dar kartą pakartojo:

– Aš ieškau Tiesos.

Paprašiau, kad manęs palauktų, nuėjau į saugyklą, panaršęs radau reikalingą aplanką, jame – popieriaus lapą. Jis tebebuvo sulankstytas taip, kaip kitados man jį įdavė tėvas. Prieš sugrįždamas į svetainę aš jį išlanksčiau ir perskaičiau, kas ten parašyta.

Tai buvo pasaka.

„Kadaise gyveno trys žmonės, ir jie visi norėjo vaisių, nors nė vienas niekada nebuvo jų matęs – jų šalyje tai buvo retenybė.

Atsitiko taip, kad jie visi iškeliavo ieškoti šio beveik nežinomo daikto – vaisiaus. Ir atsitiko taip, kad jie visi beveik vienu metu surado vaismedžius.

Pirmasis žmogus buvo labai neatidus. Jis priėjo vaismedį, bet buvo toks susimąstęs, kaip jį pasiekti, kad nė nepastebėjo jo vaisių.

Jo kelionė nuėjo vėjais.

Antrasis buvo kvailys, kuris viską suprasdavo pažodžiui. Pamatęs, kad medžio vaisiai pernokę, jis tarė: „Na ką gi, aš pamačiau vaisius, bet puvėsių nemėgstu, tad vaisiais daugiau niekada nesidomėsiu."

pasipūčiau be jokio saiko. Iki tol mūsų gyvenimas buvo niekam nežinomas, o dabar nuotraukas iš mūsų namų spausdino blizgantys spalvoti įvairių pasaulio šalių žurnalai. Keletui užkietėjusių nuotykių ieškotojų, tokių kaip Bartas, pavyko mus surasti *bidonville* labirintuose. Bet buvo ir tokių žmonių, kurie manęs ieškojo ne dėl to, kad parašiau knygų apie Kasablanką, o dėl mano tėvo.

Tėvo darbai, kuriais jis stengėsi populiarinti mokymui naudojamas pasakas ir sufijų tradiciją, sudomino daug skaitytojų visame pasaulyje. Jie priklausė įvairiems visuomenės sluoksniams, buvo skirtingo išsilavinimo ir įvairių profesijų. Nuo ankstyvos vaikystės esu sutikęs jų tūkstančius, nes prie mūsų namų durų vedė tvirtai jų išmintas takas.

Dauguma šių skaitytojų – visiškai paprasti žmonės. Kai kurių sveikas protas kelia abejonių. O dar yra saujelė tokių, kurių keistumas krinta į akis.

Kai prieš dešimt metų mano tėvas mirė nuo širdies smūgio, man persiuntė jam adresuotus laiškus, kuriuos žmonės adresavo leidėjams. Metams bėgant aš atrašiau šimtams skaitytojų, aiškindamas, kad mano tėvo Idriso Šacho nebėra tarp gyvųjų. Dauguma sutiko šią žinią su liūdesiu, bet buvo patenkinti sulaukę atsakymo.

Tačiau vienas skaitytojas iš Andalūzijos Ispanijoje atsisakė patikėti, kad mano tėvas mirė. Kartą per mėnesį jis oro paštu atsiųsdavo Idrisui Šachui adresuotą laišką, kuriame kartais maldaudavo, o kartais griežtai liepdavo jam pasisakyti, kur esąs. Iš pradžių aš atsakinėjau į laiškus, manydamas, jog autorius negirdėjo žinios apie tėvo mirtį. Bet ėjo metai, aš ir toliau reguliariai gaudavau laiškus.

Tėvas mėgdavo sakyti, kad geriausias atsakymas kvailiui yra tyla.

Tad aš nustojau atsakinėti. Pirmadienio rytą prieš man išsiruošiant į dykumą atėjo Osmanas ir pranešė, kad prie durų manęs laukia svečias. Paklausiau, kas jis toks. Sargas rankomis ore apibrėžė neaiškų vyro siluetą.

– Jis ir aukštas, ir žemas, – pasakė.

– Tai įleisk.

Praėjo minutė. Aš buvau svetainėje įsirengęs laikiną darbo kabinetą ir ten dirbau. Osmanas nutipeno per visus namus ir pasitraukė į šalį, leisdamas svečiui įeiti. Aš baigiau dirbti su kompiuteriu. Pakėlęs akis pamačiau, kad prie mano stalo stovi aukštas, bet kuprotas žmogus. Jo veidas atrodė išvargęs, akys pilkai mėlynos, vietomis pražilę plaukai vešlūs. Nebuvau pasirengęs su juo susitikti, tad ne iš karto susivokiau. Prisistačiau. Svečias man padavė ranką. Ji buvo šiurkšti ir lipniai drėgna.

– Chosė Gonzalesas, – pasisakė jis.

Aš primerkiau akis, bet staiga ir vėl nejučiomis plačiai atsimerkiau.

– *Tas pats...* Chosė Gonzalesas?

Svečias atrodė patenkintas sulaukęs tokios reakcijos.

Aš sėdėjau nejudėdamas. Gal jis širdies gilumoje tikėjosi, kad išmesiu jį lauk.

– Mano tėvas miręs, – pasakiau. – Jis mirė jau seniai.

Gonzalesas nė nemirktelėjo.

– Aš tai jau girdėjau, – su aiškiai juntamu akcentu atsakė jis.

– Aš jums apie tai rašiau.

– Taip.

– Bet jūs manimi nepatikėjote.

– Svečias, regis, dar labiau susikūprino.

– Aš ieškau Tiesos, – tarė jis.

– Esate tikras, kad ne Idriso Šacho?

Gonzalesas šaltai nužvelgė mane. Nieko neatsakė.

Metai prieš savo mirtį tėvas kartą pasisodino mane tyliame sodo kampelyje. Mudu pasistatėme arbatinuką su Dardžilingo arbata ir klausėmės, kaip netoliese medyje burkuoja karveliai. Įsipyliau antrą puodelį arbatos. Kai dėjau sietelį atgal į stovą, tėvas pasakė:

– Greitai manęs čia nebebus. Mano liga perėjo į naują stadiją. Aš tai juntu.

Aš sėdėjau, apimtas liūdesio. Nieko nesakiau, nes nesugalvojau, ką tiktų tokiu atveju pasakyti.

– Kai manęs nebebus, – toliau kalbėjo tėvas, – kai kurie iš žmonių, kuriais visada pasitikėjome, mus išduos. Saugokis to. Kiti pasirodys esą tikri draugai, nors anksčiau buvo nepastebimi. Labai daug kas klausinės, ką aš palikau savo įpėdiniu. Kamuos tave, stengsis iškvosti vardą. Labai svarbu, kad tu jiems atsakytum: mano įpėdiniai – mano išspausdinti darbai. Mano parašytos knygos brėžia kursą, jos nurodo Kelią, jos ir liks, kai manęs nebebus.

Jis nutilo, pakėlė prie lūpų porceliano puodelį ir nugėrė arbatos. Aš baigiau savąją ir mes parėjome atgal į namus. Jau ketinau išeiti, kai tėvas manęs paprašė luktelėti.

– Kada nors, – pasakė jis, – tau galbūt teks susidurti su žmogumi, kuris klysta. Gal dabar ir nesupranti, ką sakau, bet kai taip atsitiks, suprasi. Imk šį popieriaus lapą, ir jei taip nutiktų, atiduok tam žmogui.

Jis paėmė popieriaus lapą, sulenkė jį per pusę, paskui dar per pusę ir padavė man. Kitų metų lapkritį tėvas mirė. Aš jo gedėjau, tačiau guodžiausi mintimi, kad jis tebėra manyje, toliau gyvena pasakose, kurias man sekė. Mūsų gyvenimas judėjo į priekį. Gimė Arianė ir Timūras, mes persikėlėme į Kalifo rūmus. Praėjo devyneri metai. Popieriaus lapas saugiai gulėjo aplanke kartu su man svarbiais popieriais.

Ir štai atėjo rytas, kai prie manęs palinko Chosė Gonzalesas. Aš giliai įkvėpiau, o jis dar kartą pakartojo:

– Aš ieškau Tiesos.

Paprašiau, kad manęs palauktų, nuėjau į saugyklą, panaršęs radau reikalingą aplanką, jame – popieriaus lapą. Jis tebebuvo sulankstytas taip, kaip kitados man jį įdavė tėvas. Prieš sugrįždamas į svetainę aš jį išlanksčiau ir perskaičiau, kas ten parašyta.

Tai buvo pasaka.

„Kadaise gyveno trys žmonės, ir jie visi norėjo vaisių, nors nė vienas niekada nebuvo jų matęs – jų šalyje tai buvo retenybė.

Atsitiko taip, kad jie visi iškeliavo ieškoti šio beveik nežinomo daikto – vaisiaus. Ir atsitiko taip, kad jie visi beveik vienu metu surado vaismedžius.

Pirmasis žmogus buvo labai neatidus. Jis priėjo vaismedį, bet buvo toks susimąstęs, kaip jį pasiekti, kad nė nepastebėjo jo vaisių.

Jo kelionė nuėjo vėjais.

Antrasis buvo kvailys, kuris viską suprasdavo pažodžiui. Pamatęs, kad medžio vaisiai pernokę, jis tarė: „Na ką gi, aš pamačiau vaisius, bet puvėsių nemėgstu, tad vaisiais daugiau niekada nesidomėsiu."

Jis patraukė savo keliais, o jo kelionė irgi nuėjo vėjais.

Trečiasis žmogus buvo išmintingas. Jis nuskynė vieną vaisių ir jį apžiūrėjo. Gerai pamąstęs, pamėginęs prisiminti viską, ką žinojo apie šį papuvusį skanėstą, pagaliau pastebėjo, kad kiekvieno vaisiaus viduje yra kauliukas.

O kai suprato, jog kauliukas – tai sėkla, beliko tik jį pasodinti į dirvą, gerai prižiūrėti ir laukti, kol augalas atves vaisių."

PENKIOLIKA

Kvailiai iš kvailumo padaro daugiau
žalos negu piktadariai – iš piktumo.

Pranašas Mahometas

Likus valandai iki mano ilgos kelionės į Sacharą, Arianė užrišo man ant riešo rausvą kaspiną. Pasakė, kad kiekvieną kartą, kai jį paliesiu ar bent pasižiūrėsiu, tai reikš, kad ji galvoja apie mane.

Į nedidelį krepšį įsimečiau keletą būtiniausių reikmenų ir daktaro Mehdžio rekomendacinį laišką. Uždariau namų duris. Sargai, tarsi kokie apiplyšę karaliaus gvardiečiai, stovėjo išsirikiavę ir pasitempę. Jie atidavė pagarbą ir Rachana išvežė mane per lūšnyną kalvos šlaitu į Oazės geležinkelio stotį.

Perėjome bėgius ir ėmėme laukti traukinio į Marakešą. Rachana stovėjo atsigręžusi į šviesą, ant klubo pasisodinusi Timūrą, Arianė glaudėsi tarp mudviejų. Tolumoje pasigirdo traukinio ūktelėjimas ir plieniniais ratais dunksėdamas į bėgius privažiavo garvežys. Aš pabučiavau Rachaną ir vaikus.

– Ilgai neužtruksiu, – pasakiau. – Kai tik atliksiu paslaugą, iškart grįšiu.

– Juk važiuoji ne dėl paslaugos, – atsakė Rachana ir pasilenkė manęs apkabinti.

Aš įlipau į vagoną, atsigręžiau pamojuoti, ir traukinys pajudėjo iš Kasablankos pietų kryptimi.

Niekur taip nebūna gera mąstyti, kaip keliaujant traukiniu, o kelionė iš Kasablankos į Marakešą yra bene labiausiai įkvepianti iš visų, kurias žinau. Judėjimas magiškai veikia psichiką. Jis stimuliuoja ir išblaško regą, leisdamas įsiviešpatauti mąstymui. Spoksojau pro langą į kraštovaizdį, kuris pamažėle keitėsi – miesto panorama virto ūkių vaizdeliais, vėliau dykumos vaizdu – vientisu degto molio raudoniu.

Mintyse šokinėjo įvairūs atsiminimai, atsitiktinai sutikti žmonės, regėtos vietos, kvapai, garsai. Per vieną minutę galima atsiminti ištisą įvykių kaleidoskopą. Aš mąsčiau apie vasaros gėlių aromatą ir dūzgiančias jose apsunkusias bites – savo vaikystės namus. Prisiminiau, kaip skridau virš Amazonės dviviečiu *Cessna* lėktuviuku. Prisiminiau savo kojų pirštus, įraustus Brazilijos paplūdimio smėlyje. Ir kaip gulėjau ant cementinių grindų Pakistano kankinimų kalėjime.

Jau daugiau kaip dešimt metų aš visur vežiojuosi dvi knygas. Jos visada su manimi, tai mano rankinio bagažo dalis. Pirmoji – mano tėvo „Svajonių karavanas". Antroji – Briuso Čatvino [Bruce Chatwin] „Dainų linijos" [*The Songlines*]. Tai mano bendrakeleivės, iš jų aš semiuosi įkvėpimo tamsiomis naktimis arba važiuodamas traukiniu į pietus.

„Dainų linijas" labiausiai vertinu už pastabas viduryje. Kiekviena pastaba – tarsi nugludintas brangakmenis, išminties krislas, visiškai baigta daug didesnės visumos dalelė. Išsitrau-

kiau knygą, atsiverčiau kur pakliuvo, kaip visada, ir perskaičiau apie tai, kad sufijų dervišas klajoja po žemę, nes pats vaikščiojimo veiksmas sunaikina prisirišimą prie pasaulio, ir kad jo tikslas – tapti „vaikščiojančiu numirėliu", žmogumi, kurio kojos įaugusios į žemę, bet dvasia jau gyvena danguje. Aš daugybę kartų skaičiau „Dainų linijas". Vis permesdavau akimis šias eilutes, bet tik dabar sąmoningai pasistengiau jas suprasti.

Traukiniui dunksint per plytų raudonumo dykumą aš pirmą kartą įsigilinau į šiuos žodžius. Jie man pasirodė be galo prasmingi. Įkišau knygą atgal į krepšį ir įsižiūrėjau į bandą liesų kupranugarių, stovinčių žemos kalvelės papėdėje. Akimis juos nufotografavau atminčiai.

Bet mano mintys buvo labai toli.

Vakare vėl patraukiau į Marakešo mediną ieškoti Murado. Norėjau jam papriekaištauti, kad pabėgo su Osmano žmona. Aš labai prastai orientuojuosi erdvėje, tad tik po trijų valandų pagaliau radau koridorių, kurio gale buvo jo namai.

Priėjęs sustojau po kopėčiomis ir garsiai pašaukiau pasakotoją vardu. Atsakymo nebuvo. Pašaukiau antrą, trečią kartą. Tada iš viršutinio kambario atsklido duslus garsas. Aš užlipau viršun. Muradas gulėjo ant skudurų krūvos. Iš pradžių pamaniau, kad jis girtas, nes tysojo aukštielninkas, tarsi neįstengdamas pajudėti. Šaltai pasisveikinau su juo ir paklausiau, kur Osmano žmona.

– Ji buvo nelaiminga, – atsakė jis, – tokia nelaiminga, kad aš sutikau jai padėti pabėgti.

– Kur ji dabar?

Pasakotojas gūžtelėjo pečiais.

– Išvažiavo, kai tik pasiekėme Marakešą, – atsakė jis. – Ketino važiuoti pas gimines netoli Varzazato.

– Bet kodėl jūs taip pasielgėte? Jei Osmanas nebūtų toks prislėgtas, jis galėtų atvažiuoti čia jūsų nužudyti.

Muradas sunkiai atsikosėjo.

– Moteris – tai gėlė, – pasakė jis. – Užvis liūdniausia, kai gražios gėlės žydėjimu nėra kam žavėtis.

Vakare aš užsukau į *Maison de Meknès*, ketindamas pasišnekučiuoti su savininku, Omaru bin Mohamedu. Pasirodžiau gana vėlai, bet tikėjausi rasti jį skaitantį lempos šviesoje prie durų arba besikalbantį su draugais gatvėje. Tačiau labai nustebau pamatęs, kad langinės užvertos. Pabeldžiau į jas. Niekas neatsiliepė. Pamaniau, kad jis jau išėjo namo miegoti. Tuo metu mopedu privažiavo gretimos krautuvėlės savininkas ir iškėlė ranką.

– Jis uždarė krautuvę, viską uždarė ir išvažiavo, – šūktelėjo jis, perrėkdamas variklio burzgimą.

– Kodėl, kur, kaip?

Krautuvininkas išjungė variklį ir mopedas nutilo.

– Marakeše galioja pirklių tradicijos, – pasakė jis. – Mes jomis didžiuojamės, didžiuojamės, kad esame krautuvininkai. Mūsų Pranašas – ramybė jam – irgi buvo prekiautojas. Bet kai turi verslą, kiekvieną akimirką junti, kaip tiksi laikrodis.

– Tai kas nutiko Omarui ir *Maison de Meknès*?

Krautuvininkas atsirakino savo duris.

– Jo laikas baigėsi, – paaiškino jis.

Rytojaus dieną pakilau su aušra. Klaidžiodamas pasiekiau Džemaa ·al Fna, didžiąją aikštę. Ji buvo tuštutėlė. Ničnieko. Nei

paukščių, nei elgetų, nei pasakotojų. Stovėjau pačiame jos viduryje ir mąsčiau apie šios aikštės istoriją ir jos galią – mirties bausmes, pasakas, vaidinimus. Net tuščioje aikštėje buvo justi energija. Tokia stipri, kad beveik vertė iš kojų. Aš užsimerkiau, užsiėmiau nosies šnerves ir pirštais užsikimšau ausis. Užuot pasijutęs vienišas, staiga pajutau ryšį su visais žmonėmis, kurie nors kartą praėjo šia aikšte. Kai galiausiai pasijudinau iš vietos, pasijutau taip, tarsi neščiausi viduje kažką nauja, tarsi į mane per odą būtų prasisunkusi Džemaa al Fna dvasia.

Nuėjau į autobusų stotį ir nusipirkau bilietą į pirmą autobusą, važiuojantį į pietus, Varzazato link. Jaučiausi kupinas didžiausių lūkesčių. Į autobusą ropštėsi šeimos, apsikrovusios skudurų ryšuliais, krepšiais džiovintų vaisių, maišais datulių, antklodėmis plastiko paketuose ir virvėmis paristais kibirais. Vairuotojas nuplėšė mano bilieto kampelį ir palinkėjo ramybės. Įsitaisiau autobuso gale už didžiulio pinto narvo, pilno vištų. Vištos buvo gyvos, bet atkakliai tylėjo, tarsi tikėtųsi, jog savininkas jas pamirš. Kitoje eilėje netoli manęs atsisėdo vyriškis, sterblėje laikantis rainą kačiuką. Gyvuliukas užuodė paukščius ir veržėsi artyn prie narvo.

Išvažiavome iš Marakešo, atsidūrėme atviroje erdvėje – važiavome vienu iš įspūdingiausių vaizdingų karalystės kelių. Vyriškis su kačiuku pasisakė esąs mokytojas ir prisipažino nepasitikįs savo žmona.

– Ji neapkenčia gyvūnų, – sakė jis. – Jei būtų jos valia, visus išnuodytų – visus, pradedant dangaus paukščiais ir baigiant miško lapėmis.

Jo veidas buvo atšiaurus, akys piktos, o tūžminga, nirti burna pilna tankiai susigrūdusių dantų. Pažvelgiau į kačiuką. Ranka,

glostanti jo kailelį, judėjo neapsakomai atsargiai. Buvo sunku patikėti, kad tokia švelni ranka priklauso tam pačiam kūnui kaip ir veidas.

– Tikriausiai koks nors gyvūnas jai yra padaręs ką nors bloga, – pasakiau.

Bendrakeleivis caktelėjo liežuviu.

– Ji neįžvelgia jų grožio, – pasakė jis. Pažvelgė žemyn į kačiuką ir pyktis jo akyse ištirpo. – Bet tikiuosi, kad dabar pasikeis.

Autobusas įvažiavo į kelio duobę, smarkiai pakrypo, ir vištas apėmė nerimas.

– Rytoj jos gimimo diena, – kalbėjo vyriškis. – Parvešiu jai iš Marakešo šitą kačiuką. Pirkau jį prašmatnioje gyvūnų parduotuvėje. Kainavo labai brangiai.

– Ar jūs tikrai manote, kad jūsų žmona, visą gyvenimą nekentusi gyvūnų, staiga pasikeis?

Vyriškis pakėlė kačiuko galvytę man prie ausies.

– Girdite?

Įsiklausiau.

– Murkia?

– Tai angelo balsas, – užtikrino vyriškis. – Kai mano žmona išgirs, kaip jis murkia jai į ausį, kaip galės atsispirti?

Daktaras Mehdis liepė man iš Marakešo važiuoti į pietus iki Varzazato, tada iki Zagoros, kol pasieksiu mažą miestelį Mchamidą – ten kelias baigiasi. Tada turėsiu susirasti jo sūnėną Ibrahimą, o šis mane nuveš prie druskos kasyklos. Gavau tikslius nurodymus, kiek druskos parvežti ir kaip ją supakuoti.

Varzazate susiradau mažą viešbutėlį, kurio kambariuose vargiai tilpo lovos ir kurio šeimininkas dienų dienas leido vir-

tuvėje šalia didžiulio ketaus katilo, pilno avienos troškinio. Šeimininkas buvo vardu Mustafa. Jo rankos buvo nusėtos randais nuo dešimtmečių, praleistų maišant katilą, o kalbos maniera itin maloni ausiai. Sakiniai tolygiai plaukė vienas po kito tarsi tąsus sirupas.

Viešbučio sienas puošė Atlaso kalnų vaizdai. Vieną iš jų atpažinau – tai buvo berberų vestuvių šventė Imilšilyje. Gyventojų daugiau nebuvo, tik pora nedrąsių šveicarų turistų, keliaujančių su savo šunimi. Nuėjau į valgomąjį, kuriame stovėjo vienintelis stalas. Prie jo sėdėjo įsitempę šveicarai. Pamatę mane, pakilo, mandagiai atsiprašė ir išėjo.

Iš virtuvės pasirodė Mustafa ir pasakė, kad troškinys šviežias. Paprašiau, kad atneštų dubenį. Jis padėjo maistą man ant stalo ir nupūtė nuo jo kylančius garus.

– Šį vakarą labai karšta, – pasakė jis.

Aš paragavau troškinio.

– Labai skanus.

– Aš jį vadinu marokietišku troškiniu.

– Bet troškinys nėra tipiškas Maroko patiekalas.

Mustafa lyžtelėjo naują randą ant rankos.

– Jis pagamintas iš rinktinių produktų, – pasakė jis, – rūpestingai paruoštas, troškintas tinkamiausioje temperatūroje. Skonis subtilus, švelnokas, tačiau džiugina jusles. – Mustafa vėl lyžtelėjo ranką. – Lygiai kaip Marokas.

Aš parodžiau paveikslą, vaizduojantį jauną berberę tradiciniu Atlaso kalnų gyventojų drabužiu juodais ir baltais dryžiais.

– Aš pats kilęs iš Imilšilio, – paaiškino jis. – Esu iš garsios berberų šeimos.

Baigęs valgyti troškinį, paprašiau atnešti dar dubenį.

Šeimininkas atsisakė imti pinigus.

– Jūsų skonėjimasis man pakankamas atlygis, – pasakė jis.

Valgydamas troškinį papasakojau šeimininkui, kokią paslaugą manęs paprašė padaryti. Ir pasisakiau, kad ieškau pasakos, glūdinčios mano širdies gilumoje.

– Mes visi to ieškome, – pasakė jis.

– Kaip man ją rasti?

Mustafa suglaudė delnus ir prilietė jais nosį.

– Negaliu pasakyti, – tarė jis. – Bet galiu jums kai ką pasiūlyti.

– Ką?

– Pasaką, kurią man pasekė senelis Imilšilyje.

Jis prisitraukė kėdę, nusirišo prijuostę ir pradėjo pasakoti.

– „Toli, labai toli, vienoje saloje kitados gyvavo karalystė, kurioje visi kupranugariai vaikščiojo išdidžiai išsitiesę, o visi vyrai puikiai mokėjo žiesti puodus iš minkšto pakrantės molio. Karalius buvo teisingas savo žmonėms, ir šalyje viešpatavo darna. Niekam netrūko nei gardžių vaisių, nei prabangių audinių drabužiams.

Karalystė buvo turtinga, tačiau atkirsta nuo viso pasaulio, nes sala buvo pačiame jūros viduryje. Jei kam nors prireikdavo to, ko saloje negausi, atgabenti reikalingų dalykų pasiųsdavo laivą. Tačiau vandenys buvo tokie pavojingi, kad dažnai laivai nuskęsdavo, o su jais ir visa komanda.

Dar toje karalystėje gyveno žmogus, vardu Džumaras Chanas. Jis buvo jaunas, gražus ir turėjo laivą, kuriuo atplukdydavo prekes iš kitos tolimos karalystės. Nepaisydamas didžiulių bangų jis dažnai leisdavosi į kelią. Vieną kartą nuvykęs į tą karalystę jis pamatė turguje parduodamą žirgą. Jo plaukas buvo

baltas tarsi ką tik iškritęs sniegas, karčiai juodi it gagatas, o akys spindėjo nelyginant kibirkštys.

Džumaras Chanas neturėjo nei žmonos, nei vaikų, be to, iš ankstesnių pavojingų kelionių atnešto pelno buvo sutaupęs visą kapšą aukso. Jis paklausė pardavėjo, kiek kainuoja žirgas. Pinigų būtų pakakę, tačiau šeimininkas tarė: „Parduosiu tau žirgą tik su viena sąlyga – kad tu jo daugiau niekam neparduosi."

Džumaras sutiko ir sumokėjo pinigus. Ristūną įlaipino į laivą ir per audringą jūrą parplukdė į salą.

Praėjo keleri metai, visi žirgą labai gyrė. Džumaras Chanas ir pats kasdien vis labiau prie jo prisirišdavo. Tačiau vieną žiemos rytą jis kaip visada leidosi į kelionę, bet atriedėjo milžiniška banga, trenkė jo laivą į uolas ir sutraiškė. Džumarą ir jo komandą išgelbėjo tik Dievo malonė. Tačiau netekęs laivo Džumaras nebeturėjo kaip užsidirbti pinigų ir nuskurdo.

Būtų galėjęs parduoti žirgą, bet buvo pažadėjęs niekada to nedaryti. Be to, mylėjo ristūną visa širdimi ir niekaip neįstengė su juo išsiskirti.

Vieną dieną karalystę aplankė žinomas pirklys. Jis buvo pagarsėjęs visuose Rytuose, o jo vardas buvo Šeras Ali. Viešėdamas saloje, jis išgirdo apie Džumarą Chaną ir apie tai, kokioje sunkioje padėtyje šis atsidūrė. Taip pat sužinojo apie pasakišką žirgą ir šeimininko pažadą niekada jo neparduoti. Tačiau pirklys iš patirties gerai žinojo, kad kiekvienas daiktas turi savo kainą.

Jis nusiuntė į Džumaro namus žinią, kad norėtų apžiūrėti žirgą, nes girdėjęs jį esant neregėto grožio. Kitą vakarą Šeras Ali atvyko į svečius.

Džumaras neišgalėjo samdytis tarnų, todėl pats priėmė svečią ir pavaišino jį neapsakomo gardumo kepsniu – sultinga

mėsa su savo paties augintomis daržovėmis. Šeras Ali prisivalgė iki soties, tiek, kad daugiau nebetilpo, tada išgėrė stiklinę arbatos ir paprašė parodyti žirgą.

Džumaras Chanas nesmagiai pasimuistė.

„O garbusis svety, – tarė jis, – tu puikiai žinai, kad tradicijos mums liepia suruošti svečiui puotą. Juo garbingesnio svečio laukiame, juo prabangesnė turi būti puota. Esu skurdžius, tad neįstengiau parūpinti vaišių, tinkamų tokiam šlovingam pirkliui, – kalbėjo Džumaras Chanas, prisidėjęs prie krūtinės ranką. – Man liko vienintelis būdas išsaugoti garbę – paruošti vaišes iš savo mylimo žirgo."

Vingiuojantis kelias driekėsi žemyn į pietryčius, į Draa upės slėnį. Pakelėse iš abiejų pusių lingavo smaragdo žalumo palmių vandenynas, želiantis tokiame sausame kraštovaizdyje, kad atrodė nuostabu, kaip jame išvis egzistuoja gyvybė. Šiuo maršrutu važinėjo vietos autobusas, vežantis į Varzazatą vaisių pirklius ir gabenantis jų pirkinius atgal į Zagorą.

Vaikystėje, kai atvykdavome į Maroką, kartais apsilankydavome Varzazate. Tada tai buvo tik nedidelis kaimelis. Bet Apvaizda buvo jam netikėtai maloninga. Atšiaurų regiono grožį aptiko Holivudas ir drėbto molio tvirtoves bei kalkėmis baltintas kaimo trobas panaudojo kaip foną tūkstančiams filmų, pradedant „Arabijos Lorensu" ir baigiant „Gladiatoriumi".

Kino pramonės pinigai apdovanojo vietos gyventojus tokiais turtais, kokių nesusapnuosi net fantastiškame sapne. Trečią kartą įdėjęs man į dubenį troškinio ir baigęs savo pasaką Mustafa davė vienintelį patarimą.

– Negaliu pasakyti, kokia pasaka gyvena jūsų širdies gelmė-

se, – tarė jis. – Bet galiu pasakyti, kad lengvai įgyti pinigai – velnio pramonė. Viskas, ko jie prisiliečia, yra prakeikta. Jei norite praturtėti, sunkiai dirbkite, o labdarą priimkite tik tada, kai žinote, jog kitą dieną be jos paskęsite.

– Paskęsiu vandenyje?

– Paskęsite gyvenime.

Autobusas dūsaudamas ir niurnėdamas riedėjo per kelio duobes, o aš prisiminiau tas dienas, kai mes tuo pačiu keliu važiuodavome savuoju *Ford Cortina*. Mama rūšiuodavo ir dėliodavo brokatus bei kaftanus, kurių būdavo prisipirkusi ką tik aplankyto miesto turguje, tėvas sėdėdavo priekyje, šalia vairuotojo – sodininko. Jis nė akimirkos nesiliaudavo šnekėjęs. Pokalbis jam buvo gyvybiškai svarbus, padėdavo surikiuoti mintis prieš užrašant jas popieriuje.

Mano mokyklos draugai važiuodavo su šeimomis atostogauti. Mes – niekada. Mūsų kelionės būdavo ekspedicijos, turinčios aiškų tikslą. Tėvas naudodavosi kiekviena proga atkreipti mūsų dėmesį į tas gyvenimo sritis, kurių kitaip nebūtume pastebėję. Jis sakydavo, kad viską, ką mums praneša juslės, galima paaiškinti priešingai.

Prieš daugelį metų važiuojant į Draa slėnį tėvas paprašė sodininko sustoti pakelėje.

– Man reikia kai ką pasiimti, – pasakė jis, atidarydamas dureles. Perėjęs krūmokšnius, jis patraukė prie datulių palmių giraitės, augančios palei upelį. Paklausėme mamos, ką jis ten daro.

– Palaukite, tuoj patys pamatysite, – atsakė ji.

Tėvas grįžo po dešimties minučių. Nešėsi kažką suspaudęs kumštyje. Mes sužiurome, o jis atgniaužė kumštį ir parodė, ką

turįs. Tai buvo glotnus juodas akmenukas, palei vieną jo kraštelį vingiavo dvi plonytės baltos gyslelės.

– Kas čia? – paklausė tėvas.

– Akmenukas, – atsakiau.

– O dar kas?

Mes papurtėme galvas.

– Ir viskas. Tik akmenukas, nieko daugiau.

Tėvas įdėjo akmenuką man į delną ir liepė atidžiai jį apžiūrėti.

– Ar matai dar ką nors?

– Ne.

– Gerai įsižiūrėk, – paragino jis. – Pažiūrėk į jį kitu žvilgsniu.

– *Baba*, aš žiūriu. Tikrai labai stengiuosi.

Praėjo kelios minutės. Sodininkas išlipo iš mašinos pramankštinti kojų. Kai jis sugrįžo, mes vis dar tebežiūrėjome į akmenuką.

Tėvas pasvėrė jį rankoje.

– Tai, ką jūs matote ir ką vadinate akmenuku, yra daug kas, – pasakė jis. – Tai visumos dalelė, tačiau jis pats visiškai baigtas. Jį iki glotnumo nugludino upė, jį formavo laikas. Jei jis pagulės upėje dar kelis milijonus metų, galiausiai virs smėliu. Skruzdėlei tai kalnas, o drambliui jis toks mažas, kad atrodo beveik nematomas. O mums jis gražus, jį malonu liesti, be to, jis gali būti naudingas.

– *Baba*, tai juk akmenukas, – atsakiau aš, – iš jo visiškai jokios naudos.

– Tahirai Džan, štai čia tu klysti, – atsakė tėvas. – Suprask, šį akmenuką galima panaudoti tūkstančiais būdų. Jį galima įmesti į puodą su verdančiu pienu, ir pienas neišbėgs. Galima sviesti į laukinį šunį, kuris tave puola, arba juo ant asfalto

nubrėžti žemėlapį, arba prislėgti popierius. O galima, – tyliai pridūrė jis, – tiesiog pasidėti ant lentynos ir kartais dirstelėti, kad prisimintum mūsų kelionę ir šią nepaprastai gražią vietą.

Vakare, tris kartus pakeitus pradurtą padangą ir trumpam stabtelėjus pakelėje parduoti vištų, autobusas galiausiai atvyko į Zagorą. Maroko kaime matyti modernumo ženklų – radijo tranzistoriai, spalvoti televizoriai, kiek nori mobiliųjų telefonų. Bet gyvenimo esmė čia nesikeitė jau šimtus metų. Žmogus, sėdintis greta manęs autobuse, vežėsi penkias vištas surištomis kojomis. Nė kiek nepaisydamas akivaizdaus jų nepasitenkinimo, jis nutraukė vištas nuo bagažo lentynos ir išsinešė į pakelę. Ten prie vieno iš daugelio savadarbių prekystalių išsikeitė jas į sau reikalingas prekes.

Už vieną vištą gavo puodą medaus, už kitą – maišą mandarinų; trečiąją iškeitė į kelis granatus, ketvirtą – į butelį alyvuogių aliejaus, o už penktą įsigijo grubų pintą krepšį visiems šiems turtams susidėti.

Vos spėjau Zagoroje išlipti iš autobuso, kai prie manęs tuojau pat prisistatė kokių dešimties metų berniukas. Vienoje rankoje jis laikė meškerę, kitoje – indą sliekų, o eidamas išdidžiai krypavo.

– Aš tau padėsiu, – pareiškė jis.

– Iš kur žinai, kad man reikia tavo pagalbos?

Jis papurtė indą su sliekais ir pažvelgė vidun tikrindamas, ar jie juda.

– Žinau, nes tu turistas, – atsakė vaikas, – o turistai turi pinigų, bet ne proto. – Jis pastukseno pirštu sau į smilkinį. – Jų galvos tuščios.

– Kas tau taip sakė?

– Mano tėvas.

– Ką jis veikia?

– Jis ana ten prekiauja kilimais.

– Kuo jis vardu?

– Ašrafas.

– O tu?

Berniukas vėl supurtė sliekus.

– Aš Samis, – atsakė jis.

Po kelių minučių aš sėdėjau ankštoje kilimų krautuvėlėje priešais Samio tėvą. Krautuvėlė buvo betono dėžė, tvanki ir tokia pridulkėjusi, kad atsidūrę viduje visi imdavo be paliovos kosėti. Ašrafo veidą beveik visai dengė nušiurusi barzda, o ryškiausias jo bruožas buvo ilga kumpa nosis.

Jis man įpylė stiklinę mėtų arbatos.

– Mane vadina Ereliu, – tarė jis.

– Ar jūs savo pirkėjams žiaurus ir negailestingas kaip erelis?

– Ne, tai dėl nosies, – atsakė jis.

Aš jam pasakiau, kad man pasisekė, nes sutikau Samį autobuso stotelėje.

Ašrafas išpūtė šnerves.

– Jis žvejojo, – atsakė jis.

– Upėje gaudė žuvis?

Kilimų pardavėjas sunkiai atsikosėjo ir nurijo gumulą skreplių.

– Gaudė turistus.

– Ak taip, jis man sakė, kad turistai neturi proto. Jų galvos tuščios.

Ašrafas nusišiepė.

– Jūs ne toks. Jūs protingas žmogus, – tarė jis.

Ir įpylė man dar arbatos.

– Na, aš irgi žvejoju, – pasakiau jam.

– Ką gaudote?

– Pasakas.

– Tai pataikėte į tinkamą vietą, – atsakė Ašrafas. – Suprantate, kiekvienas mano kilimas – tai pasaka, langas į kitą pasaulį.

Samis taip įnirtingai užsikosėjo, kad turėjo išeiti į lauką įkvėpti oro. Kai jis išėjo, jo tėvas atsistojo ir ištraukė puikų genties austą kilimą raudonais ir baltais dryžiais su dramblio kaulo spalvos kutais galuose.

– Pažiūrėkite į jį, – tarė jis, vėl atsiklaupdamas. – Tai dykumos pasaka. Avys, kurios užaugino vilną, ėdė augalus, o šiuos želdė Draa upės pakrančių žemė. Dažai pagaminti iš medžių uogų, o išmanymas, kaip sukurti šedevrą, atkeliavo iš senovinės išminties, kurią atsimena visa gentis. – Ašrafas vėl užsikosėjo. – Visi mano kilimai pasakoja istorijas.

– Bet aš ieškau kitokios istorijos, kitokios pasakos... kuri turėtų pradžią, vidurį ir pabaigą.

Kilimų pardavėjas prisidegė cigaretę ir krautuvėlė priplūdo dūmų.

– Jos ir turi pradžią, vidurį, pabaigą, – pasakė jis.

– Bet tai ne tas pats.

Ašrafas išpūtė dūmus ir vėl užsikosėjo.

– Būna, kad du daiktai atrodo labai skirtingi, – pasakė jis. – Skirtingų spalvų, skirtingų pavidalų, pagaminti iš skirtingų medžiagų. Bet širdžiai jie visiškai vienodi.

ŠEŠIOLIKA

Jei žmogus miegodamas jaučiasi geriau negu atsibudęs, tai jam verčiau mirti.

Saadis iš Širazo

Tikroje kelionėje svarbūs ne ypatingi įspūdžiai, kuriais apstulbini draugus, grįžęs namo. Tikra kelionė – tai vienišumas, vienatvė, vakarai, praleisti vienumoje, trokštant būti kur nors kitur. Tik šios akimirkos yra tikrai vertingos. Jos kelia ir pasididžiavimą, ir gėdą, jas įsidedi į širdį. Toks man buvo kelias iš Zagoros. Beveik norėjau būti kur nors kitur ar bent turėti bendrakeleivį, kuriam galėčiau įkyrėti pašnekesiais.

Ūkininkas avių pilnu furgonu pavėžėjo mane iki kaimo. Namai, žvelgiantys į kelią, buvo sustatyti be tvarkos, kvadratiniai, berberiški, sukrauti iš tų pačių milžiniškų drėbto molio blokų, kuriuos dažnai teko matyti Afganistane. Ūkininkas parodė man vienintelį žibinto stulpą ir liepė stovėti prie jo.

– Atvažiuos baltas taksi, – pasakė jis.

– Kada?

Vos ištaręs šį klausimą, pats išgirdau, kaip kvailai jis nu-

skambėjo. Punktualumas ir tvarkaraštis nepriklausė prie sąvokų, kurios spėjo pasiekti Draa upės slėnį.

– Atvažiuos šiandien arba rytoj, – po kurio laiko atsakė ūkininkas. – Jei Dievas panorės.

Aš jam padėkojau ir ėmiau kantriai laukti prie žibinto stulpo. Mano sprandą kaitino vasario saulė, o iš netoliese įrengtos drėbto molio kepyklos sklido šviežios duonos kvapas, kurį vos galėjau ištverti. Zagoroje nepavyko susirasti pusryčių, tad dabar nuėjau ten, iš kur sklido kvapas. Priėjau žemą kalkėmis baltintą trobelę su vištų aptvaru ir paklaikusiu šunimi ant stogo. Iš trobelės išbėgo berniukas, garsiai sušuko, nusikvatojo, apsiverkė ir atvedė tėvą.

Vyriškis buvo neįprastai liaunas, raumeningas ir žvalus, tarsi skalikas, pasiruošęs šunų lenktynėms. Aš jam palinkėjau ramybės, jis pakartojo mano žodžius, tvirtai paspaudė ranką ir pažiūrėjo į dulkes.

– Taksi, – pasakiau aš, rodydamas į žibinto stulpą.

Vyriškis du kartus pakartojo šį žodį: pirmą kartą klausdamas, antrą – kaip tvirtinimą. Jis vėl paspaudė man ranką ir pagarbino Dievą.

Vienu sklandžiu, nenutrūkstamu judesiu jis nusigręžė į savo būstą, įkišo vidun galvą, kažką sulojo žmonai, vėl atsisuko ir pakvietė mane užeiti. Įėjęs į vėsų, apytamsį kambarį dar spėjau pastebėti, kaip pro galines duris dingsta išbėgančios moters kaftanas. Be abejo, būtų negražu, jei apsilankęs vyras pamatytų namuose gyvenančias moteris, jau nekalbant apie pažintį su jomis. Viduje buvo vienas kambarys, jame – žemas stalas, ant grindų gulėjo pagalvės. Viename kampe stovėjo siuvinėjimo lankas, kitame buvo padėtas Koranas, įvyniotas į žalio šilko skiautę.

Ant pagalvių miegojo senolis. Iš pradžių, kol akys dar nebuvo apsipratusios prieblandoje, aš jo nė nepastebėjau. Liaunasis vyriškis kumštelėjęs jį pažadino ir kažką sukuždėjo. Senolis atsibudo, pagraibęs susirado akinius vieliniais rėmeliais ir vargais negalais užsidėjo juos ant nosies. Jis pažvelgė į liaunąjį vyriškį, tada į mane, paskui staiga atsisėdo tiesiai ir pasveikino mane prancūziškai.

– Aš laukiu taksi, – paaiškinau aš.

Senis atrodė sutrikęs.

– Kur jūs važiuojate?

– Į Mchamidą, kur baigiasi kelias.

– Tai toli, – linktelėjęs atsakė jis.

Mes sėdėjome tylėdami. Maroke į namus atėjus svečiui, net jei jis nekviestas, visas šeimos gyvenimas sustoja. Aš pajutau, kad galvoju apie mūsų pasaulį. Sutikę ant savo namų slenksčio nepažįstamą žmogų, svetimšalį, mes veikiau nusiųstume jį kur nors kitur, o ne pasikviestume į vidų.

Rytų visuomenėje į svečio atvykimą žiūrimą visai kitaip. Ir labiausiai tai matyti Maroke. Svetingumas – tai apeigos, kurios grindžiamos garbės suvokimu, jos tokios svarbios, kad nė viena šeima nemėgina vengti šios pareigos. Šios ceremonijos išsirutuliojo per ilgus klajoklių gyvenimo ir genčių tarpusavio konfliktų šimtmečius, ir dabar jos yra kiekvieno arabo sielos dalis.

Šeštame šimtmetyje, prieš atsirandant islamui, Arabijoje gyvenančios gentys be paliovos kovojo tarpusavyje. Šiose nesiliaujančiose kovose galiausiai būtų galėję žūti visi jų dalyviai, jei nebūtų sumanę sukurti kovinės garbės kodekso. Laikantis šių taisyklių, karo tikslas pasidarė ne laimėti mūšius ar sunai-

kinti priešus, bet sukurti erdvę atlikti didvyriškiems žygdarbiams, kuriuos vėliau įamžindavo poezijos posmuose.

Senovės arabams garbinga kova buvo svarbesnė už pergalę.

Atnešė arbatos, ji buvo labai karšta ir tiršta nuo cukraus. Paskui padavė duonos su alyvuogių aliejumi, tada – lėkštę šviežių datulių. Liaunasis vyriškis krovė maistą priešais mane ir ragino valgyti. Jis pats rinko geriausias datules ir po kelias duodavo man. Aš gyriau jų saldumą. Senis parodė ranka į duris.

– Mes jas čia auginame, – pasakė jis.

– Mačiau, čia auga labai daug palmių.

Senolis stumtelėjo akinius aukščiau.

– Čia dykuma, bet Dievas sukūrė palmių visoms mūsų reikmėms, – pasakė jis. – Mes valgome datules, iš lapų piname krepšius, iš kamienų darome savo namų sijas arba išskobiame juos ir gaminame kibirus. Ko daugiau gali prireikti?

Sulig tais žodžiais į vidų įslinko paauglys, pasveikino visus ir išsitraukė naują radijo imtuvą. Senolis labai atidžiai žiūrėjo į radiją, iš kurio per traškesius ėmė sklisti muzika.

– Tai muzika iš Kasablankos, – pasakė jaunuolis.

Jo senelis nusiėmė akinius ir nusišluostė savo senas akis.

– Pasaulis nebe toks, koks buvo seniau, – nusivylęs pratarė jis.

– Tiesiai iš Kasos, – pakartojo paauglys.

– Nesąmonė, – atsiliepė senelis. – Šitam berniūkščiui nerūpi tai, kas iš tiesų svarbu. Jo galva pilna niekų, kurių jis prisiklauso iš šito savo radijo.

– O kas yra svarbu? – paklausiau aš.

Senolis ilgai galvojo. Paskui artrito susukta ranka persibraukė plaukus.

– Palmės, – atsakė jis. – Datulių palmės.

Į puodelius vėl įpylė arbatos, o aš užsistojau Kasablanką. Senolis susiraukė.

– Ten pilna garsios muzikos ir palaidų moterų, – pasakė jis.

– Muzikos pasitaiko neblogos ir ne visos moterys ten palaidos.

Jis pakėlė akis nuo sterblės.

– Iš kur jūs žinote?

– Aš ten gyvenu.

Paauglys paleido iš rankų radiją ir pagarbiai nulenkė galvą.

– Jūs gyvenate Kasoje?

– Taip.

– Ir kaip ten?

– Ten puiku, – atsakiau.

Paauglys pasimuistė.

– Noriu ten nuvažiuoti. Noriu pamatyti vandenyną.

Jo senelis prigulė ant pagalvių ir užmerkė akis. Aš pasakojau apie vandenyną.

– Tai stebuklingiausias dalykas pasaulyje, – kalbėjau. – Kiekvieną kartą, kai tik pasižiūri, jis vis kitoks. Kartais bangos nirtulingos kaip laukinė pabaisa, o kartais vanduo toks ramus ir žydras, kad primena stiklą. O už vandenyno plyti visai kitoks pasaulis.

– Amerika, – svajingai ištarė berniūkštis.

– Taip.

– Kada nors aš perplauksiu vandenyną ir nuvyksiu į Ameriką, – pasakė jis.

Po pietų prie žibinto stulpo cypdamas stabdžiais sustojo baltas taksi mikroautobusas, ir mane įtraukė vidun. Dar nespėjus uždaryti durų automobilis dideliu greičiu šovė į priekį ir netrukus išmetė mane už keleto mylių, mažame Tamegruto miestelyje. Aš išlipau, nusipurčiau nuo pečių dulkes ir nejučia paliečiau rausvą kaspiną sau ant riešo. Vadinasi, Arianė galvoja apie mane. Tada prisiekiau sau, kad jei tik bus galima, niekada daugiau nebepaliksiu vaikų namie. Aš juos atsivežiau į šią karalystę, turėdamas tikslą gyventi tikrame Maroke, o ne glaustis didžiausio jo miesto oazėje. Nuo šiol mes keliausime taip pat kaip aš vaikystėje – leisimės į tokias pat prasmingas keliones.

Pavakare atsidūriau *zaouia*, studijų centre, įkurtame greta šventojo žmogaus kapo. Tamegrutas už Maroko ribų beveik nežinomas, bet karalystės kultūroje jis užima labai svarbią vietą. Šis miestas jau prieš tūkstantį metų garsėjo kaip mokslų centras ir poilsio vieta pakeliui į Timbuktu. Jame įsikūrusi viena iš svarbiausių islamo tekstų bibliotekų visame arabų pasaulyje, be to, čia teikiama labdaringa pagalba seneliams ir psichiškai neįgaliems žmonėms.

Ant laiptelių sėdėjo grupelė raukšlėtų vyriškių. Pamatę mane, jie sujudo tarsi automatai. Vienas ištiesė ranką, kitas sunkiai pakilo ant kojų, trečias pradėjo giedoti. Norėjau jų paklausti, kaip rasti biblioteką. Bet dar nespėjus ištarti nė žodžio, mane į šalį pasivėdėjo ketvirtasis, daug jaunesnis už juos. Jis vilkėjo juoda vilnos dželaba, užsismaukęs gobtuvą ant galvos tarsi vienuolis. Rankas laikė sukišęs priešingose rankovėse, o jo veidą temdė šešėliai.

– Man reikia sužinoti, kaip patekti į biblioteką.

– Aš jums pasakysiu, – tarė jis.

Jis nusivedė mane toliau nuo kitų į skaisčią saulės šviesą; atrodė kaip žmogus, turintis autoritetą. Padavė man sulamdytą popieriaus skiautę.

– Aš dirbu su ligoniais, – pasakė.

– O kas jiems yra?

– Jie silpni, silpno proto.

Žmogus nusitraukė gobtuvą ir aš pamačiau jo veidą. Veidas buvo energingas, neskustas ir kiek blyškus; tokiame veide ypač dėmesį traukia akys. Jos buvo žalios ir spindinčios tarsi opalai.

– Aš Ilijas, – prisistatė jis.

– Jūs prižiūrite ligonius?

– Taip.

– Jūs juos gydote?

– Stengiamės.

– Vaistais?

– Ne. Vaistams nėra pinigų. – Jis iškratė iš sandalo akmenuką. – Mes su jais kalbamės, – paaiškino.

Saulės šviesai pamažu virstant prietema, Ilijas vedžiojo mane po biblioteką. Joje saugoma nepaprasta rankraščių kolekcija, daugiausia Korano komentarai, matematikos ir astronomijos veikalai, teisės knygos ir istoriniai tekstai. Daugelis knygų pagamintos iš gazelių odos pergamento, parašytos ranka, kai kurios daugiau negu septynių šimtų metų senumo. Vakaruose čia būtų įrengtos saugos sistemos, stiklo vitrinos, ant sienų kabotų elgesio taisyklės. Biblioteka žavėjo paprastumu ir ramybe.

Ilijas pakvietė mane išgerti arbatos kavinėje netoli *zaouia*. Jo natūralus laisvumas padarė man įspūdį. Atrodė, jog jo pasisveikinimas padrąsina visus sutiktuosius.

– Jūs čia visus pažįstate, – pasakiau.

– Miestelis labai mažas. Tamegrute net skruzdėlė nepasimestų.

Aš nusijuokiau ir paklausiau, kaip jie gydo ligonius.

– Mes manome, kad pokalbiais galime pakeisti jų būklę, – atsakė jis.

– Jūs klausinėjate, kokių jie turi problemų?

– Žinoma, klausinėjame, ir jie mums pasakoja, apie ką mąsto, kaip jaučiasi. Bet mums svarbiau pasiekti gilesnius klodus. Stengiamės pažadinti snaudžiantį protą.

– Kaip jūs tai darote?

– Pasitelkiame humorą, – atsakė jis.

Ilijas man papasakojo, kad sėkmingiausias iš visų jam žinomų būdų gydyti psichikos negalias – tai pastangos stimuliuoti protą, suteikti jam galimybę prasiskverbti į reiškinių esmę, nieko neatmetant.

– Humoras prasiskverbia pro daugelį sluoksnių, – pasakė jis. – Jis veikia kaip burtai. Susidūrę su ligoniu, kuris kupinas įniršio, galime iškart pakeisti jo nuotaiką.

Ilijas atidžiai pažvelgė į mane, o jo opalų spalvos akyse atsispindėjo paskutiniai saulės spinduliai.

– Aš paklausiau, ar jis yra girdėjęs apie Džoha.

– Na žinoma! – sušuko jis. – Mes kasdien pasakojame Džohos istorijas.

– Kuri jūsų mėgstamiausia?

Ilijas nutilo, paskui pasisveikino su draugu, nugėrė arbatos ir pradėjo:

– „Buvo viduržiemis, o Džoha liko visiškai be pinigų. Neturėjo už ką nusipirkti malkų, todėl susisupo į seną antklodę

ir atsisėdo ant lovos. Buvo labai išalkęs, bet neturėjo už ką net sriubos puodo išsivirti. Na, nieko, pamanė jis sau, užtat vėjas toks stiprus, kad godūs kaimynai neateis pas mane kaulyti maisto, kaip yra pratę. Jis ilgai mąstė apie skanią sriubą, kurios neturėjo už ką išsivirti, ir vaizduotėje ja gardžiavosi. Tą akimirką į duris pabeldė. Tai buvo kaimyno jaunėlis. Jį šeima atsiuntė pas Džoką paprašyti šlakelio sriubos. „Po šimts, – suriko Džoha, – ar mano kaimynai jau taip žemai puolė, kad užuodžia, apie ką aš mąstau?"

Kadangi paprotys reikalauja papasakoti iš eilės septynias Džohos istorijas, aš papasakojau kitą.

– „Džoha nutarė būti dosnus. Jis nuėjo į arbatinę ir pakvietė visus ten sėdėjusius žmones pas save namo, žadėdamas surengti prabangią puotą. Kai svečių minia jau artėjo prie namų, jis staiga susivokė, kad jei neįspės žmonos tiek jų prisikvietęs, ji primuš jį. Tad pirmas nubėgo jai apie tai pasakyti. Išgirdusi, jog į svečius netrukus užgrius penkiasdešimt žmonių, ji trenkė Džohai per galvą. „Namuose nėra ko valgyti! – suriko ji. – Kaip tu drįsti kviesti žmones, nepasitaręs su manimi!" Sutrikęs Džoha užbėgo į viršų ir pasislėpė. Po keleto minučių į duris ėmė belstis atėję svečiai. Jiems atidarė žmona. „Mus pakvietė Džoha", – pasakė svečiai. „Ką gi, bet jo nėra namie", – atsakė Džohos žmona. „Tačiau mes matėme, kaip jis ką tik įbėgo pro priekines duris", – atsakė svečiai. Džoha, kuris viską stebėjo pro antro aukšto langą, garsiai suriko: „Tai kvailiai, aš juk galėjau išbėgti pro galines, argi ne?"

Iki kelionės galo – Mchamido man teko pavažiuoti labai įvairiomis transporto priemonėmis. Tarp jų buvo dar vienas baltas

taksi mikroautobusas, sunkvežimis, gabenantis šaldytas žuvis, benzinvežis, o galiausiai – arklio traukiamas vežimas, kuriame susigrūdę sėdėjo gal tuzinas vaikų, važiuojančių iš mokyklos namo. Draa upės slėnio palmių sąvašynai atrodė tiesiog neįtikėtini. Palmių buvo dešimtys tūkstančių, jų giraitės driekėsi mylių mylias kiparisų žalumo oaze palei visą upės vagą. Mchamide palmės staiga baigiasi.

Ten prasideda dykuma.

Vos tik vežimas įvažiavo į miestelį, aš pajutau, kad čia viskas kitaip. Kelias, kuriuo vargais negalais atkeliavau iš pat Kasablankos, netikėtai baigėsi. Už jo plytėjo smėlynai, atšiaurus, laukinis tuaregų miestas, kuriame visi vyrai vilki mėlynus indigo dažytus drabužius, o moterys niekada nekelia kojos iš namų. Kai buvau vaikas, mes buvome čia užklydę, vedami mano motinos romantiškos simpatijos fimui „Bo Žestas" ir tėvo svajonės pamatyti, kaip kelią praryja smėlio kopos. Iki šiol aiškiai prisimenu „mėlynuosius žmones": jų indigo spalvos apsiaustai buvo taip permerkti prakaito, kad dažai mėlynai nudažė odą. Mes piešėme juos, o motina supirko gal pusę turguje pardavinėjamų apsiaustų, iš kurių namie siuvo skiautinius.

Kaip tik čia, dykumoje, tėvas mums pasekė pasaką apie džinę, ištekėjusią už mirtingo žmogaus. Pamiršau jos siužetą, bet prisimenu, ką pasakė tėvas, baigęs pasaką.

– Šios pasakos – tikri dokumentai. Jos kaip žemėlapiai arba pastatų projektai. Aš mokau žmones naudotis žemėlapiais, nes jie pamiršo, kaip tai daroma. Gal jums atrodo, kad taip mokyti – sekant pasakas – yra keista, bet senų senovėje žmonės tik tokiu būdu perduodavo sukauptą išmintį. Kiekvienas mokėjo išgauti išmintį, slypinčią pasakoje. Sugebėdavo ją įžvelgti pro

daugelį sluoksnių, lygiai kaip mes įžiūrime žuvį, įšalusią lede. Bet pasaulis, kuriame gyvename, šito nebemoka, nors tikrai anksčiau mokėjo. Žmonės klausosi pasakų, jos jiems patinka, nes linksmina ir suteikia šilumos. Bet jie nesugeba įžvelgti giliau pirmojo sluoksnio, prasiskverbti pro ledą.

Tėvas, įpusėjęs apie ką nors kalbėti, dažnai stabtelėdavo, tarsi leisdamas mums pamąstyti, gerai suprasti viską, ką jis pasakė. Apsimesdavo, kad pauzę sukeldavo kokios nors priežastys, nors tikroji priežastis buvo duoti mums laiko.

– Šios pasakos – kaip puošni šachmatų lenta, – pasakė jis. – Mes visi mokame žaisti šachmatais ir galime įsitraukti į tokią sudėtingą partiją, kad ji pareikalaus sutelkti visus gebėjimus. Bet įsivaizduokime, kas būtų, jei visuomenė prieš šimtus metų būtų pamiršusi šį žaidimą, o dabar staiga atrastų dailią šachmatų lentą su figūromis. Visi susiburtų jų apžiūrėti ir imtų juos girti. Tačiau gal taip ir nesuprastų, kad tokie prabangūs dirbiniai kitados turėjo ir kitą paskirtį, ne tik džiuginti akį. Lygiai taip pat nebesuvokiame ir vidinės pasakų vertės, – toliau tęsė jis. – Kadaise visi mokėjo žaisti su pasakomis, gebėjo jas aiškinti. Bet dabar taisyklės pamirštos. Tahirai Džan, – pabrėžė jis, – mūsų užduotis yra vėl parodyti žmonėms, kaip žaisti šį žaidimą.

Daktaras Mehdis man buvo liepęs nunešti laišką į *Safari* viešbutį ir paklausti, kaip rasti jo sūnėną Ibrahimą. Ką tik buvo praūžusi smėlio audra ir visi Mchamido gyventojai išmaniai klostėsi apsiaustais, tarsi kiaurai skrodžiantis vėjas būtų senas, gerai pažįstamas priešas. Pamačiau kelias ryškiaspalves iškabas, reklamuojančias antrarūšes turistų užeigas, eilę suveny-

rų krautuvėlių, prekiaujančių tuaregų niekniekiais, ir apleistą, vienišą *Safari* viešbutį.

Apie jį jau buvau girdėjęs. Šiame viešbutyje, didžiojoje salėje, leido laisvalaikį Prancūzijos svetimšalių legiono kareiviai: šnekučiuodavosi su vietos gyventojais ir prisigerdavo iki sąmonės netekimo. Tolimajame baro gale stovėjo jaunas tuaregas su galvajuoste ir neišvengiamu mėlynu apsiaustu.

– Ieškau Ibrahimo.

– Ei, broli, nori pamatyti dykumą?

– Jūs labai gerai kalbate angliškai.

– Aš nemažai keliavau.

– Po pasaulį?

– Po Marakešą.

– A. Ar matėte Ibrahimą?

– Jis priešais jus.

Po tokios ilgos kelionės stojo iškilminga akimirka – žinianešys galiausiai atlieka savo pareigą. Išsitraukiau laišką ir padaviau jį Ibrahimui. Jis prisidegė cigaretę, įsikando ją ir atplėšė voką.

– Mane atsiuntė daktaras Mehdis, – pasakiau. – Turiu atgabenti į Kasablanką druskos apvalyti sodui, kuriame vyks vestuvės.

Ibrahimas, prisimerkęs nuo į akis lendančių dūmų, permetė akimis arabiškų rašmenų eilutes.

– Turite automobilį? – paklausė jis.

– Ne.

– Tai kaip ketinate atsivežti druskos?

– Eisiu pėsčiomis.

Daktaro Mehdžio sūnėnas išspriegė cigaretę pro langą.

– Druskos ežeras už penkiasdešimties mylių.

– Gal galiu išsinuomoti automobilį?

Ibrahimas prisidegė naują cigaretę.

– Fuadas jums padės, – pasakė jis.

Kai studijavau universitete Kenijoje, vienas iš mano geriausių draugų buvo piemuo iš šiaurinės Turkanos provincijos. Jis buvo aukštas ir liesas, vardu Natanielis. Vaikystėje jam išrovė priekinius dantis, kad būtų galima prievarta pamaitinti, jei kada nors ištiktų stabligė. Man dar nebuvo dvidešimties. Natanieliui buvo gal penkiasdešimt penkeri.

Kartą aš jo paklausiau, kodėl jis taip vėlai sumanė įgyti aukštąjį išsilavinimą.

– *Bwana*, – šypsodamasis atsakė jis, – pas mus kaime visi piemenys. Tad iki šiol išsilavinimas mums nelabai rūpėjo.

– O kodėl parūpo dabar?

– Dėl ateities, – atsakė jis. – Susirinko kaimo senoliai ir nutarė, kad vienam iš mūsų reikia įgyti išsilavinimą, kad jis galėtų apsaugoti visus kitus. Tada visi suaukojo pinigų ir išrinko mane.

Dvidešimt metų Natanielio pavyzdys man neišdilo iš atminties. Jau daug vėliau, gerokai po baigimo, aš atsidūriau Kenijoje ir turėjau keletą laisvų dienų. Kirtau pusiaują ir nukeliavau į svilinančios kaitros dykumą, Turkaną, kur gyveno Natanielis. Radau jį kalvos šlaite ganantį avis. Buvo tokia sausra, kad gyvuliams teko graužti šaknis. Natanielis mane apkabino. Jis džiaugėsi matydamas mane – o aš džiaugiausi matydamas jį – ir nė kiek nesistebėjo, kad pasirodžiau. Mudu stovėjome ant kalvos ir žiūrėjome vienas kitam į akis, o svilinantis vėjas gairino mūsų veidus.

Tikri draugai kartais apsieina be kalbų. Paguodą teikia tylus

buvimas drauge. Natanielis tą dieną su manimi beveik nekalbėjo. Jis nusivedė mane į savo trobelę, pavaišino naminiu sorų alumi ir paprašė drauge pasimelsti.

Meldėmės už tai, kad ir toliau būtų taip ramu, kaip iki šiol.

Nė nesitikėjau kada nors sutikti dar vieną Natanielį. Tačiau sutikau – kelio gale, Mchamido miestelyje. Ibrahimo pusbrolis Fuadas buvo tylus, tingaus žvilgsnio tuaregas didžiulėmis rankomis. Jis kalbėjo trumpomis žodžių papliūpomis, tarsi šaudydamas iš kulkosvaidžio, o anglų kalbos buvo išmokęs prieš trisdešimt metų Kasablankoje. Tada Mchamidas buvo nykus mažytis kaimelis. Kaip ir Natanieliui, visa bendruomenė suaukojo pinigų vienam žmogui išmokslinti.

– Dar visai neseniai čia visai nebuvo turistų, – pasakė jis.

– O kodėl dabar atsirado?

– Vokiečių televizija parodė smėlio kopas.

– Kupranugarių takus?

– Ne. Niekas dabar nenori joti ant kupranugarių.

– O ko nori?

– Važinėtis smėllentėmis, – atsakė jis.

Fuadas mostelėjo ranka, rodydamas virtinę aptriušusių turistams skirtų krautuvėlių, išsirikiavusių prie pat kelio galo.

– Nuotykių turizmas.

– Negaliu pakęsti turizmo, – pasakiau.

– Ir aš, – pritarė man Fuadas. – Tačiau tai kaip narkotikas. Juo daugiau pinigų žmonės uždirba, juo daugiau jiems reikia.

Paklausiau, kur rasti automobilį – man reikia nuvažiuoti į dykumą.

– Galite pasiskolinti manąjį, – atsakė Fuadas.

Apsistojau *Safari* viešbutyje, bet viduje buvo taip karšta, kad neįstengiau išbūti. Užsitempiau čiužinį ant stogo ir pamačiau, kad čia jau įsikūręs žaliūkas amerikietis. Jis buvo apsivyniojęs galvą šaltame vandenyje pamirkytomis kelnėmis. Rankos buvo plikos, ištatuiruotos įspūdingais besitreniruojančių kovos menų sportininkų vaizdais. Ant vienos rankos krumplių buvo ištatuiruota *LOVE* (Meilė), ant kitos – *FATE* (Likimas).

Nusviedžiau čiužinį ir kritau aukštielninkas. Žvaigždės atrodė kaip milijonai druskos kruopelių, išbarstytų ant juodo audeklo, mėnulis – kaip citrinos žievės skiltelė.

Amerikietis pasisakė esąs Foksas.

– Aš iš Ajovos.

– Sveiki, – atsiliepiau.

– Teko ten būti?

– Kur?

– Ajovoje.

– Ne, neteko.

– Ką nors apie ją žinot?

Ilgokai pamąsčiau.

– Di Moinas, – atsakiau.

– Viskas?

– Aha.

Foksas išsitraukė iš kišenės prie krūtinės *Moleskine* užrašų knygelę. Nuėmė puslapius prilaikančią gumą, atsivertė, kažką užsirašė pieštuku.

– Ką rašote?

– Pastabą sau pačiam. – Jis patylėjo, paskui perskaitė: – „Die Moinas – šiknos skylė."

– Negali būti, kad ten taip blogai.

– O, ir dar kaip gali, – atsakė Foksas.

– Ką jūs čia veikiate, kelio gale?

– Aš atsivežiau lentą.

– Bet bangos toli nuo čia.

– Smėlis. Tai smėllentė.

– Oho, – atsakiau.

– Tai juk Sacharos dykuma, – priminė Foksas, – didžiausia smėlio dėžė žemėje.

Jis paklausė, ar aš irgi atvykau to paties.

– Ne. Aš atvažiavau, kad padaryčiau paslaugą, – atsakiau.

– Kokią?

– Draugas prašė parvežti druskos.

– *Druskos?*

– Druskos.

– O ten, kur jūs gyvenate, jos nėra?

– Žinoma, yra. Bet ši druska kitokia.

– Kuo?

– Na, ji ypatinga.

– Kodėl?

– Todėl, kad ji naudojama džinams išvaikyti.

Amerikietis pasidėjo savo užrašų knygelę.

– Tai jūs tikite džinais?

– Ne visai. Ne iki galo.

– Tai jūs man sakote, kad atvažiavote iki pat Sacharos, kad parvežtumėte tai, ko galėtumėte gauti ir namie, tik dėl to, kad taip liepia kažkieno kito prietarai?

– Eee, na...

– Na? – paklausė Foksas.

– Na, pasakyčiau, kad taip.

SEPTYNIOLIKA

Džohos namų sargas aptiko šeimininką, kai šis vidury nakties mėgino įsibrauti į savo miegamąjį.
„Pone, ką jūs darote?“
„Ša, – atsakė Džoha. – Žmona man sakė, kad aš naktimis vaikštau. Noriu patikrinti, ar tai tiesa.“

Arianės ir Timūro miegamajame yra lentyna, pilna knygų. Prieš užmiegant kuris nors iš jų prieina prie lentynos, ištraukia mėgstamą knygą ir maldauja paskaityti. Timūrui labai patinka knygutė „Kur gyvena laukiniai žvėrys“. Jis trypia kojomis, griežia dantimis ir apsimeta esąs laukinis žvėris. Arianei ši knyga irgi patinka, bet ji neprisipažįsta. Kartą ji man pakuždėjo, kad laukiniai žvėrys jai atrodo mieli, bet gal truputėlį išdykę ir labai negražūs. Jai labiau prie širdies „Princesės Barbės knyga“. Kad ir kokią knygą vaikai išsirinktų, jie kaulija, kad skaityčiau ją dar ir dar kartą. Jos žodžiai jiems niekada nenusibosta, o tikrą džiaugsmą teikia tik tokios knygos, kurias jie moka atmintinai.

Kai buvau nedaug vyresnis už Arianę, tėvas man pasakė, kad juo daugiau kartų skaitai pasaką – vieną ir tą pačią pa-

saką, – juo stipriau ji veikia tavo protą. Pasaka, kaip gražus žiedo pumpuras, sakė jis, išsiskleidžia ir pražysta tik laikui bėgant. Matydamas, kaip mano vaikams patinka be paliovos klausytis tų pačių pasakų, aš supratau, jog šis kartojimas savotiškai lemtas prigimties. Tačiau būdami suaugę ir gyvendami pasaulyje, kuriame tekstus įprasta skaityti, o ne kartoti žodžiu ar klausytis, mes dažniau renkamės naują, o ne jau žinomą knygą.

Ypač didžiuojamės tokiu savo gebėjimu kaip skaitymo įgūdžiai. Kas metai pas mus išleidžiama šimtai knygų, jų pilnos didžiulės, erdvios bibliotekos. Be abejo, visuotinis išsilavinimas paskatino skaityti. Juo daugiau rašytinių tekstų yra kambaryje, juo vertingesnis jis mums atrodo, juo išmanesniais save laikome – juk galime pasinaudoti tokia daugybe rašinių. Tvirtai laikomės įsitikinimo, kad kuo daugiau skaitome, tuo išmintingesni daromės.

Mano tėvas pasakytų, kad Vakarų pasaulyje per daug laiko skiriama skaityti ir per mažai – suprasti. Jis labai širsdavo kieno nors paklaustas, kada pasirodys jo nauja knyga. Sakydavo: „Parašysiu naują knygą, kai jūs būsite supratę, apie ką tos trisdešimt, kurias jau išleidau." Jis kalbėjo, kad rytietiškas ir vakarietiškas protas skirtingai vertina šį reiškinį: Rytų visuomenėje vertinama tai, kas egzistuoja seniai, kas išbandyta. Tikrai vertingomis laikomos pasakos, sekamos jau kelis tūkstančius metų, nes jomis perduodama vidinė išmintis. O Vakarų visuomenė be paliovos reikalauja naujovių. Dažniausiai tai būna tas pats kas ir seniau, tik naujai įpakuota. Todėl čia dažnai negailima žodžių vien tik dėl pačių žodžių. Mano tėvui neretai būdavo sunku su tuo susitaikyti.

– Pasaulis, kuriame gyvename, Tahirai Džan, – suglumęs kartais sakydavo jis, – yra apverstas aukštyn kojomis.

Fuadas sakė, kad turizmas ardo dykumą, bet jis atneša tiek daug pinigų, jog niekas nedrįsta prasižioti. Smėllentės, greitų visureigių lenktynės ir šiukšlės, kurias palieka stovyklautojai, naikina ir žaloja gamtą. Kitą rytą mes išėjome iš *Safari* viešbučio ir tuščiomis gatvėmis patraukėme ten, kur stovėjo automobilis. Aš buvau apsikrovęs antklodėmis ir atsargomis. Kadaise, labai seniai, Namibijos dykumoje sugedus automobiliui, aš savo kailiu patyriau, kaip svarbu būti viskam pasirengus.

Visos turistams skirtos krautuvėlės buvo užrakintos. Oras tebebuvo vėsus, garsus slopino visur lakiojantis smėlis.

Einant per Mchamido centrą Fuadas kalbėjo trumpais sakiniais, dažnai nutildamas.

– Jie jų negerbia, – tarė jis.

– Kas ko?

– Tuaregai turistų ir atvirkščiai.

– Kodėl?

Jis susimąstęs pakreipė galvą.

– Jei čia atvyktų ateiviai iš kosmoso, – pasakė, – ir duotų tuaregams pinigų, šie būtų patenkinti, bet jų vis tiek negerbtų.

– Ko?

– Ateivių.

– A.

– O ateiviai tikriausiai negerbtų mūsų, – pridūrė jis.

– Tai jūs vis dėlto kaltinate turistus?

Fuadas vėl susimąstęs pakreipė galvą.

– Ne, pone, – atsakė jis. – Aš jų nekaltinu.

– Tai ką tada kaltinate?

Fuadas nusišypsojo.

– Kaltinu ateivius, – pasakė jis.

Automobilis buvo visiškai užpustytas smėlio. Atrodė, jog stovi čia jau kelias savaites.

– Kada pastarąjį kartą važiavote?

– Prieš dvi dienas.

– Per dvi dienas taip užpustė?

– Buvo smarkus vėjas, – atsakė Fuadas.

Jis atidarė bagažinę, ištraukė kastuvą ir ėmė kasti pripustytą smėlį.

– Žinot, ką aš jums pasakysiu, – penkias minutes pakasęs, ištarė jis.

– Ką?

– Jei du žmonės kalba ta pačia kalba, tai dar nereiškia, kad jie supranta vienas kitą.

– Turistai ir tuaregai?

– Jis linktelėjo.

– Jei aš išmokčiau kačių kalbą, vis tiek nepradėčiau mąstyti kaip katė.

– Vis dėlto filosofijai dar buvo gerokai per ankstyvas metas.

Fuadas kažką suurzgė.

– Prieš šimtą metų mūsų keliai išsiskyrė, – pasakė jis.

– Dėl nuotolio?

– Taip. Dėl nuotolio. Dabar jie jau arčiau mūsų.

– Daug arčiau – skrydis visai neilgas.

Fuadas palietė mano ranką ir permetė mane tingiu žvilgsniu.

– Bet jie vis tiek labai toli, – pasakė jis. – Mintimis.

Fuado automobilis buvo viena iš priežasčių, dėl kurių aš atsikrausčiau gyventi į Maroką.

Europoje arba Jungtinėse Valstijose jis būtų buvęs pasmerktas jau prieš daugel metų. Begalė įstatymų draustų juo naudotis. Vien metęs žvilgsnį į jį rizikuotum būti suimtas. Bet išdidiems Mchamido gyventojams toks automobilis atrodė puikiausiai tinkamas kelionėms. Iš jo buvo išplėšta arba sulaužyta praktiškai viskas, ką pajėgia išplėšti ir sulaužyti žmogaus ranka.

Nebuvo nei šoninių veidrodėlių, nei langų, nei rodyklių, nei kilimėlių po kojomis; vienintelę sėdynę turėjo vairuotojas. Fuadas man pasakė automobilį įsigijęs pigiai, nes jis esą keliąs didžiulį triukšmą. Paskui paklausė, ar aš žinau kelią prie druskos ežero. Aš papurčiau galvą.

– Aš jus nuvešiu, – pasakė jis.

Leidomės į kelią.

Aš susigūžiau duobėje, kurioje kitados buvo keleivio sėdynė. Fuadas, įsisupęs į savo ilgą mėlyną drabužį, sėdėjo greta, rankomis tvirtai spausdamas vairą. Variklis iš tiesų kėlė neapsakomą triukšmą, kuriam prilygti galėjo nebent mums iš paskos sekantis išmetamųjų dujų debesis.

Leistis keliauti į šį smėlio vandenyną buvo šiek tiek nejauku, ypač turint galvoje, kad Sachara – didžiausia žemėje dykuma, kuri driekiasi nuo Nilo slėnio iki pat Atlanto vandenyno. Dauguma iš mūsų esame pratę važinėti keliais. Gal nė patys to nesuvokiame, bet pripratome, kad po automobilio ratais būtų asfaltas. Važiuoti per smėlį yra beveik tas pats kaip važiuoti per sniegą. Pasuki automobilį apytiksliai ten, kur norėtum atsidurti, ir tikiesi, kad neįklimpsi.

Fuadas parodė pėdsakus, kuriuos paliko tūkstančiai smėllentininkų.

– Jie mėgsta aukščiausias kopas, – piktai pareiškė jis. – Tie pėdsakai niekada neišnyks.

Paklausiau jo apie kupranugarius. Jų beveik nebuvo matyti.

– Tuaregams jie neberūpi, – atsakė jis.

– Kodėl?

– Todėl, kad jie neturi greičio pedalo.

Po valandos kelionės mus iš visų pusių supo smėlis. Greitai supratau, kodėl beduinai dykumą vadina *sahel* – „jūra". Mano akims visi takai atrodė vienodi. Bet Fuadas išmanė geriau. Jis pasakė jau užuodžiąs išdžiūvusį druskos ežerą.

– Bet jis dar už daugelio mylių.

– Prieš savaitę lijo.

– Tai kas?

– Tai aš užuodžiu druską.

– O koks jos kvapas?

– Kaip vandenyno.

Dar po valandos mes pasiekėme savotišką stovyklavietę. Sumaniai iš dygliakrūmių surėstą statinių tvorą sergėjo šuo, kuris atrodė ištroškęs. Išgirdęs automobilio garsą, jis tiesiog pašėlo ir atbėgo pas mus tokiu greičiu, kad atrodė turintis daug kojų, kaip nufotografavus judesį. Šeimininkas jį sudraus-mino.

Mes išlipome.

Fuadas pasakė, kad čia esąs šventas šaltinis.

– Atsigerkite čionykščio vandens ir atsiminsite.

– Ką atsiminsiu?

– Viską, kas jums yra nutikę.

– Kiek tai kainuoja?

Fuadas sviedė šuns šeimininkui žodžių papliūpą. Burna, pilnutėlė didelių baltų dantų, ištarė skaičių.

– Trisdešimt dirhamų.

– Duokite stiklinę.

Į šulinį nuleido medinį rankų darbo kibirą. Teko ilgokai palaukti, kol jis pasiekė vandenį.

– Gilus, – pasakiau.

– Vanduo labai nusekęs. Dar nemačiau jo taip nusekusio.

– Ar jūs jo gėrėte?

Fuadas atsakė, kad taip.

– Ir viską atsiminėte?

– Taip. Iki smulkmenų.

Kibirą iškėlė ir padavė man. Vanduo atsidavė kanalizacijos nuotekomis.

– Kiek reikia išgerti?

– Kiek tik norite.

Gurkštelėjau vandens ir pateliūskavau jį burnoje. Skoniu jis irgi priminė kanalizacijos nuotekas. Būčiau išspjovęs, bet tuaregas, regis, didžiavosi šventuoju šaltiniu, ir aš nenorėjau jo įžeisti.

Fuadas palinko prie manęs.

– Ką atsiminėte?

Susimąsčiau. Sėdžiu sukryžiuotomis kojomis ant grindų, žaidžiu su savo žaisliniu garažu ir automobiliu, burgzdamas lūpomis, mėgdžiodamas variklio garsą. Kiek man metų... treji, ketveri? O štai bėgu per mišką pilnomis rieškučiomis kaštonų suskilusiuose apvalkaluose. Paskui – rožių sode, važinėjuosi tarp lysvių savo raudonu dviratuku.

– Atsiminiau vaikystę, – pasakiau.

– Išgerkite dar vandens, – patarė Fuadas.

Skonis buvo pasibjaurėtinas, bet aš nugėriau dar gurkšnį, užsimerkiau ir ėmiau prisiminti. Aš Maroke, Sacharoje. Motina mezga, seserys čia pat, šokinėja smėlyje. Apsidairau. Atokiau vienas sėdi tėvas. Jis atrodo liūdnas. Aš priėjau. Jis pasėmė saują smėlio ir paleido jį byrėti pro pirštus.

„Mes krepšių pynėjai, – pasakė jis. – Toks mūsų darbas – mes piname krepšius. Krepšius pynė mano tėvas, o dar anksčiau tai darė jo tėvas. Tahirai Džan, didžiuokis krepšiais, kuriuos pini."

Fuadas pareiškė, kad atsiminimus paskatino vanduo.

– Man neatrodo, kad tai dėl vandens, – tariau.

– Jis visada veikia.

– Ne, šie atsiminimai jau buvo manyje.

Mes palikome stovyklavietę, šventąjį šaltinį, niršųjį šunį ir toliau nuvažiavome plynu smėlio paviršiumi. Po neseno lietaus pasirodė daigai, kur ne kur atsirado žalumos salelės. Vieninteliai klestintys augalai turėjo sultingas žalias apvalias ankštis, dydžiu prilygstančias apelsinams. Paklausiau Fuado, ar jie valgomi.

– Kas juos palies, apaks, – atsakė jis.

Dar po dviejų valandų pasiekėme neaprėpiamą druskos plynę. Balta druskos pluta driekėsi kiek akys užmato. Vandens nebuvo, nors viduryje druska atrodė tamsesnė, tikriausiai sudrėkusi nuo lietaus.

– Štai ežeras, – pasakė Fuadas.

– Druska! Man reikia parvežti šios druskos!

Pajutau, kaip mane užplūdo audringos emocijos. Išlipau,

parpuoliau ant kelių ir pasėmiau saują druskos kristalų. Kišenėje turėjau plastikinį maišelį. Išsitraukiau ir pripyliau iki pusės.

– Važiuojam? – paklausė Fuadas.

Mudu susižvalgėme, paskui aš apsidairiau po dykumą. Iš visų pusių buvo matyti horizontas. Niekur nė šešėlio žmonių. Pasijutau kaip kvailys. Iš pačios Kasablankos atkeliavau į tokią tolybę ir užtruksiu čia tik akimirką. Nesu niekuo geresnis už turistus, kuriuos taip niekinu, keliaujančius į Indiją dirstelėti į Tadž Mahalą, į Prancūziją – pažiūrėti Eifelio bokšto ar į Londoną – Didžiojo Beno, greitai nusifotografuoti ir šokti atgal į turistinį autobusą.

– Druskos jau turit, – pasakė Fuadas. – Galite grįžti į Kasablanką.

– Mieliau pernakvočiau dykumoje, – atsakiau.

Mes pavažiavome iki ketera vainikuotos smėlio kopos, kurios užuovėjoje augo kuokštelis dygliakrūmių. Buvo ankstyva popietė. Saulė spigino neapsakomai skaisčiai. Niekaip nesupratau, kaip tuaregai apsieina be tamsių akinių.

Fuadą tokia mintis prajuokino.

– Jums daug daugiau visko reikia negu mums, – pasakė jis.

– Bet su tamsiais akiniais iš tiesų gerokai patogiau.

– Patogiau... patogumai – žodis iš jūsų pasaulio, – atsakė Fuadas.

Jis parinko šakigalių ir sumetė juos į krūvą, rengdamasis prietemai. Paskui atsisėdo pavėsyje šalia manęs. Paklausiau, kaip tuaregai sugeba taip ilgai nieko neveikti. Jis atsakė ne iš karto.

– Mes klausomės garsų, – galiausiai tarė.

– Tylos?

– Tylu niekada nebūna.

– Bet kaip jūs ištveriate be knygų, be televizijos, be interneto?

Fuadas nusišiepė.

– Kai pasidaro pernelyg tylu, mes kalbamės.

– Ar sekate pasakas?

– Kartais.

– Galite man pasekti?

– Jūs mėgstate pasakas?

– Aš jas, galima sakyti, kolekcionuoju, – atsakiau.

Fuadas atsilošė, jam ant veido užkrito kreivos šakos metamas šešėlis.

– Galiu jums pasekti pasaką apie Hatimą Tają, – pasakė jis.

Aš užmerkiau akis ir paruošiau vaizduotę.

– „Seniai, labai seniai Arabijoje, – prakalbo Fuadas, – gyveno išmintingas ir galingas karalius. Jis buvo vardu Hatimas Tajas, ir jį mylėjo visi to krašto vyrai, moterys ir vaikai. Jo arklidėse stovėjo geriausi žirgai, jo palapinėse būdavo klojami prabangiausi kilimai. Hatimo Tajo vardą žmonės šaukė nuo stogų, o visose arbatinėse pasakojo apie jo dosnumą. Visi tos karalystės gyventojai buvo patenkinti, sotūs ir išdidūs.

Pamatę gatve artėjančią karaliaus palydą, žmonės žemai jai lenkdavosi. Jei kam prireikdavo karaliaus malonės, galėdavo prieiti ir paprašyti, o didysis valdovas visada išpildydavo prašymą.

Žinia apie Hatimo Tajo dosnumą pasklido toli ir pasiekė kaimyninės šalies karaliaus ausis. Jis buvo vardu Džalilas. Vieną dieną, nebegalėdamas daugiau pakęsti šių pasakojimų, jis pasiuntė į Hatimo Tajo dvarą pasiuntinį, tyčia aprengtą juodais drabužiais. Pasiuntinys įteikė raštą. Jame buvo parašyta:

„O karaliau Hatimai Tajau, aš valdau daug didesnę šalį negu tavoji, turiu stipresnę kariuomenę ir kur kas pilnesnį iždą. Jei tuojau pat man nepasiduosi, aš užpulsiu tavo karalystę ir iššudysiu visus vyrus, moteris ir vaikus."

Hatimo Tajo patarėjai susibūrė tartis. „Stosime į karą su piktuoju Džalilu, – pasakė didysis viziris, – nes kiekvienas valdinys, kuris įstengia kovoti, mielai paguldys galvą už tave, karaliau." Karalius Hatimas Tajas išklausė vizirio žodžius. Tada pakėlė ranką. „Paklausykite, rūmininkai, – kreipėsi jis. – Džalilui reikia manęs. Negaliu leisti, kad mano valdinius ištiktų tokia nelaimė. Tad aš jam atiduosiu savo karalystę."

Susirišęs į medžiagos skiautę saują datulių ir riešutų, Hatimas Tajas kaip dervišas leidosi į kalnus ieškoti prieglobsčio. Rytojaus dieną karalystę užplūdo užkariautojai, vedami paties Džalilo.

Naujasis karalius įsikūrė rūmuose ir pasiūlė atlygį tam, kuris pristatys jam Hatimą Tają gyvą arba mirusį. „Kaip jūs galite pasitikėti karaliumi, kuris pabėgo, – šaukė jis nuo rūmų kuorų, – užuot stojęs į karą ir kovojęs kaip vyras?"

Hatimas Tajas apsitaisė valstiečio drabužiais ir gyveno kalnuose kaip paprastas žmogus, misdamas uogomis ir laukinių bičių medumi. Nė vienas jo karalystės valdinys nebūtų jo išdavęs Džalilo slaptajai sargybai, nes visi jį labai mylėjo.

Ėjo mėnesiai, Hatimo Tajo vis dar nebuvo nė ženklo. Vieną dieną Džalilas nutarė surengti puotą. Per iškilmes paskelbė, kad padvigubina atlygį. Jis atsistojo ir viešai pasityčiojo iš Hatimo Tajo atminimo, paskui dar kartą paskelbė, kad dosnusis karalius pabėgo, pabūgęs stoti į kovą. Nespėjus jam baigti, iš vietos pakilo vaikas ir sušuko: „Piktasis karaliau Džalilai, mūsų

gerasis karalius Hatimas Tajas pasiryžo verčiau slapstytis kalnuose negu leisti, kad būtų pralietas mūsų kraujas.“ Džalilas be žado krito į krėslą. Net tapęs atsiskyrėliu, karalius Hatimas Tajas buvo kupinas užuojautos.

Džalilas dar kartą padvigubino atlygį už išmintingąjį karalių ir paskelbė, kad tas, kuris jį pristatys, bus nuo kojų iki galvos apipiltas auksu. Be to, jis dar pakėlė mokesčius, prievarta paėmė visus jaunuolius į savo kariuomenę, o daugumą merginų – į savo haremą.

Hatimas Tajas, uogaudamas kalnuose netoli olos, kurioje buvo apsigyvenęs, sutiko senį su žmona, renkančius žagarus. Senis tarė žmonai: „Kaip aš norėčiau, kad mūsų karalius ir toliau būtų Hatimas Tajas, nes prie Džalilo labai sunku gyventi. Išaugo mokesčiai, pabrango prekės turguje. Nebežinia, kaip suktis.“ – „Jei rastume ir pristatytume jam Hatimą Tają, – pasakė žmona, – galėtume mums likusias dienas nugyventi be vargo.“

Tai išgirdęs, Hatimas Tajas iššoko priešais juos ir nusimetė skarmalus, po kuriais slėpėsi. „Aš jūsų karalius, – pasakė jis. – Nuveskite mane pas Džalilą, ir jis atlygins jums.“ Seniai parpuolė ant kelių. „Dovanok mano žmonai, didysis karaliau, – meldė senis. – Ji tikrai nenorėjo pasakyti tokių baisių žodžių.“

Tada juos pamatė karaliaus sargybiniai ir visus suėmė. Surakintus atvedė Džalilo akivaizdon. „Kas šie valstiečiai?“ – sušuko jis. „Jūsų didenybe, – atsakė senis, – leiskite kalbėti man. Aš medkirtys, mudu su žmona vaikščiojome kalnuose po mišką. Pamatęs mūsų skurdą, prie mūsų priėjo karalius Hatimas Tajas ir liepė mums vesti jį pas tave, kad galėtume gauti atlygį.“

Karalius Hatimas Tajas išsitiesė, kiek leido grandinės. „Tai teisybė, – atsiliepė jis. – Šie seniai mane surado. Duok jiems žadėtą atlygį."

Karalius Džalilas negalėjo patikėti neregėtu Hatimo Tajo dosnumu. Jis liepė tuojau pat nuimti nuo jo grandines. Parpuolęs prieš jį ant kelių, Džalilas grąžino jam sostą ir prisiekė saugosiąs jį ir jam tarnausiąs iki savo dienų galo."

Baigęs sekti pasaką, Fuadas susigūžė ir įsistebeilijo į laužo liepsnas. Buvo beveik sutemę. Patekėjo pirmoji žvaigždė, švytinti virš galvų tarsi visa reginti akis. Kažkur toli aidėjo laukinių šunų kauksmas. Gulėdamas ant antklodės, apsuptas tamsos, aš supratau, kaip atsirado „Tūkstantis ir viena naktis". Stovyklavietės laužo liepsnos kurstė mano vaizduotę lygiai taip pat, kaip kitados klajoklių genčių.

Fuadas prisispaudė dešinę ranką prie širdies.

– Aš labai mėgstu pasaką apie Hatimą Tają, – pasakė jis. – Kartais naktimis, kai būnu čia vienas, šildydamasis prie mažo lauželio, aš sau ją pasakoju. Kiekvieną kartą jos išklausęs pasijuntu ramesnis.

Jis paėmė žiupsnelį mano surinktos druskos ir pabarstė ant žemės, kad atbaidytų džinus.

– Išklausęs šios pasakos, – tarė jis, – aš sėdžiu ir mąstau, koks tikriausiai geras žmogus buvo karalius Hatimas Tajas.

– Jūs manote, kad tai tikra istorija?

– Taip.

– Kodėl?

– Nes tai tiesa.

Praėjus keturioms dienoms po kelionės prie druskos ežero aš grįžau į Kasablanką.

Miestą gaubė tirštas žiemos rūkas, sumišęs su smogu. Dėl to strigo transporto eismas ir kilo daug kivirčų. Kiekvienoje sankryžoje buvo matyti stiklų šukių krūvos ir kumščiais vienas kitam grūmojo bent po porą vairuotojų. Sėdėdamas taksi, vinguriuojančiame tarp avarijų, aš pajutau pasididžiavimą. Per tas kelias dienas, kol buvau išvažiavęs, Kasablanka nepasikeitė, užtat *aš* pasikeičiau. Mačiau ištisus datulių palmių vandenynus, oazes, dulkėtus berberų kaimelius ir miegojau po Sacharos žvaigždėmis.

Grįžus į *Dar Khalifa* mane užpuolė vaikai, klausinėdami, ką parvežiau lauktuvių. Įsikišau ranką į kišenę ir ištraukiau geltonų gijų sruogą. Padaviau ją Arianei. Jis paklausė, ar tai princesės plaukų garbana.

– Žinoma, – atsakiau. – O dar tai skruzdėlių virvė ir plaušai kaktuso, augančio didžiausioje planetos dykumoje.

Timūras nustūmė seserį.

– Man? – paklausė jis.

Aš vėl įkišau ranką į kišenę ir ištraukiau glotnų juodą daiktelį su pilka gijele pakraštyje.

Tai buvo akmenukas.

– Aš jį parvežiau tau, – pasakiau ir pabučiavau jo skruostą.

– Kas čia, *Baba*?

– Labai daug kas.

Vakare paskambinau daktarui Mehdžiui. Buvo šeštadienis, o aš niekaip negalėjau sulaukti kito penktadienio popietės – įprasto mūsų susitikimo laiko. Daktaras man pasakė savo namų adresą.

– Atvežėte druskos?

– Taip!

– Prašau, kuo greičiau ateikite, – atsakė jis.

Daktaras gyveno kvadratinėje prieškariu statytoje viloje ramioje gatvelėje, tiesiai prieš apleistų fabrikų eilę. Jis nusivedė mane į svetainę ir atsiprašė, kad joje netvarka. Kambarys priminė muziejų: visur buvo pilna tvarkingai sukrautų knygų, prancūziškų žurnalų, medinių dėžių, popierių, susuktų į ritinius žemėlapių, niekniekių, suvenyrų ir lempų. Sienos gausiai nukabinėtos paveikslais. Vieni buvo dideli, tapyti plačiais, abstrakčiais potėpiais, ryškių spalvų; kiti – tamsūs ir mažiukai.

– Kiek daug pas jus meno kūrinių, – pasakiau.

– Kur?

– Ant sienų.

Daktaras Mehdis parodė man kėdę.

– Aš jų nematau, – pasakė jis.

– Kaip galite nematyti?

– Jie – tai dalis manęs.

Jis dar kartą atsiprašė už netvarką, paėmė laikraštį ir užmetė ant neplautos lėkštės.

– Mano žmona išvažiavo į Fesą aplankyti sesers, – pasakė jis. – O tarnaitė pabėgo.

– Aš parvežiau druskos.

– Luktelėkite, – sustabdė mane daktaras Mehdis. – Pirmiausia papasakokite apie kelionę.

– Kelionė buvo nuostabi. Nuvažiavau į pačią Sacharą. Nakvojau dykumoje. Tai visai kitas pasaulis.

– Kokių žmonių sutikote?

– Įvairiausių.

– Ką tokius?

– Kilimų pardavėją ir jo sūnų Zagoroje, žmogų, vardu Mustafa, kuris verda skanų avienos troškinį Varzazate, gydytoją Tamegrute, tokį žmogų ir jo tėvą kaime, jie mane pavaišino duona, amerikietį iš Ajovos, vardu Foksas, ir tuaregą, vardu Fuadas.

Daktaras Mehdis pasitrynė rankas.

– Puiku, – tarė jis.

– Bet klausykite, klausykite, aš parvežiau druskos.

– Luktelėkite... sakykit, o ką jūs sužinojote?

– Eee... na, įvairiausių dalykų.

– Pavyzdžiui?..

– Sužinojau apie žmogų, vardu Džumalas Chanas, ir jo puikų žirgą, paskui apie Hatimo Tajo dosnumą, Draa upės slėnyje daug sužinojau apie datules, dar apie dykumą ir...

– Ir?..

– Ir sužinojau šį tą apie vienatvę, – atsakiau.

Daktaras atrodė patenkintas.

– Per savaitę tiek daug pamatėte, sutikote tiek daug žmonių, – tarė jis. – O jei būtumėte pasilikęs Kasablankoje, per tą laiką nebūtumėte patyręs nieko naujo.

Daktaras Mehdis atsistojo ir priėjo prie ryškaus modernistinio paveikslo, vaizduojančio žmogų trimis rankomis ir vienintele akimi kaktos viduryje.

– Aš jo nebematau, – pasakė jis, – kaip ir kitų, nes jie visą laiką čia kabo. Mano protas juos uždengia. Pamatyčiau juos tik tada, jei jų nebeliktų.

Jis nusivedė mane į sodą. Jis buvo apsėtas stangria afrikietiška žole, takelį apšvietė miniatiūrinės jame paslėptos lempelės.

– Parodykite man druską, – paprašė jis.

Aš atsegiau krepšį ir išsitraukiau plastiko maišelį. Daktaras Mehdis atmazgė virvutę ir sukišo pirštus į pilkus kristalus. Pakėlė rankas prie nosies, patrynė druską tarp pirštų, linktelėjo galva.

– Druskos ežeras, – pasakė jis. – Vaikystėje ten važiuodavome nakvoti.

– Ar druskos vestuvėms užteks?

Chirurgas giliai įkvėpė.

– Nebus jokių vestuvių, – tarė jis.

– Ką?

– Paslauga, kurios prašiau, buvo skirta veikiau jums, o ne man.

– Nesuprantu.

– Prisiminkite, kiek visko matėte, kiek žmonių sutikote, kokių pasakų girdėjote, – pasakė jis ir druską iš maišelio išpylė ant tako. – Jūs nebe tas žmogus, koks buvote prieš septynias dienas.

AŠTUONIOLIKA

Tave gydantys vaistai yra tavyje,
o tu jų nepastebi.
Tavo liga kyla iš tavęs paties,
o tu to nesupranti.

Hazratas Ali

Į *bidonville* atvyko keliaujantis dantų gydytojas ir saulės atokaitoje pasistatė savo prekystalį. Jis buvo smulkaus sudėjimo, gležnas, panašus į žmogų, kuris vaikystėje linksmindavosi, nutraukinėdamas vorų kojas. Jo veidas buvo išmuštas raudonomis dėmėmis, kaklas plonas, o dantys visiškai išgedę. Paklojęs samanų žalumo patiesalą, jis išdėliojo ant jo savo prietaisus ir protezus. Įrankiai buvo įvairių formų ir skirtingo dydžio, visi daugiau ar mažiau aprūdiję.

Tarp jų buvo milžiniškos replės, pincetas ir krapštukai plieno antgaliais, skaisčiai oranžinės guminės žarnos gabalai, spjaudyklės, turniketai ir gnybtai. Šalia šios įspūdingos ekspozicijos buvo sukrautas miniatiūrinis išrautų dantų kalnas.

Zohrą pamačiau besisukiojančią palei prekystalį. Neseniai jai buvo iškritęs vienas krūminis dantis – neišvengiamas įpro-

čio gerti arbatą su šešiais gabalėliais cukraus padarinys. Iš kalno buvo paimtas vienas dantis ir padėtas jai ant delno.

Dantų gydytojas spjaute išspjovė kainą.

– *B'saf!* Per brangu! – griežtai pareiškė Zohra.

Nuskambėjo kitas skaičius.

Tarnaitė pakilnojo dantį delne. Dantų gydytojas jai padavė veidrodį, ji įsistatė dantį į tuščią vietą. Išraudo.

– *Safi, yalla*, na gerai, eime.

– Kur jis jį įstatys?

– Pas mane namie.

Ėjau paplūdimiu per smėlio kopas, tirštai apžėlusias smėline amofila, ir žiūrėjau į bangas. Mes gyvename prie pat vandenyno, bet aš nedažnai čia ateinu, tik kartais palaidyti aitvarų. Tai atrodo pernelyg paprasta, tarsi kasdien nebūčiau nusipelnęs tokio didingo reginio. Tą popietę, kai perėjau smėlėtą paplūdimį ir prisiartinau prie vandens, dariau tai ne dėl savęs. Mane paskatino atsitiktinai sutiktas jaunuolis, kuris svajojo kirsti vandenyną ir nukeliauti į Ameriką.

Perėjau ribą, už kurios šviesus smėlis patamsėja, mąstydamas apie tai, ką man sakė daktaras Mahdis – apie tai, kaip svarbu pažvelgti į viską naujomis akimis. Iš pradžių aš įsižeidžiau, kad jis išpylė druską, kurios atvežti nukeliavau taip toli. Bet jo išmintis nedavė man ramybės.

Jis buvo visiškai teisus.

Kartais geriausi vaistai – išvis apsieiti be vaistų.

Bent kartą man išvažiavus namuose buvo ramu. Rachana sakė, kad sargai susikaupę stebėjo gandrą, kuris pradėjo sukti lizdą

ant stogo kraigo. Dienų dienas jie stovėjo apačioje ir stengėsi vaiskioje žiemos šviesoje įžiūrėti didžiulį baltą paukštį.

Kai tik pasirodžiau sode, jie tuojau pat nusitempė mane į savo stebėjimo punktą.

– *Allahu akbar!* Viešpats yra didis! – suriko Marvanas. – Tai palaima namui ir labai svarbus įvykis mums visiems.

– Paukščio lizdas?

– Tai ne bet koks paukštis, – įsiterpė Osmanas.

– Tai gandras! – sušuko Lokys.

– Ar galite patikėti – gandras, čia! – tarė Marvanas.

– Kuo gandras toks puikus? – paklausiau. – Pas mus dešimtys gervių lizdų, bet apie juos jūs niekada nekalbate.

Sargai sustojo aplink mane ir ėmė purtyti galvas.

– Jūs neišmanote, mesjė Tahirai.

– Ko aš neišmanau?

– Mūsų tradicijų.

Praėjus trims dienoms po grįžimo iš dykumos mane apėmė jausmas, kad esu sekamas. Nebuvo nė mažiausios abejonės. Pirmą kartą tai pajutau Hai Hasanyje pirkdamas maišą apelsinų. Sumokėjau pinigus ir paėmiau maišą, norėdamas nusinešti į automobilį, tik staiga pastebėjau raudoną beisbolo kepuraitę, pasislepiančią už netoliese stovinčio furgono. Tuo metu nieko ypatingo nepagalvojau. Bet tą pačią dieną kepuraitę pastebėjau dar kartą – Maarife. Nuvažiavau į *Café Lugano* susitikti su Abdelmaliku. Šį kartą staiga atsigręžiau ir pamačiau, kaip ji dingsta už kampo.

Praėjo pora dienų. Beveik pamiršau raudonąją kepuraitę. Paskui nuėjau į Hai Hasanio čiužinių siuvyklą pas Sukainą. Ji

man buvo davusi miltelių, kuriais liepė apibarstyti svetainės kampus. Sakė, jie padės namui išgyti. Kai paklausiau, kas tai, ji nenorėjo atsakyti. Neatlyžau.

– Tai labai ypatinga druska, – pasakė ji.

– Iš vandenyno?

– Ne, iš Sacharos.

Išeidamas iš čiužinių dirbtuvės vėl pastebėjau staiga dingstančią kepuraitę. Žmogaus veido nespėjau pamatyti, bet nubėgau jam iš paskos. Po poros minučių pamečiau jį siaurose gatvelėse tarp baltų Hai Hasanio daugiabučių. Grįžau į *Dar Khalifa* nešinas druska, susirūpinęs, kad kažkam parūpo mane sekti.

Zohra karaliavo virtuvėje, vėl plačiai šypsodamasi. Dantis buvo įstatytas ir atrodė visai neprastai. Paklausiau, ar operacija buvo skausminga. Ji susiraukė.

– Blogiau už gimdymą, – atsakė.

Į virtuvę atėjo Osmanas apžiūrėti Zohros danties. Jo paties dantys būtų privertę dantų gydytoją apsiverkti. Jis paklausė tarnaitės, ar labai skaudėjo.

– Tu tokio skausmo nieku gyvu neištvertum, – pasakė ji.

Osmanas išsitiesė.

– Žinoma, ištverčiau.

– To negali būti, – atrėmė ji. – Tu tik vyras.

Sargas paprašė manęs sumokėti dalį atlyginimo iš anksto. Pasiėmęs pinigus, išskubėjo ieškoti dantų gydytojo.

– Kai jis dingo, Zohra pasakė:

– Maroko vyrai kaip moliūgai.

– Kaip tai?

– Iš išorės labai kieti, o viduje – košė.

Sargai nugenėjo nuo kinrožių gyvatvorės nudžiūvusias šakeles ir sukrovė jas ant stogo – gandrui. Paskui pripylė pilną vonią vandens ir taip pat užkėlė ant stogo. Ėmiau kamantinėti, ką jie daro.

– Gandrai dideli tinginiai, – atsakė Lokys. – Jie nemėgsta sukti lizdų, per daug darbo.

– Bet aš neabejoju, kad jis susidoros.

– Tai ne jis, – įsiterpė Marvanas. – Tai patelė, ji atskrido ir nori padėti kiaušinį.

– Iš kur tu žinai?

– Marvanas pasitrynė akis.

– Aš tokius dalykus išmanau, – atsakė jis.

Paklausiau, kodėl manoma, kad gandrai neša laimę.

Lokys paaiškino:

– Kadaise gyveno teisėjas, kuris nužudė savo žmoną – pasmaugė. Ją palaidojęs, vedė jauną moterį. Už bausmę Dievas jį pavertė gandru.

– Kur tu tai girdėjai?

– Visi tai žino, – atsakė Marvanas.

Nieko nebesusigaudydamas nuėjau į virtuvę, kur Zohra glamonėjo Timūrą. Paklausiau, ką ji žino apie gandrus. Ji niekada nebuvo girdėjusi istorijos apie teisėją, kuris nužudė savo žmoną.

– Tie vyrai per daug plepa niekų ir per mažai dirba, – pareiškė ji.

Po valandos grįžau į sodą ir dirstelėjau į stogą. Nepatikėjau savo akimis. Gandro nebebuvo. Marvanas ir Lokys kažką vijo iš šakelių. Pašaukiau juos. Jie neatsiliepė. Pašaukiau dar kartą, garsiau.

– Mes padedame gandrui! – atsišaukė Marvanas.

– Kodėl?

– Juk sakėme, gandrai dideli tinginiai!

Osmanas nesirodė dvi dienas. Eidamas į turgų, stabtelėjau prie jo namų ir pabeldžiau į duris. Niekas neatsiliepė. Dar kartą pabeldžiau ir išgirdau viduje kažką aimanuojant.

– Tai aš, – šūktelėjau. – Tahiras.

Bejėgė ranka atvėrė duris. Pro jas iškišo galvą Osmanas, markstydamasis nuo šviesos. Jo veidas buvo aptvarstytas, aplink akis – pilki ratilai, lūpos kietai sučiauptos.

– Atrodai siaubingai, – pasakiau.

Osmanas delnu prisidengė burną.

– Dantų gydytojas, – sumurmėjo jis.

– Buvo atėjęs?

– Mmmm.

– Labai skaudėjo?

Sargo veidu perbėgo neįsivaizduojamos baimės šešėlis. Visas jo kūnas suvirpėjo. Didžiulėmis pastangomis jis išsitiesė.

– Tokiam vyrui kaip aš tai vieni niekai, – atrėžė jis.

Turguje vėl pastebėjau žmogų raudona kepuraite. Dabar jis nebejudėjo, o stovėjo priešais mane prie mėsininko prekystalio. Nusisukęs nugara, šnekučiavosi su mėsininku, kuris kaip tik jam padavė karvės kanopą. Žengiau artyn ir patapšnojau jam per petį. Žmogus atsigrežė. Aš sustingau vietoje.

– Tai buvo Kamalis.

– Nesu matęs kito žmogaus, taip gebančio slėpti savo emocijas.

– Labas, – tarė jis.

Buvau toks sukrėstas, kad vos įstengiau atsakyti.

– Ar tu... ar tu sekioji paskui mane? – paklausiau po ilgos pauzės.

Kamalis grąžino kanopą mėsininkui ir paspaudė man ranką.

– Malonu jus matyti, – pasakė jis.

Aš giliai įkvėpiau.

– Ir man.

Po kelių minučių mudu sėdėjome prie lango prirūkytoje kavinėje tiesiai priešais Centrinį turgų. Kamalis nusitraukė nuo galvos kepuraitę. Jo galva buvo plikai nuskusta. Galėjai pamanyti, kad jam kokie penkiasdešimt. Iš tiesų jam negalėjo būti daugiau nei dvidešimt aštuoneri.

– Ką tu veikei?

Jis nuvyniojo celofaną nuo *Marlboro* cigarečių pakelio.

– Laukiau, – atsakė.

– Ko laukei?

– Tinkamos progos.

– Žinojau, kad mūsų keliai dar susikirs, – pasakiau.

– Kasablanka labai didelė, bet labai maža.

– Ar susiradai darbą?

Kamalis nupurtė pelenus ant grindų.

– Pakeičiau gyvenimą, – atsakė.

– Tikrai?

– Taip.

– Kaip?

– Išvažiuoju iš Maroko.

– O?

– Aha.

– Kur važiuosi?

– Į pietus.

– Į Sacharą?

– Į Australiją.

– Ką ten ketini veikti?

Kamalis vėl nupurtė pelenus, prikando apatinę lūpą.

– Sukursiu šeimą, – atsakė.

Praėjus gal mėnesiui po paskutinių mūsų pusryčių *Cafè Napoleon* Kamalis jaunimo viešbutyje prie uosto susipažino su atvykėle iš Australijos. Jis to tiesiai nepasakė, bet jau seniai ieškojo galimybės susirasti svetimšalę ir pradėti naują gyvenimą. Ji medicinos studentė, nekilnojamojo turto magnato duktė, keliavo po šalį viena.

– Ji mane myli, – pasakė jis.

– O tu ją myli?

Kamalis atsakė ne iš karto. Luktelėjo, tarsi norėdamas, kad juo suabejočiau.

– Žinoma, myliu, – atsakė.

Padėjau ant stalo porą monetų ir mes padavėme vienas kitam rankas. Spausdamas ranką, pažvelgiau Kamaliui į akis. Nežinau, ką juto jis, bet aš prisiminiau beprotiškus nuotykius, kuriuos buvome patyrę kartu. Išėjome iš kavinės. Kamalis užsidėjo raudonąją beisbolo kepuraitę, pasitaisė ją ir pažvelgė į laikrodį. Perėjo gatvę.

Daugiau aš jo nebemačiau.

Osmanas grįžo į darbą ir parodė mums naują savo šypseną. Kiti du sargai jam pavydėjo, bet ne per labiausiai, nes visą laiką nerimavo dėl gandro. Paukštis nuskrido vandenyno link ir dingo, nors jo ant mūsų stogo laukė specialiai susuktas lizdas.

Marvanas kalbėjo, kad jie puikiai išmano apie gandrus vien dėl to, jog yra marokiečiai, be to, šiais paukščiais labai domisi visi šalies gyventojai.

Atsiminiau, kad savo bibliotekoje turiu knygą apie Afrikos paukščius. Nuėjau jos ieškoti. Radęs atsiverčiau puslapį, kuriame rašoma apie Maroko gandrus, ir perskaičiau jį sargams. Jiems tai nepadarė jokio įspūdžio.

– Jūs visi tokie, – kaltinamai pareiškė Osmanas.

– Ką turi galvoje?

– Vakaruose visada taip.

– Kaip?

– Jūs apie ką nors perskaitote knygoje, kur prirašyta tokių dalykų, ir jau laikote save žinovu.

– Aš ne žinovas, – atsakiau.

– Osmanas teisus, – pritarė Lokys. – Mūsų išmanymo knygose nerasi. Jį mums perdavė kartų kartos...

– Perdavė pokalbiais, – pabaigė Marvanas.

Grįžau vidun ir pastačiau knygą į vietą. Vargu ar sargai patys suprato, kad įvardijo vieną iš didžiausių Rytų ir Vakarų kultūrų skirtumų. Vakaruose įprasta mokytis skaitant, o Rytuose žinios perduodamos pokalbiais, iš kartos į kartą.

Vakare nuvedžiau Arianę ir Timūrą į viršų maudytis. Kol jie turškėsi vonioje, aš jiems priminiau, kad reikia branginti vandenį. Papasakojau apie dykumą – ką reiškia miegoti po žvaigždėtu dangumi, kaip pasijunti, kai veidą paliečia pirmieji ryto saulės spinduliai.

– *Baba*, kodėl mes gyvename Maroke? – staiga paklausė Arianė.

– Nes norime dalyvauti labai tikrame, labai senoviniame gyvenime, – atsakiau.

Kai vaikai išsimaudė, nušluosčiau juos ir padėjau pasiruošti miegui.

Arianė palietė mane ranka.

– Žinau, kad tu nerimauji, – pasakė ji.

– Dėl ko?

– Kad nori surasti savo pasaką.

Aš pabučiavau jai viršugalvį.

Ji patraukė mane už marškinių, kol mūsų veidai atsidūrė greta vienas kito.

– Aš jau žinau, kokia pasaka yra mano širdyje, – pasakė ji. – Pasaka apie liūtą ir vandenį.

Prieš užgesindamas šviesą aš jiems perskaičiau pasaką apie liūtą, kuris pamatė save vandenyje, mokomąją pasaką, kurią man kadaise pasekė tėvas ir kurią tėvai seka vaikams prieš miegą jau tūkstantį ar daugiau metų.

– „Kartą senų senovėje gyveno liūtas, vardu Šeras. Jo būstas buvo džiunglių tankmėje, ir jis buvo išdidžiausias iš visų pasaulio liūtų. Jis turėjo ilgus, vešlius karčius, didžiulius dantis ir nagus, aštrius tarsi skustuvai. Jis per dienas slankiodavo, gąsdindamas kitus žvėris, kol galiausiai visi jį pripažino drąsiausiu žvėrimi karalystėje.

Kartą per kaitrą visi žvėrys nuėjo prie vandens atsigerti. Jie gėrė, gėrė, gėrė, gėrė, kol atsigėrė iki soties. Liūtas Šeras puikavosi, bet galiausiai ir jis pajuto, kad burna visai išdžiūvo. Jis priėjo prie vandenvietės ir jau iššiojo nasrus, ketindamas atsigerti. Tačiau dar jam nespėjus priliesti liežuviu vandens į jį iš ten pažvelgė baisus liūtas plačiai iššiotais nasrais. Liūtas Šeras

išsigandęs atšoko ir nubėgo į džiungles slėptis. Kiti žvėrys nesuprato, kas jam atsitiko.

Praėjo diena, paskui kita, trečia, vasaros kaitra stiprėjo. Liūtas Šeras labai ištroško ir nebegalėjo daugiau kentėti. Jis vėl nuėjo prie vandenvietės ir plačiai iššiojo nasrus, ketindamas atsigerti. Tačiau liūtas tebebuvo kur buvęs, riaumojo iššiotais nasrais. Bet dabar Šeras buvo toks ištroškęs, kad jo nepaisė. Jis pradėjo gerti ir ilgai gėrė, kol atsigėrė iki soties."

Žinoma, šios istorijos moralas paprastas – nereikia bijoti to, ko nesupranti. Bet kai aš baigiau skaityti pasaką, Arianė ir Timūras jau kietai miegojo.

Jie visad užmiega, nesulaukę pasakos pabaigos.

Kitą rytą apyaušriu gandras sugrįžo. Sargams tai pasirodė tikras stebuklas, jie išvertė mane iš lovos ir liepė eiti žiūrėti. Paukštis nesmagiai tupėjo lizde ir kuitėsi, stengdamasis įsitaisyti patogiau.

– Jai čia patinka, – patyliukais ištarė Osmanas. – Dabar ji čia pasiliks.

– Kažin, kodėl ji pasirinko mūsų stogą? – paklausiau aš.

Marvinas atsikrenkštė.

– *Dar Khalifa* turi *baraka.*

Baraka – sąvoka, kurią ne taip lengva paaiškinti. Ši sąvoka sutinkama islame, bet ji tikrai atsirado anksčiau: ji reiškia, kad koks nors asmuo, padaras ar daiktas yra ypač palaiminti. Ši palaima persmelkia kiekvieną ląstelę, kiekvieną atomą, o bendravimas su tuo, kas turi *baraka*, suteikia palaimą visiems kitiems.

Kai nusipirkome Kalifo rūmus, sargai buvo įsitikinę, kad

juose gyvena džinai. Taip jų bijojo, kad vengė eiti į pačius namus. Jiems sunku buvo net pagalvoti, kad mes gyvename čia neišvaikę piktųjų dvasių. Ne tiek baiminosi to, ką džinai padarys mums, kiek keršto, kurio gali susilaukti jie patys.

Bet kai *Dar Khalifa* atlikome egzorcizmą, sargai – ir visi kiti lūšnyno gyventojai – ėmė mūsų namus laikyti vieta, turinčia *baraka*. Lokys užsiminė, kad namai galbūt visą laiką buvo palaiminti, ir tuo galima paaiškinti, kodėl džinai sumanė juose apsigyventi. Kai baigėme remontuoti namus, aš labai didžiuodavausi, kai kas nors pagirdavo mūsų atliktus darbus. Remontas buvo kaip glajus ant torto, džiaugsmas akims. *Baraka* yra kur kas gilesnis dalykas, jis susijęs su pačia siela.

Šie pokalbiai apie gandrą ir *baraka* man priminė Sukainą. Jau ilgokai ant sienų nebebuvo matyti kreidos rašmenų, bet aš norėjau pasinaudoti laikina ramybe ir pasigilinti į istoriją su šventuoju žmogumi, apie kurį ji užsiminė. Nusiunčiau žinią astrologei ir kitą dieną suskambo durų varpelis.

Priėjęs prie lauko durų pamačiau jau susirinkusią minią žmonių. Čia buvo visi trys sargai, abi tarnaitės, sodininkas ir kalvis, kuris sodo gale kaldino mums baldus. Jie sudarė sutikimo komisiją. Sukaina pasisveikino su vyrais, ištiesdama jiems ranką, o moteris pabučiavo į skruostus. Visiems šnabždantis, ji įžengė vidun.

Pirmiausia aš jai parodžiau vadinamąjį namų centrą – vidinį kiemą, kuriame egzorcistai kadaise paaukojo ožį. Sukaina uždegė žvakę ir pastatė ją ant žemės. Ji ėjo labai lėtai, pirštais liesdama sienų tinką, gerte gerdama atmosferą. Nuvedžiau ją į didįjį vidinį kiemą su erdviais kambariais abiejuose galuose.

Tai buvo senoji Kalifo rūmų dalis, likusi iš tų laikų, kai jie stovėjo visiškai atskirai, toli nuo Kasablankos.

Sukaina nusimetė šlepetes ir vaikščiojo basa. Savo kabinete čiužinių siuvyklos gilumoje ji man atrodė labai rami. Tačiau įėjusi į vidinio kiemo sodą pasidarė dar ramesnė. Prie tolimosios sienos, skiriančios būstą nuo lūšnyno, mes įrengėme įmantrų mozaika puoštą fontaną. Šio fontano vaizdas, akį žilpinančios ryškios spalvos, į tvenkinį tekančio vandens čiurlenimas ir vėsus skysčio prisilietimas prie odos veikė jusles.

Astrologė priėjo artyn, pamerkė ranką į vandenį, užsimerkė ir pratarė:

– Esu tiesiog sukrėsta.

– Ką jūs juntate?

– Energiją, *baraka*.

– Kaip energija čia atsirado?

– Tai šventasis, – atsakė ji. – Aš jį jaučiu.

– Kur?

– Šitame sode, jo sienose.

Siauru takeliu mes nužingsniavome į tolimiausią sodo galą, prie kambario, kuriame, kaip manoma, gyveno džinai. Kai Sukaina įėjo į vidų – ten dabar įrengtas svečių kambarys – jos akys išsiplėtė. Ji palietė sienas, pravėrė lūpas, nurijo seilę.

– Ką juntate čia?

– Šiame kambaryje susitinka gėris ir blogis, – atsakė ji.

– Egzorcistai čia kelias valandas grūmėsi su džinais. Jie viską apšlakstė krauju, išsiurbė džinus iš sienų.

– Žinau, – atsakė Sukaina. – Aš tai juntu.

– Džinai išnyko?

Ji linktelėjo.

– Piktųjų dvasių čia nebėra.

Aš parodžiau žemyn besileidžiančius laiptus, didžiąją namo paslaptį. Jie niekur nevedė, rėmėsi į akliną sieną.

– Kam čia laiptai?

Sukaina palypėjo žemyn, ranka braukdama per sieną. Ji buvo labai susikaupusi, sprando raumenys kietai įtempti. Atsistojusi ant paskutinės pakopos, ji vėl uždegė žvakę, pasimeldė, iškėlusi rankas delnais aukštyn, ir po kelių minučių pridėjo delnus prie visų trijų sienų.

– Kur veda laiptai?

– Aš jums pasakysiu, – atsakė Sukaina.

Ji užlipo laiptais aukštyn ir mes susėdome sode; mums už nugarų čiurleno vanduo. Sukaina nusišluostė akis ir nusišypsojo.

– Gyveno kartą šventasis, – pasakė ji. – Jis keliavo pakrante į šventyklą, esančią šiaurėje. Pasiekus Kasablanką, prasidėjo žiemos audros. Bangos dydžio sulig kalnais, liūtys tokios smarkios, kad gali išversti žmogų iš kojų. Išminčius kiaurai peršlapo ir sužvarbo. Jis buvo visai vienas, turėjo tik asilą.

– Ką jis darė toliau?

– Ėmė ieškoti pastogės. Namų aplink nebuvo, tik plikas krantas, smėlis ir bangos. Jis vargais negalais paėjėjo atokiau nuo pakrantės ir per smarkią liūtį pamatė namą – šį namą. Jis pašaukė šeimininką, ir šis – o tai buvo kalifas – priėmė jį, davė sausų drabužių, maisto, leido sušilti. Jis čia pabuvo kelias savaites.

– Kada tai įvyko?

– Seniai, gal prieš šimtą metų, gal dar seniau.

– Prieš išeidamas jis ranka palietė namą. Jo prisilietimas

buvo ne toks kaip jūsų ar mano, o daug galingesnis. Jo prisilietimas suteikė namui energijos, *baraka*. Ją galima justi, ji tebėra.

– Bet kaipgi laiptai? Kur jie veda?

Sukaina atsistojo ir nusivedė mane atgal į kambarį.

– Ar matote, kokios čia aukštos lubos?

– Taip, gal dvidešimt pėdų*.

– Ar dar kur nors name yra kambarys tokiomis aukštomis lubomis?

– Ne.

– Šie laiptai niekur neveda, – tarė Sukaina.

– Tai kam jie reikalingi?

– Tai simbolis, – atsakė ji.

– Ką jie simbolizuoja?

– Mūsų būklę.

– Ką?

– Apačioje yra tai, kas žema, o viršuje – tai, kas aukšta.

– Bet lubų aukštis daug didesnis už laiptų gylį.

– Dangus yra daug toliau negu pragaro liepsnos, – atsakė Sukaina.

– O kas yra per vidurį, čia, kur mes stovime?

– Tai žmonių karalystė.

Rytojaus vakare aš išėjau priešais namą, nes man pasigirdo, jog kažkas skambina varpeliu. Pamačiau gatvele tolyn greit nubėgantį berniūkštį. Marvanas rėkė ant išdykėlio, reikalaudamas palikti mus ramybėje. Aš palinkėjau jam gero vakaro. Kai jau gręžiausi eiti atgal, jis nuleido galvą.

* Apie 6 m.

– Mesjė Tahirai, ar turite minutėlę laiko?

– Taip, žinoma.

– Noriu jums kai ką parodyti.

– Taip, Marvanai, ką gi?

Senasis stalius įkišo ranką į kišenę ir kažko paieškojo. Paskui ištraukė iš jos ilgą, per vidurį įlenktą vinį.

– Vinis?

– Taip, paprasta vinis.

– Atrodo, ji šiek tiek įlinkusi, – tariau.

– Taip.

– A...

Stalius padavė man vinį.

– Kai aš buvau dar jaunas stalius, ši vinis buvo naujutėlė ir žvilganti, – pasakė jis. – Aš ją paėmiau iš krepšio vinių savo mokytojo dirbtuvėje ir ėmiau kalti į didelę medžio pliauską. Buvau nepatyręs ir kvailas. Per smarkiai sudaviau plaktuku, ir vinis įlinko. Aš replėmis ją ištraukiau. Man tai darant, priėjo mano mokytojas, didis dailidė, *moualem* Abdulas Madžidas. Aš pamėginau paslėpti vinį, bet jis mane pastebėjo ir ją paėmė.

„Ši vinis – tai tu, Marvanai, – pasakė jis. – Ji blizganti ir graži, bet pačiame viduryje turi trūkumą. Galėtume ją ištiesinti ir panaudoti dar kartą, kad iš jos būtų naudos. Laikui bėgant ji įrodys savo vertę, bet per vidurį visada liks įlinkusi, primindama tą sykį, kai paskubėjai veikti nepagalvojęs."

Didysis meistras sudavė delnu man per galvą. „Įsidėk tą vinį į kišenę, – paliepė jis, – ir visada nešiokis, kad prisimintum šią pamoką. Kai pajusi, kad tave užplūdo puikybė, įkišk ranką į kišenę ir apčiuopk įlinkį vinies viduryje."

– Marvanai, nuo kada tu nešiojiesi šią vinį?

Senasis dailidė sumirksėjo.

– Nuo 1966 metų, – atsakė jis.

Fatima niekada niekam nepasakojo apie savo gyvenimą. Aš tai aiškinau savotišku kuklumu bei kultūros lemtu nenoru kalbėti apie asmeniškus reikalus su vyru, kuris nėra šeimos narys. Vieną rytą pas mus atėjo kokių dešimties metų mergaitė. Ji paprašė pakviesti seserį.

– Kas tavo sesuo?

– Jos vardas Fatima.

Jaunoji tarnaitė atbėgo iš virtuvės ir abidvi pradėjo apie kažką šnibždėtis. Paskui seserys apsikabino, apsiverkė ir nubėgo į Fatimos kambarį. Mažoji sesutė išbuvo ten savaitę. Mėginome ją išvilioti, kvietėme pasivaikščioti po namus ar sodą, bet ji atsisakė, tarsi bijodama visko, kas yra išorėje.

Galų gale, išbuvusi Fatimos kambaryje septynias dienas ir septynias naktis, mergaitė išėjo iš jo. Tada aš pirmą kartą gerai ją apžiūrėjau. Ji buvo mažų, žalių kaip medžio lapai akių, ilgais ant nugaros krintančiais gagato juodumo plaukais, ilgu liaunu kaklu, smulkaus sudėjimo. Ant kairio skruosto buvo gal trijų colių ilgio įdrėskimas, ant vienos rankos – didžiulė mėlynė. Paklausėme, kas atsitiko. Fatima nenorėjo sakyti. Aš supratau, kad pasipasakoti jai reikštų išduoti šeimos garbę. Bet vakare, kai sesutė išėjo namo, Fatima apsakė savo istoriją Rachanai.

Prieš kokius penkerius metus vieną vakarą jos tėvas parėjo namo ir pareiškė, kad ima antrą žmoną. Jis išsirinko nuotaką, aštuoniolikos metų merginą, ir kitą mėnesį paskyrė vestu-

vių datą. Po vestuvių iškilmių jaunamartė atsikraustė į mažytį šeimos butą. Tada pradėjo klibėti ir šiaip netvari pusiausvyra. Visus negausius šeimos pinigus jaunoji žmona ėmė švaistyti apsilankymams grožio salonuose. Tėvas, užuot ją sutramdęs, sutarė ištekinti Fatimą už savo verslo dalininko. Vestuvės įvyko praėjus dviem dienoms po pirmo Fatimos susitikimo su jaunikiu. Ji susitaikė su tuo ir ėmė gyventi kaip ištekėjusi moteris. Tačiau trys savaitės po vestuvių tėvas susipyko su jos vyru ir įsakė dukrai grįžti namo. Fatima tebėra teisėtai ištekėjusi, tačiau jai uždrausta kada nors susitikti su vyru.

– Bet juk tu galėtum kaip nors su juo pasimatyti? – paklausė Rachana.

– Tėvas mane primuštų, kaip primušė mano sesutę, – atsakė ji.

– Tada tau reikia kreiptis į policiją.

Fatima, tai išgirdusi, išplėtė akis.

– Maroke niekas negali kištis į šeimos reikalus. Prašalaičiai neturi matyti, kas vyksta viduje, – pasakė ji. – Tai kaip namas be langų ir durų.

Kitos savaitės pradžioje man nei iš šio, nei iš to paskambino. Kalbėjo balsas itališku akcentu. Tai buvo senjoras Benitas iš Tanžero, iš kurio buvau nusipirkęs Bartono „Arabiškas naktis".

– Atkeliauju į Kasablanką, – pasakė jis.

– Malonėkite apsistoti pas mus.

– Jūs labai malonus.

– Atvykstate darbo reikalais?

– Ne, ne, tik noriu aplankyti seną draugą.

Rytojaus dieną Marvanas įnešė į mūsų namus du senus,

gerokai nutrintus *Louis Vuitton* kelionkrepšius. Iš paskos įėjo senjoras Benitas, kaip ir aną sykį, apsitaisęs nepriekaištingu šviesios drobės kostiumu, su šilko skepetaite kišenaitėje ant krūtinės. Virš kostiumo ant pečių buvo užsimetęs tamsiai mėlyno kašmyro paltą. Jis suėmė delnu mano pirštų galiukus, iš anksto padėkojo už svetingumą ir atsisėdo sofos kampe.

Zohra atnešė padėklą su arbata, žengė prie senjoro Benito ir tvirtai paspaudė jam ranką. Jis pakėlė antakį.

Kai ji išėjo, jis iš kelionkrepšio ištraukė dėžutę šokoladinių saldainių.

– Jūsų vaikams, – pasakė.

Arianę ir Timūrą, stebėjusius svečią iš saugaus atstumo – vaikų kambario – netrukus priviliojo saldumynai. Arianė nešėsi konstrukciją, kurią buvo sudėliojusi iš *Lego* detalių. Ji buvo įvairiaspalvė, keistos formos. Senjoras Benitas pavaišino ją saldainiais ir paklausė, ką ji padariusi.

– Tai dinozauras, – atsakė ji, – arba princesė.

– O, jei suaugusieji tebeturėtų tokią vaizduotę kaip vaikai, – tarė Benitas. – Mūsų pasaulis būtų visai kitoks. Įstengtume nuveikti kur kas daugiau.

Arianė paleido iš rankų savo konstrukciją ir dinozauras subyrėjo į daugybę gabalėlių.

– O kas jis dabar? – paklausė senjoras Benitas.

– Dangus, pilnas žvaigždžių, – atsakė ji.

Italas nusišnypštė nosį į ciklamenų spalvos skepetaitę.

– Mus, europiečius, vaikų fantazijos šiek tiek trikdo, – pasakė jis. – Mums atrodo, kad tai kažkoks jų trūkumas, kurį reikia ištaisyti, panašiai kaip akis, kurioms reikia skaityti skirtų akinių. Ir visai pamirštame, kad jos egzistuoja ne šiaip sau.

– Bet mes susikūrėme pasaulį, tinkamiausią suaugusiesiems, – pasakiau.

– O, jei galėtume grįžti atgal, – tarė Benitas.

– Kur?

– Į tuos laikus, kai mąstėme kaip vaikai... – Jis dirstelėjo į dailiai ant grindų saldainius dėliojantį Timūrą. – Įsivaizduokite, kiek atsivertų galimybių.

Aš įpyliau dar arbatos.

– Vaikų vaizduotė, – tarė jis. – Tai tarsi kokia programa, seniausiai nustatyta žmonijai. Visi mes viduje ją turime, tik ji snaudžia.

DEVYNIOLIKA

Brangakmenis, net nukritęs į dulkes,
vis tiek yra vertingas.
Dulkės, net pakilusios iki dangaus,
išlieka bevertės.

Saadis iš Širazo

Pirmąją senjoro Benito viešnagės naktį mums nedavė miegoti *bidonville* skalijantys šunys. Jų tūžmingas choras įkvėpė asilus, išsigandusius tamsoje glūdinčių nežinomų baisybių. Triukšmas buvo toks beprotiškas, kad aš išlipau iš lovos ir nusileidau į sodą. Ten radau Osmaną, pasilypėjusį ant kopėčių, atremtų į sieną. Jis įnirtingai kažką rėkė į tamsą.

– Osmanai! Kas atsitiko?

– Triukšmas! – sušnypštė jis. – Negerai.

– Žinau, mes irgi negalim užmigti, – atsakiau.

– Aš ne apie jus, mesjė Tahirai, bet gandras... mums neramu dėl gandro.

Kitą rytą Zohra pareiškė, kad naktinis šunų lojimas reiškia, jog jie regėjo mirtį, o asilų bliovimas aiškiai įrodo, jog mus buvo aplankęs velnias.

– Tsk! Tsk! Tsk! Tik pasakykite, kad jūs negirdėjote šunų, – tarė ji.

– Bet aš juk sakiau, kad girdėjau, ir nė kiek neabejoju, kad tu irgi girdėjai.

– Tai, ką aš girdėjau savo ausimis, yra visai kas kita, – atsakė ji.

– Kodėl?

– Nes aš galiu apsimesti, kad sapnavau.

Sargai arklidėse buvo ramūs. Gandro nepavyko išgąsdinti, o gal jis tiesiog nepanoro naktį niekur išskristi.

– *Alhamdullilah*, – pasakė Lokys. – Dėkui Dievui.

– Gandras jau pradėjo mums nešti laimę, – pasakė Marvanas, nors jis šiaip ne toks prietaringas kaip kiti du.

– Kas tai įrodo?

Osmanas iškėlė man parodyti sodinukų padėklą, nusėtą jaunais žaliais daigeliais.

– Mūsų sodinukai klesti, – atsakė jis.

– Jie sudygo, nes neseniai palijo, – atsakiau aš.

– Ne, ne, mesjė Tahirai, tikrai ne dėl to, – atsakė Lokys.

– Aišku, kad dėl to.

Sargai išsirikiavo į eilę ir ėmė purtyti galvas.

– Kada nors jūs irgi pradėsite galvoti kaip mes, – pasakė Osmanas.

Senjoras Benitas pasirodė iš savo kambario prieš vienuoliktą. Jis pasakė naktį negirdėjęs jokio triukšmo.

– Prieš užmigdamas prie lovos pasistatau metronomą, – atsainiai tarė jis.

– Kam gi?

– Jis užgožia visus garsus, – paaiškino jis.

– Ar jis netrukdo jums miegoti?

– Priešingai, – atsakė jis. – Darau tai nuo vaikystės ir dabar be jo jau nebeužmigčiau.

Jis paklausė, ar nenorėčiau kartu su juo nuvykti į miestą.

– Kur jūs susiruošėte?

– Aplankyti seno draugo.

– Kur jis gyvena?

– Tai ne žmogus, o vieta, – atsakė jis.

Mes nuvažiavome pakrantės promenada pro Saudo karališkosios šeimos rūmus, pro švyturį ir katalikų kapines, didžiąją mečetę ir uostą, paskui pasukome dešinėn į šešėliais apgaubtą tikrosios Kasablankos pasaulį. Pastatai čia neapsakomai nušiurę, tačiau vis tiek spinduliuoja neįsivaizduojama, neprilygstama iškilminga ištaiga.

Benitas pasiūlė pasistatyti automobilį Mohamedo V bulvare, pagrindinėje transporto arterijoje, kurią prieš beveik šimtą metų nutiesė prancūzai. Tais laikais jis liudijo Prancūzijos, kaip kolonijų valstybės, galią, iki šiol čia stovi keletas gražiausių kada nors pasaulyje suprojektuotų *art deco* stiliaus pastatų. Mes praėjome Centrinį turgų, nužingsniavome gatvelėmis, kitados prekiavusiomis didžiausios prabangos prekėmis tiesiai iš Paryžiaus, ir atsidūrėme priešais mažą restoranėlį. Iš lauko jis atrodė nuskuręs, tikrai ne iš tų vietų, kurios patraukia dėmesį. Iškaboje buvo parašytas pavadinimas.

Benitas, ir iki šiol ėjęs nepriekaištingai tiesiai, dar labiau pasitempė.

– Leiskite jums pristatyti mano seną ir labai brangų bičiulį, *Le Petit Poucet*, – pasakė jis.

Įžengėme vidun. Lubos žemos, puoštos išpieštais stiklais,

ant langų tiulio užuolaidos – laikas sustojęs apytikriai XX a. aštuntajame dešimtmetyje, matyt, tada interjeras ir buvo atnaujintas paskutinį kartą. Kėdės ir stalai tvirti, jų daug, bet lankytojo nė vieno. Salės gilumoje vyriausiasis padavėjas stengėsi vienintele plaukų sruoga pridengti platų pliką galvos kupolą. Mus pamatęs skubiai įsikišo šukas į viršutinę švarko kišenę ir atskubėjo prie durų. Pabučiavo Benitą į skruostus, man paspaudė ranką ir gestu parodė salę.

– Jūsų nuolatinį staliuką, pone? – didingai paklausė.

Praėjome žemą stalelį su ratukais, ant kurio buvo meniškai išdėlioti įvairūs apvytę salotų lapai, ir susėdome prie kampinio staliuko, virš kurio kabojo tušu pieštas eskizas. Padavėjas pirštų galiukais prispaudė ūsų galus ir suburkavo nelyginant balandis.

– Koks man džiaugsmas vėl matyti jūsų veidą, – kalbėjo jis, – tai tarsi tyras vanduo ištroškusioms lūpoms.

Italas jam padėkojo, braukdamas pirštu perskaitė baltųjų vynų sąrašą ir sušnibždėjo:

– Saadai, malonėkite atnešti *muscadet.*

– Puikus pasirinkimas, pone Benitai.

Po akimirkos butelis jau stovėjo ant stalo ledų kibirėlyje. Padavėjas ištraukė kamštį, į taurę paragauti labai ceremoningai įpylė šlakelį vyno. Benitas pateliūskavo vyną taurėje, paskui burnoje. Linktelėjo. Padavėjas pripylė taures. Jos aprasojo nuo šalto vyno. Benitas suėmė taurės kojelę dešinės rankos nykščiu bei smiliumi ir kilstelėjo ją, įsmeigęs į mane malachito spalvos akis.

– Tostas, – pareiškė jis. – Už mažus gyvenimo malonumus.

Mudu susidaužėme taurėmis.

Maniau, šis restoranas uždarytas jau prieš kelias dešimtis metų, – pasakiau.

– Jūs jį žinote?

– Tik iš nuogirdų. Vienas pardavėjas man pasakojo kitados čia nepaprastai puikiai pavalgęs. Keista, iš jo pasakojimo supratau, kad restoranas uždarytas.

Benitas piršto galu perbraukė aprasojusį taurės šoną.

– Gal tas žmogus geba regėti ateitį, – pasakė jis. – Man atrodo, aš čia likau vienintelis lankytojas, ir tai užeinu gal kartą ar du per metus.

– Kada jūs pradėjote čia lankytis?

Senjoras Benitas įsistebeilijo į savo *muscadet.*

– Šlovingiausiais Kasablankos laikais, – pasakė jis. – Tomis dienomis ana gatvė švytėjo baltumu – čia buvo Prancūzijos imperijos centras. – Jis gurkštelėjo vyno ir paskalavo burną. – Tais laikais šioje salėje gausiai lankėsi visos Europos elitas.

– Girdėjau, kadaise Kasoje gyveno Edita Piaf, – pasakiau. – Kaip manote, ji čia ateidavo?

– Edita: na žinoma, ateidavo su savo draugu, boksininku Marseliu Serdanu [Marcel Cerdan]. Ji labiausiai mėgo aną staliuką. – Jis mostelėjo į salės gilumą. – Ji buvo tik viena iš daugelio. Čia reguliariai lankydavosi ir Alberas Kamiu [Albert Camus] ir Sent Egziuperi [Saint Exupéry].

– Tas, kuris parašė „Mažąjį princą"?

– Taip, *Le Petit Prince.* – Benitas pamojo į sieną man už nugaros. – Tai puslapis iš jo užrašų knygelės, – pasakė jis. – Dabar, žinoma, tik fotokopija. Savininkai pardavė originalą, kad sumokėtų už prakiurusio stogo remontą.

– Dabar viskas kitaip, – pasakiau.

– O, kaip liūdna! – šūktelėjo Benitas. – Man norisi verkti.

– Kada šlovingieji laikai baigėsi?

– Kai įvyko tas nemalonumas dėl penio.

– Penio?

– Šeštajame dešimtmetyje visame Maroke, ne tik Kasoje, vyko dideli neramumai. Prancūzai žinojo, kad jų dienos suskaičiuotos, ir labai nenorėjo atsisveikinti su visu tuo...

– O koks buvo tas nesmagumas...

– Kuris?

– Dėl penio?

– A, taip, šitas, – atsiliepė Benitas. – Baisus daiktas. – Jis prisidengė akis ranka ir sukikeno. – Prasidėjo sukilimai, ėmė daugėti užmuštų. Mes visi buvome sukrėsti, nes šlovingiesiems laikams iškilo pavojus. Ir štai vieną vakarą studentai valgė kažkuriame iš pigiųjų restoranėlių, paprastoje užeigoje. Jie užsisakė, man regis, guliašo. Visi jau buvo baigę valgyti, tik staiga vienas jaunuolis pamatė, kad mėsos kąsnis, kurį jis pasėmė šaukštu iš lėkštės, iš tiesų yra gabalas žmogaus penio.

– O Viešpatie.

– Žinau, gryniausias groteskas. Policija patikrino virtuvę.

– Ir ką rado?

– Pilnus katilus žmogienos.

Po pietų senjoras Benitas traukiniu grįžo į Tanžerą, o aš išėjau, norėdamas nusipirkti buteliuką indiško rašalo. Kitoje gatvės pusėje nuo batsiuvio dirbtuvės buvau radęs senovišką rašymo reikmenų krautuvėlę, prekiaujančią tos rūšies rašalu, kurį aš naudoju jau dvidešimt metų. Laimė, griežtokas *pied noir*, kuriam priklausė krautuvėlė, gerai suprato, koks svarbus rašymui

yra geras rašalas. Jis pasakė, kad prisitraukti parkerį prasto rašalo yra tas pats kaip gerti pigų vyną – įžeidimas, kurį derėtų bausti mirtimi.

Išėjęs su buteliuku rašalo pamačiau Nurediną, stovintį prie savo batų taisyklos, žemai ant kaktos užsitraukusį mėlynąją vilnonę kepuraitę. Akimis permečiau jo veidą, tada pažvelgiau į medį, nužiūrėjau jo plikas šakas. Rudojo paukštuko nebebuvo. Perėjau gatvę, atlikau ilgą pasisveikinimo ceremoniją ir galiausiai paklausiau, kur paukštis.

Batsiuvys pakėlė akis į dangų.

– Išskrido, – sielvartingai atsakė jis.

– Kada?

– Prieš savaitę.

Išreiškiau užuojautą.

– Kas aš toks, kad suprasčiau, kodėl nutinka geri ir blogi dalykai? – atsakė jis.

Aš jam papasakojau apie gandrą. Nušvitusiomis akimis jis nusitraukė kepuraitę.

– Jūs palaimintas žmogus, pone Tahirai!

Tada aš prisiminiau jo pažadą – pasekti man mėgstamiausią savo pasaką iš „Arabiškų naktų". Priminiau ir jam.

– *Alf Layla wa Layla*, – ištarė jis, ir melancholijos jo veide sumažėjo.

– Ar turite laiko pasekti man pasaką?

Nuredinas stumtelėjęs atidarė dirbtuvės duris ir įsivedė mane į vidų.

– Mano draugas iš medžio išskrido savo keliais, – pasakė jis, – bet jūsų apsilankymas man tarsi šimto paukštelių giesmė!

Jis nuėjo į kambarį už dirbtuvės, išstūmė iš jo seną aplū-

žusią kėdę, kurios sėdynė buvo sulopyta guminių puspadžių skiautėmis, ir pasiūlė man atsisėsti.

– Pasaka apie batsiuvį Marufą, – tarė jis. – Ši pasaka nutolins jūsų rūpesčius ir paguos jus. Išeisite iš mano dirbtuvės ramus ir vaiskus tarsi vasaros diena. O mane ją sekant aplankys dešimt kartų didesnis džiaugsmas.

Senasis batsiuvys paklausė, ar patogiai sėdžiu. Atsakiau, kad taip. Jis išsiropštė iš už prekystalio ir dukart pasukęs raktą užrakino duris. Aš užsimerkiau ir jis pradėjo pasakoti.

– „Seniai, labai seniai Kaire gyveno batsiuvys, vardu Marufas. Jis buvo geras, dievobaimingas ir doras žmogus, o jo žmona buvo irzli ir pikta moteriškė, vardu Fatima. Ji labai blogai su juo elgėsi ir visai jo negerbė. Tik skundėsi nuo ryto iki vakaro ir ujo jį už tai, kad jis tik niekingas batsiuvys.

Vieną rytą, nebegalėdamas ištverti tokio jos elgesio, jis pabėgo iš namų ir pasislėpė kalnuose. Ten, apimtas gilaus liūdesio, meldė aukštybių išvaduoti jį nuo baisiosios moters, jo žmonos. Ilgai vaitojęs, galiausiai susmuko ant žemės, pakirstas nuovargio.

Staiga jis pamatė, kad prie jo pasilenkė didžiulis padaras. Tai buvo, kaip mes sakome, Pakeistasis..."

– Džinas?

– Taip, džinas, – atsakė batsiuvys. – „...Pamatęs verkiantį Marufą, jis garsiai sušuko: „Aš esu šios vietovės sargas, mano vardas Abdulas Makanas. Esu pasiruošęs vykdyti tavo įsakymus." Išklausęs padaro kreipimąsi, Marufas atsistojo. Jis papasakojo, kaip viskas yra, nupasakojo savo netikusią žmoną. Padaras paliepė ropštis jam ant nugaros. Marufas taip ir padarė, ir jie pakilo į dangų.

Daug valandų skrido ir galiausiai nusileido didingame mieste. Marufas neturėjo supratimo, kur atsidūręs. Prieš tai nė karto nebuvo išvykęs iš Kairo. Kai tik jų pėdos palietė žemę, džinas išnyko. Marufas suprato esąs labai toli nuo namų, nes visi žmonės aplink buvo panašūs į kinus.

Batsiuvys atrodė visai kitaip negu šio miesto gyventojai. Netrukus aplink jį susirinko minia. Jie ėmė svaidyti į Marufą akmenimis ir tyčiotis iš jo. Šis raudodamas gulėjo ant žemės. Bet netrukus pasirodė iš pažiūros turtingas žmogus. Jis subarė susirinkusius, kad šie nepagarbiai elgiasi su svetimšaliu, pasisakė esas Ali, Ali sūnus, ir pažadėjo kiek įmanydamas padėsiąs neturtingajam Marufui.

„Šis miestas vadinasi Ichtiaras, – pasakė jis. – Čionykščiai gyventojai gerbia turtuolius ir kratosi vargšų. Skurdžiui praturtėti beveik neįmanoma, tačiau aš pats atvykau čia visiškas vargeta ir sugebėjau susikrauti turtus. Pasiskolinau truputį pinigų iš prekiautojų turguje, juos investavau ir kai tik galėjau, atidaviau skolą. Galiu ir tau padėti padaryti tą patį", – kalbėjo jis.

Marufas padėkojo Dievui, atsiuntusiam jam Ali. Jam dar nespėjus atsikvošėti, naujasis draugas aprengė jį dailiais kaip princo drabužiais. Taip puikiai apsitaisiusiam jam buvo visai nesunku pasiskolinti pinigų iš turgaus pirklių. Paklaustas, kodėl jis neturi pinigų, jei yra taip gražiai apsitaisęs, Marufas tiesiog atsakė, kad turtais apkrautas jo karavanas užgaišo pakeliui į Ichtiarą.

Ali nuo batsiuvio skyrėsi tuo, kad Marufas prekybos neišmanė. Dar blogiau – atvykėlis pasirodė nepataisomai dosnus. Vos tik kišenėse atsirado pinigų, jis ėmė juos dalyti kiekvienam pasitaikiusiam elgetai. Mėnesiai ėjo, jis skolinosi vis

daugiau. Juo daugiau skolinosi, juo daugiau dalijo vargšams ir neturtėliams. Pinigų skolintojus ramino kalbos apie brangenybių prikrautą karavaną; jiems darė įspūdį nepažįstamojo dosnumas ir artimo meilė. Jie manė, kad žmogus, pasirengęs elgetoms išdalyti maišą aukso, pats tikriausiai jo turi šimtą kartų daugiau.

Tačiau laikas ėjo, ir turgaus pirkliai ėmė svarstyti, ar tik Marufas nebus jų apgavęs. Keliese susirinkę jie nuėjo pas karalių ir paaiškino padėtį. Karalius, godžiai svajodamas pats pasisavinti brangenybių prikrautą karavaną, išsikvietė Marufą į rūmus. Valdovo viziris nutarė surengti jam išmėginimą. Jis sumanė dovanoti svetimšaliui milžinišką, neprilygstamos kokybės smaragdą. Jei šis supras tikrąją akmens vertę, bus apdovanotas. Jei ne, jam nukirs galvą.

Marufas atvyko į rūmus, ten jį priėmė karalius, o viziris įteikė didžiulį brangakmenį. Tačiau užuot priėmęs akmenį, Marufas tik numojo ranka. „Pasilikite jį sau, – pasakė jis, – mano karavane yra kur kas didesnių brangamenių." – „Mielas svetimšali, o kurgi yra tas tavo brangenybių prikrautas karavanas?" – paklausė karalius. Batsiuvys Marufas palietė ranka savo puikų šilkinį turbaną ir atsakė: „Netrukus turėtų atvykti, jūsų didenybe."

Neįstengdamas suvaldyti godulio, Ichtiaro karalius, nepaisydamas didžiojo vizirio nepritarimo, nutarė išleisti už šio pasakiškai turtingo svetimšalio savo gražiausią dukterį princesę Duniją. Tačiau Marufas, gavęs pasiūlymą vesti karaliaus dukterį, atsakė: „O kaipgi man išlaikyti tokią brangenybę kaip jūsų duktė, kol atvyks manasis brangenybių prikrautas karavanas?" Karalius, kuris jau nebežinojo kur dėtis iš godumo, atvėrė ka-

rališkąjį iždą ir paliepė Marufui imti iš ten visko, ko gali prireikti vestuvėms.

Lig tol nematytos prabangios iškilmės tęsėsi keturiasdešimt dienų ir keturiasdešimt naktų. Vargšai buvo apdovanoti taip gausiai, kaip jie nė nesvajojo, o turtuoliai apipilti auksu nuo galvos iki kojų – to reikalavo Marufas. Žiūrėdamas, kaip tuštėja karaliaus iždo skrynios, didysis viziris įkalbėjo karalių paskutinį kartą išmėginti Marufą.

Jie sukūrė planą, kuriame turėjo dalyvauti ir princesė Dunija, jaunoji batsiuvio žmona. Kai jaunavedžiai gulėjo savo kambariuose rūmuose, ji paklausė Marufo, kur jo karavanas. Nenorėdamas meluoti gražuolei jaunajai žmonai, jis pasakė jai tiesą. „Nėra jokio brangenybių prikrauto karavano", – prisipažino jis. Princesė, jau spėjusi pamilti Marufą už dosnumą, pasakė: „Mylimas vyre, imk šį maišą aukso ir bėk. Atsiųsk man žinelę, kur esi, ir aš kiek galėdama greičiau atvyksiu pas tave."

Vėl persirengęs paprastu batsiuviu Marufas auštant slapčia išsėlino iš miesto. Kiek vėliau karalius pasiuntė atvesti žento. Tačiau į sosto menę atėjo princesė Dunija. „Tėve, – tarė ji, – naktį pas Marufą atėjo karališkieji šaukliai. Jie buvo apsitaisę geriausiais drabužiais." – „Ko jie norėjo, brangioji?" – „Jie atėjo pranešti mano vyrui, kad jo karavaną užpuolė. Iššudė penkiasdešimt jo karių ir pavogė du šimtus kupranugarių su kroviniais." – „Kokia nelaimė," – tarė karalius. „Priešingai, – atsakė princesė Dunija. – Marufui tai buvo nė motais. Prieš išeidamas su jais, kad galėtų palydėti karavaną į karalystę, jis pareiškė, kad du šimtai kupranugarių – tai tik menka karavano dalelė."

Marufas visą dieną ir visą naktį jojo tolyn nuo Ichtiaro. Pagaliau prijojo ūkį ir pamatė žemę ariantį valstietį. Išvydęs nepažįs-

tamą žmogų, valstietis pasisveikino ir paprašė Marufo palaukti, kol jis atneš vaišių. Norėdamas jam atsidėkoti, batsiuvys paėmė plūgą ir ėmė arti, laukdamas šeimininko sugrįžtant.

Jis ėjo paskui jaučius pirmyn, paskui atgal. Staiga plūgas atsitrenkė į akmenį. Išsigandęs, kad sulaužė noragą, Marufas pasilenkęs pažvelgė ir pamatė iš žemės kyšantį akmens luitą su viduryje įtaisytu geležiniu žiedu. Jis patraukė už žiedo, ir luitas pakilo, atidengdamas laiptus. Marufas atsargiai nulipo laiptais ir pamatė didžiulį kambarį, nuo grindų iki pat lubų prikrautą lobių...“

Tą akimirką kažkas kumščiu pabeldė į duris. Nuredinas pakėlė akis, susikeikė, paskui kelis kartus atsiprašė.

– Tai šio pastato šeimininkas, – niūriai pasakė jis. – Turiu eiti su juo pasėdėti.

Aš atsisveikinau ir pasakiau, kad grįšiu vėliau. Batsiuvys atrakino duris. Jis paspaudė man ranką ir pažvelgė tiesiai į akis.

– Ar pažadate? – paklausė jis.

– Pažadu?

– Pažadate, kad sugrįšite?

Kai kuriuos dalykus mes suprantame tik tada, kai jų jau nebėra. Vaikystėje, iki pat tėvo mirties – jis mirė po savaitės, kai man suėjo dvidešimt, – aš tūkstančius kartų girdėjau jį kalbant. Kartais jis kreipdavosi į minią žmonių, kartais – į mažą grupelę, kartais – tik į mane. Jis nebuvo iš tų žmonių, kurie mėgsta tuščiai paplepėti. Pokalbiai su juo dažniausiai turėdavo tikslą, pagrindinę mintį, kurią jis atskleisdavo šnekučiuodamasis. Kai tėvas kalbėdavo, aš – labai apdairiai – stengdavausi atidžiai jo klausytis, nors dažnai nesuprasdavau visos jo žodžių gelmės.

Jam mirus nuolat prisimenu smulkias anų pokalbių nuotrupėles. Kartais tebegirdžiu, kaip jis pabrėžia kokius nors žodžius ar posakius, ruošdamas mane supratimui, kuris, jo manymu, kada nors ateis. Tuo metu aš labiausiai bijojau, kad neįstengsiu prisiminti pokalbių nuo pradžios iki galo. Bet dabar suprantu, kad nuotrupos, įstrigusios man į galvą, pačios savaime sudaro tam tikrą struktūrą. Lygiai kaip mokomosios pasakos, kurias jis mums sekdavo, patarimų nuotrupos ir pastabos turi savą struktūrą bei mintį.

Iš visų pokalbių gabaliukų ryškiausiai prisimenu tuos, kurie skirti būti keliaženkliais. Mano tėvas tikėjo, kad kiekvienas žmogus turi įgimtų gebėjimų pasiekti nuostabiausius dalykus, bet dauguma žmonių neįgyvendina savo siekių, nes juos sulaiko įvairios kliūtys. Jam atrodė, kad žmogui, kuris nori iki galo atsiskleisti, būtina susikurti gyvenime tam tikras aplinkybes. Mokomąsias pasakas tėvas laikė priemonėmis, padedančiomis individui siekti išminties ir tobulėti, nukreipiančiomis jį pasiekimų keliu.

– Žmonės mane laiko rašytoju, – sakydavo jis, – bet taip galvodami jie daro klaidą. Aš rašau, bet mano rašymas yra tik įrankis. Tai ne kas kita, kaip rašalas, išlietas iš medienos pagamintame plokščiame paviršiuje. Jei žmonės būtų įžvalgesni, pamatytų, jog iš tiesų aš esu krepšių pynėjas. Visada tau tą sakiau, Tahirai Džan. Paimu prie upės augančias nendres, išmaitintas tyro vandens ir geros dirvos, ir iš jų pinu krepšius – daiktus, kuriuos galima naudoti daug kam. Moku pinti krepšius iš tokių paprastų medžiagų, nes to mane išmokė tėvas, o jį to išmokė jo tėvas.

– Pink savo krepšius, – būdavo, ragina jis, – pink, kad jie

būtų įvairiausių spalvų, formų. Bet niekada nepamiršk, kad tavo krepšiai nupinti iš to, ko prisipjauti ir kuo naudotis gali kiekvienas. Ir jokiu būdu neįsivaizduok, kad nendres sukūrei tu pats. Tu tik paverti jas daiktais, kurie gali būti naudingi kitiems.

Šeštą valandą vakaro aš grįžau į batsiuvio dirbtuvę.

Senis siuvo darbinį batą, iš visų jėgų sukąstais dantimis smeigdamas adatą per kelis Taivanyje gamintos gumos sluoksnius. Vos pamatęs mane, nusviedė batą į šalį, suplojo rankomis ir užstūmė durų skląstį.

– Tegu bus pagarbintas Dievas už tai, kad jūs taip geraširdiškai sugrįžote! – šūktelėjo jis.

Iš galinio kambarėlio vėl buvo atitempta kėdė, ir po keleto akimirkų batsiuvys grąžino mus į stebuklingą pasakos pasaulį.

– „Taigi, – tęsė pasakoti jis, – Marufas atsidūrė tamsioje, stebuklingoje oloje, pilnutėlėje aukso ir brangakmenių. Turtų buvo tiek daug, kad jis negalėjo patikėti savo akimis. Pirštais čiupinėjo rubinus ir safyrus, byrančius iš kaupinų geležies skrynių, o nuo begalės aukso visai apsvaigo. Tačiau labiausiai jo akį patraukė vienas spindintis daiktas: kalnų krištolo dėžutė, apytikriai tokio dydžio. – Nuredinas parodė rankomis – dėžutė dydžiu priminė penalą. – Marufas ją paėmė, atstūmė aukso skląstelį ir rado viduje aukso žiedą. Užsimovė jį ant piršto ir vos neparpuolė ant žemės nuo baisaus trenksmo, vos neapako nuo skaisčiai švystelėjusio žaibo.

Priešais jį stojo milžiniškas tamsiaveidis džinas su aukso auskaru ausyje, kumštyje sugniaužęs riestą kardą. „Aš tavo tarnas, o šeimininke!“ – sugriaudėjo šis padaras.

Užvertęs galvą Marufas prisidengė akis delnu. Džinas jam paaiškino, kad lobiai, paslėpti ariamame lauke, kadaise priklausė karaliui, vardu Šadadas. Džinas jam tarnavo, kol šio karalystei atėjo galas.

Marufas paliepė džinui pernešti lobį ant žemės. Džinas tai įvykdė akies mirksniu. Paskui iš nesuskaičiuojamos dvasių kariaunos džinas materializavo daugybę kupranugarių bei ristūnų žirgų. Dar po akimirkos turtai buvo sukrauti į karavaną.

Valstietis, sugrįžęs į savo lauką, buvo apibertas brangiaisiais akmenimis. Jis pamanė, kad jo svečias – turtingas pirklys, kuris prieš tai pasirodė persirengęs vargeta. Marufas paliepė džinui pernešti brangenybių prikrautą karavaną į Ichtiarą. Kol visas karavanas suėjo į karaliaus sostinę, praėjo visa diena ir naktis – toks ilgas jis buvo.

Karalius, pastebėjęs iš savo balkono prie rūmų artėjantį karavaną, ėmė iš džiaugsmo šokti. Jo duktė princesė Dunija sutriko, bet pamanė, kad vyras jai tyčia pamelavo, norėdamas išmėginti jos ištikimybę.

Kai pagaliau suėjo visas karavanas, pasirodė ir pats Marufas. Turgaus pirkliams jis atsimokėjo brangiaisiais akmenimis, o elgetoms, kurių buvo pilnos gatvės, išdalijo maišus aukso. Tačiau didysis viziris, kuris slapčia norėjo apvesdinti savo paties sūnų su princese Dunija, apgaule išgavo iš batsiuvio visą tiesą. Kai tik karaliaus patarėjas sužinojo, kokių galių turi žiedas ant Marufo piršto, jis pasivogė jį ir išsikvietė džiną. Padaras pasirodė, lydimas akinamos šviesos, ir gavo įsakymą nugabenti Marufą į tolimiausią pasaulio pakraštį.

Bet apvaizda buvo Marufui maloninga, – pasakė Nuredinas, žvelgdamas į gatvę. – Princesė Dunija sužinojo, kas nuti-

ko, pavogė iš vizirio žiedą ir pati iškvietė džiną. Paliepė dvasiai grąžinti jos vyrą, o didįjį vizirį sukaustyti grandinėmis.

Greičiau, negu tai įmanoma apsakyti, Marufas buvo pargabentas atgal iš pasaulio krašto į savo kambarius rūmuose. Atėjus laikui, princesė Dunija pagimdė sūnų. O kai jos tėvas mirė, Marufas paveldėjo sostą ir pats tapo karaliumi."

Senasis batsiuvys nusitraukė tamsiai mėlyną vilnonę kepuraitę ir nagais pasikrapštė pakaušį. Aš jam padėkojau už pasaką. Jis iškėlė rodomąjį pirštą.

– Bet pasaka dar nesibaigė, – pasakė jis.

– Bus daugiau?

– Na žinoma, – atsakė Nuredinas. – Tai juk pasaka iš *Alf Layla wa Layla.*

– Bet man reikia eiti parsivežti vaikų, jie vieši pas draugus, – pasimuistęs atsakiau.

– Skubinti sekti gerą pasaką yra sunkus nusikaltimas, – rimtai atsakė Nuredinas.

– Tada man teks grįžti rytoj, – atsakiau.

Mudu paspaudėme vienas kitam rankas ir durys buvo iškilmingai atrakintos.

– Yra dar vienas nusikaltimas, sunkesnis už mėginimą skubinti pasaką, – man išeinant pavymui tarė batsiuvys.

– Koks?

– Nebaigti pasakoti pradėtos pasakos.

DVIDEŠIMT

Nežiūrėk į tai, kaip aš atrodau,
Bet paimk tai, ką turiu rankoje.

Džalaludinas Rumi

Kitą rytą aštuntą valandą aš jau stovėjau prie batsiuvio dirbtuvės. Gatvės eismas tarsi nenumaldomas Džagernauto vežimas dusino visus, kuriems pakako kvailumo stovėti prie gatvės. Palaukiau dvidešimt minučių, bet batsiuvys nepasirodė. Jau ketinau apsigręžti ir eiti namo, bet staiga atėjo jo pameistrys.

– Kur batsiuvys?

– Naktį jam pasidarė bloga, – atsakė šis.

– Ar jis namie?

– Ne, pone, jį išvežė į ligoninę.

Berniukas ant batų taisyklos kvito užrašė miesto ligoninės pavadinimą ir padavė man. Po valandos aš jau ėjau ilgais ligoninės koridoriais, kvėpdamas stiprų chlorkalkių kvapą. Ligonių buvo tiek daug, kad jų buvo priguldyta koridoriuose, kai kurie ant sudedamųjų lovelių. Nebūčiau galėjęs paaiškinti, ko čia atėjau. Pasaka galėjo ir palaukti. Bet kažkoks vidinis balsas mane paskatino ateiti.

Paskutinio koridoriaus iš dešinės pusės gale priėjau palatą, abipus jos durų stovėjo lovos. Nežinau, kokiu būdu staiga pajutau, kad Nuredinas guli joje. Jutau, kaip jis traukia mane įeiti. Jo lova buvo prie lango. Nuredinas miegojo, mėlyna vilnonė kepuraitė gulėjo ant naktinės spintelės greta ąsočio vandens ir tablečių pakuotės. Atsargiai prislinkau arčiau, kol atsidūriau visai šalia. Jo veidas atrodė ramus, miegas šiek tiek išlygino gilias raukšles ant kaktos. Tikriausiai girdėjo, kaip priėjau. Jo akys atsimerkė. Susikaupė, mėgindamas įžiūrėti, luktelėjo, nusišypsojo.

– Mano brangusis drauge, – ištarė jis.

Aš ištiesiau jam ranką ir pašnibždomis pasisveikinau. Jis atrodė labai pavargęs, tarsi būtų nebeilgai likę gyventi.

– Sėskit, – pakvietė.

– Kur?

– Čia, ant lovos krašto. – Jis atidžiai žiūrėjo į mane. – Turiu paskubėti, – silpnai ištarė.

– Ką paskubėti?

– Pabaigti pasaką. Na, greičiau, suvilgykite man lūpas.

Aš pripyliau stiklinę vandens ir pridėjau jam prie lūpų.

Senasis batsiuvys aukščiau pasikėlė lovoje.

– *Bismillah rahman ar rahim*, – tyliai ištarė jis. – Gailestingojo ir maloningojo Viešpaties vardu...

– Jūs pasirengęs?

– Taip, taip.

Nuredinas sunėrė pirštus sau ant krūtinės ir prakalbo.

– Kur aš baigiau?

– Marufas paveldėjo sostą.

Narudinas įsmeigė akis į palatos vidurį.

– A, taip, prisiminiau, – tarė jis. – „...Marufas ir Dunija gyveno taip laimingai, kad sunku buvo įsivaizduoti. Jie turėjo daugybę turtų, puikų sveiką sūnų, ir žmonės juos labai mylėjo. Bet sėkmė gali nuo žmogaus nusigręžti bet kurią akimirką. Taip ir nutiko. Karalienė Dunija sunkiai susirgo. Ji žinojo, kad ilgai nebegyvens. Paskutinę savo gyvenimo dieną ji sukuždėjo savo vyrui, kuris slaugė ją dieną naktį: „Brangusis Marufai, kai manęs nebebus, rūpinkis mūsų sūnumi ir gerai saugok štai šitą." Tai tarusi, ji padavė vyrui stebuklingą žiedą ir liovėsi kvėpavusi.

Po laidotuvių, į kurias susirinko visi karalystės žmonės, prasidėjo ilgas gedulas. Marufas jautėsi be galo vienišas, nors ir turėjo mažąjį sūnų. Jis pasikvietė valstietį, kurio žemėje kitados atrado lobių olą, ir paskyrė jį didžiuoju viziriu.

Ėjo dienos, paskui mėnesiai. Marufas kiek įmanydamas geriau augino sūnų ir valdė karalystę, bet Dunijos netektis jam buvo sunkus smūgis. Vieną naktį jis parkėblino į savo kambarius ir kritęs į lovą užmigo sunkiu miegu. Tačiau netrukus krūptelėjęs atsibudo, nes jam prisisapnavo keistas kvapas. Greta jo gulėjo moteris. „Brangusis Marufai, – tarė ji, – ar tu atsimeni mane, savo žmoną iš Kairo? Tai aš, Fatima."

Marufas, pamatęs niurzgą, kone žado neteko ir pašoko iš lovos. „Kaip tu čia patekai?" – suriko jis. Žiežula papasakojo, kad kai Marufas ją paliko, jai teko eiti elgetauti. Ilgai gyvendama iš svetimų malonės ji kuo toliau, tuo aiškiau suprato, koks geras buvo jos gyvenimas susituokus. Ėjo metai. Ir štai vakar vakare ji ėmė atgailauti, garsiai šaukdama, kokia buvusi kvailė, kad be paliovos ūdijo savo mylimą vyrą. Staiga nei iš šio, nei iš to prieš ją išdygo didžiulis džinas. Pasigailėjęs

moteriškės, jis nunešė ją į Ichtiaro miestą, kur ji atsibudo karaliaus lovoje.

Tada Marufas jai papasakojo, kaip jis kadaise buvo nugabentas į tą pačią karalystę, kaip jis čia vedė karaliaus dukrą, kaip buvo priverstas bėgti, gelbėdamas gyvybę, kaip rado lobį ir stebuklingą žiedą, kaip buvo nuneštas į patį pasaulio kraštą, paskui tapo karaliumi ir kaip jo numylėta žmona mirė, palikusi jam karštai mylimą sūnų.

„Aš grąžinsiu tave atgal į tavo namus, – pasakė žmonai Marufas, – ir liepsiu džinui pastatyti ten tau didingus rūmus, išpuošti juos brangiausiais šilkais." – „O, vyre, – atsakė žiežula, – mano svajonė yra likti čia, šalia tavęs." Marufui pagailo moteriškės ir jis leido jai pasilikti. Liepė džinui pastatyti jai netoliese atskirus rūmus, kuriuose ji apsigyveno, apsupta niekada nesapnuotos prabangos. Ir kol jos vyras rūpinosi karalystės reikalais, ji kas dieną darėsi vis bjauresnė ir godesnė.

Nelemtoji Fatima neapkentė Marufo sūnaus, kuriam jau buvo suėję septyneri metai. Vieną vakarą, išgirdusi, kad jos vyras kelia puotą svečiams iš kitos karalystės, Fatima įsėlino į jo rūmus ir prasmuko į miegamąjį. Ten ant minkštos šilko pagalvėlės rado stebuklingą žiedą, turintį galią iškviesti galingąjį džiną.

Tačiau, jos nelaimei, didelių nerangių jos kojų šlepsėjimas pažadino mažąjį karaliaus sūnų, miegojusį savo kambaryje greta tėvo miegamojo. Pastebėjęs bjauriąją pamotę ir iškart supratęs, kas netrukus įvyks, jis čiupo savo mažą kalaviją ir strimgalviais ją puolė. Kalavijas buvo trumpas, tačiau aštrus tarsi skustuvo ašmenys, juo buvo nesunku perkirsti senės gerklę. Taip ir nutiko, karalaitis išgelbėjo žiedą, kuriuo pa-

sinaudojusi piktoji Fatima ketino užimti valdžią visoje karalystėje.

Taigi šitaip, – pabaigė Narudinas, gurkštelėjęs vandens, – Marufas laimingai nugyveno savo dienas ir galiausiai buvo pašauktas į dangų."

Kitą savaitę aš susipažinau su čikagiete, vardu Keitė. Ji atvažiavo į Maroką aplankyti sesers, tarnaujančios taikos palaikymo daliniuose, dislokuotuose Sacharoje, ir pasiklydo. Kaitra, dulkės ir prirūkytos kavinės, pilnos apsileidusių vyrų, ją visiškai priveikė. Ji atsisėdo vidury gatvės netoli uosto ir prapliupo verkti. Ten ją rado Hakimas, Hamzos svainis. Jis dirbo automobilių stovėjimo aikštelės prižiūrėtoju, ir moteris jam labai trukdė. Vairuotojai, norintys įvažiuoti į aikštelę, negalėjo to padaryti, o aikštelėje stovintys automobiliai negalėjo išvažiuoti, nes moteris užstojo kelią. Nežinodamas, kaip geriau elgtis su pasimetusia amerikiete, tačiau vedamas pilietinės atsakomybės jausmo, Hakimas įsodino ją į taksi ir atvežė į mūsų namus. Vėliau pasakė man, kad nežinojo, kaip moteriškei paaiškinti, ką ketina daryti, nes angliškai nemokėjo. Sakė, kad vienintelis žodis, kurį pajėgė prisiminti, buvo *help* – „pagalba, padėti". Tad kiek įmanydamas garsiau jai jį suriko.

Kai mažytis raudonas taksi automobilis atriedėjo prie mūsų durų, Keitė jau buvo apsiraminusi. Hakimas apsakė man visas smulkmenas, o aš jam padėkojau už pagalbą į nelaimę pakliuvusiai svetimšalei. Tada nusivedžiau viešnią į svetainę ir pavaišinau mėtų arbata. Jai buvo per keturiasdešimt, aukštesnio už vidutinį ūgio, kupeta vario rudumo plaukų ir smulkiomis, dailiomis rankomis raudonai lakuotais nagais. Ji atsiprašė už

tai, kad sukėlė tokią sceną, bet pasakė pasijutusi visiškai priblokšta.

– Dėl kaitros?

– Ne, ne tik, – atsakė ji. – Daugiausia dėl neišmanymo, dėl visiško nesiorientavimo.

Paklausiau, ką ji turi galvoje.

– Jungtinėse Valstijose visi žino, kaip veikia sistema, – atsakė ji. – O čia, uoste, aš pasijutau tarsi šokėja, kuriai tuojau teks lipti ant scenos ir šokti šokį, kurio judesių ji niekada nesimokė.

– Ir kaip jūs pasijutote?

– Mane tai tiesiog sutraiškė, o aš visad maniau, kad puikiai valdau padėtį, – atsakė ji.

Paskui Keitė pasakė vieną dalyką, kuris mane labai sudomino ir apie kurį nuo to laiko galvojau kone kasdien.

– Kai buvau maža, tėvas neturėjo pinigų mano geram išsilavinimui, – pasakė ji. – Mes lankėme vidutiniškas mokyklas. Atsimenu, kai pirmą kartą turėjau eiti į pradinę mokyklą, jis rytą prisėdo ant mano lovos ir pažadėjo, kad išmokys mane suprasti pasaulį ir padės tapti išmintingesnei už beveik visus kitus. Sakė, jog žino paslaptį.

Aš pasilenkiau į priekį, pastačiau stiklinę ant stalo ir suklusau.

– Kokia ji... ta paslaptis?

Keitė nusišypsojo.

– Jis man liepė skaityti kuo daugiau romanų, – atsakė ji. – Kai tik gyvenime ištiks kokios nors problemos, sakė jis, atsakymo ieškok romanuose.

– Pasakojimuose? Pasakose?

– Na taip, ir pasakose, ir šiaip visokiose istorijose.

– O kodėl būtent romanuose?

Jis sakė, kad tai psichoterapija. Vaikystėje nežinojau, ką tai reiškia. Bet vis tiek skaičiau ir pajutau, kad jos nejučiomis veikia, ramina ir suteikia pusiausvyros.

Keitė man pasakė, kad ji pati romanų niekada nerašiusi, bet tapo kino režisiere ir stato filmus.

– Aš pasirašau po tvirtinimu, kad Holivudas – masių psichoterapeutas, – pasakė ji. – Tos istorijos prasiskverbia į pasąmonę ir joje veikia toliau. Žmonės nė patys nesupranta, kad penktadienį vakare eidami į kiną jie iš tiesų lanko savo analitiką.

Mes išėjome į sodą ir žiūrėjome, kaip pora pietinių purplelių suka lizdą. Keitė man papasakojo apie filmą, kurį statė Kanzase.

– Žinote, kas man keisčiausia? – paklausė ji.

– Kas?

– Kai statai filmą, puikiai žinai, kad istorija, kurią sukūrei, yra visiškai išgalvota, kad ją vaidina aktoriai, naudojasi rekvizitais; ir vis tiek ji įtraukia. Pajunti, kaip nepasitikėjimas išnyksta, kaip įsigyveni į istoriją. – Keitė pažvelgė į mane ir suraukė kaktą, tarsi norėdama parodyti, jog kalba labai rimtai. – Čia ir yra išgalvotų pasakojimų galia, – pasakė ji, – jie neleidžia mums išklysti iš kelio ir primena, kad visi giliai viduje esame pirmykščiai žmonės.

Kai buvau mažas, vieną rytą tėvas atėjo ant pievelės, kur aš žaidžiau su mediniais kubeliais. Jis paėmė vieną iš mažesniųjų kubelių – geltoną – ir pasakė:

– Šis kubelis – tai namas, kuriame mes gyvename.

Tada paėmė didesnį, raudoną kubelį.

– O šis kubelis – kaimas, kurį matai ana ten.

Paskui jis paėmė dėžutę, į kurią buvo sudėti kubeliai, ir padėjo ant žolės labai toli nuo visų kubelių.

– O ši dėžutė – Afganistanas, – pasakė. – Ar supratai?

– Taip, *Baba*.

– Ar tikrai supratai?

Aš linktelėjau.

– Tahirai Džan, – pasakė jis, – aš tau tai parodžiau todėl, kad tai svarbu. Tuoj paaiškinsiu. Jei nueisi į virtuvę, paimsi sausą kempinę ir panardinsi ją į vandenį, kempinė prisigers vandens, tiesa?

– Taip, *Baba*.

– Bet jei aš paimsiu tą pačią kempinę ir padėsiu ją į dubenį su ledu, kempinė nieko neprisigers. Taip yra todėl, kad kempinė netinka ledui sugerti. Jos sandara – daugybė mažų skylučių – leidžia jai sugerti tik vandenį, o ledo ne.

Jis prisėdo prie manęs, mostelėjo rankomis.

– Ledas – tas pats vanduo, tik kitu pavidalu, – pasakė. – Kad jis virstų vandeniu – ir kad mes lengvai galėtume jį gerti, – turime pakeisti jo pavidalą. Vanduo – tai žinios, Tahirai Džan, o kempinė – tavo protas. Kai gauname labai daug informacijos, – tęsė jis, – mums būna per sunku ją sugerti. Kaip ledą. Mes ją girdime – taip, kaip kempinė liečia ledą dubenyje, – tačiau ji neprasiskverbia vidun. Bet vos tik ledas ištirpsta, vanduo prasismelkia į patį kempinės vidurį. Štai ką daro pasakos.

Mano tėvas su vaikais visada kalbėdavo labai atidžiai, kad jie viską suprastų. Stabteldavo, patikrindavo reakciją, įsitikindavo, kad visi jo žodžiai pasiekia tikslą. Ne visai supratau, kur link jis suka, be to, nekantravau toliau žaisti kubeliais.

– Pasakos padeda ištirpdyti ledą, – švelniai pasakė jis, – paverčia jį vandeniu. Jos kaip pakuotė – pakeičia daikto formą, kad ji atitiktų kempinės struktūrą. – Jis parodė mano kubelius. – Kai aš tau pasakiau, kad šitas kubelis yra mūsų namas, anas – kaimas, o toliau padėta dėžutė – Afganistanas, tu juk supratai, apie ką kalbu, ar ne?

– Taip, *Baba*, supratau.

– Ir žinai, kad iš tiesų tai ne namas, ne kaimas ir ne Afganistanas... kad tai tik du kubeliai ir dėžutė?

– Taip.

– Tai va, taip pat yra ir pasakose. Jos yra simboliai. Žmonės ir daiktai, apie kuriuos pasakojama, reiškia visai ką kita – daug didesnius dalykus. Kaip mes kalbame apie kempinę ir ledą, nors iš tiesų turime galvoje visai ką kita, taip galime pasitelkę kubelius ir dėžutę nesunkiai paaiškinti idėją, kurią labai sunku suprasti. Pasistenk nepamiršti, Tahirai Džan, kad mus iš visų pusių supa simboliai. Ieškok jų, atidžiai juos apžiūrinėk ir stenkis suprasti, ką jie reiškia. Jie tarsi koks kodas. Bus žmonių, kurie mėgins tau pasakyti, kad simboliai neegzistuoja; arba aiškins, kad tai, ko jie nesupranta, tėra tik tai, kas atrodo iš išorės. Tačiau tu jais netikėk.

Kai Sukaina, apsilankiusi pas mus, pasakė, kad laiptai ir aukštos lubos yra simboliai, aš ją puikiausiai supratau, nes prisiminiau tą dieną, kai sėdėjau pievoje žaisdamas kubeliais. Astrologės aiškinimas – dangaus ir pragaro simboliai – atrodė absurdiškas.

Bet juo daugiau apie jį mąsčiau, juo prasmingesnis jis man atrodė.

Maroke ir apskritai arabų pasaulyje gausu simbolių, lygiai

kaip visur kitur. Bet skirtumas tas, kad rytiečio protas geba juos suvokti ir iššifruoti. Žmonės jau kartų kartas, nuo seniausių amžių mokomi atpažinti simbolius ir juos suprasti. Kitados panaši nepertraukiamo mokymo grandinė egzistavo ir Vakaruose, bet kažkada viena jos grandis nutrūko ir visa grandinė subyrėjo. Todėl dabar simbolių, kurie puošia Vakarų visuomenę – ir kuriuos rytiečiai puikiausiai mato – vakariečio protas nebepajėgia iššifruoti. Jie laikomi tik dailiomis puošmenomis, o jei kalbama apie pasakas – paprasčiausia pramoga.

Po kelių dienų, kai Nurediną paguldė į ligoninę, aš iš Osmano sužinojau, kad jau paskirta data, kada nugriaus *bidonville*. Tai turi įvykti kitą mėnesį, o savaitę prieš tai gyventojai susikraustys į neseniai pastatytus daugiaaukščius Hai Hasanyje ant kalvos. Sargai ir Zohra, kurie gyveno lūšnyne, neįstengė suvaldyti jaudulio.

– Turėsim vonią su karštu vandeniu, – kalbėjo Osmanas, – ir ypatingus langus, kurie nepraleidžia šalčio.

– Ir dar bus liftas, kuriuo užvažiuosime iki pat viršaus, – pridūrė Lokys.

– O iš ten galėsime matyti visą Maroką, – pasakė Zohra.

– Ką darys su žeme, ant kurios stovi lūšnynas? – paklausiau.

Marvanas mostelėjo ranka į šalį.

– Ją išlygins, – atsakė jis. – O paskui pristatys namų. Daug namų.

– Kokių namų?

– Vilų, skirtų turtingiesiems, – atsakė Osmanas.

– Žmonėms, kurie turi daug pinigų.

– Naujiesiems turtuoliams, – atsakiau.

Kadangi Kalifo rūmai stovi tokioje vietoje – pačiame didžiausio miesto lūšnyno viduryje, – mes turime progų savo akimis matyti, kaip gyvena nepasiturintys žmonės. Nuo to laiko, kai čia atsikraustėme, pradėjome nuoširdžiai gerbti *bidonville* gyventojus. Gal žmonės, kurie čia gyvena, ir neturi pilnų kišenių pinigų, bet mąsto jie teisingai. O jų vertybės tvirtos kaip uola.

Jei laikysime, kad lūšnynas yra viename skalės gale, tai kitam jos galui atstovauja naujieji turtuoliai. Pastarųjų gyvenimą sudaro firminiai prekių ženklai, plastinės operacijos ir pabaisiški juodi visureigiai. Moteriškoji naujųjų turtuolių dalis rengiasi naujausių *Gucci* ar *Chanel* kolekcijų drabužiais, avi *Prada* bateliais; beveik visos jos tokios liesos, kad imi stebėtis, kaip išvis dar veikia jų vidaus organai. Regėjimą joms temdo milžiniški tamsūs akiniai, o lūpas dengia toks storas ir glitus lūpų dažų sluoksnis, kad trukdo kalbėti.

Jų rasi saujelėje prabangiausių miesto vietų, pavyzdžiui, *Chez Paul*: ten jos kapsto lėkštėse atvežtinių salotų lapus, rūko prabangias cigaretes ir vis naujai dėlioja plaukų garbanas. Naujoji turtuolė niekada nežiūri į draugę, su kuria atėjo pietauti, nes nuolat kalba telefonu ir stebi kitus staliukus, tikrindama, ar visi ją mato.

Vyriškoji naujųjų turtuolių dalis visur nešiojasi mažiausiai du mobiliuosius telefonus, o ant riešo segi deimantais nusagstytą *Rolex* laikrodį. Jis vairuoja juodą vokišką visureigį keturiais varančiaisiais ratais su tamsintais stiklais ir kvepiančiomis tikros odos sėdynėmis. Vilki juodą odinį švarką, ankštus *Levi 501* džinsus ir būna taip gausiai apsišlakstęs losjonu po skutimosi, kad praeidamas pro šalį išspaudžia ašaras. Kad parodytų,

koks jis svarbus, visą laiką kalba pašnibždomis. Plaukai, gausiai pritepti gelio, blizga tarsi boulingo kamuolys, o chemiškai balinti dantys skleidžiasi holivudiška šypsena.

Naujieji turtuoliai beveik niekada neužeina į Kalifo rūmus – viena vertus, dėl to, kad jų čia niekas nekviečia, tačiau ir dėl to, kad sumanymas atsidurti pačiame lūšnyno viduryje jų akyse prilygsta buržuazinei savižudybei. Kai vis dėlto apsilanko, pasitinkame juos prie durų: aukštakulniais apsiavusios moterys dažniausiai virpa kaip lapai, o vyrai apžiūrinėja, ar nuo duobėtų lūšnyno kelių nenukentėjo automobilio pavara.

Kartą kovo pradžioje į mūsų tvirtovę vis dėlto prasibrovė naujųjų turtuolių pora. Žurnale *Time* jie pamatė straipsnį apie mane, be to, pažinojo ankstesnę *Dar Khalifa* savininkę. Jie atlėkė per lūšnyną didžiuliu greičiu, vaikai skubėdami iš paskutiniųjų traukėsi iš kelio juodam *Porsche Cayenne*, kad šis jų nesutraiškytų. Vyras man pakuždėjo esąs pramonininkas. Jis prisidegė riešo storumo cigarą ir paklausė manęs, ar čia saugus rajonas. Dar man nespėjus atsakyti, išsitraukė porą mobiliųjų telefonų ir ėmė šnibždėti į abu iškart.

Trofėjinė jo žmona atrodė taip, tarsi didžiąją dalį savo brandaus gyvenimo būtų praleidusi plastikos chirurgo operacinėje. Jos veido oda buvo taip įtempta ir prišvirkšta botokso, kad išsigandau, jog gali tuojau pat sprogti. Lūpos apvedžiotos ištatuiruotu tamsiai rausvu kontūru, dantys apvilkti karūnėlėmis, o ties krūtine, atrodo, į palaidinę įkišti du teniso kamuoliukai.

Kai atvyko naujieji turtuoliai, mūsų sargai baltino kalkėmis namo paradinę sieną. Eidamas vidun vyriškis mestelėjo Marvanui automobilio raktelius ir garsiai arabiškai įsakė jį nuplau-

ti. Aš nusivedžiau svečius vidun, priverstas rodyti apsimestinį svetingumą. Mums einant koridoriumi, naujojo turtuolio žmona rankos mostu parodė lūšnyną.

– Vargšai žmogeliukai, – pasakė ji, – gyvena tokiose varganose pašiūrėse. Tai mūsų visuomenės gėda.

– Tačiau lūšnyno gyventojų namuose nepriekaištingai švaru, – atsakiau, gindamas juos. – Jo gyventojai gražiai apsirengę, patys irgi labai švarūs. Nors ten ir nėra vandentiekio.

Žmona pasukiojo ant piršto žiedą su briliantu.

– Bet nepamirškite, jie nėra tikrieji marokiečiai, – pasakė ji.

– Nesupratau? – paklausiau jusdamas, kaip šiaušiuosi.

– Jie vagys, – sušnibždėjo naujasis turtuolis per pertrauką tarp dviejų pokalbių telefonu. – Paprasčiausi vagys.

Laimė, porelė beveik iškart išvyko. Jiems atsisveikinus, aš išėjau į lauką. Sargai buvo susigraužę, nes gandras vėl dingo. Kol aš stovėjau prie namo, iš *bidonville* takeliu atėjo mergaitė. Jai buvo ne daugiau kaip septyneri metai. Rausvi skruostai, plaukai surišti į uodegą. Rankoje ji nešė puokštelę gėlių. Ne tokių, kurių rasi pas prašmatnius prancūzų floristus Maarife, bet tam tikru požiūriu daug gražesnių. Mergytė, sykiu ir drovėdamasi, ir puikuodamasi, prisiartino prie manęs. Kai buvo likusios gal kokios dvi pėdos, ji man pamojo, rodydama, kad pasilenkčiau. Aš paklusau. Ji pabučiavo man skruostą, įdėjo į ranką puokštelę ir pasakė: *Shukran.*

– Nesupratau, už ką ji man dėkoja. Paklausiau netoliese stovinčio Marvano.

– Ji padėkojo, mesjė Tahirai, – paaiškino jis, – už tai, kad jūs mūsų nesigėdijate.

Kitą dieną po pietų užsukau į ligoninę, kur gulėjo batsiuvys. Apytamsiais koridoriais, pilnais aidžių nešiojamų basonų garsų ir ligonių vaitojimų, nukeliavau iki jo palatos. Jis gulėjo lovoje prie durų, miegojo; veidas buvo pilkas, o ne tamsiai rudas, kaip visada. Buvo matyti, kaip jam sunku traukti orą į plaučius. Kad būtų lengviau alsuoti, prie veido buvo pritaisyta deguonies kaukė, o rankoje styrojo lašelinė.

Ilgokai stovėjau ir tiesiog žiūrėjau į jį.

Gretimoje lovoje gulinčio žmogaus kojos buvo surištos, galva kietai sutvarstyta. Atrodė, jog jis karščiuoja, bet žvilgsniu sekė mane, kai perėjau per palatą, pasiėmiau kėdę ir pasistačiau ją prie batsiuvio lovos. Palinkau į priekį ir paėmiau senio ranką. Ji buvo šalta, pirštai beveik violetiniai. Sėdėdamas ir stengdamasis išmesti iš galvos visokius niekus, kurių joje greit prisirenka, prisiminiau, kaip prieš keletą metų Indijos ligoninėje lankiau vieną Rachanos giminaitę. Ji gulėjo reanimacijos palatoje. Mus ten įleisdavo po vieną ir tik kelioms minutėms. Tolimajame sterilios palatos gale stovėjo trys mažyčiai inkubatoriai. Juose gulėjo vakar gimę trynukai – dvi mergytės ir berniukas. Su jais buvo tėvas, jo veidas atrodė kupinas nevilties, pilkas kaip pelenai. Slaugė pasakė, kad mergytės tikriausiai išgyvens, tačiau berniukas toks silpnas, kad jo galimybės nekokios.

Rachanos giminaitę lankiau dvi ar tris dienas iš eilės. Kas kartą užėjęs girdėdavau, kaip trynukų tėvas pašnibždomis kažką kalba kūdikiams. Į mergytes jis beveik nežiūrėjo, kalbėjo tik su sūnumi. Savaitei baigiantis abi mergytės mirė. Berniukas tebebuvo silpnas, tačiau atrodė, jog išgyvens. Visą laiką tėvas jam kažką šnekėjo. Nenutilo nė akimirkos.

Paklausiau vienos slaugės, ką jis pasakoja.

Ji atsakė:

– Jis seka jam epą, „Mahabharatą".

– Bet vaikas juk nieko nesupranta.

– Tai nesvarbu, – atsakė ji. – Žodžiai prasismelkia į pasąmonę.

Sėdėdamas prie Nuredino lovos ir atsiminęs nutikimą Indijoje, aš prisislinkau artėliau. Laikydamas senio ranką, ėmiau jam sekti pasaką, kurią man vaikystėje pasekė tėvas, kai sirgau ir gulėjau lovoje – pasaką apie žmogų, kuris pavirto mulu.

Aplankęs batsiuvį, naktį vėl sapnavau stebuklingą kilimą. Jau kelias savaites nesklendžiau nakties dangumi, jo nešamas į tolimąją karalystę. Vos pamačiau ant vejos gulintį kilimą, pribėgau prie jo, užlipau ir pajutau, kaip pasišiaušė visi jo šereliai, nekantraudami skristi. Vėjeliui šiurenant eukaliptų lapus mes palikome toli toli Kalifo rūmus, perskridome Atlantą, kurį arabai vadina *Bahr Adumulat* – „Tamsos jūra".

Kilimas lėkė sparčiau negu paprastai, kilo vis aukščiau, kol galiausiai pasidarė sunku alsuoti. Dangus virš mano galvos švytėjo tarsi žibintas, mums skriejant milžinišku greičiu spėjau pastebėti išgaubtą žemės atmosferos kontūrą. Staiga ėmėme kristi žemyn. Kritau jusdamas, kaip skruostai prisispaudžia prie skruostikaulių, tarsi iššokęs iš lėktuvo parašiutininkas. Iš pradžių rėkiau, bet niekas manęs negirdėjo. Niekas, tik kilimas. Įsitvėriau jo krašto, laikiausi išskėstomis rankomis ir kojomis, bet netrukus užkimau ir nebeįstengiau rėkti. Pamažu kritimas sulėtėjo ir mes vėl skridome horizontaliai.

Kilimas pralėkė, paliesdamas tūkstančius namų kupolų, pra-

skrido viršum gatvių ir ganyklų. Atsisėdau, ir tada nutiko labai keistas dalykas. Suvokiau, kad suprantu, ką kalba kilimas.

– Viskas, ką aš tau rodžiau, turi prasmę, – kalbėjo jis. – Kartais mes iškart suprantame, ką tai reiškia. Bet kartais tenka gerai pasukti galvą, kad suvoktume, ką mums sako vaizdai. Ar supratai mane?

– Ar tai tu, kilime, kalbi su manimi?

– Puikiausiai žinai, kad aš, – pasišiaušęs atkirto kilimas, – ir girdėjai, ko paklausiau.

– Suprantu, – atsakiau. – Bet iš tiesų nesupaisau, kas čia vyksta.

Kilimas pasuko į dešinę ir pralėkė juoda gatve, pilna langų, uždengtų šydais. Kiekviename lange stovėjo po žvakę. Vaizdas buvo labai nejaukus.

– Kokia čia vieta? – paklausiau.

– Tu ją žinai, – atsakė kilimas.

– Ne, nežinau.

– Žinai... prisimink, ką sakiau, – viskas, ką tau rodau, turi prasmę.

– Gerai, tai ką visa tai reiškia?

– Galvok! Galvok!

– Aš nežinau!

– Ne, tu žinai, bet pirmiausia pasiklausk vaizduotės.

Užsimerkiau, o mes vis greičiau skriejome gatve, tamsia nors į akį durk, visi namai joje buvo visiškai vienodi – kiekviename šeši langai, languose iškilmingai dega žvakės, jų liepsnelės virpteli, mums praskriejant.

– Ši gatvė – tai Mirtis, – atsakiau, – o langai – Viltis.

– O žvakės, kurios juose dega?

– Jos...

– Na? – sušuko kilimas. – Kas jos tokios?

– Nekaltybė... naivumas.

Rytą atsisėdau lovoje baimės pilnomis akimis. Tegalėjau galvoti apie viena – apie princesę, vedamą į kartuves. Ką ji reiškia? Įnirtingai mąsčiau, įsivaizdavau visokiausias beprotybes. Staiga supratau. Tai buvo taip aišku ir akivaizdu.

Mergina, stovinti ant ešafoto, įkūnijo mano ambicijas.

DVIDEŠIMT VIENAS

„Šį rytą su manimi kalbėjo karalius!“ – atėjęs į arbatinę, sušuko Džoha.
„Ką gi jis sakė?“
„Traukis iš kelio, nevisproti!“

Kitą dieną vėl atėjęs į ligoninę pamačiau, kad nuo batsiuvio lovos nuimta patalynė, o ant naktinės spintelės nieko nėra. Skrandyje pajutau tulžies kartį. Ligonis gretimoje lovoje tebegulėjo, prie jo kojų buvo pritaisyti svarsčiai ir vielos.

Sustabdžiau slaugę ir mostu parodžiau tuščią lovą.

– Ponas Nuredinas, – paklausiau, – ar jį kur nors perkėlė?

– Jis buvo labai senas.

– Žinau. Bet kur jis? Kitoje palatoje?

Slaugė pasižiūrėjo į mane, aiškiai įžvelgdama, ko aš bijau.

– Jis danguje, – atsakė ji.

Buvo taip liūdna, kad nebegalėjau daugiau nė akimirkos pasilikti Kasablankoje. Pasakiau Rachanai, kad sudėtų į lagaminą šiek tiek drabužių, Arianei ir Timūrui liepiau pasiimti mėgstamiausius žaislus.

– Išvažiuojam, – pasakiau.

– Kur?

– Nesu tikras.

– Ar ilgam?

– Porai dienų, savaitei, mėnesiui.

Netrukus mes visi sėdėjome automobilyje. Daiktus sukrovėme ant galinės sėdynės, prisisegėme saugos diržus. Vaikai jau pradėjo kivirčytis. Aš palikau Osmanui pinigų sumokėti sargams už keturias savaites ir įdaviau raštelį daktarui Mehdžiui, penktadienį popiet jį reikės nunešti į *Café Mabrook*. Jame buvo parašyta paprastai: *Išvykau ieškoti savo pasakos.*

Mes išvažiavome keliuku per *bidonville*. Žuvų pardavėjas buvo atsigabenęs savo vežimėlį nuo pagrindinio kelio. Aplink nedarniais balsais kniaukė katės. Greta stovėjo peilių galąstojas, raštininkas, kuris rašo laiškus nemokantiems rašyti, purvyne pustuzinis vaikiščių žaidė rutuliukais.

Rachana vėl paklausė, kur važiuosim. Neatsakiau, bet prisiminiau saugią savo vaikystę. Sėdėjau mūsų raudonajame automobilyje *Ford Cortina*, įsispraudęs tarp savo dvynės sesers Safijos ir didžiulės žalvario žvakidės, kurią motina pusdykiai įsigijo Marakeše. Prikrautas pigiai nusipirktų reikalingų daiktų automobilis girgždėdamas beveik vilkosi žeme. Tėvas kvaršino galvą sodininkui, pasakodamas apie Kabulo turguje parduodamų Afganistano melionų skonį, o motina nėrė skaisčiai rausvą šalį. Vyresnioji mano sesuo Saira sėdėjo ant galinės sėdynės, iškišusi galvą pro langą, ruošdamasi vemti. Automobilis greitai lėkė per laukus, kurių rusva, drėgna dirva priminė riešutą. Nuo laukų mus skyrė aukšti medžiai, jų lapus virpino vėjas, kaip būna prieš lietų. Tolumoje pamatėme kelio ženklą. Arabiškai aš beveik nemokėjau, bet

Šlepečius buvo man įkalęs į galvą arabišką abėcėlę. Perskaičiau, kas parašyta: „Fesas“.

Šis žodis patraukė ir tėvo dėmesį.

– Fesas! – šūktelėjo jis, nebaigęs sakinio apie afganišką plovą. – Tai tamsioji Maroko širdis. Tai tikrosios „Arabiškos naktys“.

Rachana trečią kartą paklausė, kur važiuosime. Mano atmintyje šmėstelėjo pasakotojai, sutūpę prie didžiosios miesto sienos, paskui odų raugyklos, kurios atrodo kaip iš Senojo Testamento.

– *Baba*, kur mes važiuojam? – paklausė Arianė.

– Važiuojame į tamsiąją Maroko širdį, – atsakiau.

Tris valandas važiavę greitkeliu mes nusileidome žemyn per tuos pačius riešuto rudumo laukus, kuriuos mačiau vaikystėje. Danguje vartėsi kamuoliniai debesys, žemė vešliai žaliavo po kelis mėnesius trukusių liūčių. Arianė vidury greitkelio pamatė didžiulį akmenį, paskui dar vieną ir dar vieną. Jie visi buvo vienodo pavidalo – glotnūs, apskriti, dydžio kaip vėžlio kiautas... Tik tada aš susivokiau, jog tai ir *yra* vėžliai, ir juos tuoj suvažinės didžiulis raudonas sunkvežimis, kurį mes su dideliu vargu aplenkėme prieš kokią mylią.

Pamatęs Arianę, pradėjusią ašaroti nuo minties, kad tuojau bus nugalabyti jos mėgstamiausi gyvūnai, aš staiga įjungiau avarinio sustojimo žibintą, apgręžiau automobilį ir iššokau ant kelio. Sunkvežimis buvo netoli ir sparčiai artėjo, lėkdamas riešutų rudumo plyne, kabinoje jau buvo matyti pakvaišęs vairuotojo veidas. Aš įšokau į antrąją greitkelio juostą, čiupau vieną vėžlį, paskui tuo pačiu mostu dar tris. Sunkvežimis jau

buvo taip arti, kad galėjau pažvelgti į kraujais pasruvusias vairuotojo akis. Jose atsispindėjo viso kifui paaukoto gyvenimo istorija.

Rankomis apglėbęs vėžlius išsukau į šoną ir šiaip taip spėjau paguldyti roplius ant minkštos pakelės žolės. Arianė galinėje sėdynėje nusiramino. Ji pasakė, kad ragana kartą pavertė gražuolį princą vėžliu už tai, kad jis pasijuokė iš jos karpų.

– Kas tau tai papasakojo, Ariane?

Ji šiek tiek pagalvojo.

– Fėjų karalienė, – atsakė.

Visame arabų pasaulyje negali būti labiau užburiančio miesto už Fesą.

Mes pasiekėme senovinį miestą, kai tirštėjančios sutemos virto naktimi. Žvaigždžių nebuvo, tik plonytėlis mėnulio pjautuvas. Namus gaubė tamsos skraistė, slopinanti paskutinius vakarinio tikinčiųjų kvietimo maldai žodžius. Naktinio atvykimo į Fesą beveik neįmanoma tiksliai aprašyti. Apima jausmas, kad įsiveržei į kažkokias slaptas iškilmes, kurios tave pakeis visam gyvenimui.

Įvažiavę į mediną per Bab ar Rsifą, vienus iš centrinių vartų, pačioje jos gilumoje radome nedidelius svečių namus. Nunešiau ten krepšius, iki durų nulydėjau per labirintą Rachaną ir vaikus. Savininkas mums pasiūlė du kambarius už vieno kainą. Jis pasakė, kad tai dėl to, jog mes į jo namus atnešėme *baraka* – atvykome su vaikais.

– Namai be vaikų kaip kraštovaizdis be medžių, – pasakė jis. – Gal jis ir gražus, bet tuščias.

Jis pasilenkė, pabučiavo Arianę ir Timūrą į viršugalvius, pas-

kui išbučiavo skruostus. Vėliau pajutau, kad tai mane privertė susimąstyti. Jei Vakaruose nepažįstamas vyriškis išbučiuotų tavo vaikus, galėtum įtarti jį turint abejotinų kėslų. Tačiau Maroke iki šiol vyrauja švelnios nekaltybės atmosfera, kaip kitados Vakarų pasaulyje, kai jame gyveno mūsų tėvai.

Prieš mums sugulant šeimininkas pabeldė į duris. Beveik pamaniau, kad jis nori pabučiuoti vaikus prieš miegą. Bet jis atėjo pasakyti, kad apačioje manęs kai kas laukia.

– Kas toks?

– Užsienietis.

Nulipau žemyn. Koridorių vargais negalais apšvietė vienintelė keturiasdešimties vatų lempelė, metanti ant sienų ilgus šešėlius. Žmogus stovėjo prie durų, ant galvos buvo užsidėjęs, regis, Stetsono skrybėlę. Jis rūkė manilinį cigarą.

– Aš Robertas, – pasakė jis.

– Robertas?

– Robertas Tvigeris.

Aš paspaudžiau jo ranką.

– Viešpatie, kiek metų praėjo. Kaip mane radai?

– Medinos informacinis tinklas, – atsakė jis.

Pažadintas muedzino, auštant išsiropščiau iš lovos, ir patraukiau į apžvalgos aikštelę virš senamiesčio, prie Merinidų kapų. Mediną nudažė pirmieji rausvi tekančios saulės spinduliai, vienintelis gyvybės ženklas buvo dūmai, iškilniai kylantys iš labirinte įsikūrusių kepyklų kaminų. Prieš trisdešimt metų tėvas buvo mane atsivedęs į šitą pačią vietą. Jis sakė, kad stebėti Fesą – tai tarsi pažvelgti į pasaulį, išnykusį prieš kelis šimtus metų.

– Tai Sindbado, Aladino ir Ali Babos miestas, – kalbėjo jis, – džinų, pabaisų ir arabiškų viduramžių pasaulis.

– Bet „Arabiškų naktų" veiksmas vyksta Bagdade, *Baba*.

– Teisingai, tačiau Fesas dabar yra toks, koks tada buvo Bagdadas.

– Čia pavojinga, – pasakiau aš.

– Tahirai Džan, tai, ką tu vadini pavojais, yra miesto siela. Pasistenk ją pajusti. Paliesk ją.

Mes visą savaitę kas rytą ateidavome prie Merinidų antkapių. Paskutinę dieną, kai ėjome atgal prie raudonojo fordo, tėvas palietė mano petį.

– Fesas bus svarbus tavo gyvenime, – pasakė jis.

– Iš kur tu žinai?

– Nes tai mokslo centras, vieta, kurioje perduodama išmintis.

– Bet *Baba*, tai tik senas miestas, – atsakiau.

Tėvo veidas sustingo.

– Niekada taip nedaryk, – šaltai paliepė jis.

– Ko?

– Niekada nevadink deimanto stiklo gabalu.

Jis atidarė automobilio dureles ir taip įdėmiai pažvelgė man į akis, kad pasidarė sunku kvėpuoti.

– Fese perduodama estafetė naujoms kartoms, – pasakė jis.

Su Robertu Tvigeriu susipažinau prieš penkiolika metų, kai buvau benamis Japonijoje. Jis buvo draugo draugas, poetas, domėjosi kovų menais. Aš išvažiavau į Tokiją tyrinėti ainų genties, tikrųjų Japonijos salų gyventojų, kultūros ir kalbos. Nelaimei, baisiai apsirikau skaičiuodamas pragyvenimo išlaidas. Tokijas tuo metu buvo brangiausias pasaulio miestas. Už puodelį ka-

vos – tiesa, pabarstytos aukso dulkelėmis, – galėdavai suploti savaitės uždarbį.

Po dešimties dienų aš jau buvau išleidęs visas savo santaupas, didžiąją jų dalį – vieninteliam įmantriam patiekalui iš Kobės jautienos; mėsai auginamus galvijus taip lepino, kad kiekvienas iš jų turėjo privatų masažuotoją. Kai Tvigeris mane susirado, aš nelegaliai glaudžiausi apleistame įstaigų pastate ir maitinausi dekoratyviniais kopūstais, pavogtais iš Ueno parko, kur jie augo gėlių lysvėse. Išsivirdavau iš karto tris galvas ir įberdavau tris kaupinus šaukštus sodos gliutamato. Daugeliui žmonių tai nepasirodytų prabanga. Bet juk prabangą iš tiesų įvertina tas, kam ji skirta.

Tvigeris mane priglobė. Aš gyvenau pas jį, virdavau mums abiem savo negarbingąją sriubą, o jis ruošdavosi negailestingiausio pasaulyje kovos meno treniruotėms. Tai buvo aikido atmaina, specialiai sukurta Tokijo maištų policijai užgrūdinti. Visus tuos mėnesius, kol gyvenau pas Trigerį, jis kas vakarą kalbėdavo apie svajonę, užvaldžiusią jį dar vaikystėje – surasti išnykusią urvinių nykštukų rasę, kitados, kaip manoma, gyvenusią Maroke, Atlaso kalnuose.

Dešimt metų jis užsiėmė nuolatiniais keisčiausiais pasirengimais. Įprato miegoti ant vinių prikalinėtos lentos, kurią pats pasidarė, šaudyti iš pistoleto užrištomis akimis, Kanadoje irklavo kanoją ir plaukė prieš srovę, norėdamas sustiprinti rankų raumenis.

Iš pat pradžių jis buvo įsitikinęs, kad nykštukai priklauso pigmėjams, kitados gyvenusiems visoje Šiaurės Afrikoje. Pradėjo jais domėtis vaikystėje. Perskaitė keistą monografiją „Atlaso kalnų nykštukai“, kurią parašė XIX a. mokslininkas R. G. Ha-

libartonas [R. G. Haliburton]. Joje buvo teigiama, kad nykštukai buvo laikomi kone šventaisiais ir jų gyvenamosios vietos stropiai slepiamos nuo prašalaičių.

Tvigeris manė, kad kokioje nors Maroko kaimo bendruomenėje iki šiol turi būti išlikusių pasakojimų apie mažaūgius žmones. Juk ši tema, sakė jis, tapo tikra sensacija Vakaruose, kuriuos pasiekė prieš kokį šimtą metų. Pakerėtas visuomenės žinių bendruomeniškumo jis tvirtai tikėjo, kad suras kokią nors užuominą, leisiančią jam atrasti dingusią Maroko pigmėjų rasę.

Kitą rytą susitikome išgerti kavos kavinėje už Bab ar Rsifo. Joje sėdinėjo gera dešimtis nesiskutusių vyrų apiplyšusiomis dželabomis, visi gurkšnojo *café noir,* o lūpų kampučiuose laikė įsikandę cigarečių nuorūkas. Rachana išsivedė vaikus į hamamą. Ji pasakė, kad vyriškos kavinės visiškai vertos tų vyrų, kurie jose lankosi.

Niekaip nesupratau, ką Tvigeris veikia Fese.

– Čia tu nerasi dingusios pigmėjų genties, – pasakiau, kai mums atnešė kavos.

– Aš žinau.

– Tai ką veiki šiame mieste?

– Ieškau informacijos, – atsakė jis.

– Senamiestyje?

– Galima sakyti... Tokiose kavinėse kaip ši.

– Aš nurijau gurkšnį kavos.

– Nelabai įžiūriu ryšį.

– Tai folkloras, – pasakė jis.

– O ką tai reiškia?

– Tai reiškia, kad reikia rasti priėjimą prie klodų.

– Užsakiau dar kavos. Tvigeris prisidegė manilinį cigarą ir smarkiai įtraukė dūmų.

– Antropologai – pasigailėtini žmogiūkščiai, – pasakė jis. – Jie niekada nieko neranda, nes nemoka ieškoti.

– O tu kaip ieškai?

– Užmerktomis akimis.

Po pietų įsišnekėjau su svečių namų, kuriuose apsigyvenome, šeimininku. Jis pasakė, kad jo brolis būdamas dvylikos metų atmintinai išmoko visą Koraną ir haditus: jo atmintis tokia nepaprasta, kad jis pavertė ją verslu.

– Kokiu verslu?

– Jis įsimena tai, ko žmonės paprašo.

Jei tau reikia įsiminti kokią nors svarbią datą, teisinio dokumento tekstą ar labai patikusį eilėraštį, Validas gali tai padaryti už tave. Jis paskelbė imąs nedidelį mokestį, priklausantį nuo įsimenamo teksto ilgio ir sudėtingumo. Tarsi žmogaus pavidalo kietasis diskas, naudodamasis ausimis ir burna, jis atlieka funkciją, kurią įprasta atlikti akimis ir rankomis.

Vėlyvą popietę Validas užėjo į svečių namus nusnūsti. Jis ką tik buvo įsiminęs septyniolikos puslapių dokumentą ir jautėsi šiek tiek išsekintas šio darbo. Buvo stambaus sudėjimo, ramus žmogus šviesiu, vašką primenančiu veidu, kuriame atsispindėjo silpna lempelės šviesa. Kai mus supažindino, jis iškart paklausė mano tėvų vardų ir mano gimimo datos.

– Nesijaudinkite, – atsakiau, – šios informacijos man nereikės priminti.

Validas pastukseno sau į kaktą.

– Tai į bendrą sąrašą, – atsakė jis.

Aš jo paklausiau, kodėl žmonės nenori reikalingų dalykų užsirašyti, kaip įprasta visur kitur, kodėl verčiau pasitiki jo paslaugomis, o ne popieriumi?

Validas išsitiesė ant sofos, stovinčios palei visą tolimąją prieškambario sieną.

– Tai tradicija, – atsakė jis.

– Kokia?

– Naudotis galva.

– Bet jei kas nors jums nutiktų, dingtų visa informacija.

Validas nusitraukė nuo kojų geltonas šlepetes.

– Lygiai taip pat ji dingtų, jei kiltų gaisras, tvanas ar užpultų vagys.

– Bet popierius išlaisvina protą, – neatlyžau aš.

– Jūs klystate, – atsakė jis. – Rašymas silpnina visuomenę, ji darosi kaip košė.

– Bet juk iš rašymo gimsta knygos, – atsakiau. – O knygos – tai brangiausia, ką turime.

– Knygos – proto įžeidimas, – atsakė Validas.

– Jos stebuklas.

– Ne, tik dėl jų visuomenė baigia sužlugti.

Validas laikėsi tradicijos, Vakaruose jau beveik visai dingusios: tradicijos, ankstesnės už rašytinę kalbą. Daugelis iš mūsų visą gyvenimą piktinamės žlugdančiu televizijos ir kompiuterinių žaidimų poveikiu, šlovindami rašytinį žodį. Validas buvo daug senesnės grandinės grandis, grandinės, atsiradusios pačioje žmonijos aušroje ir dabar atsidūrusios pavojuje: tai sakytinės kalbos tradicija.

Musulmonams atminties galia ypač svarbi, nes ji leidžia atmintinai išmokti Koraną – šis veiksmas pats savaime laiko-

mas palaimingu. Pasak islamo tradicijos, arkangelas Gabrielius daugiau kaip dvidešimt metų diktavo Šventąją knygą pranašui Mahometui. Mahometas buvo neraštingas, todėl viską įsiminė taip, kaip išgirdo; lygiai taip pat elgėsi jo mokiniai, lygiai tą patį musulmonai daro ir šiandien.

Tačiau Jamahos mūšyje, daugiau kaip po dešimties metų, kai Mahometas pabėgo iš Mekos, buvo iššudyta tiek daug jo sekėjų, kad kilo rimtas pavojus visai netekti šventojo teksto.

Tada pirmą kartą ir buvo užrašytas Koranas.

Validas buvo sakęs, kad vienintelis žmogus Fese, turintis dar geresnę atmintį negu jis, esąs pasakotojas Abdulas Azizas. Jam jau per aštuoniasdešimt, tačiau jo protas toks aiškus ir guvus, kad šnekama, jog jis prisimenąs kiekvieną kada nors išgirstą žodį.

– Kur galėčiau jį rasti?

– Aš jums parodysiu, – pažadėjo Validas.

Po dviejų dienų mes susodinome vaikus į automobilį ir sekdami Valido nurodymais išvažiavome iš Feso, paskui vis labiau duobėtais keliukais įsukome į žemas miestą supančias kalvas. Iš abiejų pusių augo alyvmedžių giraitės, kai kur stūksojo samanomis išmargintos akmenų sienos.

Pavažiavę keturiasdešimt minučių, mes pagaliau sustojome.

– Čia kelias baigiasi, – pasakė Validas. – Toliau eisime pėsti.

Saulė akinamai tvieskė, ore buvo justi artėjanti būsimų vasaros mėnesių šiluma. Patraukėme per pievą, pilną žydinčių citrinos geltonio gėlių. Arianė parklupo ir suskynė puokštelę. Paskui dovanojo ją Validui.

Lauko gale stovėjo palaikis nameliūkštis skylėtomis plytų sienomis, beveik įgriuvusiu stogu. Takelis, vedantis prie jo,

buvo gausiai nusėtas skardinėmis ir stiklo šukėmis. Šuo – rusva dėmė – išgirdęs mus sukėlė triukšmą, išlėkė lauk garsiai lodamas.

Netrukus tarpduryje pasirodė vyro siluetas. Jis buvo aukštas, tiesus, vaikščiojo pasiramsčiuodamas lazda. Saulė švietė mums į akis, todėl ne iš karto įžiūrėjau jo veidą. Validas žengė į priekį, pabučiavo seniui ranką ir pristatė mus.

– Štai Abdulas Azizas, – iškilmingai pranešė jis.

Vyras padavė mums ranką ir pasisveikino. Jo plaukai buvo oranžiniai, dažyti chna, o dešiniajame skruoste žiojėjo didžiulė žaizda. Ji buvo gal colio skersmens ir blizgėjo šviesoje.

Jis rankomis apglėbė mus.

– Palaiminta diena, – pasakė.

Į namo vidų vedė trys akmens pakopos. Durys buvo labai sukrypusios, o viduryje žiojėjo toks platus plyšys, kad pro jį galėjai įžiūrėti, kas vyksta svetainėje.

Mes užlipome laipteliais.

Viduje namas buvo paprastas ir jaukus – būstas žmogaus, kuriam nerūpi materialūs dalykai. Ant sienos kabojo paveikslas, vaizduojantis *fantasia*: potėpiai kupini judesio, vyrai susilieję su savo užtaisytais šautuvais; tamsioje lakuotoje komodoje pristatyta įvairių lėkščių. Kambario gale ant raižyto medinio pastovo gulėjo Koranas.

Abdulas Azizas atidarė spintą ir sunkiai ištraukė iš jos kažkokį ilgą, galuose surištą daiktą. Padėjo jį ant grindų. Tai buvo kilimas. Atrišus galus, kilimas buvo patiestas. Jo ornamentas buvo persiškas: centre medalionas, kampuose susipynusios arabeskos. Be galo subtilus, košenilio raudonis, safyrų mėlynė, pakraščiuose šiek tiek alyvinių atspalvių. Jau žiojausi leistis į

pagyras, regėdamas tokį nuostabų dirbinį, bet laiku prisidengiau burną ranka ir prarijau neištartus žodžius. Rytuose įprasta svečiui padovanoti tai, kuo jis ypač žavisi.

Abdulas Azizas pakvietė mus prisėsti ant kilimo, o pats nušlubavo ruošti arbatos. Kai po keleto minučių grįžo, pamatė, kaip aš delnu glostau kilimo mazgelius.

– Jį man dovanojo labai seniai, – pasakė jis.

– Nuostabus darbas.

– Laikau jį spintoje, – atsakė šeimininkas, – ir ištraukiu tik tada, kai aplanko svečiai.

– Jis persiškas.

– Taip, iš Isfahano.

– Ar jūs esate ten buvęs – Isfahane?

– Ne, ne. Man jį dovanojo toks žmogus iš Irano. Aš jam padėjau, kai užklupo rūpesčiai. – Abdulas Azizas patylėjo, įpylė arbatos į stiklinę ir supylė atgal į arbatinuką. – Aš jam pasekiau pasaką, – pridūrė.

Paskui vėl išpilstė arbatą, pasilenkė ir pabučiavo Timūrą į skruostą. Aš pasakiau, kad esu girdėjęs apie jo nepaprastą atmintį. Jis mostelėjo ranka lango pusėn.

– Atmintis – tai tik įrankis, – pasakė. – Pati savaime ji nieko neverta. Gera atmintis – tai ne mąstymo galios. Iš tiesų vertinga tai, kas gyvena tavo prote.

– Kiek pasakų jūs žinote?

Senasis pasakotojas įsmeigė akis į susipynusias kilimo arabeskas, o jo lūpų kampučiuose pasirodė šypsena.

– Kelis šimtus, – neaiškiai atsakė jis. – Tūkstančius. Pats nežinau. Bet viena gera pasaka yra verta tiek pat, kiek visos kitos.

Aš jo paklausiau apie pasakų sekimo tradiciją Fese.

– Pasakos, glosčiusios žmonių ausis, buvo tokios pat didingos, kaip pastatai, iki šiol džiuginantys jų akis. Jos irgi šventos.

– Ar dar liko pasakotojų?

– Vienas kitas, bet jie nebegali išgyventi. Kai kurie pradėjo dirbti už pinigus. Pasakas seka vakarais, kai baigia darbus. Bet jie nebėra nei tokie garsūs, nei gerbiami.

– Aš ieškau pasakos, glūdinčios mano širdyje, – pasakiau.

Abdulas Azizas pakėlė galvą, jo akys susidūrė su manosiomis.

– Jau daug metų nesu to girdėjęs, – pasakė jis.

– Atrodo, daugeliui žmonių tai nebepažįstama.

– Žinoma, kad ne, – ištarė senis ir pakėlęs arbatinuką įpylė dar arbatos. – Jie prarado tradicijas. Tarsi lenta, kurią švariai nuvalė.

– Gal jūs man galite pasekti mano pasaką? – paklausiau.

– Kaip galėčiau? – atsakė Abdulas Azizas. – Tik jūs vienas ją žinote.

– O jūs jos nematote?

– Jis papurtė galvą.

– Suprantama, nematau.

– Bet kaip aš ją atpažinsiu?

– Pasakotojas iškėlė pirštą.

– Reikia kantrybės, – patarė jis.

– Rudasis šuo įbėgo vidun, apsivertė ant nugaros ir ėmė raičiotis. Marokiečiai šunis pratę laikyti lauke. Jie sako, kad kai į namus įeina šuo, iš jo išeina angelai. Bet Abdulas Azizas buvo labai mylintis šeimininkas.

– Gauja šunų moka geriau klausytis negu minia žmonių, – pasakė jis, ranka glostydamas šuns pilvą. – Šiais laikais žmonės seka pasakas bet kaip, – tarė. – Bet anksčiau taip nebuvo.

Kol tradicijos nebuvo išnykusios, žmonės atidžiai rinkdavosi pasakas, taikydavo jas konkretiems žmonėms ir konkrečioms aplinkybėms, kad poveikis būtų ypatingas.

– Jūs turite galvoje mokomąsias pasakas?

Senis piršto galiuku perbraukė kilimą, sekdamas viena iš rašto linijų.

– Visos pasakos mokomosios, – atsakė jis.

Arianė ir Timūras ėmė nerimauti. Jie norėjo bėgti į lauką ir žaisti pievoje, stumdytis ant geltonųjų gėlių kilimo.

– Aš jiems paseksiu pasaką, – pasiūlė Abdulas Azizas. – Manau, ji jiems patiks, ir jie jai patiks.

Jis atsilošė, ranka pasiglostė gerklę ir prakalbo:

– „Seniai, labai seniai vienuose rūmuose buvo virtuvė, už kurią puikesnės nerastum visame pasaulyje. Ant visų jos sienų buvo prikabinėta keptuvių ir puodų, visur prikrauta gardžiausių produktų, laukiančių, kol iš jų bus gaminami valgiai. Virtuvės viduryje stovėjo milžiniškas kaminas, o po juo – didinga geležinė krosnis.

Penkiasdešimt virėjų dieną naktį triūsė, gamindami valgius karaliaus stalui. Jie kepė pyragus, įdarytus povų mėsa, ant iešmų čirškino ėrieną, laukinių žvėrių mėsą, kepdavo didžiausias lėkštes mėsos kukulių, nes visi žinojo, kad mėgstamiausias karaliaus skanėstas – tai mėsos kukuliai su tirštu grietinės padažu.

Taigi, – tęsė Abdulas Azizas, – vienas iš jaunesniųjų virėjų kaip tik baigė gaminti paskutinę lėkštę mėsos kukulių. Jis atidarė sunkias geležines krosnies duris ir įkišo kukulius vidun. Karštis didėjo, riebalai ėmė tirpti ir čirškėti. Karštis nesiliovė kilęs, ir kukuliai pradėjo kepti. Jie suriko savo vadui: „Gelbėk

mus, prašome, gelbėk, daryk ką nors, mus nori gyvus iškepti. Padarysime viską, ko panorėsi, tik išgelbėk mūsų gyvybes!"

Mėsos kukulių vadas, kuris buvo pats didžiausias, pakilo visu ūgiu ir garsiai sušuko kitiems kukuliams: „Tikėkite manimi, o kukuliai, aš jus išgelbėsiu. Pažadu jums, mūsų neiškeps, išgelbėjimas ateis visai netikėtai!" – „Kas mus išgelbės, o didysis vade?" – „Vėsūs pavilgai nuramins jūsų nudegimus, o pailsėti galėsite kvapniame guolyje."

Tą akimirką atsidarė krosnies durelės ir kukulius apipylė vėsiu grietinės padažu. Šie suvaitojo iš džiaugsmo ir padėkojo Dievui, kad išgelbėjo juos nuo siaubingosios ugnies. „Jūs neklausėte manęs, o kukuliai, – pasakė jų vadas, – o aš juk žadėjau jums vėsų pavilgą, ir pažiūrėkite, štai jis." Tačiau karštis netrukus vėl ėmė didėti, ir kai kurie mėsos kukuliai, buvę arčiau lėkštės krašto, iškepė gyvi. „O vade, – sušuko kiti, – maldaujame, išgelbėk mūsų sielas. Seksime paskui tave nors į pasaulio kraštą. Tik išgelbėk mus nuo baisiosios ugnies." – „Ramybės, manieji kukuliai, – atsakė kukulių vadas. – Nusiraminkite, ir ugnis atvės. Aš jums pažadu."

Tą akimirką krosnies durelės vėl atsidarė ir virėjas atsargiai išėmė didžiulę lėkštę. Lengvai ją papurtęs, kad joks kukulis neliktų prilipęs prie dugno, jis juos išvertė ant šafranu pagardintų ryžių. Paskui patiekalą papuošė kvapniomis žolelėmis ir lapais. Mėsos kukulius pakėlė į orą ir iš virtuvės rūmų koridoriais nunešė į sosto menę, kurioje pietavo pats karalius su svečiais.

Mėsos kukuliai negalėjo patikėti savo sėkme. „Aš juk sakiau jums, kad visos nelaimės netrukus baigsis, – pareiškė didžiausias kukulis. – Reikėjo tik tikėti manimi, nes juk aš esu jūsų vadas." Kiti mėsos kukuliai sucypė pagyrų žodžius, giliau įsi-

taisydami minkštuose ryžių pataluose. Tik staiga lėkštę tarnui nuo peties nukėlė ir pastatė ant stalo priešais karalių.

Vienus kukulius apakino svečių kaklus puošiančių brangakmenių blizgesys, kitus sužavėjo melodijos, kurias grojo ant pakylos įsitaisę muzikantai.

Bet netrukus mėsos kukulius pradėjo skirstyti ir šaukštais po kelis dėlioti į svečių lėkštes. Dar blogiau – tuojau pat išsižiojo alkanos burnos ir ėmė juos valgyti. „O vade, mūsų vade, – sušuko dar gyvi likę mėsos kukuliai, – kas mus ištiko? Mūsų gretos retėja, baisu net pažiūrėti! Tuoj mus visus sunaikins."

Karalius bedė šakute į lėkštę ir pasmeigė išsyk šešis mėsos kukulius. „Išdavystė! – sukliko paskutiniai mėsos kukuliai. – Sunku patikėti, kad mums tai atsitiko." Bet mėsos kukulių vadui jau buvo iki gyvo kaulo įkyrėjusios nelaimės, persekiojančios kukulius. Jis suriko: „Ar tiesa, kad jus atvėsino baltas, vėsus pavilgas?" – „Taip, tai tiesa!" – sušuko likusieji kukuliai. „Ar tiesa, kad jus ištraukė iš svilinančios ugnies ir paguldė į minkštus, malonius ryžių patalus?" – „Taip, taip, ir tai tiesa", – sutiko kukuliai. „Na tai kada pagaliau suprasite, kad esate mėsos kukuliai ir jūsų paskirtis – pasotinti išalkusius žmones?"

Beveik iš karto karalius suėmė ir prarijo mėsos kukulių vadą. Paskutiniai lėkštėje likę kukuliai ir toliau šaukė, rėkė bei priešinosi, nenorėdami būti suvalgyti. Bet jų riksmų niekas nebesiklausė."

DVIDEŠIMT DU

Surišk į daiktą du paukščius.
Jie neįstengs paskristi, nors dabar
turės keturis sparnus.

Džalaludinas Rumi

Prisimenu tik vieną dieną, kai mano tėvas neištarė nė žodžio. Prabuvome Fese daugiau kaip savaitę, gyvenome prabangiame *Palais Jamaï* viešbutyje. Mes su seserimis beveik visą laiką žaisdavome slėpynių andalūziškuose soduose, iš kurių vėrėsi vaizdas į mediną. Motina sėdėjo terasoje ir mezgė. Tėvo niekur nebuvo matyti. Kai paklausdavome mamos, kur jis, ji padėdavo virbalus ant kelių ir atsakydavo: „Jis išėjęs darbo reikalais."

Man net į galvą neatėjo paklausti, koks iš tiesų jo darbas. Beveik visą laiką girdėdavau jį kalbant ir maniau, kad jam moka pinigus už kalbėjimą. Kartais vėlų rytmetį į mūsų namus užsukdavo nepažįstami žmonės. Jie labai tiesiai sėdėdavo ant slidžios turkio spalvos sofos, o tėvas užvesdavo su jais pokalbį. Pokalbiai trukdavo iki pietų ir po pietų, kartais iki vakaro ar net vėlios nakties.

Kai tėvas nekalbėdavo, jis spausdindavo gerai išsilaikiusia sena rašomąja mašinėle. Dar dabar man kartais vaidenasi tas garsas – kaip rašaluoti klavišai žaibo greičiu stuksi į popierių.

Tą dieną, kai neištarė nė vieno žodžio, tėvas sėdėjo ant kėdės *Palais Jamaï* soduose, gėrė kavą ir kažką rašėsi tamsiai mėlynu, beveik juodu rašalu. Kartais jis pakeldavo galvą ir žiūrėdavo, kaip mes lakstome tarp gėlių lysvių. Bet iš tikrųjų mūsų nematė.

Jis matė pasakas.

Kitą dieną per pusryčius jis laikė rankose tuos užrašus tamsiai mėlynu rašalu. Buvo aišku, kad yra pasirengęs kalbėti apie tai, kas gimė jo galvoje. Mes jau susiruošėme sprukti į sodą, bet tėvas paklausė:

– Kas mėgsta pasakas?

– Mes pakėlėme rankas tarsi per pamoką.

– Mes visi, – atsakiau.

– Visi vaikai mėgsta pasakas, – pridūrė sesuo.

– Ar jūs manote, kad pasakos skirtos tik vaikams? – paklausė jis.

– Taip, *Baba*.

– Na gerai, tada štai ką jums pasakysiu. Pasakos skirtos visiems, ne tik vaikams, – tarė jis. – Bet kartais žmonės tai pamiršta. Išgirdę pasakas suaugusieji kartais nesupranta, kokios jos išmintingos ir kaip jos padeda išmokti kitų dalykų.

– Ar klausyti pasakų – tas pats kaip eiti į mokyklą, *Baba*?

– Na taip, tam tikru požiūriu pasakos ir yra mokykla. Bet jos egzistavo daug seniau, dar prieš atsirandant mokykloms ir mokytojams. Jos egzistuoja nuo pat laikų pradžios.

– *Baba*, tai gal mums visiems tai pasakyti? – paklausiau.

– Ką pasakyti, Tahirai Džan?

– Pasakyti, kad pasakos išmintingos ir kad jos skirtos visiems.

Tėvas pakėlė į viršų popierius, kuriuos laikė rankoje.

– Tai labai gera mintis, aš ir pats apie tai galvojau. Štai ko aš noriu – noriu, kad ten, kur mes gyvename, suaugę žmonės vėl pradėtų sekti pasakas vieni kitiems. Lygiai taip pat, kaip tai daro Maroko gyventojai. – Jis trumpam nutilo ir palietė užrašais smakrą. – Noriu įkurti Pasakotojų kolegiją, – pasakė.

Rytojaus dieną po pietų mane susirado Robertas Tvigeris. Jis ką tik baigė vaikščiojimo po kavines maratoną, stengdamasis surasti kokių nors užuominų, ir buvo įsijaudrinęs nuo kofeino pertekliaus. Aš vis dar neįžvelgiau ryšio tarp folkloro ir pigmėjų, bet Tvigeris į mano klausimus tik numojo ranka.

– Folkloras yra kaip tiršta žalia pirmykštė sriuba, kurioje atsirado ir vystėsi žmonija, – pasakė jis. – Ji pilnutėlė maisto medžiagų – informacijos ir įvairių užuominų. Tiesiog mes įpratome ją niekinti. Juokiamės išgirdę sumanymą panaudoti ją praktiniais tikslais. Bet tu įsivaizduok, kas būtų, jei pavyktų iššifruoti tokios vietovės folklorą.

– Tokios kaip Fesas?

– Taip! Įsivaizduok... visi, kurie kada nors čia gyveno, paliko vietos folklore savo pėdsakus. Jie prie jo prisilietė, padarė jam įtaką. Ir visa tai, ką jie matė, ką atrado, ką sužinojo, tebėra ten pat – toje tirštoje žalioje sriuboje.

– Bet kaip tu ketini jį iššifruoti?

Tvigeris giliai įkvėpė.

– Tai rimtas klausimas.

– Ar jau radai atsakymą?

– Reikės kantrybės, – atsakė jis.

Svečių namuose prieškambaryje ant sofos vėl tysojo šeimininko brolis Validas. Aš vargais negalais įsikerėplinau vidun, nešinas gal tuzinu maišų su radiniais, labai vykusiai nusipirktais medinoje, o man iš paskos slinko Rachana su vaikais. Validas atsisėdo, pabučiavo Arianę, Timūrą ir paklausė, ar aš krikščionis. Nei iš šio, nei iš to išgirsti tokį klausimą buvo keista. Atsakiau, kad mano šeima – musulmonai, o Rachana auklėta kaip hinduistė. Atsakymas Validui, regis, patiko.

– Tai gerai, – pasakė jis.

– Bet aš turiu daug krikščionių draugų, – pasakiau. – Turiu įvairaus tikėjimo draugų.

Validas ranka pasiglostė smakrą.

– Maroke visų religijų išpažinėjai gyvena laisvai, – pasakė jis. – Žydai čia gyveno prieš du tūkstančius metų, daug anksčiau už arabus. Dabar daugelis jų išvažiavo į Izraelį, bet širdyse išliko marokiečiai.

Aš padėjau pirkinius ant grindų.

– Aš nepastebiu, kokios religijos laikosi žmonės, – pasakiau. – Man tai nesvarbu.

– Jūs teisus, pone Tahirai. Mes turime draugų musulmonų, hinduistų, draugų, kurie yra krikščionys ir žydai.

– Labai gerai.

– Bet mūsų mieste atsirado naujo tikėjimo žmonių.

– Taip?

– Taip, jie krikščionys, bet nepanašūs į tuos krikščionis, kuriuos pažinojome anksčiau.

– Kuo jie skiriasi?

– Jie stengiasi ir mus paversti krikščionimis. Sakėme jiems, kad mums labai gera gyventi esant musulmonais, kad mes nenorime keistis.

– Ar jie misionieriai?

– Taip, misionieriai, – atsakė Validas. – Tokie jie ir yra. Jie gieda giesmes, skambina gitaromis ir mojuoja iškeltomis rankomis.

– Linksmieji plojikai, – ištariau.

– Taip juos vadina?

– Na taip, kai kas juos šitaip vadina.

– Ką mums daryti, pone Tahirai, su tais linksmaisiais plojikais?

– Tiesiog nekreipkite į juos dėmesio, – patariau.

Validas pasikrapštė sprandą.

– Jei mes nekreipsime į juos dėmesio, ar jie išgirs?

Pasakotojų kolegija subūrė pasakotojus, folkloro tyrinėtojus ir žodinės istorijos specialistus iš įvairių Europos šalių bei Jungtinių Amerikos Valstijų. Visą savo egzistavimo laiką kolegija skatino beveik visas pasaulio šalis keistis pasakomis. Be to, jos tikslas buvo paskatinti žmones susimąstyti, kaip pasakos veikia psichiką, kaip jos padeda įveikti sunkumus ir kodėl tokių pat ar panašių pasakų galima rasti skirtinguose pasaulio kampeliuose.

Viename iš susirinkimų, surengtame Londone, bendruomenės salėje, mane supažindino su žmogumi, pavarde Vilsonas. Jis buvo šešių pėdų trijų colių* ūgio, liesas kaip kartis, įdubusiais

* Beveik 190 cm.

skruostais, tarsi graužte sugraužtas iš vidaus kažkokios mįslingos atogrąžų ligos. Jis kalbėjo su akcentu, kurio kilmę buvo sunku nustatyti, ir avėjo geltonais guminiais botais.

Didžiausias Pasakotojų kolegijos pranašumas buvo žmonės, kuriuos ji pritraukdavo. Tarp jų buvo ir eilinių piliečių, ir ekscentrikų, o kartais net ypatingų ekscentrikų, didingų keistuolių. Tačiau svarbiausia – visi, kurie ateidavo į susirinkimus, aistringai mėgo sekti pasakas.

Vilsonas pliaukštelėjo man per nugarą ir pasakė ką tik grįžęs iš Pietų Afrikos.

– Perrašinėjau kai kurias zulų sakmes, – neaiškiai ištarė jis. – Ar žinojote, kad jie irgi turi savą „Bjauriojo ančiuko" versiją?

– Ar šiandien čia seksite pasaką? – paklausiau.

Vilsonas išsitraukė iš kišenės erikos šaknies pypkę ir tvirtai ją sukando.

– Mekongo deltoje aptikau tokią pasakaitę, pamaniau, būtų ne pro šalį ir kitiems papasakoti, – tarė jis. – Suprantat, gera pasaka – tai kaip žiurkė, uždaryta sandėliuke.

– Kaip tai?

– Tol graužia, kol ištrūksta į laisvę.

Kitą savaitę Vilsonas paskambino man į Šiaurės Londoną, į butą, kur tada gyvenau. Pasisakė dvi naktis negalėjęs užmigti, nes į laisvę ištrūkti prašosi dar viena pasaka. Aš buvau užsiėmęs – laikiau baigiamuosius egzaminus ir vargiai rasdavau laiko pavalgyti, jau nekalbant apie pasakų klausymą. Bet man visad būdavo labai sunku telefonu atsakyti, jei manęs ko prašo.

– Tai gal užeikite, – pasakiau.

Po trijų valandų Vilsono pirštas jau mygo durų skambutį. Jo įdubę skruostai buvo dar labiau išraudę. Gal ir dėl to, kad pės-

čias atėjo iš Ist Endo, o tai daugiau negu dešimt mylių. Buvo apsiavęs geltonus guminius batus, o ant galvos užsidėjęs driežo žalumo skrybėlę.

Jis įėjo į mano ankštą vieno kambario butelį ir atsisėdo ant sofos. Visur buvo primėtyta popierių ir dešimtys atverstų knygų.

Atsiprašiau už netvarką.

– Baigiamieji egzaminai, – pasiteisinau.

Vilsonas išsitraukė pypkę, prisikimšo ją tabako iš odinio kapšelio ir prisidegė. Popierius ir knygas užgožė sidabro spalvos dūmai. Jis papasakojo kelias pasakas, kurias buvo atradęs keliaudamas po Vakarų Afriką, Naująją Zelandiją ir Nepalą. Tada nusitraukė botus ir pareiškė:

– Šį tą jums pasakysiu.

– Ką?

– Būtume galėję daug ko pasimokyti iš Japonijos ainų, – pareiškė jis. – Jie neturėjo rašto, bet norėdami ką nors atsiminti naudodavo pasakas. Visus svarbiausius įvykius arba žinias sudėdavo į pasakas, dailiai supakuodavo į siužetą, o paskui jas sekdavo daugeliui kartų. Ilgainiui žmonės pamiršo, kur ten tiesa, o kur išmonė, kurios pasakos tikros, o kurios ne. Bet iš tiesų, – pabaigė Vilsonas, vėl prisikimšdamas pypkę, – tai jiems neturėjo jokios reikšmės.

– Kas neturėjo?

– Kas pasakoje tiesa, o kas ne.

Prieš sutemstant Vilsonas vėl apsiavė geltonuosius botus, paspaudė man ranką ir iškeliavo atgal į Ist Endą.

– Susitiksime kitame kolegijos susirinkime, – pasakiau, kai jis pasisuko eiti.

– Nemanau, seni.

– Kodėl?

– Nes aš anksti rytą išvykstu į Naująją Gvinėją.

Daugiau mūsų keliai nebesusikirto. Nepamiršau tos popietės, kurią pas mane praleido Vilsonas, rūkydamas pypkę ir sekdamas pasakas. Nebeprisimenu, kokias pasakas jis tada pasekė. Bet jo pastaba apie tikrovę ir išmonę giliai įstrigo, kaip ir jo pasakojimai apie ainus – šia tema aš pats vėliau susidomėjau.

Aš ir pats keliaudamas po besivystančio pasaulio šalis pastebėjau, kad čia dažnai susipina tikrovė ir išmonė. Ten, kur jos susilieja ir egzistuoja viena greta kitos, dažnai gyvuoja ir skurdas, bet sykiu tvyro savotiška darna, pusiausvyra, tarsi kultūrą iš vidaus palaikytų neregimi svareliai, įausti į patį visuomenės audinį.

Įžengus į Feso mediną beveik neįmanoma nepasiduoti poveikiui to, ką ten pamatai. Žinoma, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog čia visiška netvarka, bet kai akys apsipranta, imi suprasti, kad netvarkos iš tikrųjų labai nedaug. Senas miestas juda senoviniu ritmu, laikosi tvarkos, kurią nugludino laikas. Tarsi kadaise buvusi aštri stiklo skeveldrėlė, per daugelį metų nupoliruota jūros bangų, Fesas yra paprastas, apvalainas, visiškai užbaigtas savyje. Vaikštant jo gatvėmis aiškiai matyti, kas čia savas, o kas ne. Vietos gyventojų žvilgsnis ypatingas – pasitikintis, net išpuikęs.

Ir jie iš tiesų turi kuo puikuotis.

Prieš mums nusiperkant Kalifo rūmus ir persikeliant į Kasablanką aš derėjausi, norėdamas nusipirkti didžiulį pirklio namą Fese. Pastatas buvo toks erdvus, kad apžiūrinėjau jį netardamas nė žodžio, nutildytas ir jo mastų, ir didybės. Jame

buvo trys didžiuliai kiemai ir haremas, kiekviename – mozaikiniai fontanai, tapytos medinės lubos, gipso lipdiniai ir besivejančios bugenvilijos. Namo savininkai buvo septyni godūs broliai. Norėdamas jį nusipirkti, turėjau įkalbėti visus, kad sutiktų parduoti. Tai buvo įmanoma, bet aš tada dar buvau toks žalias, kad po pirmo įkalbinėjimų seanso įniršęs išlėkiau lauk, ištvėręs vos pusantros valandos. Vietos gyventojas būtų užsispyręs, išgėręs dar stiklinę mėtų arbatos ir pasirengęs dienų dienas trunkančioms deryboms.

Joks kitas pasaulio miestas man nekelia tokio jaudulio kaip Fesas – jokiais žodžiais neapsakoma, rami viduramžių Maroko architektūra, sukurta laikantis tobulų geometrinių formų matricos. Neprilygstamas džiaugsmas iš painių gatvelių pro statinės aukštumo duris įslysti vidun ir atsidurti pavėsinguose rūmuose, visiškai paslėptuose nuo išorės pasaulio.

Marokietiškų namų žavesys neliko paslaptis Vakarams. Per pastaruosius dešimt metų Marakeše jų labai daug parduota – daugiausia amerikiečiams, britams ir prancūzams. Išleista daugybė nuotraukomis iliustruotų albumų apie tai, ką įprasta vadinti rijadais, nors daugelis jų iš tikrųjų visai neturėtų būti taip vadinami. *Riad* reiškia tiesiog „sodą“, šiuo žodžiu apibūdinamas namas aplink centrinį vidinį kiemą, dažniausiai su keturiomis simetriškomis gėlių lysvėmis. Gėlių lysvės simbolizuoja aną pasaulį, nes musulmonai tiki, kad rojus – tai sodas. Kiekvienas, pabuvęs Arabijos dykumoje, lengvai įsivaizduos, kaip klajokliai beduinai svajojo apie tokią vietą – pavėsį teikiančius medžius, paukščių giesmes ir fontanus, be paliovos trykštančius gėlu vandeniu.

Vieną rytą svečių namų šeimininkas užsiropštė laiptais į viršų ir paklausė, ar aš nenorėčiau nusipirkti namo.

– Mano pusbrolis parduoda, – paaiškino jis.

– Koks tai namas?

– Gražus... senas, labai senas.

– Kiek metų?

– Penki šimtai.

– Kokia jo būklė?

– Nueikit ir pats apžiūrėkit.

Jis paskambino telefonu; vos spėjo padėti ragelį, ir pusbrolis prisistatė. Jis buvo vardu Badras, apsirengęs kaip roko žvaigždė, pašiaušta is ir laku supurkštais plaukais, visas džinsuotas, apsikarstęs aukso grandinėmis ir dvelkiantis aitriu odekolonu. Badras Maiklo Džeksono „mėnulio eisena" risnojo medinos gatvelėmis. Sakė, kad nuo šešerių metų be paliovos žiūri Maiklo Džeksono dainų vaizdo klipus ir tobulai išmoko pamėgdžioti savo dievuko judesius. Kad spėčiau jam iš paskos, man teko bėgti paknopstomis, stengiantis išsisukti nuo priešinio transporto srauto: begalinės virtinės mulų, apkrautų dėžėmis, vežimėlius stumiančių senių ir plačių fasių genties moterų, apsikrovusių pirkinių maišais.

Nuo svečių namų šiek tiek paėjėjome tiesiai, pasukome į kairę, paskui į dešinę, tada vėl į dešinę, į kairę, tada į dešinę, vėl į dešinę, į kairę, vėl į kairę ir tiesiai, kol atsidūrėme priešais mažas alyvuogių žalumo duris.

Badras plekštelėjo į duris ranka. Durys atsidarė.

– Eikite vidun, – pakvietė jis.

Įžengiau į vidų, atsidūriau visiškai tamsiame koridoriuje, apgraibomis nuslinkau į priekį, staiga pasukau ir išėjau į kiemą,

kur mane iškart apakino saulė. Trijose kiemo pusėse pamačiau aukštas dvivėres duris, vedančias į kitus kambarius, o vidury – marmuro fontaną. Virš kiemo buvo antras namo aukštas, ten dar trys kambariai ir kalinėtos geležies balkonas. Sienos kitados išpuoštos rankomis skaldyta mozaika iš raudonų, geltonų ir juodų gabaliukų.

Kiemą skersai ir išilgai kirto virvės, apkabinėtos džiūstančiais skalbiniais. Iš jų galima buvo spėti, kiek ir kokių žmonių čia gyvena. Mano skaičiavimais – mažiausiai keturios moterys, trys vyrai ir šeši vaikai.

– Jūsų didelė šeima, – pasakiau.

Badras mikliai atliko keletą breiko judesių.

– Parodysiu jums kapą, – tarė jis.

– *Kapą?*

– Taip. – Jis atidarė duris kitame kiemo gale, ištraukė dėžę, prikrautą senų batų, ir sulūžusią kėdę. – Tenai.

Įkišau galvą į vidų. Buvo labai tamsu. Badras atnešė žvakę, uždegė ją ir pakišo prieš mane. Pamačiau nedidelę, kokių dešimties pėdų ilgio ir dešimties pločio erdvę, o jos viduryje – akmens plytą.

– Kas čia palaidotas?

– Namą pastatęs šeimininkas.

– Jis jūsų giminaitis?

Badras prisimerkė.

– Tiksliai nežinau, – atsakė.

Mintis apsigyventi name, kuriame yra kapas, pasirodė originali, bet vis dėlto kėlė nerimą.

– Nemanau, kad mano žmonai labai patiktų gyventi vienuose namuose su numirėliu, – pasakiau.

– Yra dar vienas namas, – greit atsakė Badras, – jis kito pusbrolio. Didesnis.

– Kur?

– Čia netoliese.

Mes palikome kapą ramybėje, apčiuopomis perėjome tamsiu koridoriumi ir atsidūrėme gatvėje. Badras pamerkė šydu apsigobusiai merginai, iškišusiai galvą iš priešais stovinčio namo. Ji kažką garsiai arabiškai sušuko ir parodė į dangų.

Po kelių minučių peržengėme antro namo slenkstį. Pasukęs už kampo atsidūriau kieme, apsodintame apelsinmedžiais. Prie vienos iš svetainių lauke sėdėjo pora surukusių moteriškių. Jos atsistojo, pasveikino mus ir pakvietė apsidairyti.

Badras nuvedė mane laiptais ant stogo. Fese namus dažnai stato keliais lygmenimis, po keletą kambarių kiekviename. Visas nišas, per mažas gyventi žmogui, netrukus tarsi voratinkliai užpildo besikaupiantis šlamštas. Lipdami į viršų praėjome gal tuziną, gal daugiau miegamųjų, visi buvo pristatyti lovų bei sofų. Kiekviename stovėjo po spalvotą televizorių, kurie rodė visu garsu įjungtas egiptietiškas muilo operas.

Ant stogo reikėjo išlipti pro ankštą liuką. Vargais negalais prasispraudėme. Viršuje buvo trys vištidės, pora šunų ir variklis, iš pažiūros traktoriaus. Pažvelgiau tolyn į mediną: kiekvienas namas čia turi centrinę *halqa*, angą į dangų, ir visi namai stovi susiglaudę. Badras parodė į tolį.

– Kada nors aš gyvensiu ten, naujuose rajonuose, – pasakė jis.

– Ir paliksite šitą istorinę vietą?

– Istorija rūpi mano tėvams ir jų draugams, – atsakė jis.

– Jūs čia gyvenote visą gyvenimą. Todėl nebematote, kaip čia gražu.

– Čia nėra jokio grožio, tik drėgmė ir nešvara.

– Pažįstu žmonių, kurie viską atiduotų, kad tik galėtų čia apsigyventi, – pasakiau.

– Kas jie tokie?

– Žmonės, kurie vertina istoriją.

– Tai pasakykite jiems, tegu atvažiuoja, – pasiūlė Badras. – Yra labai daug norinčių parduoti savo namus.

Mes grįžome atgal per visus namus, pro kambarius, aidinčius televizijos garsais. Aš pajuokavau – paklausiau, ar čia irgi yra kapas. Badras atsakė, kad kapo nėra.

– Užtat virtuvė labai didelė. Tuoj parodysiu.

Mes įžengėme į savotišką pusrūsį. Jame tvyrojo prieblanda, dvokė negyvomis žiurkėmis ir drėgme. Lubos įgriuvusios. Tolimajame kampe buvo matyti apšviestas plotelis.

– Tenai virtuvė, – parodė Badras.

– O kambarys, kuriame dabar esame?

– Čia gyveno vergai, – atsakė jis.

DVIDEŠIMT TRYS

Niekada nemačiau, kad žmogus
paklystų, eidamas tiesiu keliu.

Saadis iš Širazo

Validas pasivedė mane į šalį ir pasakė, kad jo sesuo mirusi. Mes sėdėjome kavinėje naujamiestyje ir laukėme ateinant dar vieno jo pusbrolio.

– Ji buvo vardu Amina, – tyliai kalbėjo jis. – Dvejais metais vyresnė už mane, puikiai baigusi mokyklą, labai gražiais dantimis.

– Labai užjaučiu, kad ji pasimirė. Kada tai įvyko?

Nieko nepamirštantis Validas sukryžiavo rankas ant krūtinės ir įsmeigė žvilgsnį į savo kavą.

– Nelengva atsakyti į šitą klausimą, – tarė jis.

Aš pakeičiau temą ir paklausiau jo apie vaikus. Jis plačiai nusišypsojo.

– Ali, jam septyneri, ir Dunija – penkerių. Jie kaip saulės šviesa žvarbią dieną, – pasakė jis.

– Auginti vaikus – didelė atsakomybė.

– Vaikai kaip molis, mūsų pareiga suteikti jiems pavidalą.

Validui, atrodo, pačiam patiko šis palyginimas.

– Svarbu įdiegti vertybes – išmokyti, kas gerai ir kas blogai, – pasakiau aš.

– Jie privalo suprasti, kokia graži yra garbė ir kokia bjauri gėda.

Įbėgo Valido pusbrolis, suvalgė tris raguolius ir vėl išlėkė. Nepratarė nė žodžio.

– Atrodo simpatiškas žmogus, – pasakiau, kai jis išėjo.

– Jie su mano seseria buvo labai artimi, – pasakė Validas. – Turėjo susituokti. Abi šeimos jau planavo vestuves.

– Tikriausiai jam buvo labai sunku, kai ji mirė.

Validas linktelėjo. Paskui susiėmė galvą rankomis.

– Tai buvo baisu, – pratarė jis. – Širdies gilumoje mano sesuo buvo labai gera. Bet kokia gėda, kokia gėda.

– Nesuprantu, – ištariau. – Kuo čia dėta gėda?

Validas pakėlė galvą. Jo akys buvo pilnos ašarų.

– Amina mums užtraukė nešlovę, paskandino gėdoje visą šeimą. Visi iš mūsų juokiasi, – tarė jis.

– Kaip gali juoktis iš to, kad jūsų sesuo mirė? Tai labai žiauru.

Validas nežiūrėjo į mane. Jis pakėlė stiklinę, įsmeigęs akis į ornamentą ant jos krašto, ir tarė:

– Amina pabėgo su prancūzu. Ji gyvena Prancūzijoje.

– Tai ji nemirė?

– Mūsų akyse – mirė, – atsakė Validas.

Fese pasklido gandas, kad aš ieškau pirkti namo. Tai nebuvo visiška tiesa. Svajojau turėti seną namą medinoje su vidiniu kiemu, bet žinojau, kad Rachanos šis sumanymas nesužavės.

Be to, mes neturėjome pinigų tokioms kvailystėms. Rachanos manymu, jau ir Kalifo rūmai mums buvo gerokai per dideli.

Valido pusbroliai nusprendė, kad jų pareiga – surasti man tinkamus namus. Jų įkarštį padėti man įgyvendinti seną svajonę kurstė troškimas įgyvendinti savo pačių bendrą svajonę – ištrūkti iš medinos ir persikelti į naujuosius miesto rajonus.

Po pietų dar vienas pusbrolis nusivedė mane apžiūrėti namų pačioje senamiesčio gilumoje, iki kurios, regis, taip ir neprasiskverbė modernusis pasaulis. Turistai, atvykę į Fesą, dažniausiai apvažiuoja pagrindinius istorinius paminklus. Jie retai įkelia koją į patį labirinto centrą.

Valido pusbrolis Abduras Rahmanas pasakė, kad parduodami visi namai.

– Be užsienio pinigų miestas seniai būtų sugriuvęs, – pasakė jis. – Jau ir taip griūva.

Jis buvo teisus. Šimtai namų buvo paramstyti mediniais stulpais ar pastoliais. Šeimai gausėjant, prie senų namų viršutinių aukštų būdavo įprasta pristatyti naujų kambarių, ir susidaręs papildomas svoris smarkiai spaudė sienas žemyn. Per vieną rytą mes apžiūrėjome gal dvidešimt namų. Mano galvoje skirtingi pastatai susiliejo į vieną visumą – fontanų, mozaikų, balkonų, drožinėto ir tapyto medžio, apelsinmedžių ir marmuro grindų marginį.

Neketinau klausinėti apie Valido seserį Aminą, bet Abduras Rahmanas paminėjo jos vardą.

– Jai buvo septyniolika, – sušuko jis, kai mes stumdėmės, stengdamiesi prasibrauti pro iš priekio ateinančią bandą mulų. – Buvo šeimos lepūnėlė, visi ją mylėjo. Valido tėvai ketino ją išleisti už kito pusbrolio. Juos sužadėjo dar vaikystėje.

– Aš jį mačiau, – atsakiau.

– Jis mažai kalba, – tarė Abduras Rahmanas, – todėl Aminai jis pasirodė nuobodus. Ji pabėgo į Prancūziją su vaikinu, kurį sutiko *McDonald's*.

– Įsivaizduoju, kaip supyko šeima.

– Ne, ne, – atsakė jis. – Jūs negalite įsivaizduoti, kaip jie supyko. Jie mušėsi į krūtinę, raudojo, klykė, rovėsi plaukus. O paskui padarė tai, ką padaryti sunkiausia.

– Ką?

– Palaidojo savo mirusią dukterį.

Po pietų netikėtai sutikau Tvigerį. Jis derėjosi su krautuvininku, ketindamas pirkti siuvinėtus nešulinius krepšius mului. Paklausiau, ar jis jau turi mulą, kuris neštų šiuos krepšius.

– Viskas savo laiku, – atsakė jis. – Nereikia skubėti. Aš jau anksčiau nusvilau, susidėjęs su mulų prekiautojais.

– Maroke?

– Ne, Mongolijoje. Mane apsuko kaip kūdikį. Mulais visada prekiauja sukčiai ir vagys.

– Kaip išsirinkti gerą nešulinį mulą?

– Reikia patikrinti, ar jis neturi žaizdų.

– Kur?

– Visur, bet atidžiausiai apžiūrėk pasturgalį ir nugarą, – pasakė jis. – Jei tik pamatysi žaizdą, eik šalin. Kad ir kokiu graudžiu žvilgsniu į tave žiūrėtų tas prakeiktas mulas, tiesiog eik šalin. Kai perki mulą, negalima prie jo per daug prisirišti.

Tvigeris metė krautuvininkui saują smulkių dirhamų banknotų ir pasiėmė odinius krepšius.

Tada paklausė, ar nenorėčiau nusipirkti rūmų.

– Čia pat, už kampo, – pridūrė.

– Kiek kainuoja?

– Kiek sandėliukas Londone arba Niujorke.

Po dviejų minučių mes stovėjome erdvioje milžiniško šeimai skirto namo svetainėje. Namas turėjo tris pagrindinius vidinius kiemus su išėjimais į keturis didžiulius kambarius iš kiekvieno, seniai išdžiūvusius marmuro fontanus ir neapsakomai puikias tapytos kedro lubas. Visų kambarių sienas nuo grindų iki šešių pėdų* aukščio puošė mozaikos, milijonai rankomis skaldytų skeveldrėlių, sudėliotų geometriniais raštais.

Namas buvo tuščias; jame gyveno tik vienas senis, kuris antro aukšto svetainę buvo pavertęs dirbtuve ir joje siuvo sandalus. Tame pačiame kambaryje gyveno ir būrys prijaukintų karvelių. Paukščiai suko lizdus nišose už pasakiškų tapytų lubų. Kartais kuris nors karvelis perlėkdavo per kambarį. Visur buvo pilna dešimtmečiais nevalytų paukščių išmatų.

Batsiuvys pasakė niekada neinąs iš namų.

– Net apsipirkti į mediną? – paklausiau.

– O ne, ne, ne, – baugščiai atsakė jis. – Niekada, niekada ten neinu.

– Tai iš kur tada gaunate maisto?

– Kaimynas atneša.

– Ar seniai čia gyvenate?

– Nuo gimimo... jau šešiasdešimt metų.

– Ar suprantate, kad gyvenate rūmuose?

– Čia mano namai, – atsakė jis.

– Bet tai rūmai.

* Apytikriai 1,8 m.

– Tikrai?

– Kur jūsų šeima?

Žmogus įvėrė virvelę į adatą. Nepakėlė akių.

– Mano šeima – štai šie paukščiai, – atsakė.

Prieš pat išvažiuojant iš Feso aš vaikštinėjau medinos gatvelėmis, fotografuodamas tradicinių amatų meistrus, iš metalo lakštų kalinėjančius subtilius žibintus, ir staiga pastebėjau krautuvėlę. Visa Feso medina atrodo vieningai apskurusi – stilius, pasiektas per daugiau negu tūkstantį metų bendro gyvenimo. Ši krautuvėlė krito į akis, nes atrodė nepriekaištingai, be to, vitrinose nebuvo nė užuominos apie tai, kuo joje prekiaujama. Spėti galėjai tik iš nespalvotos iškabos, kabančios virš durų. Joje buvo parašyta: „Paslaugos".

Negalėjau atsispirti ir užėjau.

Viduje sėdėjo gaivaus veido jaunuolis. Jis buvo stambus, tikras žaliūkas, atrodė, kad netrukus jo marškiniai plyš išilgai visos nugaros, kaip Galiūno Halko. Milžiniškais delnais jis laikė mažytę Bibliją ir ją skaitė, lūpomis be garso tardamas žodžius. Kampe stovėjo gitara su vaivorykštės spalvų diržu.

Kai durys atsidarė, milžinas pakėlė akis, staiga išsitiesė kėdėje ir pasisveikino. Aš pasiteiravau, kokios paslaugos čia teikiamos. Jis abiem rankom nusiėmė skaityti skirtus akinius ir padėjo juos ant stalo.

– Mes padedame žmonėms atrasti ryšius, – atsakė jis gerai išauklėto Amerikos pietų gyventojo balsu.

– Tai čia agentūra?

– Eee, taip, pone, gal ir galima mus taip vadinti.

– O kuo jūs prekiaujate?

– Tiesa. – Milžinas uždėjo ranką ant Biblijos ir išsišiepė. – Mūsų verslas – išmintis, – pridūrė jis.

Grįžus į svečių namus Validas pareiškė, kad ši krautuvėlė žinoma visame Fese.

– Aš jums jau sakiau apie ją, – tarė jis. – Mes, marokiečiai, ramūs žmonės. Mums patinka visos religijos. Visi mums broliai. Šventajame Korane pasakyta, kad jei nerandi mečetės, eik į bažnyčią ir melskis joje. Mūsų Knygoje rašoma, kad Mozė ir Jėzus yra pranašai, kuriuos reikia gerbti, – pasakė jis. – Mes gyvename taikiai. Jūs mus matėte. Bet, pone, turite suprasti, kad šitiems žmonėms čia vietos nėra.

– Kokiems?

– Tiems laimingiems plojikams.

Išvykę iš Feso mes nuvažiavome į šiaurės rytus vienu iš vingiuočiausių kelių, kokius man yra tekę matyti. Arianė ir Timūras sverdėjo galinėje sėdynėje. Iš pradžių jie žiūrėjo pro langus, paskui abu apsivėmė. Aš sustojau pakelėje, kad vaikus būtų galima apšluostyti ir kad jie galėtų nueiti sysio. Nusivedžiau Timūrą į krūmus palei kelią ir nutraukiau jam kelnes. Aplink mus tarsi miškas styrojo tvirti, mėsingi augalų stiebai. Daugumą buvo gerų keturių pėdų aukščio. Tai buvo marihuana.

Maroko Rifas garsėja tuo, ką čia vadina kifu – marihuanos derva. Čionykštis derlius aprūpina beveik visą Pietų Europą nuo tų laikų, kai jį atrado batikos marginiais pasipuošę atvykėliai, klajojantys savo įvairiomis spalvomis dažytais *Volkswagen* furgonais. Šiais laikais gerokai aktyviau dirba policija, suimanti turistus, kuriems pakanka kvailumo mėginti prasivežti dervą namo.

Sunku įsivaizduoti didesnį kontrastą Pietų Marokui negu Šiaurės Marokas. Čia nėra dykumų, vietoje jų driekiasi margi laukų lopai, kuriuose kapstosi dvilinkos moterys kūgio pavidalo skrybėlėmis. Aplink apelsinmedžių giraitės ir ūkiai, sukriošę senoliai ant išvargusių karšenų asilų, uolų sankaupos, skaidrūs upeliūkščiai ir ištisi vandenynai avių.

Tirštoje vėlyvos popietės šviesoje mes privažiavome Ševšaveną, mažą miestelį, kurį prieš penkis šimtus metų pastatė iš Andalūzijos pabėgę musulmonai. Jis įsitaisęs tarp dviejų kalnų viršūnių, virš Lau slėnio. Įvažiavęs į šį miestą tarsi atsiduri pradingusioje ispanų Andalūzijoje. Miestas suprojektuotas kaip saugi islamo tikėjimo tvirtovė, prieglobstis, kuriame musulmonų kariuomenė galėjo pailsėti, susikaupti ir suplanuoti, kaip geriau užpulti Portugaliją – kylančią katalikišką valstybę.

Miesto architektūrą, ypatingą maistą ir netikėtą jausmą, kad atsidūrei Vidužemio jūros pakrantėje, lemia jo keistas romaniškas paveldas. Iki 1920 metų, kai Šiaurės Maroką buvo okupavusi ispanų kariuomenė, Ševšavenas buvo atkirstas nuo krikščioniškojo pasaulio. Įsiveržę į jį ispanai atrado savo pačių kultūros senovinį pavyzdį. Jų ausyse skambėjo kalba, panaši į X šimtmečio katalonų – kalba, kurią čia atsivežė Andalūzijos žydai, – Iberijos pusiasalyje išnykusi jau prieš keturis šimtus metų. Dar jie rado Granados odininkų dirbinių, keramikos ir kitų amatų, kurių jų gimtojoje Iberijoje seniai nebėra.

Gatvės čia stačios ir grįstos akmenimis, pavėsį joms teikia pinučiais besivejančios raganės, namai nudažyti indigo dažais, durys apkalinėtos žalvario vinimis, stogai dengti terakotos plytelėmis. Mes vaikštinėjome medinos skersgatviais, sukrėsti jos ramybės.

Ševšavene aš esu buvęs pernai, kai ieškojau amerikiečio, atsivertusio į islamą. Jis buvo vardu Pitas, atkeliavo į Maroką ieškoti merginos, su kuria susipažino Teksaso naktiniame klube. Kitaip negu daugumos užsieniečių, atkeliaujančių į šį kalnų miestą, Pito nedomino kifas. Jis turėjo vienintelį tikslą – skleisti radikaliojo islamo žinią.

Aš mėginau jam išaiškinti, kad islamas skelbia nuosaikumą, kad šią religiją pasigrobė teroristų pajėgos ir kad tai žino visi tikri musulmonai. Bet Pitą pasiglemžė požeminis neapykantos pasaulis, kuriame galioja senoviniai anarchijos dėsniai.

Mes su Rachana ir vaikais sėdėjome kavinėje Ševšaveno pagrindinėje aikštėje Uta al Hamame. Valgėme ispaniškas tortiljas, paskui – skystus mėlynus ledus. Susivokiau, kad galvoju apie laiminguosius plojikus. Gal tokioje tvirtoje islamo šalyje kaip Marokas jie ir nerado daug sekėjų, bet jų skleidžiama žinia – Biblija – turi didžiulę kultūrinę vertę, apie kurią dažnai pamirštama. Iki pat Antrojo pasaulinio karo dauguma krikščionių kiekvieną sekmadienį eidavo į bažnyčią. Toks jų elgesys buvo savaime suprantamas, taip jie gaudavo progą susidurti su didinga, vaizduotę žadinančia pasakojimų tradicija. Abiejose Atlanto vandenyno pusėse pamokslininkai ir kunigai ypač stengėsi įkalti jaunimui į galvas Senąjį Testamentą, pabrėždami moralines vertybes ir teisingo elgesio normas, dėstomas gausiai simbolių prisotintoje erdvėje.

Sekmadieniais bažnyčių lankytojai būdavo mokomi, kaip studijuoti pasakojimus ir kaip suvokti jų giliausią prasmę; lygiai tą patį iki šiol puikiai daro arabai. Sėdinčius klauptuose krikščionis supo stulbinama simbolių įvairovė. Simbolių buvo

pilna pamoksluose, sienų gobelenuose, vitražuose, sakyklos drožiniuose, vyne ir duonoje, Kristaus kūne ir kraujyje.

Šiais laikais jaunoji karta labai daug žino, bet simboliai jiems beveik nepažįstami, išlikę tik kompiuterių moksle. Jaunimas atkirstas nuo senovinio mąstymo, nebeįžvelgia simbolių religijoje, pasakose ir mene. Grandinė nutrūko, tad nenuostabu, kad jaunuolis ar mergina nebesupranta, ką bendra turi duonos paplotėlis su Kristaus kūnu ar vandeniu praskiesto vyno gurkšnis – su Jo krauju.

Tačiau ne viskas prarasta.

Aš esu tikras, kad simbolius galima vėl paaiškinti, kad Vakarų visuomenė, vėl pradėjusi jais domėtis, išmoks naudotis begaliniais sukauptos išminties sluoksniais, kurių akivaizdoje gyvena. Tai beveik tas pats kaip išmokyti pamirštos kalbos, kad vėl būtų galima skaityti senovinę literatūrą, arba kaip išmokti formules, kurias taikant pavyks atskleisti kodą.

Arianė išvalgė savo mėlynus ledus ir išlaižė dubenėlį. Ji pasakė, kad kai užaugs, apsigyvens Ševšavene su rausvu prijaukintu dinozauru, vardu Flosas. Ji man priminė mane. Vaikystėje, kai keliaudavome po Maroką, ne kartą esame vaikštinėję po šį miestą. Jei užsimerkčiau, matyčiau šioje aikštėje mus, susisiautusius batika margintais megztiniais, laižančius mėlynus ledus.

Per vieną iš kelionių mano tėvas įsišnekėjo su hipiu, kuris atvyko į Maroką 1969 metais ieškoti Džimio Hendrikso [Jimi Hendrix]. Bet buvo toks apsirūkęs, kad neįstengė nei susirasti savo stabo, nei sugrįžti namo. Jis dirbo kavinėje viename atkampiame skersgatvyje – kavinėje, kuri veikė ir kaip narkotikų rūkykla, – ir ieškojo, kas jį galėtų pargabenti atgal į Angliją. Pa-

matęs privažiuojant mūsų raudoną *Ford Cortina*, jis, apkvaišęs nuo rūkalų, išlėkė ir apglėbęs pabučiavo priekinį automobilio numerį.

Mano tėvas sakydavo, kad hašišas Arabijoje sužlugdė ne vieną daugelio kartų išminčių, o dabar tą patį padarys Europoje ir kitur. Jis stengėsi įspėti hipius, kokia neganda jų tyko. Pamatęs batikos marginiais apsitaisiusį padavėją, apsikabinusį mūsų automobilio priekį, jis paliepė jam mesti rūkyti žolę ir pradėti mąstyti savarankiškai.

– Bet aš nenoriu mąstyti savarankiškai, žmogau, – sielvartingai atsakė hipis.

– Ką?

– Žmogau, aš ieškau guru, – pasakė jis. – Jis man pasakys, ką daryti.

– Nereikia tau jokio guru, tik atgauk sveiką protą.

Hipis atsistojo. Jis svirduliavo. Iš švarko kišenės išsitraukė liesą pilką kačiuką ir pakėlė jo galvytę sau prie lūpų.

– Bet jūs nesuprantate, – pasakė jis.

– Ko aš nesuprantu?

– Aš girdėjau apie žmogų, kuris gali man padėti.

Mano tėvas pakėlė akis į dangų.

– Jo, – sverdėdamas patvirtino hipis. – Tas žmogus Anglijoje.

– Kur jis gyvena?

– Nežinau, žmogau.

– Kuo jis vardu?

Hipis įsikišo kačiuką atgal į kišenę. Paskui ilgai mąstė; atrodė, tuojau pat neteks sąmonės.

Jis parašė tokių knygų. Žmogau, aš jas visas turiu.

– Bet koks jo vardas?

– Jo vardas...

– Koks?

– Jo vardas Idrisas Šachas.

Kalifo rūmuose buvo ramu. Sargai įjunko pirkti sardines iš prekiautojo, kuris du kartus per dieną pereidavo lūšnyną, stumdamas dviratį. Dėžėje, pririštoje prie dviračio sėdynės, spurdėjo žuvys. Sardines labai rūpestingai užkeldavo į gandro lizdą su viltimi, kad jos privilios puikųjį paukštį grįžti.

Pamatęs skersgatviu artėjantį mano automobilį, Osmanas iššoko pro sodo duris ir apipylė vaikus bučiniais. Jis atrodė labai laimingas. Mes įėjome į vidų. Zohra ėmė suktis aplink mus, čiupo Timūrą ir sugrūdo jam į burną pakelį kramtomosios gumos. Lokys sustojo tarpduryje ir mandagiai paklausė, ar galėtų man kai ką pasakyti. Aš bijojau išgirsti žinią apie išėjimą iš darbo, kokią nors šeimos krizę arba vestuves – vieną iš tų įvykių, dėl kurių man tenka atsiveikinti su didelėmis pinigų sumomis.

– Ar tai dėl to, kad jūs kraustotės į naujus namus?

– Ne, mesjė Tahirai, – atsakė Marvanas. – Persikėlimą atšaukė.

– Tai ko jūs tokie laimingi?

– Dėl Osmano, – atsakė Lokys.

– Kas jam?

– Jo žmona...

– Kas gi dar?

– Ji sugrįžo, – pasakė jis.

– Ir jis priėmė ją?

Lokys linktelėjo galva.

Aš pergalingai išmečiau į orą sugniaužtą kumštį ir nuėjau pasveikinti Osmano.

Maroke nedera pernelyg daug žinoti apie kito žmogaus šeimos reikalus, išskyrus tuos atvejus, kai kalbama apie tos pačios šeimos narius. Osmanas plovė mano automobilį, gausiai taškydamasis vandeniu. Aš priėjau ir ištiesiau jam ranką. Jis man atkišo riešą, nes šis buvo sausas.

– Labai už tave džiaugiuosi, – pasakiau.

Osmanas taip plačiai išsišiepė, kad aš įžvelgiau jo ryklę.

– Viešpats mane palaimino, – atsakė jis.

Abi tarnaitės vėl pradėjo negailestingą karą dėl Timūro meilės. Pirmasis išpuolis buvo Fatimos. Ji dovanojo mano sūneliui lanką ir strėlių. Nenorėjau menkinti jos dosnumo, tad žaislo neatėmiau. Timūras pradėjo sekioti Zohrai iš paskos ir šaudyti jai į užpakalį strėlėmis su lipniais antgaliais. Kas nors kitas būtų sudraudęs vaiką, bet Zohra negalėjo atsidžiaugti jo dėmesiu. Rytojaus dieną ateidama į darbą ji atnešė Timūrui dovanų – žaislinį kareivio rinkinį: antrankius, šovininę su diržu, revolverį ir granatų. Vaikas dovana labai džiaugėsi, daug labiau negu aš, ypač kai pamačiau žaislo pavadinimą: „Osama bin Ladenas“, ir toliau gerai pažįstamas įrašas: *Made in China*.

Timūras sugriebė ginkluotę ir nuskubėjo į viršų. Jis pasakė esąs piratas, o jo miegamasis – Lobių sala. Paskui išrikiavo sargus ir užrakino juos svečių miegamajame. Pareiškė, jog tai esąs kalėjimas, ir važinėjo aplink jį savo triračiu, šaudydamas lipniomis strėlėmis į visus, kurie drįsdavo prisiartinti. Arianei tai nepatiko, ypač, kai viena iš strėlių pataikė jai į galvą. Ji

klykdama nulėkė laiptais žemyn. Aš konfiskavau ginklus. Bet Fatima tuojau pat išbėgo į miestą ir nupirko Timūrui plastikinį kovinį šautuvą M-16, naujausią „Osamos bin Ladeno" kolekcijos perlą. Laimė, man pavyko perimti šautuvą, Timūrui nespėjus jo pamatyti. Buvau jau pradėjęs nerimauti dėl jo saugumo.

– Fatima, nejau nematai, kad šitie žaislai pavojingi?

Tarnaitė prisidengė burną delnu ir sukikeno.

– Jam jie patinka, – atsakė ji.

– Aišku, patinka, juk jis berniukas, bet jie daro jam blogą poveikį. Nepamiršk, jam juk dar nėra nė trejų metų.

Tą akimirką į namus įžengė Zohra. Ji sunkiai vilko juodą plastiko maišą. Iš jo kyšojo kažkoks blizgantis ilgas daiktas. Atrodė kaip plastikinis nuotekų vamzdis.

– Tai mažajam Timūrui, – su meile pareiškė ji.

– Kas čia?

Zohra nutraukė maišą ir atidengė pabaisišką ginklą.

Tai buvo žaislinis prieštankinis granatsvaidis.

Praėjo dvi savaitės. Pavasaris, regis, atėjo ir praėjo per vieną dieną, stojo vasaros pradžia. Aš nupirkau porą dešimčių skardinių dažų, teptukų ir paraginau sargus imtis darbo. Šį kartą jie nesipriešino. Lokys netgi padėkojo man.

– Jūs geras žmogus, mesjė Tahirai, – pasakė jis. – Dievas regi jūsų gerą širdį.

– Ir prisimins ją Paskutinio Teismo dieną, – pridūrė Marvanas.

– Ar jums iš manęs ko nors reikia? – kaltinamai paklausiau.

– Ne, ne, – vienu balsu atsakė visi trys.

– Tai už ką jūs man dėkojate?

– Nes mes jus mylime, mesjė Tahirai.

Kadangi buvo penktadienis, nuėjau į *Cafè Mabrook* susitikti su daktaru Mehdžiu ir kitais nuolatiniais lankytojais. Perėjau visą *bidonville*, pasisveikinau su imamu ir keletu čia gyvenančių pažįstamų, nusileidau į promenadą ir pasukau kavinės link. Tačiau kažkas buvo ne taip – visiškai ne taip. *Cafè Mabrook* neberadau.

Toje vietoje, kur ji stovėjo nuo neatmenamų laikų, dabar žiojėjo duobė. Šalia buvo ženklas. Jame prancūziškai parašyta: „Kasablankos miesto vadovai atsiprašo už nepatogumus."

Stovėjau, negalėdamas pajudėti iš vietos, spoksojau į duobę ir į ženklą, supdamasis nuo pirštų iki kulnų.

– Niekšai! – suurzgiau tyliai. – Kaip tokius dalykus galima leisti?

Prie manęs prisiartino Hafadas, paskui Zohros vyras. Po kelių minučių pasirodė daktaras Mehdis.

– Kada tai įvyko? – karčiai paklausiau.

– Vakar vakare, – atsakė Hafadas.

– Kur Abdulas Latifas?

– Jo nėra Kasablankoje, išvažiavo aplankyti giminių į Atlasą.

– Jis nieko nežino?

– Dar ne, – atsakė Hafadas.

– Reikia ką nors daryti, – narsiai pareiškiau aš.

– Ką?

– Na, eee... galėtume suburti veiklos komitetą, – pasiūliau.

Daktaras Mehdis apglėbė ranka mano pečius.

– Aš turiu kitą pasiūlymą, – pasakė jis.

– Kokį?

– Galėtume pamiršti *Cafè Mabrook* ir susirasti kitą vietą.

Pasigirdo kitų nuolatinių lankytojų plojimai. Jie nuskubėjo promenada ieškoti naujos kavinės. Aš kelias minutes pastovėjau prie *Cafè Mabrook*, tarsi privačiai atiduodamas paskutinę pagarbą velioniui draugui.

Paskui nubėgau su visais.

DVIDEŠIMT KETURI

Kai pasieki jūrą,
Nebesikalbi su intakais.

Hakimas Sanajis

Kartais gyvenimas dovanoja tokią netikėtą pažintį, kad paskui stebiesi, kaip anksčiau be jos gyvenai.

Gegužę Rachana su vaikais išvažiavo į Indiją aplankyti mano uošvių, ir aš pasijutau laisvas nuo bet kokios atsakomybės. Nutariau pigiu vietos transportu nukeliauti į pietus ir dar kartą pamėginti paieškoti pasakos, glūdinčios mano širdies gelmėse. Iki šiol ieškojau gana aplaidžiai, bet dabar pajutau, kad atėjo laikas pasiekti rezultatų.

Per daugelį metų esu patyręs, kad tikri nuotykiai ištinka tik tada, kai keliauji zigzagais, kur akys mato. Vienas iš didingiausių išgyvenimų – eiti keliu ir nežinoti nei kur jis veda, nei kas bus toliau.

Tad nukeliavau į pietus nuo Kasablankos, jau buvau pakeliui į Marakešą. Mane pavėžėjo sunkvežimis, vežantis iš Mekneso cementą. Jis buvo toks palaikis, kad vairuotojui tekdavo kas pusvalandį sustoti ir pripūsti į padangas oro. Jis pasakojo,

kad kadaise, labai seniai, sunkvežimis buvo naujas, o jis pats – jaunas.

– Kur dingo metai? – paklausė jis, kietais nuo nuospaudų delnais pumpuodamas orą į padangą. Aš paklausiau, ar jo širdyje yra pasaka.

– Mano širdyje yra vienas dalykas – skausmas, – atsakė vairuotojas. – Jis mane lanko kas rytą ir kas vakarą. Tai dėl to, kad būdamas jaunas per daug rūkiau. Taip man ir reikia. Jauni žmonės yra kvailiai, bet senatvėje visi sumokame už jaunystės klaidas.

Sunkvežimio vairuotojas ištraukė raktelį ir leido pavargusiam senam sunkvežimiui patyliukais sustoti. Mudu iššokome į dulkes ir dusdami kosėjome, kol išraudome.

– Manau, aš čia ir pasiliksiu, – tariau.

– Jūs jaunas ir kvailas, – atsakė vairuotojas. – Gerai, pasilikit, pamatysite, kaip mirtinai uždusit tose dulkėse.

– Eisiu į aną kavinę.

– Kava jus pribaigs, – suniurzgė vairuotojas.

– Na, tai gal sutiksiu įdomių žmonių.

– Tokiose vietose nebūna įdomių žmonių, ten tik vagys, – pareiškė jis, visu svoriu užguldamas seną kojinę pompą.

Jis trumpam nutraukė darbą, paspaudė mano ranką sudiržusiu delnu, ir aš perėjau kelią ieškodamas kavos. Kavinė neturėjo pavadinimo. Tai buvo viena iš tų vietų, kurias mėgsta lankyti nudrengtų cementą vežiojančių sunkvežimių vairuotojai iš Mekneso. Sienos plikos, nuo jų lupasi alyvinės spalvos dažai, visur pilna dulkių, kėdės aplūžusios. Atsisėdau. Padavėjas priėjo ne iš karto, tarsi būtų labai užsiėmęs arba jam nereikėtų naujų klientų. Penkias minutes karštligiškai stengiausi pagauti

jo žvilgsnį. Tai man atrodė absurdiška, nes buvau čia vienintelis lankytojas. Galiausiai padavėjas prisiartino prie mano staliuko, nešinas pelenine ir stikline vandens.

– Baisios dulkės, – dusdamas ištarė jis. – Gali iš proto išvaryti.

Pareiškiau jam užuojautą, paprašiau kavos ir patogiau įsitaisiau ant sulūžusios kėdės laukdamas, kol kas nors įvyks. Afrikoje net nykiausia perspektyva gali bet kurią akimirką stebuklingai pasikeisti. Svarbiausia tikėti – tikėti keistybėmis.

Atnešė kavos, tirštos ir karčios, kaip aš mėgstu. Nugėriau gurkšnį, antrą, nusivaliau nuo veido dulkes. Tada pakėliau galvą. Virš manęs pasilenkęs stovėjo padavėjas.

– Juk sakiau, – šyptelėjo jis – Tos dulkės, jos iš proto gali išvaryti.

Kaip tik tuo metu, kai svarsčiau, kaip čia pasprukus nuo padavėjo ir jį apsėdusios dulkių temos, į kavinę įėjo gerai apsirengęs vyras. Jis buvo šešių pėdų dviejų colių* ūgio, plačiapetis, pasitikinčių judesių. Atrodė marokietis – erelio nosimi ir juodais plaukais, suglostytais į viršų ir pateptais geliu.

Išgirdau, kaip lauke suburzgė nusenęs, vargais negalais įjungtas variklis. Pažvelgiau pro langą. Cementovežis iš Mekneso pajudėjo iš vietos ir nuvažiavo, apsuptas dyzelio dūmų debesies. Kai atsisukau, pamačiau, kad padavėjas veda elegantiškąjį atvykėlį prie mano staliuko.

– Jūs turite bendrų interesų, – paaiškino jis.

– Argi?

– Taip.

* Apie 188 cm.

– Kokių gi?

– Jūs abu keliautojai.

– Tai kas?

– Tai ir sėdėkite drauge.

Padavėjas patraukė kėdę, žmogus atsisėdo. Amerikietiška tartimi pasakė man:

– Tik Maroke visiems atrodo normalu, kad tuščioje kavinėje du keliautojus reikia sodinti prie vieno staliuko.

Mudu šnekučiavomės beveik valandą, per tą laiką aš sužinojau, kad vyriškio vardas Jusefas, bet jam labiau patinka, kai jį vadina Džo. Nuo paauglystės jis gyvena Šiaurės Kalifornijoje, bet gimęs Marakeše, medinoje. Kasmet sugrįžta aplankyti giminių, gyvenančių netoliese, protėvių ūkyje.

Jis paklausė, kodėl aš nutariau sustoti tokioje atkampioje vietoje. Paaiškinau, kad domiuosi Maroko folkloru ir berberų tradicija ieškoti pasakos, glūdinčios širdies gelmėse.

– Ši vieta ne blogiau už kitas tinka jos ieškoti, – pasakiau.

Neilgam stojo tyla. Paskui Džo žvilgtelėjo pro langą.

– Čia yra požeminių srovių, – pasakė jis.

Aš pamaniau, ar tik Džo nebus beprotis – gerai apsirengęs beprotis. Rachana sako, kad bepročiai mane užuodžia iš tolo. Jie iškart lekia prie manęs, dažniausiai priremia prie sienos vakarėliuose arba įsitaiso gretimoje sėdynėje lėktuve prieš tolimą skrydį.

– Aš ne visai jus supratau, – atsakiau.

– Maroko pietuose žmonės tiki, kad po žeme esama požeminių srovių.

– Visur žmonės tuo tiki, ne tik Pietų Maroke.

– Ne, ne tai, jūs nesuprantate, – mandagiai paprieštaravo

jis. – Tomis srovėmis teka ne vanduo. – Jis pabarbeno pirštu į ant stalo stovinčią stiklinę. – Ne toks, – pasakė.

– Tai kas jomis teka, jei ne vanduo?

– Žodžiai, – atsakė jis.

Pajutau, kaip man ima kaisti nugara: tai buvo tas jausmas, kai mintys susiburia į visumą, plyksteli kibirkštis, lūžio akimirka.

Džo atidžiai pažvelgė į mane.

– Tos srovės drėkina Maroką, – tarė jis, – kaip vanduo valstiečio laukus, jos leido augti ir tarpti civilizacijai. Kodėl Marokas yra toks, koks yra? Kodėl jis užburia kiekvieną čia atvykusį – spalvomis, atmosfera?

Džo trumpam nutilo ir gurkštelėjo kavos.

– Dėl srovių, – užbaigė jis.

Sufijai sako, kad mokomosios pasakos priklauso visai žmonijai ir kad tinkamai naudojantis jų galios pakanka išlaisvinti visas žmogaus galimybes. Dar jie sako, kad kol žmogaus proto neįaudrina pasakos, jis miega. Pasakos – tarsi raktas, katalizatorius, įrankis, padedantis žmonijai mąstyti tam tikru būdu, padedantis pabusti iš miego.

Požeminės srovės, apie kurias kalbėjo Džo, man priminė šią sufijų idėją, ir tai nebuvo atsitiktinumas. Sufijai įsikūrė Maroke su islamo atėjimu – prieš trylika šimtmečių. Srovės taip pat priminė aborigenų minimas „dainų linijas“ – neregimus ryšius, siejančius žemę su joje gyvenančių žmonių istorija.

Juo daugiau aš mąsčiau apie bevandenes sroves, juo aiškesnė man rodėsi ši idėja.

Tikėjausi, kad Džo pakvies mane paviešėti savo šeimos ūkyje. Jis sakė, kad ūkis netoli nuo kavinės, galėtum akmenį

numesti. Bet jis nepakvietė. Gal pamanė, kad beprotis – tai aš. Išgėręs du puodelius kavos jis atsistojo, padėkojo man už pokalbį ir atsisveikino.

Paskui aš kelias dienas keliavau nuo vienos mažos bendruomenės prie kitos, stengdamasis suprantamai išaiškinti, ko ieškau, melsdamas pasekti man pasakų. Dažniausiai žmonės, kuriuos užkalbindavau, siųsdavo mane pas ką nors kitą, kaip tą neraštingą pasakos kvailį, nešiną rašteliu, kurio jis nemoka perskaityti ir kuriame parašyta: „Nusiųsk kvailį dar už mylios." Vieni man pasekė pasakų. Kiti ne. Labai dažnai mane priimdavo, padėdavo apsiprausti nuo dulkių ir prabangiai pavaišindavo žmonės, kurie patys beveik nieko neturėjo.

Tokia kelionė zigzagais žada neįtikėtinų atradimų, bet ir jos sukeliama depresija būna labai sunki. Blogiausiai pasijutau laukdamas autobuso – kuris taip ir neatvažiavo – mažame miestelyje netoli Giserio, į šiaurės rytus nuo Marakešo. Buvau išleidęs beveik visus pinigus, o banko, kurį tikėjausi rasti, nebuvo. Pradėjo temti. Nebeišmaniau, ką daryti. Staiga iš prietemos prie manęs žengė tamsiai mėlyna uniforma ir tokios pat spalvos kepurė. Susikaupiau, ruošdamasis sudėtingam pokalbiui ar pasiaiškinimui. Palinkėjau policininkui gero vakaro ir pasakiau, kad laukiu naktinio autobuso į Kasablanką.

– Naktinio autobuso nėra, – atsakė jis. – Iš čia autobusas visai nevažiuoja.

Pajutau, kaip mane apima neviltis.

– Ką ketinate daryti? – paklausė pareigūnas.

– Tikriausiai nakvosiu čia, – atsakiau.

Jis pakėlė ranką.

– Jūs apsinakvosite mano namuose, – pasakė jis, paėmė

mane už rankos ir pagrindine gatve nusivedė prie betoninio daugiabučio. Mes lipome nesibaigiančiais laiptais, kol galiausiai atsidūrėme viršutiniame aukšte.

Sužvango raktai, atsidarė buto durys.

– Aš čia gyvenu vienas, – pasakė policininkas. – Mano šeima Marakeše.

Pareigūnas paruošė arbatinį mėtų arbatos ir mudu sėdėjome tylėdami.

– Ar jums nereikia į darbą? – paklausiau.

– O ne, mieste saugu, – atsakė jis.

Perrinkome klausimus, žinomus kiekvienam keliautojui: iš kur atvykote? Kur keliaujate? Kas jus atvedė į mūsų miestą?

Aš greitai vieną po kito išbėriau atsakymus ir pridūriau:

– Atsidūriau čia todėl, kad ieškau pasakos, kuri glūdi mano širdies gelmėse.

Pareigūno veidas nušvito.

– Aš žinau pasaką, – tarė jis. – Mano šeimos nariai ją jau daug metų seka vieni kitiems.

– Ar paseksite ją man?

– Žinoma, paseksiu! – atsakė policininkas, įpildamas man dar arbatos. – Tuojau pat.

Aš atsilošiau, pareigūnas atsikrenkštė.

– „Gailestingojo ir maloningojo Viešpaties vardu, – pradėjo jis. – Kitą kartą gyveno jaunuolis, kuris niekur nerasdavo sau vietos. Jis keliavo iš kaimo į kaimą ieškodamas mokytojo, kad šis jį išmokytų to, kas svarbiausia. Žmonės matė, kaip jis klajoja iš vietos į vietą, ir draugiškai su juo elgėsi, nes jaunuolis buvo geras ir labai mandagus. Vieną dieną jis sutiko senolį, kurį visi laikė išminties įsikūnijimu.

Jaunuolis jam tarė: „Aš niekur nerandu ramybės, nuolatos lakstau iš vietos į vietą. Toks jau esu, bet žmonėms tai atrodo keista. Aš labai norėčiau būti laimingas ir apsistoti vienoje vietoje." Išminčius išklausė jaunuolį, pagalvojo ir atsakė: „Aš suprantu, kas tave kamuoja, ir galiu tau padėti. Bet jei nori, kad mano pagalba būtų veiksminga, nedrįsk abejoti priemonėmis, kurias paskirsiu." – „O didysis išminčiau, – atsakė jaunuolis, – be abejo, aš nedrįsiu abejoti tavo įsakymu. Viską darysiu, kaip liepei, net jei nieko kito netektų veikti iki pat savo dienų galo."

Tada išminčius tarė: „Tad leiskis į kelią ir keliauk kuo toliau. Keliaudamas privalėsi ieškoti laimingiausio pasaulio žmogaus. Kai jį rasi, paprašyk, kad duotų tau savo marškinius." Patarimas atrodė keistas, bet jaunuolis buvo pasižadėjęs klausyti išminčiaus, tad atsisveikino su juo ir leidosi į kelią.

Jis keliavo į šiaurę ir į pietus, keliavo į vakarus ir į rytus, o keliaudamas sutiko įvairiausių žmonių. Buvo tarp jų ir turtingų, ir vargšų. Buvo drąsių, buvo ir bailių. Ir visų sutiktųjų jis klausinėjo, kur rasti laimingiausią pasaulio žmogų.

Jaunuolis išgirdo daug atsakymų. Vienur jam sakė: „Aš labai laimingas, bet už ana tos kalvos gyvena žmogus, kuris dar laimingesnis"; kitur kalbėjo taip: „Nesikabinėk prie mūsų, nes taip gausi, kad neatsikelsi." Jaunuolis išieškojo visą karalystę, kurioje pats gyveno, paskui nukeliavo į kitą karalystę, vėliau į dar kitą. Dienos virto savaitėmis, o savaitės – mėnesiais, paskui metais. Jis nė akimirkos nesustojo pailsėti. Galiausiai, visai išvargintas ieškojimų, stabtelėjo po medžiu didelio miško pakraštyje ir nusimetė batus.

Sėdėdamas staiga išgirdo juoką. Juokas buvo toks garsus, kad paukščiai, užuot tūpę į medžius, suko ratus danguje. Juo-

kas buvo toks griausmingas, kad nuo jo krito medžių lapai. Ką nors kitą toks kvatojimas būtų papiktinęs, bet jaunuolis – kuris jau nebebuvo toks jaunas – labai susijaudino. Jis greitai vėl apsiavė batus ir nuėjo į tą pusę, iš kur buvo girdėti juokas.

Miškas buvo tankus ir tamsus. Būtų buvęs ir tylus, jei ne aidus kvatojimas, atsklindantis iš toli. Keliautojas ėjo garso link ir pagaliau priėjo ežerą. Ežere buvo sala, o saloje stovėjo mažas namelis. Atrodė, jog juokas sklinda iš to namelio. Keliautojas apsidairė, bet nepamatė valties, tad šoko į vandenį ir nuplaukė į salą.

Visas šlapias ir sušalęs jis priėjo prie namelio ir pabeldė į duris. Niekas neatsakė, tačiau juokas nenutilo. Tad žmogus sukaupė drąsą ir atidarė duris. Viduje ant kilimo sėdėjo senis. Ant jo galvos buvo didelis žemuogių spalvos turbanas. Senis taip nesuvaldomai kvatojosi, kad jo skruostais tekėjo ašaros. Ieškotojas atsargiai sėlino artyn, kol priėjo kilimo kraštą. Tada labai tyliai pasakė: „Atleiskite man, šeimininke, bet aš atkeliavau iš tolimos karalystės, nes buvau pasiųstas ieškoti laimingiausio pasaulio žmogaus. Man atrodo, jūs labai laimingas. Labai prašau, pasakykite man, ar yra pasaulyje žmogus, laimingesnis už jus?“

Žmogus, kuris juokėsi, išsitraukė iš rankovės nosinę ir išsišnypštė nosį. „Aš labai laimingas, – atsakė jis ir vėl nusikvatojo, – ir galiu pasakyti, kad tikrai nežinau nė vieno žmogaus, kuris būtų laimingesnis už mane. Cha, cha, cha, cha!“ – „Tada, pone, gal galėčiau paprašyti malonės?“ – „Taip. Kokios?“ – „Gal galėtumėte nusivilkti marškinius ir atiduoti juos man?“

Tai išgirdęs, senis vėl prapliupo juokais ir juokėsi labai ilgai. Kvatojo taip garsiai, kad visi miško žvėrys iš baimės ėmė rėkti. „Mano berniuk, jei tik geriau į mane pažiūrėtum, – atsakė

išminčius, šluostydamasis juoko ašaras, – pamatytum, kad aš visai be marškinių."

Jaunuolio akys išsiplėtė – jis pamatė, kad tai tiesa. Jau norėjo ką nors sakyti, bet išminčius ėmė vyniotis nuo galvos turbaną. Ilgai jį vyniojo, guldydamas ant kilimo raudono audeklo juostą. Ir tik jam baigus vynioti jaunuolis suprato: senis buvo tas pats išminčius, kuris kadaise išsiuntė jį į kelionę.

„Pasakyk man, o Mokytojau, – paklausė jaunuolis, – kodėl tu man iškart nepasakei, kad esi laimingiausias pasaulio žmogus? Man nebūtų reikėję tiek gaišti ir tiek iškentėti." – „Todėl, – atsakė išminčius, – kad tau, prieš nurimstant, reikėjo daug patirti, daug pamatyti, sutikti daug įvairių žmonių. Aš žinojau, kad tai ilgai užtruks, bet jei būčiau iš karto pasakęs, kaip viskas klosis, tu būtum pabėgęs ir niekada neišgijęs."

Policininkas baigė sekti pasaką, aš jam padėkojau. Sėdėjau tylėdamas. Jis nemėgino manęs kalbinti, tarsi suprasdamas, kad pasaka veikia mane. Išgirdau, kaip atsidarė ir užsidarė buto durys, ir supratau, jog likau vienas. Jaučiausi ramus, labai ramus, ir kažkokiu nesuvokiamu būdu tarsi vientisesnis. Sėdėjau nesikeldamas, o mintys vijo viena kitą. Staiga nutiko dalykas, kurio iki šiol nelabai galiu paaiškinti. Mano krūtinė ėmė kaisti. Kaito ir kaito, kol pajutau, kad ji ne šiaip šilta, o ne juokais karšta. Mano lūpos buvo sučiauptos. Staiga jos beveik jėga prasivėrė, įtraukdamos karšto oro gūsį. Aš nieko negalėjau padaryti. Mano akys buvo plačiai atmerktos, rankos – raudonos tarsi nutvilkytos.

Visą tą laiką mane veikė pasaka apie laimingiausią pasaulio žmogų. Tarsi banko plėšikas, mėginantis atidaryti seifą, ji sukiojo manyje neregimą jungiklį, kol galiausiai atsidarė kelią į

mano širdį. Aš iki šiol nesuprantu, kaip tai nutiko, nesuvokiu, kas iš tiesų įvyko. Bet jutau, kaip pasaka sumaniai, lengvai prasiskverbė vidun pro kūno raumenis ir audinius.

Jutau, kad ji jau čia, saugiai įsitaisiusi savo prieglobstyje. Sykiu suvokiau, kad ji visada buvo manyje. Žinoma, tai tikra beprotybė, nes pasaulyje tokia daugybė pasakų ir taip sunku surasti tą, kuri glūdi tavo širdies gelmėse.

Kol aš įsivaizdavau, kokia menka tokio nutikimo tikimybė, buto durys vėl atsidarė. Grįžo policininkas. Aš buvau visai pamiršęs, kad apsistojau jo namuose. Jis parnešė kebabų. Kambaryje pasklido skrudintos avienos aromatas.

– Pasaka yra manyje, – pasakiau aš, išvyniodamas kebabą.

Jis vos regimai linktelėjo ir nusišypsojo.

– Ji mumyse visuose, – atsakė.

Grįžęs į Kasablanką ėmiau raustis savo knygose, ieškodamas užuominų apie sroves. Nieko neradau net Vestermarko [Westermarck] tūkstančio puslapių didingame veikale „Maroko apeigos ir tikėjimas“. Prieblandoje išėjau į sodą ir paglosčiau savo šunis, kurie tingiai gulinėjo ant pievelės. Ore sklido durnaropės žiedų aromatas, dangus buvo ramus, mėlynas su plieno atspalviu. Ką tik į darbą atėjo Marvanas. Jis įsiropštė pro skylę kinrožės gyvatvorėje ir paspaudė man ranką. Aš palinkėjau sėkmės jo šeimai.

– Dėkui Viešpačiui, – pasakė jis. – Dabar jau turime pinigų žmonos giedravalkio operacijai. Ji vėl galės matyti. – Jis nutilo, atgavo kvapą, ir pridūrė: – *Inshallah*, Viešpačiui panorėjus.

Aš paklausiau, ar jam yra tekę kada nors girdėti apie žodžių sroves, pasakas, sruvenančias po žeme.

– Taip, yra, – atsakė Marvanas. – Jos palaiko pusiausvyrą pasaulyje, o kai atsitrenkia į akmenį, ištrykšta šaltiniais.

– Bet jose juk nėra vandens, – tariau. – Tai kaip gali atsirasti šaltinis?

Marvanas delnu patapšnojo žilus savo plaukus.

– Tai ne tokie šaltiniai, – pasakė jis. – Pakeiskite savo mąstymą. Tada suprasite.

– Pasistengsiu, – pažadėjau.

– Šie šaltiniai – tai išminties vietos, kartais jose būna gyvenęs, mokęs ar miręs šventasis žmogus. Tai vietos, kuriose sekamos pasakos, kuriose įvyksta išgijimai. Jų „vanduo" – žodžiai, pasakos – yra energija, o jos pačios – pažinimas.

– Bet kodėl aš jokioje knygoje nieko nerandu apie šias sroves?

Dailidė žvilgtelėjo žemyn, į žolę, paskui pakėlė akis ir pažiūrėjo man į veidą.

– Tai sena tradicija, – atsakė jis. – Dalis mūsų šalies vidinio gyvenimo. Kai ilgiau čia pagyvensite, pamatysite, kad Maroke yra labai daug dalykų, kurių niekada nerasite knygose.

Birželio mėnesį aš iškeliavau į Afganistaną filmuoti dokumentinio filmo apie tai, kaip ieškojau pirmojo modernaus šios šalies karaliaus Achmedo Šacho Duranio dingusių lobių. Kelionę gaubė rūpesčiai – ne tiek dėl mums gresiančių pavojų, kiek dėl to, ką, žinojau, namie išgyvena Rachana. Beveik visą laiką man buvo bloga – bloga pagalvojus, kaip ji nerimauja ir kremtasi dėl manęs. Skrisdamas iš Kasablankos į Kabulą kirtau visą Šiaurės Afriką ir Artimuosius Rytus, kol atsidūriau Vidurinės Azijos kryžkelėje. Buvo sunku įsivaizduoti, kad visos šalys, virš kurių skrido lėktuvas, musulmoniškos, kad pirmieji islamo se-

kėjai per šimtą metų, praėjusių nuo Pranašo mirties, užėmė visą šią teritoriją ir atvertė į savo tikėjimą jos gyventojus. Mėginau įsivaizduoti kovų iškamuotus islamo gynėjus, galiausiai atvykstančius prie žydrų Atlanto vandenyno – jų vadinamo Tamsos jūra – vandenų.

Dauguma pasakų, kurias atradau Maroke, buvo atgabentos iš Arabijos gilumos, iš beduinų žemių. Didelė jų dalis atsirado tikriausiai dar toliau į rytus, Persijoje, Indijoje ar Afganistane. Šiaurės Afrikos piligrimų keliai driekiasi per visą Maroką iki Malio, net iki Timbuktu, per Alžyrą ir Libiją iki Egipto. Daugiau negu tūkstantį metų piligrimai karavanais per dykumas ėjo šiais keliais, baimindamiesi dėl savo gyvybės. Nesunku juos įsivaizduoti, susibūrusius karavansarajuose ar po atviru žvaigždėtu dangumi, aplink guli ir šildo kupranugariai, o žmonės vis seka ir seka vieni kitiems pasakas.

Piligrimai atlikdavo chadžą iš Magribo, bet keliaudavo ir iš Rytų, iš tolimos Indijos ir dar toliau, iš Kinijos Sindziango provincijos. Bent kartą gyvenime kaip piligrimui aplankyti šventąsias vietas – vienas iš penkių vadinamųjų islamo ramsčių, šventa kiekvieno musulmono pareiga. Priežastis aiški – patvirtinti savo atsidavimą Dievui prie Kaabos, Mekoje, islamo tikėjimo gimtinėje. Tačiau kelionių – šimtmetis po šimtmečio bangomis į šventąjį miestą plūstančių, o paskui atgal į savo tolimas žemes grįžtančių žmonių – poveikis buvo kur kas gilesnis.

Beveik kaip bitės, apdulkinančios žiedus toli nuo jų avilių vešančiuose soduose, piligrimai ypatingu būdu paveikė islamo kultūros ir žinių apie ją sklaidą milžiniškame regione. Matematikos, astronomijos, chemijos veikalai ir meno kūriniai buvo platinami ir tyrinėjami nuo Kinijos iki Maroko. Lygiai

taip pat piligrimų ir jų kelių sukurta matrica skleidė pasakas, platindama jas beveik visame žmogui pažįstamame pasaulyje. Iš čia atsirado kultūrų darna ir ornamentų panašumas daugelyje šalių – Maroke, Arabijoje, Irake ar Šiaurės Indijoje.

Šiaurės ir Pietų Ameriką irgi paveikė arabų kultūra, nors šis poveikis ne visada pastebimas. Keliaudamas po Meksiką ir Lotynų Ameriką daug kur radau klestintį tikėjimą *Mal de Ojo*, pikta akimi arba nužiūrėjimu, mačiau terakotos plyteles ir „marokietišką" architektūrą, kulinariją bei kitas tradicijas, kurias prieš penkis šimtus metų atgabeno ispanų konkistadorai. Ispanijos kultūra, be abejo, yra tiesiog kiaurai persmelkta viduramžių arabų kultūros – slaptas jos sluoksnis tik ir laukia atidaus ir išmanaus svečio.

Dabar aš dažnai sapnuoju kalinį, kuris buvo prirakintas gretimoje kameroje. Girdėdavau, kaip auštant jis dejuoja po nakties, praleistos kankinimų kameroje. Kartą, jau prieš pabaigą, mane vedė atgal į kamerą neužrištomis akimis, ir aš pastebėjau jį. Jis susirietęs gūžėsi kampe, veidą slėpė juoda barzda, rankos apvyturiuotos krauju permirkusiais tvarsčiais. Jo kamera, kitaip negu manoji, buvo išpiešta didelėmis juodomis ir baltomis spiralėmis. Jos buvo visur – ant sienų, lubų, grindų, net ant grotų. Vieną trumpą akimirką mūsų akys susitiko. Jo žvilgsnyje pamačiau savo baimės aidą. Nežinau, kas buvo tas kalinys, kuo jis buvo kaltinamas, bet jutau, jog mudu vienas kitą suprantame.

Kelionės po Afganistaną ir filmas, kurį ten sukūrėme, padėjo man išsilaisvinti iš košmarų, kamavusių mane nuo tada, kai buvau paleistas iš kaimyninės šalies – Pakistano.

Afganistane taip ir neradome dingusių Mogolų Indijos lobių, kurių vertė, kalbama, dabartinėmis kainomis galėtų viršyti penkis šimtus milijardų dolerių. Tačiau daugeliu požiūrių atradome kur kas daugiau.

Pasak legendos, susirgęs vėžiu Achmedas Šachas paslėpė daugybę aukso ir brangakmenių viename iš daugelio urvų. Jis neva liepęs nužudyti visus žmones, kurie slėpė lobį, o drauge su jais – ir arklius, nešusius krovinius į urvą. Mes neradome turtų, tačiau netoli Bamijano, Centriniame Afganistane esančiame urvų labirinte, giliai kalno viduje, aptikome dešimtis žmonių griaučių. O viename tunelyje – dar giliau kalne – radome arklio kaulų.

Keliaujant po Afganistaną du smulkūs nutikimai pažadino mano budrumą ir privertė atsikvošti nelyginant uostomoji druska. Pirmasis buvo Herate, vakariniame Afganistano pakraštyje, kur aš nuvažiavau apžiūrėti didingos Penktadienio mečetės. Šis pastatas garsus visame islamo pasaulyje puikiomis mozaikomis, puošiančiomis jo fasadą. Išgirdau, kad prie mečetės yra dirbtuvėlė, kurioje meistrai skaldo mozaiką taip, kaip tai buvo daroma jau bene tūkstantį metų. Paklausiau, ar galėčiau aplankyti amatininkus, ir mane tuojau pat nuvedė pas juos.

Pustuzinis senių skaldė glazūruotas plyteles, gamindami mozaikos daleles. Jie nepakėlė akių, nesiliovė kapoję plaktukais – galvos apvyniotos turbanais, kojos sukryžiuotos.

Priėjęs arčiau, kad geriau matyčiau, pastebėjau vieną stulbinamą daiktą. Aš buvau pačiame islamo pasaulio pakraštyje, tiek toli nuo Maroko, kiek tai išvis įmanoma. Bet amatininkų plaktukai buvo lygiai tokie patys kaip tie, kuriais mozaiką skaldo Fese – ten juos vadina *manqash*.

Antrą kartą mane nutvilkė prisiminimas sėdint arbatinėje – *chaikhana* – Balke, Šiaurės Afganistane, kur III amžiuje prieš Kristų Aleksandras Didysis buvo įsirengęs savo būstinę. Patalpoje aidėjo pokalbiai, nuo *samovaro* kilo tiršti dūmai. Aš įsišnekėjau su puštūnu, kuris prekiavo kilimais – vežė Turkomano kilimus į savo gimtąjį Kandaharą. Pokalbyje stojo trumpa pauzė. Mes sėdėjome, gurkšnojome arbatą, mąstėme apie savo reikalus. Staiga, kaip tai įprasta afganų arbatinėse, prekiautojas palietė mano kelį.

– Aš jums papasakosiu istoriją apie mulą Nasrudiną, – pasakė jis.

Nasrudinas, žinoma, yra afganiškas arabų liaudies pasakų veikėjo Džohos įsikūnijimas. Tą pačią pasaką apie Nasrudiną, kurią man Balke pasekė kilimų pirklys, prieš kelias savaites jau buvo pasakojęs studentas Marakeše.

Štai ši pasaka.

„Kartą mula Nasrudinas pabeldė į kaimyno duris ir paprašė paskolinti didžiausią puodą, nes pas jį pietų ateina uošviai. Kaimynas, kuris buvo labai godus, iš pradžių spyrėsi, bet paskui puodą paskolino. Rytojaus dieną Nasrudinas grąžino puodą ir padėkojo kaimynui. Įteikęs puodą, jis išsitraukė mažesnį puodelį ir taip pat padavė godžiajam kaimynui. „O kas čia?“ – paklausė kaimynas. „Ak, – atsakė mula, – matai, būdamas pas mane tavo puodas pagimdė šį mažą puodelį. Kadangi tai tavo nuosavybės atžala, aš jį atiduodu tau.“

Godusis kaimynas labai apsidžiaugė, antrą puodą gavęs už dyką. Tad kai kitą kartą Nasrudinas atėjo pas jį ir vėl paprašė paskolinti didįjį puodą, davė jį mielu noru. Rytojaus dieną kaimynas ėmė belsti į Nasrudino duris, reikalaudamas grąžinti

puodą. Nasrudinas atidarė. „Mes sutarėme, kad puodas gali pagimdyti kitą puodą, tiesa? – paklausė jis. Kaimynas linktelėjo galva, tikėdamasis gauti už dyką dar vieną indą. – Na, tai jei puodas gali pagimdyti kitą puodą, tai jis gali ir numirti. Labai apgailestaudamas turiu tau pranešti, kad vakar dešimtą valandą vakaro tavo didysis puodas pasimirė!“

DVIDEŠIMT PENKI

Reikia daug kelionių, kad žalias žmogus prinoktų.

Arabų patarlė

Grįžus iš Afganistano, po trijų dienų man paskambino Validas iš Feso. Ryšys buvo labai blogas. Vos supratau, ką jis sako.

– Aš jums atskambinsiu, – pasiūliau.

– Ne, nedėkite ragelio! – šūktelėjo Validas.

– Kodėl?

– Todėl, kad oras pilnas žodžių, – atsakė jis. – Milijonai pokalbių. Kaip galiu žinoti, ar jūs mane vėl surasite?

– Tada kalbėkite garsiai, jei norite man ką nors pasakyti.

– Pone Tahirai, tai labai svarbu!

Aš nurijau seilę. Kai marokietis sako, kad reikalas labai svarbus, dažniausiai tai reiškia, kad prašys paskolinti pinigų.

– Prašau paaiškinti.

– Ar mokate išlaikyti paslaptį?

– Taip. Kokią?

– Yra namas, – atsakė Validas. – Medinoje. Jis parduodamas. Bet negalima apie tai niekam sakyti.

– Klausykite, aš visai neturiu pinigų, – atsakiau. – Jau turiu namą Kasablankoje, jam suėjo visi mano pinigai. Daugiau nebeturiu.

– Jūs nesuprantate, pone, – pro traškesius ir ūžimą ištarė balsas.

– Suprantu.

– Ne, ne.

– Ko aš nesuprantu?

– Šis namas visai kitoks.

– Kaip?

– Jis labai senas.

– Bet medinoje visi namai seni!

– Jis kitoks negu visi kiti, – pakartojo jis dar kartą.

– Tai pasakykite, Validai, kuo jis kitoks?

– Tai Pasakotojų namai, – atsakė jis.

Atradus pasaką, glūdinčią mano širdies gelmėse, iš pradžių mane užplūdo nauja energija. Tarsi būčiau pasiekęs gilumoje tūnojusius išteklius. Rachana iškart tai pastebėjo. Sakė, kad atrodau laimingesnis ir ramesnis. Ji buvo teisi. Jaučiausi labiau patenkintas negu buvau pastaruoju metu. Bet sykiu atradęs savo pasaką jutau savotišką emocijų atoslūgį, tarsi sutrikau. Gyvenime taip dažnai būna. Ieškant ko nors atsiranda tam tikros energijos, ir jos tiek daug, kad kai galiausiai atrandi, ko manai ieškojęs, jautiesi tarsi apgautas. Aš pradėjau giliai mąstyti: svarsčiau, kodėl pasiekti kokią nors išvadą dažnai būna taip nesmagu. Juo daugiau mąsčiau, juo labiau prislėgtas jaučiausi.

Tada prisiminiau, ką man kadaise buvo sakęs tėvas. Jis matė, kaip žmonės, kurie ateina pas jį ieškodami atsakymų, išgirdę juos dažnai užsigauna, tarsi būtų tikėjęsi ir nusipelnę ko nors daugiau. Tėvas man pasakė: „Keblumas ne tas, kad atsakymas klaidingas, tiesiog ieškotojas dar nesuvokė jo vertės." Aš paklausiau, gal jis galėtų paaiškinti. Tėvas sutiko paaiškinti – ir atsakė į mano klausimą, pasekdamas pasaką.

„Gyveno kartą ūkininko žmona. Ji išėjo į sodą skinti obuolių ir pamatė, kaip vienas obuolys įkrito į duobę. Pamėgino jį ištraukti, bet nepasiekė. Apsidairė, ieškodama, kas galėtų pagelbėti, ir pamatė medyje ant šakos tupintį paukštuką.

Ji paprašė paukštuko: „Paukštuk, būk toks geras, nuskrisk į duobę ir atnešk man tą obuolį!"

Paukštukas jai atsakė: „Čir! Čir!", o tai paukščių kalba reiškia: „Ne, neskrisiu!"

Ūkininko žmona supyko ant paukštuko ir pasakė: „Tu niekam tikęs paukštis!"

Tada ji pamatė katę. Pamačiusi tarė: „Kate, kate, imk vaikytis paukštuką, kad jis nuskristų į duobę ir parneštų man obuolį."

Bet katė atsakė: „Miau, miau!", o tai kačių kalba reiškia: „Ne, nesivaikysiu!"

Ūkininko žmona jai pasakė: „Tu niekam tikusi katė!"

Tada ji pamatė šunį ir sako jam: „Šuneli, šuneli, būk geras, pagainiok katę, kad ji imtų vaikytis paukštuką, o šis nuskristų į duobę ir parneštų man obuolį."

Bet šuo atsakė: „Au, au!", o tai šunų kalba reiškia: „Ne, negainiosiu!"

Ūkininko žmona jam pasakė: „Tu visai niekam tikęs šuo!"

Tada ūkininko žmona pastebėjo bitę ir sako jai: „Bite, bite, įgelk šuniui, kad jis pagainiotų katę, kad ji imtų vaikytis paukštuką, o šis nuskristų į duobę ir parneštų man obuolį."

Bet bitė atsakė: „Bzzz, bzzz!", o tai bičių kalba reiškia: „Ne, negelsiu!"

Ūkininko žmona jai tarė: „Kokia tu netikusi bitė!"

Apsidairiusi aplink, ji pamatė bitininką ir tarė jam: „Bitininke, bitininke, būk geras, liepk bitei įgelti šuniui, kad jis pagainiotų katę, kad ji imtų vaikytis paukštuką, kad šis nuskristų į duobę ir parneštų man obuolį."

Tačiau bitininkas atsakė: „Ne, neliepsiu!"

Ūkininko žmona ir jam tarė: „Dievulėliau, na ir netikęs gi tu bitininkas!"

Tačiau netrukus ji pastebėjo ant žemės gulinčią virvę ir tarė jai: „Virve, virve, surišk bitininką, kad jis lieptų bitei įgelti šuniui, kad jis pagainiotų katę, kad ji imtų vaikytis paukštuką, kad šis nuskristų į duobę ir parneštų man obuolį."

Virvė nieko neatsakė, tiesiog gulėjo ant žemės. „Ak, – šūktelėjo ūkininko žmona, – kokia gi tu niekam tikusi virvė!"

Dar kartą apsidairiusi aplink, ji pamatė degančią ugnį ir sako jai: „Ugnie, ugnie, būk gera, pradėk deginti virvę, kad ji surištų bitininką, kad jis lieptų bitei įgelti šuniui, kad jis pagainiotų katę, kad ji imtų vaikytis paukštuką, kad šis nuskristų į duobę ir parneštų man obuolį."

Ugnis ničnieko neatsakė.

„Esi visai netikusi ugnis!" – pareiškė ūkininko žmona.

Dar kartą apsidairiusi ir svarstydama, ką daryti, ji pamatė balutę vandens ir sako jai: „Balute, balute, būk gera, užgesink ugnį už tai, kad ji nenori deginti virvės, virvė nenori surišti

bitininko, nes šis nenori liepti bitei įgelti šuniui, o šis nenori gainioti katės, kuri nenori vaikytis paukštuko, kad šis atneštų man iš duobės obuolį."

Bet balutė visai nekreipė į ją dėmesio. Tada ūkininko žmona tarė: „Jergutėliau, kokia niekam tikusi ta balutė!"

Staiga ji pamatė karvę ir sako jai: „Karve, karve, būk gera, išgerk balutę, kam ji negesina ugnies už tai, kad ši nedegina virvės, kad virvė nesuriša bitininko, bitininkas neliepia bitei įgelti šuniui, kad šis pagainiotų katę, kad ji imtų vaikytis paukščiuką, o tas atneštų man iš duobės obuolį."

Karvė jai atsakė: „Mūūū, mūūū!", o tai karvių kalba reiškia: „Ne, negersiu!"

Ūkininko žmona jai tarė: „Ak, varge tu mano, na ir netikusi šita karvė!"

Paskui ūkininko žmona paskutinį kartą apsidairė aplink ir pamatė medyje tupintį paukštuką, tą patį, nuo kurio prasidėjo visi nesmagumai. Ji tarė paukštukui: „Paukštuk, paukštuk, gal galėtum kaptelėti karvei?" Paukštukas jai atsakė: „Na gerai, aš galiu kaptelėti karvei, bet nemanyk, kad atnešiu tau iš duobės obuolį!" Taigi netikėlis paukštukas kaptelėjo karvei, karvė ėmė gerti balutę, balutė ėmėsi gesinti ugnį, ugnis leidosi deginti virvę, ši pradėjo rišti bitininką, bitininkas liepė bitei gelti šuniui, ji taip ir padarė, šuo ėmė gainioti katę, o ši užpuolė paukštuką, kuris kaptelėjo karvei."

– O tada, – atsikrenkštęs užbaigė tėvas, – vėjas papūtė į duobę ir išrideno iš jos obuolį ūkininko žmonai.

Savaitės pabaigoje man paskambino Otomanas ir paklausė, ar turėsiu laiko su juo susitikti. Pasakė, jog norėtų praleisti su ma-

nimi kokią valandą ar dvi, prisimindamas mūsų bendrą draugą Hišamą Harasą. Kitą vakarą mes susitikome uoste, žuvų restorane. Į juodus Atlanto vandenis naktinės žūklės traukė paskutiniai traleriai. Pakrantėje žvejai dėliojosi tinklus, tikrino, ar jie nesuplyšę. Kai įėjau į restoraną, Otomanas ten jau sėdėjo. Jis paspaudė mano ranką, prisidėjo ją sau prie širdies ir padėkojo Dievui, kad aš saugiai grįžau iš Afganistano.

– Jūs privalote parašyti knygą ir papasakoti Vakarams, kad arabų pasaulis – tai ne tik Al Kaida ir savižudžiai sprogdintojai, – pasakė jis.

– Ar manote, kad manęs kas nors klausys?

– Privalės klausyti, – atsakė Otomanas.

– Aš viena akimi žvelgiu į Rytus, kita – į Vakarus, – atsakiau. – Suprantu, kaip jaučiasi ir vieni, ir kiti, bet nežinau, kaip vieniems papasakoti apie kitus.

– Galima mokyti neįprastu būdu, – atsakė jis, – taip subtiliai, kad mokinys nė nejunta, kad yra mokomas.

– Kaip tai įmanoma?

– Mokant tylomis, tarsi fokusininkui, – atsakė jis. – Taip, kaip daro mokomosios pasakos, kurios prasiskverbia į žmogaus vidų ir pasėja išminties sėklas. Nepastebite jų ir nejuntate, kad jos atsidūrė jumyse, kol jos nepradeda veikti.

Otomanas perlaužė bandelę ir užsitepė sviesto.

– Arabų pasaulyje šis būdas taikomas šimtus metų. Jūs, kaip ir mes visi, buvote užaugintas su juo, išmokytas juo naudotis.

– Mano tėvas buvo tiesiog apsėstas mokomųjų pasakų, – atsakiau.

– Na žinoma, – sutiko Otomanas. – Mes visi jų apsėsti. Tai mūsų kultūra, tai būdas, kuruo mes mokomės.

Tą akimirką, sėdint restorane su Otomanu, man šovė mintis. O ką, jei aš irgi įkurčiau Pasakotojų kolegiją, kaip ta, kurią išlaikė mano tėvas beveik iki pat savo mirties, ir skatinčiau mokymą pasakomis, kaip kadaise jis?

Mums atnešė milžinišką lėkštę su šviežia žuvimi. Otomanas išrinko gražiausią filė gabalą, išspaudė ant jo citrinos sulčių ir įdėjo į mano lėkštę. Jis matė, kad jo sumanymas pradeda manyje veikti. Padavėjas pastatė ant stalo butelį raudonojo Mekneso vyno. Aš pripyliau dvi taures. Pažvelgėme vienas kitam į akis ir susidaužėme.

– Už mūsų mokytojus, – pratarė Otomanas.

Rytojaus dieną traukiniu išvažiavau į Fesą. Žiūrėdamas į už lango plytinčius lygius rudus dirbamosios žemės plotus, galvojau apie Pasakotojų namus. Aš ne iš tų žmonių, kurie lengvai prisitaiko prie ramaus gyvenimo. Mane nuolatos patraukia nauji dalykai, idėjos, svajonės. Juo labiau stengiuosi išstumti juos iš galvos, juo giliau jie leidžia šaknis. Vienintelis vaistas – žvelgti į sumanymus atviromis akimis, nesistengti nuo jų pabėgti.

Pajutau, kad mąstau apie savo tėvą ir apie nepaprastą poveikį, kurį jis darė žmonėms. Jis beveik neįstengdavo palaikyti normalių santykių, nes prasiskverbdavo labai giliai į žmonių vidų. Manau, iš dalies taip buvo dėl to, kad jis nuolat juos stebėdavo. Susipažinęs su žmogumi, pasakydavo ką nors ypatingo ar pasielgdavo tam tikru būdu, o paskui žiūrėdavo, kokią reakciją sukėlė jo elgesys.

Dėl to kai kurie žmonės imdavo jo neapkęsti arba išsikraustydavo iš proto, kaip kitados Šlepečius. Kiti atidžiai klausyda-

vo, ką jis sako, ir bandydavo pritaikyti jo patarimus. Į tokius žmones jis žvelgdavo su didžiausia pagarba. Būdavo ir tokių, kurie beprotiškai prie jo prisirišdavo arba melsdavo tapti jiems savotišku guru – tokie dalykai iš esmės prieštaravo jo pažiūroms.

Keleto žmonių gyvenimą jis pakeitė, ir aš iki šiol negaliu tuo atsistebėti.

Mano tėvai visada susirasdavo, kas vairuotų jų automobilį Anglijoje ir užsienyje. Ilga kantrių sodininkų virtinė vežiodavo mus iš Tanbridž Velso į tolimiausius Maroko kampelius ir atgal. Mano tėvo požiūriu, patogiausia yra sėdėti kito žmogaus vairuojamame automobilyje. Jis galėdavo persikelti iš taško A į tašką B, be to, pakeliui visą laiką laisvai šnekučiuodavosi su sodininku.

Staiga motina pradėjo mokytis vairuoti ir išlaikiusi egzaminą gavo teises. Nenorėdamas būti pažemintas, tėvas skubiai pats užsirašė į vairavimo mokyklą. Jam jau buvo per penkiasdešimt. Vairavimo pamokos lėmė keistus, kartais komiškus jo santykius su ponu Sloteriu, vairavimo instruktoriumi iš Tanbridž Velso.

Po kelių dešimčių pamokų ir keleto nepavykusių bandymų tėvas galiausiai gavo teises. Ta proga buvo iškelta puota, iškilmės truko kelias dienas ir naktis. Vairuotojo pažymėjimą jis įmetė į stalčių ir nė karto gyvenime juo nepasinaudojo. Tai buvo sugebėjimų patvirtinimas, o ne dokumentas, kurio gali prireikti išvykus į kelionę.

Ėjo metai.

Tėvą ir toliau vežiojo motina, paskui, vis dažniau – aš. Mes praleidome drauge šimtus valandų, priešaušriu važinėdami

skersai ir išilgai Londono, sostinės turguose ieškodami arabiškų senienų.

Vieną dieną po pietų gavome skubią žinią – neaiškią, padriką. Ponas Sloteris, vairavimo instruktorius, sunkiai serga. Jis guli mirties patale, laiko liko nebedaug. Bet prieš apleisdamas šį pasaulį jis norėtų dar kartą pamatyti vieną žmogų... buvusį savo mokinį iš Afganistano.

Tėvas išskubėjo į Tanbridž Velsą ir rado poną Sloterį ligoninėje, prijungtą prie aparatų, vos gyvą. Jis atsisėdo prie instruktoriaus lovos ir paėmė jo ranką. Juodu beveik nieko nepasakė vienas kitam. Pokalbių laikas baigėsi.

Rytojaus dieną ponas Sloteris mirė.

Atvykęs į Fesą radau Validą sėdintį ant sienos priešais Bab ar Rsifą. Jis šipuliuku krapštėsi dantis ir atmintinai mokėsi dokumentą apie žemės mokestį.

– Aš ne taip gerai jus pažįstu, mesjė Tahirai, – pasakė jis, – bet pastebėjau, kaip jūs mąstote.

– Kaip aš mąstau?

– Jūsų galva tarsi biliardo stalas, o mintys it biliardo kamuoliai, riedantys įvairiomis kryptimis, – atsakė jis.

– Dinamiškai?

Validas padėjo dokumentą į šalį.

– Chaotiškai, – pataisė jis.

Mes brovėmės pro gatvelių labirintą, aplenkdami tūkstančius prekystalių, apkrautų smulkiomis rausvomis gėlytėmis, televizoriais ir sraigėmis. Paprašiau Valido, kad nuvestų mane tiesiai į Pasakotojų namus. Telefonu jis kalbėjo labai karštai, bet dabar, man atvykus į miestą, įkarštis priblėso. Jis kalbėjo,

kad namai prastos būklės, kad iškilo sunkumų su kaimynais, kad dabar per karšta vaikštinėti po mediną. Niekaip nesupratau, kodėl jis delsia.

Validas sustojo prie metalo liejyklos ir garsiai kažko paklausė žmogaus, dailinančio kalinėtos geležies atraižą.

– Kas atsitiko?

– Namai užrakinti, – atsakė Validas.

– Ar negalime gauti rakto?

– Tik rytoj.

– Tai ką galime padaryti šiandien?

– Eisime pas Abdu.

– Pas ką?

– Pas mano draugą Abdu.

– Kur?

– Į Glaui rūmus.

Kai mes su šeima kraustėmės iš Anglijos, aš nekantravau apsigyventi šalyje, kurioje galėčiau duoti laisvę savo kliedesiams. Mane viliojo galimybė bet kur laisvai statyti mašiną, nebrangūs restoranai, skaisti saulė ir galimybė atiduoti išlyginti apatinius drabužius. Bet aukščiau už visus tuos kliedesius buvo viena svajonė – apie galimybę kartais užsukti į rūmus išgerti arbatos.

Validas sakė, kad Glaui dinastija buvo laikoma viena iš didingiausių ir ištvermingiausių Maroke, bet paskui jie ekskomunikuoti už tai, kad palaikė pernelyg glaudžius ryšius su prancūzais. Apie jų istoriją buvau skaitęs puikioje Gevino Maksvelo [Gavin Maxwell] knygoje „Atlaso valdovai“, tačiau net neįsivaizdavau, kad jų imperijos likučiai egzistuoja iki šiol.

Validas sustojo prie įspūdingų, tačiau paprastų dvivėrių durų, padirbtų iš aprūdijusios geležies lakšto ir išmargintų kniedėmis. Jis trinktelėjo delnu į metalą ir garsiai pašaukė.

– Nieko nėra namie, – tariau aš.

Validas vėl padaužė į duris.

– Palaukime. Namas didelis, o Abdu niekada neskuba.

Staiga durys atsivėrė. Ant slenksčio stovėjo žmogus. Jis atrodė visai ne taip, kaip aš tikėjausi. Tiesą sakant, jo išvaizda mane taip nustebino, kad žingtelėjau žingsnį atgal į gatvę. Abdu atrodė kaip žmogus, pabėgęs iš mūsų pasaulio – pasaulio, kuriame viešpatauja banalybė, – į kitą, kur kas fantastiškesnę tikrovę. Tai buvo matyti jo akyse. Jos buvo sykiu ir lėkštos, ir įsitempusios, kone beprotiškos, tarsi kadaise pastebėjusios didžiulę paslaptį. Abdu buvo vidutinio ūgio, su įspūdinga afrikietiškai garbanotų plaukų kupeta, liesas iki išsekimo; atrodė, jog jo pėdos ne remiasi į žemę, bet sklendžia virš jos.

Validas palinko į priekį ir pabučiavo Abdu ranką. Netrukus mes jau buvome rūmuose, sekėme paskui Abdu, kuris nusklendė per milžinišką griežtą vestibiulį ir žemyn vedančiais laiptais nusileido į savo svajonių Disneilendą.

Pagrindinis Maroko dvarų ir rūmų ypatumas – netikėtumai. Svečias įeina pro niekuo neišsiskiriančias duris, pereina koridoriumi, kuris, nelyginant *amuse bouche**, skirtas dar labiau įkaitinti troškimą pasiekti pagrindinę salę. Čia įėjimas buvo toks erdvus, kad juo laisvai galėjo įjoti raitelis. Tačiau tamsus, apšviestas miniatiūrinių langelių, iškirstų aukštai storose akmens sienose. Kadaise ten narveliuose būdavo laikomi

* Apetitą sužadinantis užkandis prieš valgį (*pranc.*).

paukščiai, tikriausiai karveliai. Bet jie, kaip ir kiti rūmų atributai, atitarnavę jiems skirtą laiką pradingo.

Abdu, nerodydamas jokių emocijų, sklendė pirmyn. Jis pasuko į kairę ir įėjęs pro duris ėmė leistis žemyn. Mudu su Validu ėjome paskui ir netrukus atsidūrėme neįsivaizduojamo dydžio vidiniame kieme. Priešingose jo pusėse buvo kolonados su didingomis arkomis – viena arka po kitos. Didžiojo kiemo viduryje buvo tvenkinys, apkraštuotas rūdijančia *fer forgé*. Dėl neįprastos kaitros vanduo buvo išgaravęs, labai nuliūdindamas gal dvi dešimtis ančių, mėginančių plūduriuoti dumble. Netoliese prirakintas grandine siautėjo vienas niršiausių ir gauruočiausių šunų, kokius man yra tekę matyti gyvenime. Grandinė buvo ilga, bet ne tiek, kad šuo galėtų pasiekti antis ir jas sudraskyti. Gyvūnas buvo pasmerktas be paliovos visu greičiu puldinėti į priekį, kol įsitempusi grandinė priversdavo jį dusti. Popietė buvo tokia karšta, o šuns kailis toks storas, kad jėgų jam pakakdavo vos trims ar keturiems skubotiems ančių puolimams, o paskui tekdavo slėptis kartoniniame vigvame, kurį jam buvo surentęs Abdu.

Kadaise, tai yra kai Glaui dinastija dar nebuvo užsitraukusi nešlovės, šie rūmai buvo viena prabangiausių Feso vietų. Vėliau šeimos žemes ir turtus konfiskavo. Žinomiausi jos nariai pabėgo į tremtį – tie, kuriems pasisekė; tie, kuriems nepasisekė, atsidūrė už grotų ar žuvo.

Abdu rūmuose gyveno vienas. Jis didžiuodamasis paaiškino, kad jo pavardė – Glaui. Aš nutariau, jog jis šeimos narys.

– Jis nėra tikras Glaui, – tarė Validas, perskaitęs mano mintis. – Jis vienas iš tarnų. Tarnai anksčiau pasiimdavo šeimininko pavardę.

Mes apėjome rūmus, apžiūrėjome prabangiomis mozaikomis puoštas sienas ir grindis, didybę, iš apleisties sparčiai virstančią griuvėsiais. Vienoje iš didžiųjų svetainių Abdu turėjo įsirengęs studiją. Jis buvo menininkas – tapė ant stiklo kosmines fantazijas, apšviestas tyčia įtaisytomis miniatiūrinėmis Kalėdų eglutės lempelėmis. Dar jis buvo muzikantas ir skulptorius: iš muzikos instrumentų buvo sukūręs groteskišką vypsančią skulptūrą.

Iš didžiojo kiemo išėjome į stulbinamai plyną milžiniško dydžio virtuvę, iš jos – į kitą erdvų vidinį kiemą.

Validas pasakė, kad anksčiau čia buvo haremas.

– Ar jums nebaisu vienam čia gyventi? – paklausiau aš Abdu.

Jis įkišo ranką į vešlius savo plaukus ir išsitraukė iš ten teptuką.

– Aš turiu savo darbą, – atsainiai atsakė.

– Man atrodo, jis mažumą pamišęs, – pašnibždomis tariau aš Validui.

– Jis genijus, – išgirdau ramų atsakymą.

– Nė kiek neabejoju.

– Genialumas – tarsi vaikščiojimas lynu, – pasakė Validas. – Būtina tobulai laikyti pusiausvyrą.

Aš ne visai supratau, ką jis pasakė, bet prasmė atrodė gili.

– Ar kas nors perka jo kūrinius?

– Žinoma, ne, – griežtai atsakė Validas. – Tai įrodo, kad jis tikras genijus.

Vakare aš vienas nuėjau į restoraną *Sherherazade* naujamiestyje. Tai buvo marokietiška komiško anglų restorano, tokio

kaip „Folčio viešbutis“, versija, pilna užsieniečių, kurie visi kaip vienas apsimetinėjo, jog gardžiuojasi visiškai nevalgomu maistu. Suveriamosios durys plačiai atsidarė. Pro jas įpuolė Robertas Tvigeris, žvilgsniu apmetė salę ir prisiartino prie mano staliuko.

– Bjaurastis, ką?

– Kas?

– Ta pliurzė tavo lėkštėje.

– Tai *coq au vin**, – atrėžiau.

– Kurgi ne.

– Kaip tau sekasi ieškoti nykštukų rasės?

Tvigeris prisitraukė kėdę, atsisėdo ir padažė gabalą duonos į mano padažą.

– Beveik kaip tau su tavo *coq au vin*, – atsakė jis.

– Kaip tai?

– Juo labiau su juo susigyveni, juo geresnis jis tau atrodo.

– Radai kokių nors užuominų?

– Vieną kitą.

– Folklore?

– Jo.

– Ar tau nereikės kada nors nukeliauti į kalnus? Juk ten didžiausia tikimybė rasti išnykusius mažylius.

Tvigeris pasiėmė iš mano lėkštės kaulą ir įsikišo į burną.

– Tu teisus, – sutiko jis. – Bet man labiausiai patinka „įsivaizduojama pažanga“, kaip ją vadina antropologai.

– Kas tai per daiktas?

* Vištiena (pažodžiui – gaidys), troškinta vyne, klasikinis prancūzų virtuvės patiekalas (*pranc.*).

– Kai taip ilgai stengiesi pasiekti pažangą kokioje nors srityje, kurioje pasisekimo galimybės yra gal penkiasdešimt milijardų su viena, galiausiai įsiteigi apgaulingą saugumo jausmą.

– Tai yra meluoji pats sau?

– Teisingai. Ir visi kiti stengiasi palaikyti tavo melą.

– Panašiai kaip „Nauji karaliaus drabužiai"?

– Visiškai teisingai, – sutiko Tvigeris ir sviedė kaulą atgal į mano lėkštę. – Arba kaip mėginimas suvaidinti padavėjui, kad šitas *coq au vin* skoniu neprimena keptos žiurkės.

Naktį, padėjęs galvą ant pagalvės, staiga prisiminiau praeitį. Aš, dar paauglys, einu su tėvu pasivaikščioti po miškus aplink mūsų namus. Tėvas, atrodo, buvo labai patenkintas gyvendamas tarp medžių, jis vis stabteldavo – tai atpainiodavo vijoklį, smaugiantį jauną augalą, tai patraukdavo vešlios žolės kuokštą, trukdantį augti daigui.

– Tik nedaugelis iš šių sodinukų subręs ir išaugs į medžius, – pasakė jis. – Jų visų galimybės vienodos, bet vieniems pasiseks, o kitiems – daugumai – ne.

Mes perėjome mėlynų varpelių kilimu ir nusileidome į slėnį, kur miškas virsta ganyklomis. Tėvas parodė žolėje augantį medelį.

– Šis ąžuoliukas buvo pasodintas tą dieną, kai tu gimei, – pasakė jis. – Į puodą įdėta gilė, užberta lengva žeme. Pažiūrėk, kaip jis klesti, – tarė tėvas. – Šis medelis teikia didelių vilčių. Bet visada išlieka pavojus – jį gali užpulti kenkėjai, vanduo pagraužti šaknis, pakirsti žaibas. Ar supranti?

– Taip, *Baba*.

– Tahirai Džan, mes tau perdavėme tam tikrą informaciją, –

pasakė jis. – Gal kol kas ji snaudžia, bet ateis laikas, ir ji pabus, išleis šaknis, pradės augti.

Aš nieko neatsakiau. Tada buvau šiek tiek apsvaigęs iš pasididžiavimo, kad mano augimu ir raida taip atidžiai rūpintasi. Sykiu jutau šiokį tokį apmaudą, kad negaliu būti toks kaip kiti mano pažįstami berniukai – laisvas, be jokių rūpesčių.

Jau beveik dvidešimt metų nemačiau ano ąžuolo, kurio gilė pasodinta mano gimimo dieną. Kartais jį prisimenu, tarsi mudu sietų keistas ryšys, ir svarstau, ar aplink jį jau dygsta jo paties daigai.

Metams bėgant aš stengiausi leisti tėvo pamokoms formuoti mane, be to, pradėjau perdavinėti jas Arianei ir Timūrui. Pradėjau suprasti svarbiausią vertybę, įdėtą į mokomąsias pasakas, kurias tėvas sekė man ir kurias seka savo vaikams tėvai ir motinos visame Maroke, visame arabų pasaulyje.

Ta vertybė – nesavanaudiškumas.

Mano tėvas taip ir nepamatė mano vaikų. Jis mirė ketveri metai prieš gimstant Arianei. Mano širdyje glūdi pasaka apie laimingiausią pasaulio žmogų, bet joje pakanka ir sielvarto. Aš gedžiu to, kad pusė mane pagimdžiusios kartos nematė kartos, kurią pagimdžiau aš. Tiesa, šios kartos susitinka daug gilesniame bendravime. Mano tėvas gyvena mano vaikuose, lygiai kaip ir manyje – kaip kiekvienas, kurio rankoje yra buvusi estafetės lazdelė.

Kitą rytą dešimtą valandą Validas nusivedė mane į mediną, į Pasakotojų namus. Kelias buvo toks sudėtingas, kad net nusipirkęs šiuos namus aš beveik neturėjau galimybių vėl jų atrasti. Senamiestyje klaidžioja juokinga istorija apie svetim-

šalį, kuris nusipirko didžiulius viduramžių rūmus ir išėjo nusipirkti pieno prie arbatos. Nusipirkęs ketino tuojau pat grįžti namo, bet taip ir neįstengė jų surasti. Tai geras pokštas, bet man nesunku įsivaizduoti, jog panašūs dalykai gali nutikti tikrovėje.

Prie papuošalų turgaus pasukome į dešinę ir ėjome vis siaurėjančiomis gatvelėmis, kol pasiekėme tamsų koridorių. Jis buvo ne aukštesnis kaip penkių pėdų aukščio, o sienos, rodės, tuojau susiglaus.

– Eikite paskui mane, – paliepė Validas.

Aš paklusau ir atsidūriau ankštame praėjime priešais duris.

– Tai čia?

– Palaukite, tuoj pamatysite.

Validas pabeldė. Duris atidarė nepaprastai senas žmogus, pasitikinčiai šyptelėjo ir įleido mus vidun. Aš esu buvęs dešimtyse namų, stovinčių Marakešo, Feso ir Mekneso medinose. Dauguma jų kupini žavesio – junti, jog tai brangakmeniai, laukiantys, kol juos atgaivins. Kai kuriuose esama stulbinamų ar įspūdingų detalių – pasakiškų fontanų, stebuklingų senamiesčio vaizdų, kapų, net vergų kambarių. Bet nė viename mano aplankytame name nebuvo tokios atmosferos kaip Pasakotojų namuose.

Gyvenamoji dalis nebuvo didelė: apytikriai tokia pat kaip svetainės *Dar Khalifa*. Bet joje galėjai taip aiškiai justi, jog tai iškilminga vieta, kad kiekvienas svečias iškart pasijusdavo įspūdingos istorijos grandinės dalimi.

Savininkas nuvedė mane į pagrindinį kiemą. Plytelės, kuriomis jis grįstas, pramaišiui oranžinės, baltos ir juodos; tokios senos, kad vietomis spalvos išbluko ir buvo matyti degtas

molis. Sienas puošė stulbinami drožiniai ir lipdiniai, citatos iš Korano.

– Kada jis pastatytas? – paklausiau.

– Prieš kokius aštuonis šimtus metų, – atsakė senis.

– Kas čia gyvena?

– Tik aš. Mano visa šeima išmirė.

– Kokia namo istorija?

– Žmonės čia ateidavo pasikalbėti.

– Sekti pasakų?

– Taip, pasakų. Jie susėsdavo čia ir klausydavosi, mokydavosi. – Jis patylėjo, palietė galvą raukšlėta ranka. – Sužinodavo, kas gerai ir kas blogai, – pridūrė.

Mažoje virtuvėje jis mane privedė prie laiptų, paslėptų už krosnies. Elektros nebuvo, tad jis uždegė laikraštį ir nešė jį tarsi deglą. Mes užlipome į viršų ir sustojome tarp ištiso miško medinių ramsčių, prilaikančių stogą.

– Čia pavojinga?

Senis pamojo ranka, kad ugnis geriau įsipliekstų.

– Nė kiek, – patikino jis, ir jo koja prasmego grindyse.

Stovėjome mažoje erdvėje – ankštame, ramiame ir tyliame kambarėlyje.

– Kas tai?

– Čia berniukai mokydavosi Koraną, – pasakė jis. – Čia buvo *madrasa*. Aš pats prieš šešiasdešimt metų čia išmokau Koraną. Sėdėjau čia su draugais. Iš mečetės ateidavo imamas ir mušdavo mus, jei suklysdavome.

– Ar jus kada nors mušė?

Senis susijuokė ir paspringo.

– Kiekvieną dieną, – atsakė jis.

Laikraštis užgeso ir mes apgraibomis nusileidome laiptais.

Apimtas pakilios nuotaikos stovėjau vidiniame kieme svarstydamas, ar man pakaks energijos paversti griuvėsius centru, skirtu tiems, kurie nori mokytis iš pasakų.

– Remontas bus labai brangus, – mąstydamas garsiai, ištariau aš.

– Dievas apdovanoja tuos, kurie turi tikslą, – atsakė senis.

– Nežinau, ar man pavyks surinkti tiek pinigų, – atsakiau.

Senis parodė į kiemo grindis, į tą vietą, kurioje plytelės buvo ypač išdilusios.

– Apačioje, po šiomis grindimis, – pasakė jis, – užkastas lobis.

– Aš pažvelgiau į jį, nebeatskirdamas tikrovės nuo išmonės.

– Jūs tuo tikite?

– Žinoma, – atsakė jis. – Tikiu, nes tai tiesa.

– Tai kodėl jūs visko nemetėte ir neiškasėte šito lobio?

Senolis pasitrynė akis.

– Įsivaizduokite, kiek problemų jis man atneštų, – pasakė jis.

Po kelių dienų aš vėl buvau Kalifo rūmuose su Rachana ir vaikais. Man grįžus iš Feso aplink susispietė sargai ir papasakojo, kad gandras aplankęs Osmaną sapne.

– Koks tai buvo sapnas?

Osmanas prasibrovė į priekį ir gestais parodė kažkokį plokščią daiktą, aukščio sulig juosmeniu.

– Vakar naktį aš skridau stebuklingu kilimu, – pasakė jis, – štai čia, sode. Netrukus turėjo lyti, pūtė vėjelis, labai švelnus, bet stiprėjantis.

– Koks buvo tas kilimas, Osmanai?

Jis minutėlę pagalvojo, kietai užmerkęs akis.

– Labai gražus, – pagaliau atsakė, – margintas keistais raštais, ir labai švelnus.

– Kur jis tave nuskraidino?

– Per Tamsos jūrą į kitas šalis. Mes ilgai skridome, kilimas laikė tvirtai tarsi žemė. Po daugelio valandų pasiekėme salą. Kiek akys užmato, ji buvo vienintelė vandenyne. Kilimas nusileido paplūdimyje. Aš nulipau nuo jo ir paplūdimio pakraštyje pamačiau medį, aukštą palmę. Joje buvo didžiulis gandralizdis. Aš pribėgau ir garsiai pašaukiau gandrą, kuris tupėjo lizde.

– Ką gandras atsakė?

– Jis manęs paklausė, ar aš dirbu *Dar Khalifa*. Atsakiau, kad taip. „Tada tu turi padėti mano broliui gandrui, – pasakė jis, – kuris stengiasi ten ant stogo susisukti lizdą." Aš atsakiau, kad mes mėginome patys jam susukti lizdą, nes mėgstame gandrus. Tada...

– Kas tada?

– Tada gandras nuplasnojo žemyn prie manęs. Jis man liepė užmerkti akis. Aš paklausiau. Kai atsimerkiau, gandras buvo virtęs gražuole. Ji man ištiesė ranką.

Osmanas išraudo.

– Pasakyk, ką tau sakė gražuolė, kuria virto gandras, – paragino Lokys.

– Ji pasakė: „Osmanai, Juneso sūnau, tu pateksi į rojų."

Vakare, kai atėjau apkamšyti prieš miegą Arianės ir Timūro, jie paklausė, kokią pasaką šiandien paseksiu.

– Tai bus pasaka apie mažą berniuką ir mergaitę, kurie buvo labai mylimi, – pasakiau. – Jie gyveno prie beribio vandenyno,

kai kurių vadinamo Tamsos jūra, stebuklingiausiuose pasaulio namuose. Namai stovėjo karalystėje, kurioje žmonės suprato, kas yra gerai, o kas blogai, jie viską išmanė apie garbę, pareigas ir pagarbą. Šituos dalykus jie išmoko todėl, kad kiekvieną vakarą visi karalystės vaikai klausydavo savo tėvų, kurie prisėsdavo ant lovos kraštelio, kaip aš dabar, ir sekdavo jiems pasakas apie princeses, burtus ir stebuklus... Kartais žmonėms gyvenime kildavo sunkumų, – toliau kalbėjau aš, – bet visi buvo pasirengę juos įveikti, nes turėjo slaptų žinių ir visada elgėsi nesavanaudiškai – to buvo išmokyti savo tėvų, o šie savo tėvų, ir taip tūkstančius metų.

– *Baba*, kaip vadinasi ta karalystė?

– Ji vadinasi Marokas, – atsakiau. – O berniukas ir mergaitė, kurie ten gyveno, iš tiesų gyveno „Tūkstančio ir vienos nakties" pasaulyje.

Pabučiavau Arianę ir Timūrą, linkėdamas jiems labos nakties.

Abu jau kietai miegojo.

Žodynėlis

Aiša Kandiša – moteriškosios lyties džinė, marokiečių dažnai siejama su nelaimėmis, vykstančiomis namuose.

„Arabiškos naktys“ – žr. „Tūkstantis ir viena naktis“.

Al Haririo rinkiniai – aštuonis šimtmečius laikyti didžiausia po Korano ir haditų vertybe, parašyta arabų kalba; vienas iš klasikinių sufijų literatūros pavyzdžių. Juos parašė Al Hariris iš Basros (1054–1122), laikomas tai šilko pirkliu, tai aukštu seldžiukų valdovo vyriausybės Maliko Šacho pareigūnu.

Alf Layla wa Layla – pažodžiui: „tūkstantis naktų ir viena naktis“. Arabiškas „Tūkstančio ir vienos nakties“ pavadinimas. Žr. „Tūkstantis ir viena naktis“.

Alhamdullillah – „dėkui Dievui“.

Antar wa Abla – prieš islamo atsiradimą gyvenę arabų liaudies pasakojimų herojai, vyras ir žmona, apie kuriuos pasakojama daug fantastiškų istorijų, tradiciškai – eilėmis.

Arganų aliejus – aliejus, kuriame gausu nesočiųjų riebiųjų rūgščių, gaunamas iš argano medžio vaisių; šis medis auga tik pietrytiniame Maroke.

As-salam wa alaikum – pažodžiui: „telydi jus ramybė“, taip susitikę sveikinasi Maroko ir viso arabų pasaulio žmonės. Musulmonas, įeidamas į kambarį, kur jau yra žmonių, arba susitikęs ką nors, būtinai privalo juos pasveikinti.

B'saf – marokietiška arabų kalba tai reiškia „labai daug“, „tiek daug“.

Baba – pažodžiui: „tėvas“. Vaikų vartojamas kaip maloninis kreipimasis į tėvą. Vartojamas ir kaip pagarbus kreipinys į seną žmogų.

Baboush – populiarios ožio odos šlepetės smailiomis nosimis, geltonos arba kitokių spalvų, kurias Maroke avi ir vyrai, ir moterys.

Bahr Adulumat – pažodžiui: „Tamsos jūra", arabiškas Atlanto vandenyno pavadinimas.

Baraka – pažodžiui: „palaima" arba „palaimintas".

Berberai – šviesiaodžiai Šiaurės Afrikos čiabuviai; **berberų kalba** – jų kalba (nors tiksliau bus pasakyti, kad jų kalboje egzistuoja skirtingos tarmės).

Bidonville – prancūziškas lūšnyno pavadinimas, pažodžiui: „skardos miestas".

Bismillah – „Viešpaties vardu", žodžiai, kuriuos musulmonai ištaria prieš pradėdami ar baigdami daugumą veiksmų, pvz., prieš valgydami, vairuodami, sėsdamiesi ir t. t.

Bolivudas – garsus Indijos kino pramonės centras, įsikūręs Mumbajuje (anksčiau vadintame Bombėjumi).

Bwana – suahili kalbos žodis, reiškiantis „vyrą".

Café noir – prancūziškas juodos kavos pavadinimas, skirtas apibūdinti stiprią juodą kavą, paprastai patiekiamą mažose stiklinaitėse; ją dažniausiai geria vyrai kavinėse.

Chadžas – musulmonų kelionė į Meką; vienas iš penkių islamo ramsčių, pareiga, kurią kiekvienas musulmonas privalo atlikti bent kartą gyvenime.

Chaikhana – Afganistano ar Vidurinės Azijos arbatinė.

Dalis – kasdienis indų virtuvės patiekalas iš virtų lęšių su prieskoniais.

Damasko – kilęs iš Damasko; dažniausiai šiais žodžiais apibūdinami metalo dirbiniai iš plieno, kuriuose auksu ar sidabru įrašyti žodžiai arba ornamentai. Yra ir kitų amatų, susijusių su jų kilmės vieta, Sirijos sostine, pavyzdžiui, įmantrios medžio inkrustacijos ir kitokios medžio dirbinių rūšys.

Dar – pažodžiui: „namas, namai", pavyzdžiui, *Dar Khalifa* – Kalifo namai (rūmai).

Dervišas – mistikas, dažnai sufijas, pasirinkęs neturto ir savanoriškos askezės kelią. Dažnai apsirengęs sulopytais drabužiais.

Devas – pasakų būtybė, pasirodanti arba apsimetusi žmogumi, arba pabaisos pavidalu.

Dirhamas – Maroko piniginis vienetas. Tuo metu, kai rašyta knyga, 10 dirhamų atitiko apytikriai 1 JAV dolerį, apie 16 dirhamų – 1 Jungtinės Karalystės svarą.

Durnaropė – bulvinių šeimos augalas, kilęs iš Lotynų Amerikos, bet paplitęs visoje Šiaurės Afrikoje, žydintis dideliais trimito pavidalo žiedais. Viduramžių Europos raganų ir Amazonės džiunglių šamanų vertinamas už haliucinogenines savybes.

Džan – vardo priedėlis, rodantis artimą kalbančiojo ryšį su tuo, į kurį kreipiamasi.

Dželaba – ilgas, palaidas drabužis, kurį Maroke vilki ir vyrai, ir moterys.

Džinai – dvasios, Dievo sukurtos iš bedūmės ugnies ir minimos Korane, musulmonų tikėjimu, jos gyvena žemėje drauge su žmonėmis. Džinai, kitaip negu žmonės, gali keisti savo pavidalą ir kartais pasirodo temstant arba auštant, dažniausiai pasivertę katėmis.

Džoha – viduramžių arabų folkloro herojus, žinomas visame arabų pasaulyje, Vidurinėje Azijoje ir Vidurio Europos šalyse. Dar žinomas kaip *Hodža* ir *Nasrudinas*. Žr. *Nasrudinas*.

Fantasia – raitelių meno varžybos, populiarios Maroko provincijoje; jų dalyviai atlieka triukus su žirgais ir tuo pačiu metu stengiasi šaudyti iš senovinių šautuvų.

Fassi – žmogus, kilęs iš Feso miesto arba gyvenantis jame; šiuo žodžiu dažnai vadinami išeiviai iš Feso, kurių galima sutikti kituose Maroko miestuose, pavyzdžiui, Rabate ar Kasablankoje.

Fundukas – žr. *Karavansarajus*.

Gauloises – viena iš populiariausių, kultinėmis tapusi prancūziškų cigarečių rūšis; jos pagamintos iš tamsaus arabiško tabako. Žr. *Gitanes*.

Gitanes – nepaprastai populiari prancūziškų cigarečių rūšis. Kaip ir *Gauloises*, jos pagamintos iš tamsaus tabako ir gali būti su filtru arba be jo.

Gnaoua – dvasinės afrikiečių brolijos, egzistuojančios Pietų Maroke ir garsėjančios ritminga muzika, narys.

Gommage – kūno šveitimo procedūra, kurią **hamame** atlieka pats besimaudantysis arba profesionalas masažuotojas.

Haditai – tradiciniai raštai apie pranašo Mahometo darbus ir žodžius. Egzistuoja keli haditų rinkiniai, kuriuos po pranašo mirties surinko ir perrašė jo mokiniai. Pranašo pavyzdys visais gyvenimo atvejais laikomas teisingu, ir haditai patys savaime prilyginami šventiesiems tekstams.

Halqa – pažodžiui: „ratas". Taip vadinamas pasakotojų susibūrimas arba uždarame name su vidiniu kiemu įrengta ertmė, atvira dangui.

Hamamas – tradicinė turkiška pirtis su viena ar keliomis garinėmis, kuriose palaikoma skirtinga temperatūra. Dauguma marokiečių bent kartą per savaitę eina į hamamą, tai laikoma labai svarbia Maroko kultūros dalimi. Žr. *Gommage*.

Haremas – tradicinių arabiškų namų dalis, skirta gyventi moterims.

Hudhud – arabiškas kukučio pavadinimas; kukutis laikomas stebuklingu paukščiu, tupėjusiu karaliaus Saliamono dešinėje.

Ifritas – demonas arba burtų galių turinti būtybė.

Imamas – islamo maldų vadovas. Islamo tradicijoje nėra religinės hierarchijos kaip krikščionių bažnyčiose. Imamo pareiga – vadovauti maldoms ir kviesti tikinčiuosius melstis. Žr. Muedzinas.

Inshallah – pažodžiui: „Viešpačiui panorėjus". Vartojamas kalbant apie veiksmus ar įvykius, kurie numatomi ateityje.

Islamo ramsčiai – penkios kiekvieno musulmono pareigos: išpažinti tikėjimą, kad yra „Vienas Dievas ir Mahometas – Jo pranašas"; dalyti labdarą; atlikti chadžą; melstis ir pasninkauti šventą ramadano mėnesį.

Kaaba – šventasis akmuo Mekos centre, į kurį atsigręžia musulmonai, melsdamiesi penkis kartus per dieną. Pagrindinė chadžo dalis – kelionė aplink Kaabos akmenį. Žr. *Chadžas*.

Kaftanas – ilgas palaidas drabužis, kurį dėvi Maroko moterys.

Kalifas – pranašo Mahometo įpėdinis; šiuo žodžiu taip pat galėjo būti vadinamas gubernatorius arba žmogus, turintis didelę politinę galią.

Karavansarajus – nakvynės vieta, skirta žmonėms ir gyvuliams, dažniausiai arabų miestų pakraščiuose. Žr. taip pat Fundukas.

Khalifa – arabiškas žodis, reiškiantis „kalifo". Žr. *Kalifas*.

Kifas – marihuanos derva. Gausiai auginama Rifo kalnuose, tačiau uždrausta Maroko įstatymais.

Konkistadorai – ispanai, nukariavę Centrinę ir Pietų Ameriką, ypač actekų ir inkų kultūrų naikintojai.

Koranas – islamo šventoji knyga, per daugel metų arkangelo Gabrieliaus apreikšta pranašui Mahometui.

Kuskusas – nepaprastai populiarus Maroke garuose virtų kvietinių kruopų patiekalas, dažniausiai patiekiamas su mėsa ir troškintomis daržovėmis. Gali būti valgomas bet kuriuo paros metu, bet dažniausiai ruošiamas priimant svečius arba penktadienio pietums.

Madrasa – pažodžiui: „mokykla"; dažniausiai taip vadinamos islamo mokyklos, kuriose mokoma Korano.

Maghrib – pažodžiui: „Vakarai". Šiuo žodžiu vadinamas Marokas, taip pat ketvirtoji kasdienė islamo malda, skirta saulės laidai.

Mal de Ojo – žr. Pikta akis, nužiūrėjimas.

Manqash – sunkus aštriabriaunis plaktukas, Maroke naudojamas mozaikos dalelėms skaldyti. Lygiai toks pat kaip įrankis, naudojamas Afganistane.

Marrakchi – žmogus, gimęs Marakeše.

Medina – senamiestis, ypač siaurų, ankštų gatvelių labirintas, toks kaip Marakeše arba Fese.

Milh – arabiškas žodis, reiškiantis „druska". Sufijų mokyme taip vadinamas žmonijos gerumas.

Moualem – pažodžiui: „meistras", taip vadinami tradicinius amatus geriausiai įvaldę meistrai.

Muedzinas – žmogus, kviečiantis tikinčiuosius melstis. Kartais netiksliai vartojamas pačiam kvietimui pavadinti. Žr. *Imamas.*

Mula (*mullah*) – pažodžiui: „mokytojas", dažniausiai vartojamas sufijų pavadinti žmogui, pasiekusiam aukštesnį dvasios išsivystymo lygmenį.

Nasrudinas – taip pat *mula Nasrudinas.* Afganiškas arabų folkloro herojaus Džohos vardas. Žr. *Džoha.*

Pederastija – pasenęs homoseksualumo pavadinimas. Terminas, vartotas sero Richardo Burtono „Tūkstančio ir vienos nakties" Pabaigos žodyje.

Pied noir – pažodžiui: „juodapėdis". Žodis, skirtas pavadinti europiečių kilmės žmonėms, gyvenantiems (ypač) Prancūzijos kolonijose, o jas panaikinus – Šiaurės Afrikoje.

Pikta akis arba **nužiūrėjimas** – tikėjimas, kad ne toks turtingas ar tiesiog pavydus žmogus gali vien pažiūrėjęs į turtingesnįjį užtraukti jam nelaimes. Šis tikėjimas labai paplitęs arabų folklore, ypač Maroke, ir sutinkamas Lotynų Amerikos kultūrose, tokiose kaip *Mal de Ojo.* Žr. *Mal de Ojo.*

Puštūnai – gentis, gyvenanti Afganistano pietuose ir pietryčiuose, taip pat Šiaurės ir Šiaurės Vakarų Pakistane; aukšto ūgio, pasižymintys išdidžių karžygių dvasia.

Riad – pažodžiui: „sodas"; taip vadinami namai su vidiniu kiemu, kuriame įrengtos gėlių lysvės ir auga medžiai. Pagrįstas tikėjimu, kad rojus – tai sodas.

Sahrawis – Sacharos gyventojai.

Savon noir – pažodžiui: „juodasis muilas", iš alyvuogių kauliukų gaminama pasta su mėtų priedais, naudojama hamame.

Sehura – pažodžiui: „burtininkė".

Shukran – arabiškai „ačiū".

Sotadinė zona – XIX a. tyrinėtojo ir mokslininko Richardo Burtono (žr. „Tūkstantis ir viena naktis") sukurta hipotezė, pagal kurią Šiaurės ir Pietų Amerika, Šiaurės Afrika, Mažoji Azija ir Vidurinė Azija, taip pat kai kurios Tolimųjų Rytų šalys priklauso zonai, kurioje nuo seno egzistavo ir klestėjo homoseksualumas.

Souq – pažodžiui: „turgus“, dažniausiai taip vadinamas tradicinis Maroko ar kitų šalių turgus.

Sufijas – mistikų brolijos, manoma, egzistavusios dar prieš atsirandant islamui, bet dažniausiai sutinkamos islamo šalyse, narys; su jais siejama gausi literatūra ir tikėjimas, kad pasakomis galima perteikti informaciją, išmintį ir vertybes.

Tagine – populiarus marokietiškas troškinys, pavadintas apskrito indo su kūgio pavidalo dangčiu, kuriame jis gaminamas, vardu. Kartais šiuo vardu klaidingai vadinami visi tokiame inde gaminami patiekalai.

Tarboosh – kieta fetrinė arba aksomu apsiūta kepuraitė, dažniausiai žalios arba tamsiai rudos spalvos, Vakaruose neretai klaidingai vadinama „feska“ (*fez*).

Tuaregai – etninė grupė, veikiausiai berberų kilmės, gyvenanti pietų dykumose ir Sacharoje.

„Tūkstantis ir viena naktis“ – didžiulis nežinomo autoriaus (ar autorių) pasakų rinkinys, dar vadinamas „Arabiškomis naktimis“; pasakos kilusios iš Arabijos arba (tai dar labiau tikėtina) iš įvairių Rytų šalių. Pasakų skaičius ir ilgis rinkinyje nevienodas; pirmą kartą Europoje jos pasirodė XVIII a. pradžioje, išverstos prancūzų rašytojo Antoine'o Gallando. Garsiausio vertimo, išleisto apie 1880 metus, autorius yra seras Richardas Burtonas. XX a. šias pasakas dažniau skaitė ne suaugusieji, o vaikai, be to, jas atrado Holivudas ir sukūrė filmų apie tokius herojus kaip Aladinas, Ali Baba ir Sindbadas.

Viziris (*vizier*) – pažodžiui: „nešantis naštą“; taip vadinamas aukšto rango patarėjas arba ministras, ypač tais laikais, apie kuriuos pasakojama „Tūkstančio ir vienos nakties“ pasakose.

Zaouia – apmąstymų ir studijų centras, dažnai įrengiamas prie religinio veikėjo arba šventojo kapo.

Shah, Tahir
Sh-01 Tūkstančio ir vienos nakties šalyje : kelionė pas Maroko pasakotojus / Tahir Shah ; iš anglų kalbos vertė Rasa Drazdauskienė. – Vilnius : Tyto alba, 2011. – 446, [2] p.

ISBN 978-9986-16-847-8

Tahir Shah (Tahiras Šachas, g. 1966 m.) – Londone kilmingoje afganų šeimoje gimęs kelionių rašytojas, žurnalistas, dokumentinių filmų kūrėjas, su šeima nuo 2003 m. gyvenantis Maroke. Lietuvių kalba 2009 m. pasirodė jo knyga „Kalifo rūmai: metai Kasablankoje"; vieniems ji tapo priežastimi atrasti Maroką, kitiems – nuostabia kelione į jau pažįstamą kraštą. Naujojoje savo knygoje „Tūkstančio ir vienos nakties šalyje" autorius toliau pasakoja apie savo gyvenimą Kasablankoje. Apleisti Kalifo rūmai jau virto tikrais rūmais, o Marokas – tikraisiais Tahiro Šacho namais. Tačiau rašytojas suvokė: kol nepasiners į Maroko pasakų ir istorijų pasaulį, tol tikroji šios šalies siela liks nepažinta. Knygą „Tūkstančio ir vienos nakties šalyje" autorius skiria žmonėms, išsaugojusiems senąją žodinę tradiciją, istorijų pasakotojams.

UDK 821.134.2(64)-992+910.4(64)(093.3)

Tahir Shah

TŪKSTANČIO IR VIENOS NAKTIES ŠALYJE

Kelionė pas Maroko pasakotojus

Iš anglų kalbos vertė *Rasa Drazdauskienė*
Viršelio dailininkė *Ilona Kukenytė*

Tiražas 3 000 egz.
SL 1686. 2011 07 26. 15,20 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius,
tel. 2497853, info@tytoalba.lt
Spausdino Standartų spaustuvė, S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius

Papasakojau jam, kaip
aš mėgstu pasakas, kaip ši estafetė mūsų
šeimoje perduodama iš tėvo sūnui.
– Ieškau pasakos, kuri glūdi mano širdyje, – pasakiau.

Tahir Shah (Tahiras Šachas, g. 1966 m.) – Londone kilmingoje afganų šeimoje gimęs kelionių rašytojas, žurnalistas, dokumentinių filmų kūrėjas, su šeima nuo 2003 m. gyvenantis Maroke. Lietuvių kalba 2009 m. pasirodė jo knyga „Kalifo rūmai: metai Kasablankoje“; vieniems ji tapo priežastimi atrasti Maroką, kitiems – nuostabia kelione į jau pažįstamą kraštą.

Naujojoje savo knygoje „Tūkstančio ir vienos nakties šalyje“ autorius toliau pasakoja apie savo gyvenimą Kasablankoje. Apleisti Kalifo rūmai jau virto tikrais rūmais, o Marokas – tikraisiais Tahiro Šacho namais. Tačiau rašytojas suvokė: kol nepasiners į Maroko pasakų ir istorijų pasaulį, tol tikroji šios šalies siela liks nepažinta. Knygą „Tūkstančio ir vienos nakties šalyje“ autorius skiria žmonėms, išsaugojusiems senąją žodinę tradiciją, istorijų pasakotojams. Pasakos ir istorijos – išminties šaltinis; jomis nuo pat mažumės auklėjami vaikai, jas suaugusieji seka vieni kitiems įvairiausiais gyvenimo atvejais. Pasakas visą gyvenimą rinko ir Tahiro Šacho tėvas, tarsi estafetę sūnui perdavęs meilę išmintingoms istorijoms. „Kiekvieno žmogaus širdyje slypi pasaka“, – išgirsta Tahiras Šachas. Tačiau surasti ją galima tik žiūrint užmerktomis akimis. Įkvėptas tėvo atminimo ir savo šeimos tradicijų, Šachas bando suprasti, kas jis iš tiesų yra; jis ieško savo pasakos, o drauge, keliaudamas nuo vieno pasakotojo pas kitą, bando priartėti prie Maroko širdies.

„Tūkstančio ir vienos nakties šalyje“ – stulbinamas, aistringas pasakojimas apie rytietišką išmintį, vertas Šachrazados. Tačiau drauge tai ir humoro bei meilės kupini marokietiški Tahiro Šacho nuotykiai: gyvenimas su džinais, kelionės į dykumą ir Feso turgų... Tai egzotiška knyga, verčianti juoktis ir liūdėti, susimąstyti ir svajoti; knyga, kiekvieno skaitytojo klausianti – o kokia pasaka slypi tavo širdyje?

ISBN 978-9986-16-847-8
TYTO ALBA
9 789986 168478
www.tytoalba.lt